SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

Director: D. GUSTI

ANUL III, Nr. 10-12 OCTOMVRIE - DECEMVRIE, 1938

INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN - SECŢIA SOCIOLOGICĂ
FUNDAŢIA REGALĂ CULTURALĂ „PRINCIPELE CAROL"

C U P R I N S U L

S T U D I I :

CERCETĂRI:

DOCUMENTE:

C R O N I C I :

R E C E N Z I I :

(Continuarea pe pag. 3-a a copertei)

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ
DIRECTOR: D. GUSTI
ANUL III, NR. 10-12 OCTOMVRIE - DECEMVRIE 1938

STAREA DE AZI A SATULUI ROMÂNESC

— ÎNTÂIELE CONCLUZII ALE CERCETĂRILOR ÎNTREPRINSE ÎN 1938 DE ECHIPELE REGALE STUDENŢEŞTI —

Vara trecută, Echipele Regale studenţeşti au avut însărcinarea de a executa un număr de anchete, ce depăşeau cu mult cercetările întreprinse obişnuit, în vederea stabilirii programului de acţiune în sate alese.

Am vrut să verificăm, în această campanie premergătoare generalizării serviciului social de Echipier, măsura în care Echipele pot contribui la opera de lămurire a situaţiei satelor, această parte greu accesibilă şi puţin cunoscută a naţiunii. Vara trecută fiecare Echipă a primit atribuţii de *post de observaţie socială*, chemat să sondeze amănunţit starea economică, sanitară şi culturală a unui sat tipic pentru câte una din atât de variatele regiuni ale ţării.

Aspectul general al fiecăreia din problemele mari ale ţărănimii noastre: fărâmiţirea proprietăţii, mortalitatea excesivă, deficitul de naşteri din anumite regiuni, analfabetismul e desbătut adeseori. Lipsesc, însă, preciziunile asupra răspândirii şi a cauzalităţii lor. Consecinţa e că nu pot fi întreprinse decât acţiuni fragmentare şi puţin operante, care înlătură mai mult simptomele decât cauza.

În epoca actuală, de intensă organizare a naţiunii noastre, cercetarea realităţii româneşti este deosebit de necesară. Acţiunile eficace cer o documentare temeinică. Acum superficialitatea este mai mult decât înainte o crimă contra naţiunii. Sunt sigur că numai diagnosticele întemeiate pe cercetări de felul celor întreprinse vara trecută de Echipe pot oferi documentarea necesară pentru trasarea unui plan total de organizare a vieţii ţărăneşti. *Institutul de Cercetări Sociale al României*, creat în bună parte în vederea documentării conducătorilor naţiunii noastre va întregi, prin cercetări continui făcute de tehnicieni şi de Echipele Serviciului Social, aceste date şi va lămuri problemele noi, ce se vor ivi succesiv.

Spre a contribui la determinarea focarului problemelor mari ale României rurale şi a cauzalităţii lor complexe, toate cele 55 Echipe studenţeşti ale campaniei 1938 au studiat în satele, răspândite pe întreg întinsul ţării, în care activau: Întinderea de pământ stăpânită, fărâmiţirea proprietăţii în ultimii 15 ani, bugetul gospodăriilor de ţărani săraci, mijlocaşi şi bogaţi, inventarul mort şi viu, mortalitatea infantilă, numărul naşterilor, alimentaţia, igiena locuinţei, sporul ştiinţei de carte, trecerile în şcoli secundare şi superioare a copiilor dela ţară, cititul adulţilor. Deosebit 4 Echipe formate din membri ai Institutului Social Român au făcut cercetările necesare pentru întocmirea monografiilor amănunţite a câte unui sat din Moldova, Transilvania, Banat şi Basarabia.

Anchetele din 55 sate ale Echipelor studenţeşti au purtat asupra masei de 105.000 săteni. Au fost deci întreprinse cercetări în tot în al 300-lea sat şi înregistrată situaţia a tot al 160-lea sătean al ţării. Deşi realizată cu mijlocele modeste ale Fundaţiei „Principele

Carol" şi prin munca suplimentară a Echipierilor, cercetarea aceasta este, prin lărgimea ei, *una din cercetările colective cele mai importante realizate în ţara noastră.*

Au fost studiate 11 sate din Muntenia, câte 9 din Banat, Basarabia şi Transilvania, 8 din Moldova, 4 din Oltenia, 3 din Dobrogea şi 2 din Bucovina. Dintre acestea 27 de şes şi 28 de deal. Patru din ele au ca ocupaţie principală sau secundară negoţul ambulant, unul este un sat românesc din Secuime, două se găsesc în Munţii Apuseni, iar altul e sat nou de colonişti din Cadrilater.

Prelucrarea materialului strâns de cei 850 Echipieri şi de cei 50 monografişti ai Echipelor Nereju şi Drăguş a dat de lucru la 50 de statisticieni. Despuierea şi totalizarea cifrelor este aproape terminată. Urmează ca ele să fie analizate şi puse în legătură unele cu altele. În cursul primăverii socotim să putem oferi M. S. Regelui, Guvernului şi publicităţii volumul în care să fie prezentată situaţia economică, sanitară şi culturală a acestor 55 sate şi explicaţia ei.

A ajunge la precizarea unui fenomen, la stabilirea unei corelaţii întrevăzute de mult sunt bucuriile cele mai alese ale cercetătorului realităţii sociale. Bucuria aceasta o resimţim tot mai des acum, când la sfârşitul unor lungi şi meticuloase calcule intermediare, ajungem să definim cantitativ mai multe probleme ce ne preocupă şi să precizăm starea de azi a satului românesc.

1. *Situaţia economică* a satelor studiate este ceva mai bună decât media regiunii lor. Pe când în ţara întreagă gospodăriile ţărăneşti abia atingeau în 1930, la data recensământului agricol, suprafaţa medie de 3,7 ha, pe care sporul ulterior al populaţiei îl va fi scăzut, de sigur, considerabil, cele 13.271 gospodării recenzate de Echipe posedă 56.483 ha adică, în mijlocie, 4,25 ha. Ca atare, mijlocia ţării se găseşte mai prejos.

Cercetările speciale asupra *parcelării,* întreprinse în 16 sate, arată că aceasta este mai accentuată în satele de deal unde parcela medie variază între 0,18 ha - 0,96 ha, decât în cele de şes, unde variază între 0,32 şi 2,13 ha.

Din aceste gospodării 40 % sunt de săraci ce stăpânesc mai puţin de 2 ha, suprafaţă care prezintă, în genere, minimul strict necesar pentru ca o familie de 4 membri să poată trăi din produsul exploatării pământului propriu. A fost stabilit bugetul pe 1937/38 a 52 de astfel de gospodării: venitul lor bănesc nu trece, în mijlocie, de 13.000 lei, dintre care aproape 9.000 provin din muncă plătită şi venituri anexe. (Cheltuielile băneşti cifrează în mijlocie 11.000 lei). Categoria aceasta, mai numeroasă în satele de munte slab înzestrate constituie una din problemele acute ale României contemporane. Numai o parte din aceste gospodării îşi poate completa minimul de existenţă prin muncă agricolă plătită. Celorlalte trebue, dacă nu vrem ca să degenereze în urma unei permanente subalimentări şi să devie un factor revoluţionar, să li-se ofere după împrejurările locale, fie posibilitatea de a-şi întregi venitul prin culturi complimentare (creştere de păsări, grădinărie), industrie casnică, meşteşug, comerţ ambulant, muncă în întreprinderi localizate la ţară, fie posibilitatea de a emigra la oraş şi a deveni muncitor.

Gospodăriile ce exploatează între 2—7 ha, gospodăriile de *mijlocaşi,* reprezintă 43 % din totalul gospodăriilor studiate. Ele pot fi socotite, în genere, autonome. Munca plătită şi veniturile anexe s'au dovedit a fi totuşi sursa a 30 % din veniturile băneşti de în mijlocie 25.500 lei ale celor 94 gospodării din această categorie, cărora li s'a întocmit bugetul pe anul 1937/38. (Cheltuiala medie a acestor gospodării cifrează 15.000 lei). Viabile în generaţia aceasta, ele vor spori numărul gospodăriilor dependente, lipsite de minimul de suprafaţă agricolă, în caz că nu se va introduce indivizibilitatea lor şi nu se va face cu putinţă plasarea fiilor, ce nu primesc pământ în ocupaţiile subsidiare enumerate mai sus.

Împrejurarea că gospodăriile mai mari de 7 ha, care reprezintă 17 % din numărul total al gospodăriilor studiate, stăpânesc mai mult de jumătate din suprafaţa satelor studiate (54 %) arată că e în curs un proces rapid de formare a unei noi proprietăţi mijloci şi mari. Rezultatele obţinute până acum (16 sate) ale anchetei asupra *fărâmiţării*

proprietăţii confirmă această constatare. Situaţia creată de reforma agrară, care, în satele de şes îndeosebi, a pus ţăranii fără pământ la rând cu ţăranii mijlocaşi, dându-le 4—6 ha, s'a schimbat considerabil. Gospodăriile împroprietăţilor au fos mai puţin rezistente decât cele ale gospodarilor care avuseseră pământ încă înainte de reforma agrară. În satele de şes, împroprietăriţii au vândut între 3—40 % din pământurile lor; neîmproprietăriţii numai 0,3—14%; în satele de deal, întâii au vândut între 20—35 %; neîmproprietăriţii: între 1—13 %. Consecinţa este creşterea, îndeosebi în satele de deal, a parcelei medii a gospodăriilor neîmproprietărite. Schimbarea de stăpân a loturilor obţinute prin împroprietărire a avut ca urmare apariţia unei pături subţiri dar prezente în fiecare sat, de *ţărani chiaburi*, cu mai mult de 7 ha, extrem de energici şi de întreprinzi. Bugetul a 118 gospodării din această categorie pe anul 1937/38 prezintă venituri băneşti anuale medii de 48.000 lei faţă de cheltuieli băneşti anuale medii de 28.000 lei. În satele de deal, unde înainte de Reforma agrară formarea acestei pături nu fusese stânjenită de marea proprietate, procesul formării ei e mult mai avansat. Această elită nouă a satelor va înlesni considerabil organizarea economică a ţării. Ea ridică, însă, şi o nouă problemă complement al problemei ţăranilor dependenţi. Acţiunea acestei pături este de un individualism extrem şi stârneşte numeroase nemulţumiri în rândul ţărănimii sărace. Spre a nu lăsa să se înăsprească raporturile între diferitele pături ale ţărănimii, este necesară pregătirea unei legislaţii de protecţie a muncii agricole, de limitare a cămătăriei ţărăneşti, de control al formelor în care se fac vânzările de terenuri.

Inventarul mort sa viu al gospodăriilor studiate confirmă acestă compoziţie a păturii rurale. În 30 de sate de şes şi deal, ce trăiesc din agricultură, numai tot a doua gospodărie dispune de plug şi numai tot a cincea de o pereche de vite de muncă. Ţăranii pe care i-am numit săraci n'au, în genere, nici vite nici plug.

2. *Starea culturală* a celor 55 sate studiate este şi ea mai bună decât media ţării. Fără a fi satele cele mai avansate, — în cazul acestora nu e nevoie de Echipă, — ele fac totuşi parte din rândul satelor mai răsărite. capabile de a-şi purta singure de grijă după 3 veri de colaborare cu o Echipă studenţească.

În satele studiate, *ştiinţa de carte* variază în limite largi: la Bucşoaia, în Bucovina 85 % din locuitori sunt ştiutori de carte, pe când la Corcmaz în Cetatea Albă sau la Văleni-Cahul aproape 60 % din locuitori sunt analfabeţi. *Basarabia* prezintă situaţia cea mai proastă din punctul de vedere al ştiinţei de carte. În celelalte provincii istorice, se constată *deosebiri foarte mari dela regiune la regiune* şi *dela sat la sat*: pe când, de pildă, la Mocod, în Năsăud, analfabeţii reprezintă numai 18 % din populaţie la Căianul Mic, în judeţul învecinat al Someşului, ei reprezintă 49 % din populaţie

Faptul acesta arată că e vremea ca acţiunea şcolară a Ministerului Educaţiei Naţionale să fie *diferenţiată*. Acţiunea aceasta trebue să înceapă să folosească constatările recensământului şi a cercetărilor speciale spre a determina regiunile şi satele în care ştiinţa de carte e sub media ţării şi a începe o ofensivă de aducerea lor la nivelul mediu al ţării. Părţile Bihorului ale Sălajului şi satele de munte din Someş şi Năsăud, de pildă, au, deşi sunt aşezate în Transilvania, o situaţie asemănătoare celei din Basarabia.

Recensământul Echipelor este întâia sursă care îngădue stabilirea exactă, măcar pentru câteva sate, a măsurii în care a fost diminuat procentul analfabeţilor în cei 8 ani de după recensământul general al populaţiei. Rezultatele sunt, în genere, îmbucurătoare *Numărul analfabeţilor a scăzut*, în satele cercetate, cu procente, ce variază între 1,9 şi 35,1. De remarcat e faptul că în satele din Basarabia scăderea aceasta e mai accentuată. Aşa de pildă, satul Corcmaz din Cetatea Albă, care avea în 1930, 78,1 % analfabeţi, are azi numai 58%; Delacheul din Tighina 33,4% în loc de 68,5%; Vălenii din Cahul 58,0% în loc de 67,1%; Vancicăuţii din Hotin 53,1% în loc de 65,9%. Judecând după aceste indicii, ne putem aştepta ca recensământul general din 1940 al populaţiei să constate o scădere considerabilă a populaţiei rurale neştiutoare de carte.

Diminuarea aceasta pare a se datori, totuş, în mai mare măsură răririi treptate a claselor de vârstă înaintate, neştiutoare de carte aproape în întregime, decât acţiunii şcolii.

Bilanţul şcolii e mai puţin îmbucurător. În anii 1920—38 numai 78% din copiii în vârstă de şcoală s'au înscris. Iar din aceştia numai 60% au fost promovaţi. Înscrişi în clasa I ajung să obţină absolvenţa clasei a IV în proporţie redusă, fiind pierduţi în drum. În cei 18 ani de după războiu au fost înscrişi în 54 sate în total 56.000 elevi (unii de 2, şi mai multe ori). Totalul celor ce au fost promovaţi în clasa IV cifrează în acelaşi interval abea 17.500.

Faptul că, în satele studiate, au fost înregistraţi printre tinerii de 7—25 ani, în număr de 35.000, 3.300 care n'au *urmat de loc la şcoală* şi 1.100 care n'au urmat decât clasa I, arată că *şcoala încă nu e pe cale să lichideze definitiv analfabetismul*, că aceasta persevereazǎ. Dintre cei care n'au urmat de loc la şcoală 80%, iar din cei care au urmat numai clasa I 90% sunt orfani sau *copii de oameni socotiţi de consăteni cu stare materială „rea" şi „mijlocie"*. Ceeace arată că analfabetismul nu poate fi înlăturat complet numai prin măsuri de ordin şcolar fiind în oarecare măsură *condiţionat de fapte de ordin economic*. Lichidarea analfabetismului presupune o ameliorare a condiţiei ţăranilor săraci, întemeierea de cantine şcolare, îmbrăcarea copiilor nevoiaşi, ţărmurirea muncii copiilor aşa încât să nu poată fi daţi argaţi decât după terminarea a 4 clase primare, şcoli de carte eficace pentru adulţi, în cazărmi, la sate şi oraşe.

In şcoli secundare şi superioare trec mai ales *copiii de mijlocaşi şi de chiaburi*, cu toate că o treime din trecerile în aceste şcoli e făcută cu putinţă prin burse de stat. Intr'adevăr, din cei 1.573 tineri (70% băieţi, 30% fete) trecuţi în şcoli secundare si superioare în anii 1920—38, numai 6% sunt copii socotiţi în satele lor „săraci" şi „foarte săraci", restul sunt copii de oameni cu stare „mijlocie" (25%), (49%) şi „foarte bună" (17%). Procentul celor care n'au dus la capăt studiile începute e foarte mare (aproape 20%). *Atracţia cea mai mare au exercitat-o asupra satelor liceul şi gimnaziul* (27%, *şi şcoala normală* (24%), adică şcolile favorizate de vechiul program intelectualist al Ministerului de Instrucţie, care trebuie înlăturat cu toată energia. Şcoala de meserii şi liceul industrial (10%), şcolile de menaj şi şcolile profesionale (75%), şcolile comerciale (3%), seminarele (3%) şi şcolile agricole inferioare sunt mai puţin cercetate. Dintre şcolile superioare, Facultatea de Teologie şi de Drept atrag câte 3%. La specialităţile, de care campania de organizare a satelor are nevoie mai mare: medicină, agronomie şi medicină veterinară, s'au dus din cele 54 sate numai 16, respectiv 8 şi 4 tineri.

3. *Starea sanitară* este alarmantă şi în aceste sate, relativ înaintate. Abea jumătate din ele au în deceniul 1928—1938 o *mortalitate* medie mai mică de 20 la mie, cifră catastrofal superioară mortalităţi chiar şi a ţărilor vecine, care se află în jurul lui 15 la mie. Satul Stoeşeşti din Tutova prezintă chiar mortalitatea medie mai mult decât îngrijorătoare de 27 la mie. Şi chiar şi în satele, care, ca Lunca-Câlnicului din Trei-Scaune, au mortalitate medie mulţumitoare de 13,9, ea prezintă variaţii foarte ample dela an la an (35,5 la mie în 1935, faţă de 4,8 la mie în 1931), care arată că *încă nu se poate vorbi de o acţiune sanitară, continuă şi eficace la ţară* care să limiteze numărul cazurilor de moarte.

Faptul că morţii aceştia sunt mai ales *copii* agravează încă această situaţie. În mijlocie, în România, tot al 5-lea copil născut viu moare încă înainte să fi ajuns vârsta de 1 an. Deşi satele studiate sunt destul de răsărite, s'a constatat totuşi că în unii ani *mortalitatea* lor *infantilă* a atins procente mai ridicate de 30%, că adică murea în ele, înainte să fi împlinit vârsta de 1 an, tot al treilea copil. Chiar si satul atât de luminat, care e Neposul din Năsăud, prezintă în anul 1933 o mortalitate infantilă de 30,8%.

Dacă se mai întâmplă ca, din frica de a nu-şi vedea urmaşii pauperizaţi prin împărţiri de pământ, *naşterile* să fie *limitate*, se produce fenomenul prea cunoscut din Banat, al deficitului de populaţie. Pe când la Flămânzi-Botoşani, unde mortalitatea mare e contrabalansată de un procent foarte ridicat de naşteri (41 la mie), deceniul 1928—1938 se soldează cu un spor de 25% al populaţiei, în Banat, din 6 comune studiate, una prezintă

sporul neînsemnat de 5,2% (Târnova), două sunt staţionare (Banloc şi Lescoviţa cu sporuri de 0,3%, respectiv 0,1%, iar trei sunt deficitare (Cuveşdia cu 1,1%, Mărul cu 1,6 şi Beregsăul-Mare cu 1,9%).

Cu organizaţia noastră sanitară de până acum datorim în aceste sate mai mult norocului decât unei acţiuni organizate anii cu mortalitate redusă. Remediul întâiu trebue să fie sporirea numărului medicilor rurali. Trebuesc cât mai multe burse şi uşurinţe care să atragă tineretul în Facultatea de Medicină, pentru a forma armata de medici de care e nevoe; agenţi sanitari, bine pregătiţi şi ţinuţi din scurt; surori de ocrotire; dispensare.

Situaţia aceasta foarte îngrijorătoare se datoreşte pe lângă lipsa de îngrijire medicală unei serii de factori de ordin cultural şi economic. Cercetările asupra condiţiilor sanitare ale *locuinţei*, au arătat că la familiile de mijlocaşi şi de ţărani bogaţi, acestea nu întrec decât cu prea puţin condiţiile sanitare din casele săracilor. Deşi casa lor are mai multe încăperi, găsim în ea aceeaşi îngrămădire într'una singură, în care se şi găteşte şi care, pe deasupra, mai e şi nepodită, deci igrasioasă. Cubajul de 32 m., care e necesar pentru vieaţa igienică a unei persoane, nu e întrunit nicăeri de încăperea efectiv locuită. La Corbeni în Argeş acest cubaj e de abea 10 m., la Delacheu, în Tighina de 12., la Brătuleşti în apropierea Bucureştilor de 13 m., şi la Nepos de 18. Familia se înghesuie în puţinele paturi din încăperea de locuit, chiar şi când are în restul casei un pat de fiecare membru. Peste tot, în fiecare pat dorm cel puţin două persoane.

Alimentaţia, deşi în marea majoritate a cazurilor mulţumitoare din punctul de vedere al cantităţilor mijlocii de alimente brute consumate, este vicioasă prin consumul excesiv de porumb, prin consumul redus de alimente animale, de alimente proaspete (numai 48% din gospodării au vacă cu lapte), prin lipsa de pricepere în prepararea bucatelor şi prin igiena alimentară cu totul redusă. Cel mai vădit neajuns al alimentaţiei ţărăneşti este, însă, inegalitatea ei, familia ţărănească trecând iarna prin epoci de supraalimentare cantitativă şi cunoscând vara perioade lungi de subnutriţie caracterizată. Alcoolismul se datoreşte acestei sublimentări şi lipsei de variaţie. Urmarea este frecvenţa maladiilor acute gastro-intestinale, în special la copiii de peste un an, şi a afecţiunilor cronice ale aparatului digesitv la populaţia adultă, în registrele de consultaţii ale dispensarelor organizate de Echipe.

Neajunsurile stării sanitare vădesc mai bine decât orice că *acţiunea educativă nu mai poate fi mărginită la difuzarea ştiinţei de carte.* E nevoie de *cultură integrală:* nu numai intelectuală, ci totodată şi sanitară şi economică. Fundaţia Regală „Principele Carol“ o propagă de ani de zile prin Echipele şi Căminele ei; Serviciul Social îngădue răspândirea ei într'un ritm acelerat, E vremea ca şi învăţământul să fie reorganizat în perspectiva acestei concepţii a culturii. Asanarea condiţiilor de vieaţă ale ţăranilor săraci presupune măsurile economice anunţate; iar îmbunătăţirea condiţiilor de traiu ale ţăranimii mijlocii şi bogate este o problemă de educaţie. Trebuesc învăţaţi să locuiască igienic, să-şi diversifice producţia, să-şi procure alimentele de care au nevoie, să le gătească mai bine. O acţiune de stat pentru organizarea unei mai bune şi mai rapide distribuţii a anumitor articole de strictă necesitate la ţară trebue să întregească această acţiune.

Echipele studenţeşti s'au dovedit capabile să contribue şi la opera de lămurire a stării satelor noastre. Cu ajutorul lor, Institutul nou înfiinţat de cercetării sociale, de subpreşedinţia activă a M. S. Regelui, poate începe o serie de cercetări ample, care să inventarieze problemele mari ale realităţii rurale româneşti pe tot întinsul ţării.

Nu cred că legile bune sunt de ajuns pentru a organiza temeinic o ţară. Deceniile de după războiu au arătat că, în lipsa unei conduceri de stat cu prestigiu, a unui corp administrativ şi de liber profesionişti, capabil şi mai ales pătruns de dragoste activă de neam, legile cele mai bune rămân fără urmări. Aceasta e motivul pentru care *nu ne mulţumim să cercetăm realitatea românească* şi să *înlesnim facerea legilor*, pe care le reclamă situaţia satelor româneşti. *Formăm* şi o *generaţie nouă de administratori* de *medici*, de *veterinari*, de *agronomi* şi *conturăm o concepţie nouă de administrare a*

satelor. Legea Serviciului Social supune acestei acţiuni educative pe toţi absolvenţii şcolilor superioare şi speciale. De pe urma ei vom putea pune la dispoziţia conducătorilor statului românesc *nu numai diagnosticul situaţiei satelor* şi *propuneri pentru măsurile de luat în sate,* ci şi *un tip nou de administrator* şi *de specialist român* şi *o nouă tehnică de a lucra în sat şi cu satul.*

D. GUSTI

STRUCTURA SOCIALĂ A POPULAŢIEI AGRICOLE ITALIENE

Economiştii, oamenii politici şi unii sociologi folosesc în mod curent termenul de *clasă socială.*

Am avut prilejul să arăt cât de greu poate fi definită şi delimitată o clasă socială [1]). În multe cazuri e mai bine să folosim termenul de grup social.

Grupul social poate fi întins sau restrâns. Iar cunoaşterea lui lămureşte probleme economice, sociologice, psihologice etc.

Dacă întrunim descrierile exacte ale diferitelor aspecte ale unui grup şi descrierea lui integrală obţinem o imagine imprecisă, ce aminteşte întâiele fotografii realizate prin procedeele televiziunii: puncte fără coeziunea *necesară,* imagină cu goluri; ce împiedecă surprinderea relaţiilor dintre diferitele ei părţi.

În studiile sociologice, când vrem să obţinem o vedere precisă, un tablou viu al grupurilor, trebue să insistăm asupra acestor relaţii.

Când am căutat să cunosc structura socială a satelor italieneşti, am fost surprins dela început de diversitatea relaţiilor sociale.

Institutul Central de Statistică al Regatului, *Istituto Centrale del Regno,* a examinat cu grijă minuţioasă rezultatele Recensământului dela 1931. Nu e cu putinţă totuşi ca să-şi facă cineva numai după statistici o idee exactă despre importanţa relativă a diferitelor categorii, ce alcătuesc populaţia agricolă a Italiei. Faptul se datoreşte, deoparte, incapacităţii frecvente a organismelor „periferice“, însărcinate cu culegerea materialului şi de alta, dificultăţilor interpretării şi clasificării. Învălmăşeala categoriilor agricole este aşa de mare încât e aproape imposibil să ajungi la o aproximaţie mulţumitoare. Cutare gospodar, ce stăpâneşte un hectar şi ia în arendă cinci, va fi socotit în urma declaraţiei, pe care a făcut-o, drept proprietar. Altă familie de muncitori în parte, în care se găsesc cinci bărbaţi adulţi, care neavând de lucru în gospodărie se tocmesc cu ziua într'o bună parte a anului, e clasată de statistică tot pe baza declaraţiei şefului de familie, printre ţărani care muncesc în parte.

Cum îi distribue statistica pe cei 19.713.898 indivizi, ce trăesc nemijlocit din agricultură ?

CATEGORII (1)	Familii (2)	% (3)	Membri (4)	% (5)
Proprietari	1.537.862	*39,3*	7.575.952	*38,4*
Arendaşi *(fittavoli)*	423.373	*11,0*	2.405.062	*12,2*
Fermieri *(coloni)* şi muncitori în parte *(mezzadri)*	587.506	*15,0*	3.848.116	*19,5*
Slugi, zileri *(braccianti)* şi alţi muncitori agricoli	1.360.036	*34,7*	5.884.768	*29,9*
	3.908.777	*100,0*	19.713.898	*100,0*

[1]) *G. Jacquemyns:* De la difficulté de définir et de délimiter une classe (Despre dificultatea de a defini şi de a delimita o clasă). Mélanges Ernest Mahaim, t. I. Liège 1935.

Familiile numără în Italia, în mijlocie, 4,3 membrii, cele de agricultori având, în genere, mult mai mulţi membrii decât cele de neagricultori (5,04 persoane faţă de 3,77). Se observă deosebiri considerabile şi în compoziţia familiilor de agricultori din cele 4 categorii enumerate mai sus. Numărul membrilor este de: 4,9 în cazul agricultorilor care lucrează pe pământul propriu, 5,7 în cazul celor care lucrează pământ luat în arendă, 6,5 în cazul fermierilor şi a muncitorilor în parte; 2,98 în cazul slugilor, a zilerilor şi a celorlalte categorii.

Însă, spre a avea o idee despre multiplicitatea formelor pe care o prezintă relaţiile dintre întreprindere şi proprietatea solului şi despre relaţiile încă mai complexe între întreprindere şi muncă, nu e de ajuns să distingem în populaţia agricolă proprietarii, fermierii şi muncitorii în parte, salariaţii şi zilerii.

In ţările puternic industrializate, relaţiile dintre capital şi muncă pot fi desprinse cu uşurinţă. În Italia, ţară cu totul agricolă, ele pot fi întrevăzute mult mai greu, pentrucă participarea la produs este diferită. Controlul exercitat de capital asupra muncii este cu totul deosebit de cel care există în industrie. E mult mai dificil, pentrucă muncitorii sunt răspândiţi pe o suprafaţă mare. Capitalul rămâne mai anonim faţă de muncitorii agricoli. Nu trebue să surprindă faptul că, în relaţiile lor cu proprietarii, mulţi ţărani care muncesc în parte trec aproape cu vederea limita între „al meu" şi „al tău".

Trebue menţionată şi marea diversitate a pământurilor, care aici se pretează mai bine la o cultură extensivă dar cer altundeva o cultură intensivă, care pe alocuri sunt populate de gospodării răzleţe şi care altundeva rămân nelocuite, agricultorii trăind îngrămădiţi în sate.

E adevărat şi azi, ceeace *Stefano Jacini* scria în 1884: Italia agricolă prezintă o mare diversitate de stări de fapt, care, departe de a contribui la unitatea economică, adună în cadrul ei tot ce e mai disparat pe tărâmul economiei rurale: dela latifundiul medieval, domeniu al marii culturi cu totul extensive, până la marea cultură intensivă cea mai perfecţionată; agricultură mică, în care pot fi întâlnite toate culturile: cele cu randamentul de 5 Lire la hectarul de pământ cultivat, nu mai puţin decât cele cu randamentul de 2.000 Lire.

În Italia mulţi autori au încercat să prezinte „tabloul fidel" al populaţiei rurale. De cele mai adeseori ei au generalizat, însă, ceeace au observat într'una sau două regiuni. Singur numai *Arrigo Serpieri,* fost Subsecretar de Stat la *Bonifica Integrale,* şi preşedinte al Institutului naţional *„di economia agraria"* a reuşit să domine această materie vastă, pe care o studiază de multă vreme [2].

Studiile şi monografiile făcute de *Istituto Nazionale di Economia agraria* îşi datoresc claritatea şi unitatea de plan şi de terminologie excelentului său *Guida a Ricerche di Economia agraria* [3].

Deşi nu ne place să prezentăm un complex social sub forma de tablou bogat în coloane, acolade, subacolade şi linii de unire, socotim totuşi de folos să ne inspirăm dela metoda lui Serpieri căreia îi aducem însă oarecari modificări.

E vorba de a urmări cum pământul devine un capital productiv. În scopul acesta trebuesc distinse relaţiile sociale. Acestea sunt mai mult sau mai puţin complexe, după cum ne găsim în faţa unei *gospodării ţărăneşti (impresa lavoratrice),* în care conducătorul aduce în rândul întâi munca lui sau a unei *exploatări capitaliste (impresa capitalistica),* ce reclamă înainte de toate capitaluri din partea celui care o conduce. E evident că această clară dinstincţie poate fi totuş, prea rigidă uneori. Pot fi întâlnite numeroase forme intermediare: exploatările capitaliste-ţărăneşti *(impresa capitalistica-lavoratrice)* în care întreprinzătorul aduce capitalul şi o parte din forţa de lucru, recurgând şi la alte braţe.

Odată stabilită această întâie distincţie, putem trece la *relaţiile dintre întreprindere şi proprietatea solului.*

---

[2]) *Arrigo Serpieri:* Il contratto agrario e le condizioni dei contadini nell albo Milanese. Milano, 1913; Studii sui contratti agrari, Bologna, 1920; Problemi della terra nell'Economia Corporativa, Roma 1929; La guerra e le classi rurali italiene, Bari, 1930. [3]) Istituto Nazionale di Economia agraria, Roma 1929.

Relaţii între întreprinderea agricolă şi proprietatea solului:

I. Proprietarul terenului conduce exploatarea

A. *Proprietate de cultivatori:* Proprietatea aparţine unui ţăran şi familiei lui, sau unui grup de ţărani (coproprietari, stăpânitori devălmaşi ai unei averi obşteşti, membri ai unei societăţi).

B. *Proprietate de capitalist antreprenor:* Proprietatea aparţine unei persoane (fizice sau morale), sau unui grup de persoane cu capitaluri, care nu lucrează cu braţele pământul lor (coproprietari membri ai unei societăţi).

C. *Proprietate de cultivator capitalist:* Proprietatea aparţine unui ţăran care dispune de capital şi familiei lui, sau unui grup de ţărani capitalişti (coproprietari, membri ai unei societăţi etc.) care recurg şi la munca plătită a altor ţărani.

II. Proprietarul terenului nu conduce exploatarea

A. *Terenuri luate în arendă de cultivatori:* exploatarea este condusă de un ţăran de sine stătător, împreună cu familia lui, sau de un grup de ţărani (cu *usi civici*, drepturi de folosinţă asupra unor averi obşteşti, membri ai unei obştii de arendare).

B. *Terenuri luate în arendă de antreprenori capitalişti:* Exploatarea este condusă de o persoană sau de un grup de persoane (membre ale unei societăţi de arendare), care nu lucrează cu braţele.

C. *Terenuri luate în arendă de cultivatori ce dispun de capital:* Exploatarea este făcută de un ţăran care dispune de capital, de familia lui şi de braţe străine salariate, sau de un grup de astfel de ţărani (membri ai unei societăţi de arendare).

Spre a ne da seama de adevărata înfăţişare a tuturor acestor grupuri trebue să amănunţim analiza. Intervin deosebiri mari după cum întreprinderile agricole sunt *autonome* sau *lipsite de autonomie.* Din punct de vedere social această distincţie este capitală.

Autonome sunt acele întreprinderi care absorb tot timpul proprietarului sau la locatarului şi al familiei lor; lipsite de autonomie sunt acelea în care aceştia trebue să caute o ocupaţie secundară sau principală, în afara propriei lor întreprinderi.

Distincţia aceasta se aplică şi întreprinderilor dirijate de capitalişti, de vreme ce şi aceştia pot să-şi folosească întreaga lor activitate în întreprindere sau trebuesc să recurgă şi la alte profesiuni, aceasta cu deosebire în cazul proprietăţii capitaliste mijlocii şi mici, exploatate de chiar proprietar.

Aceste relaţii sunt importante din punct de vedere social, de vreme ce arată că nu poate fi vorbă despre clasa agricultorilor. Relaţiile între capital şi muncă sunt foarte diferite dela o categorie la alta. Interesele şi modul de comportare al indivizilor poartă pecetea lor. Din punct de vedere politic, ele explică tendinţele foarte deosebite, ce pot fi observate în programele deosebitelor „ligi". Ele ne îngăduesc să surprindem şi măsura în care indivizii se „simt" legaţi de categoria „lor" sau se socotesc, dimpotrivă, cu interese şi aspiraţii identice într'o oarecare măsură celor ale membrilor altor categorii. Pentru aceştia din urmă, lupta claselor este în epocile de calm o noţiune confuză. In timpuri de criză sau de prosperitate excepţională, ea se poate preciza, dar totdeauna ea orientează dificil acţiunea lor. Istoria turburărilor sociale dinainte şi de după războiu confirmă această observaţie.

Putem să ne dăm seamă şi mai bine despre încurcătura extraordinară a relaţiilor dintre indivizi, grupe de indivizi şi a categoriilor profesionale, dacă privim pe lângă aceste relaţii între întreprindere şi proprietatea solului şi pe cele dintre *întreprindere şi mâna de lucru.*

Studiul relaţiilor între conducătorul de întreprindere agricolă şi ţăran, este cu deosebire interesant în cazul grupurilor: proprietari, antreprenori capitalişti, proprietari cultivatori, locatari antreprenori capitalişti cultivatori. Distincţiile juridice ale raporturilor nu răspund decât imperfect clasificării economice şi agrare a indivizilor.

In întâiul rând, trebue să distingem *proprietatea parcelată în ferme* şi *proprietatea neparcelată în ferme.* In cazul întâiului din aceste tipuri, al exploatatării prin contractul de fermaj, *unitatea de lucru este familia ţăranului* mai mult sau mai puţin proporţională nevoilor de muncă ale fermei.

Trebue să cuprindem în această categorie şi proprietăţile ce nu sunt compuse decât dintr'o singură fermă. Chipul şi măsura în care fermierii sunt cointeresaţi în exploatarea fermei, permit să distingem trei tipuri A., B. şi C. Tabloul de mai jos rezumă câteva caracteristici ale acestor tipuri de familii ce trăesc pe proprietăţile parcelate în ferme.

I. Proprietate parcelată în ferme

A. *Fermieri cointeresaţi : (coloni parziari):* cu o situaţie echivalentă aproape celei de arendaş : 1. fără muncitori străini; 2. cu muncitori străini (ţărani capitalişti).	În cazul întâi părtăşia[4]) la produse este mai importantă decât în cazul al doilea. Îmbunătăţirea întreprinderii prezintă un mare interes (locatari fermieri).	În cazurile A şi B trebue să distingem neapărat fermierii care nu lucrează decât cu propria lor familie, de cei care în afara acestela recurg la munca altor ţărani (ţărani capitalişti).
B. *Fermieri exclusiv cointeresaţi : (coloni parziari puri) :* 1. fără muncitori străini; 2. cu muncitori străini (ţărani capitalişti).	În cazul tipului B, părtăşia la produse este temelia raportului (fermagiu în parte, colonia parziaria, cu diferitele modalităţi de dare în parte).	În genere raporturile între proprietate şi fermier pot fi caracterizate în felul următor: 1. În principiu durata contractului este nelimitată până la reziliere. 2. Familia locueşte pe pământul pe care-l cultivă (totuşi se poate întâmpla ca locuinţele să nu se afle pe parcelele atribuite familiilor, ci să fie grupate ori să fie răspândite în sat).
C. *Fermieri cointeresaţi în condiţie aproape de salariaţi sau fermieri salariaţi.*	În cazul acestui tip C, părtăşia la produse se reduce la minim. Ţăranul e mai mult un salariat decât un întreprinzător. Partea cea mai de seamă a muncii lui e achitată printr'o compensaţie fixă.	

În proprietatea parcelată în ferme, capitalistul antreprenor stabileşte relaţii nu cu familii, ci cu ţărani izolaţi sau cu grupuri de ţărani.

II. Proprietate neparcelată în ferme:

A. Grup de ţărani participând colectiv la întreprindere.		
B. Ţărani care participă individual la întreprindere.	În acest caz trebue să facem distincţie între *muncitorii stabili* şi *muncitori adventicii (*mâna de lucru ocazională).	
1. Argaţi *(fissi)*;	Locuesc în întreprindere, căreia îi pun la dispoziţie întreg timpul lor în cursul întregului an (contractul este de cel puţin un an).	Pot fi salariaţi propriu zişi, adeseori se adăugă sau se substitue raportului de salariat raporturi de participare la producţia unei anumite culturi. În acest din urmă caz, ei se aseamănă cu fermierii.
2. Muncitori agricoli zileri *(aventici)*; *a*) cu situaţie de părtaş; *b*) cu situaţie de salariat; *c*) cu situaţie de părtaş şi totodată de salariat.	Trăesc în afara exploatărilor, străini de ele, închiriindu-şi munca, când unor, când altor întreprinderi.	Se împart, la rândul lor, după cum sunt salariaţi sau părtaşi.
3. *„obligaţi"* sau *angajaţi.*	Categorie intermediară; deşi nu locuesc în întreprindere, ei se angajează să-şi împrumute braţele unei singure întreprinderi.	

Clasificarea acestor relaţii are, fără îndoială, un caracter prea riguros, prea sistematic. Ea e un cadru subsidiar subdivizat în despărţituri, care nu se potrivesc exact fiecărui caz individual. Categoriile rurale sunt mai diverse decât să poată fi delimitate cu precizie.

---

[4]) Prin părtăşie *(participanza)* trebue să înţelegem raportul care ia naştere prin faptul că muncitorul se angajează să execute în întregime sau în parte lucrările necesare unei culturi desemnate de capitalistul antreprenor. Aceste lucrări sunt compensate printr'o cotă-parte a producţiei obţinute, sau prin partea de producţie care depăşeşte o cantitate anumită, atribuită capitalistului (cazul anumitor ţărani din Sud, numiţi *terratici*). Această părtăşie se aplică adeseori şi acelor ţărani care pun la dispoziţie nu numai munca lor, ci şi o parte a capitalului. Categoria aceasta are multe asemănări cu cea a fermierilor şi, la fel, cu cea a ţăranilor locatari.

Totdeauna cel care se străduește să înfățișeze limpede și să facă înțeles pentru cetitori un subiect bogat, stufos și nelămurit denaturează mai mult sau mai puțin lucrurile, trece peste anume înlănțuiri, forțează conturul și simplifică cuprinsul real al obiectului. Orice expunere este o sistematizare; iar sistematizările, mai ales cele privitoare la probleme sociale, duc la creații mai mult sau mai puțin artificiale.

Astfel trebue să distingem în grupul proprietății neparcelate în ferme nu mai puțin decât în cel al proprietății parcelate în ferme copărtași autonomi și lipsiți de autonomie. Diferitele tipuri de țărani, lipsiți de autonomie, lucrează ca muncitori agricoli zileri în întreprinderile capitaliste. Pot fi întâlniți astfel țărani (foarte numeroși în Italia meridională), care sunt pe de o parte proprietari, locatari sau fermieri fără autonomie în propria întreprindere și care de altă parte sunt muncitori agricoli zileri salariați sau copărtași în alte întreprinderi. Acești muncitori își închiriază brațele unor întreprinderi precare *(impresi lavoratrici precarie)*. Intr'o măsură mai mare sau mai mică, parcelele de pământ pe care le lucrează pot fi fără încetare altele.

Dacă nu pierdem din vedere diferențele ce subsistă între raporturile dintre sol și întreprindere, între întreprindere și muncitori, problema „pământul să fie al țăranilor" *(La terra ai contadini)* ne apare foarte complexă.

Un studiu sumar al categoriilor proprietarilor, arendașilor, salariaților și al muncitorilor în parte ne va îngădui să precizăm anume relații sociale.

1. *Proprietarii.* Recensământul din 1931 a constatat 1.537.862 familii proprietare a unor suprafețe de pământ mai mari sau mai mici. Totuș Italia nu este ca Franța o democrație rurală de țărani. Micii proprietari reprezintă o treime din populația agricolă, dar în rândurile lor nouă zecimi nu stăpânesc mai mult decât o jumătate hectar. Intrunite, parcelele lor abea ating trei milioane de ha din teritoriul agricol de 22 milioane de ha al Italiei.

Pot fi găsite peste tot în Italia exemple de proprietăți rurale fărâmițate la extrem. In provincia Aosta, în 1930, 25 de ha erau stăpânite de 315 proprietari. Iar proprietățile de un ha sunt adeseori alcătuite dintr'un număr mare de parcele, ce se găsesc răspândite la depărtări de kilometri unele de altele.

Spre a remedia această situație s'a propus adesori o comasare a parcelelor. Proprietarii se împotrivesc însă. Preferă să sufere neajunsurile răzleţirii, decât să pornească la schimburi.

Mulți economiști Italieni susțin mica proprietate. Ei afirmă că din punct de vedere social micii proprietari formează o pătură legată de tradiții, familie și țară. Ei condamnă proprietatea „pulverizată", de vreme ce posesorul ei trebue să fie în mod necesar muncitor agricol cu ziua, în timpul celei mai mari părți a anului.

Aprope toți acești mici proprietari trebue să caute o ocupație în industrie sau pe pământurile proprietarilor mijlocii și mari, fie ca locatari sau fermieri, fie ca zileri. Nu e vorba deci de proprietari neatârnați. Printre ei domină economia autarhă. Produc, în genere, mai mult pentru ei înșuși decât pentru piață.

Datorită faptului că mica proprietate și cu deosebire cea dela munte este rareori autonomă și că țăranul trebue în consecință să se consacre altor activități, se produc migrații sezoniere periodice spre șes și coline, unde micii proprietari își închiriază brațele fie în vederea unor lucrări agricole, fie în vederea construcțiilor de șosele. Unele familii găsesc un supliment de venituri prin industria casnică. Dar acum acest izvor de venituri este aproape complet secat.

In șes mulți proprietari mici continuă să fie arendași pe o proprietate mare și să-și închirieze pământul lor altor arendași.

Idealul țăranului italian: *la terra ai contadini* se realizează încet, fără zguduiri sociale. Leguitorul n'a izbutit până în prezent să grăbească această mișcare, în caz că a avut cu adevărat dorința aceasta. Organizația națională afoștilor combatanți *(Opera nazionale combatenti)* își propune să sporească numărul micilor proprietari. Ea în-

lesneşte, într'o oarecare măsură, trecerea din categoria zilerilor în categoria proprietarilor, prin stadiul intermediar al arendării.

Alături de marea masă a micilor proprietari se găseşte minoritatea marilor posesori de pământ. Numai un număr redus dintre aceştia se ocupă direct de exploatare. Ei sunt adevăraţi capitalişti. Au dela aceştia mentalitatea şi modul de a activa Ceilalţii, care-şi cedează pământurile fie unor arendaşi (într'un înţeles foarte larg: fermieri cu participare) fie unor locatari (locatari în înţelesul propriu al cuvântului sau unor locatari cu participare), sunt „absenteişti". Marea lor majoritate locueşte în oraşe. Unii dintre ei duc o viaţă inactivă, sunt oameni de afaceri sau înalţi funcţionari. Câţiva, în sfârşit, fac literatură sau ştiinţă.

Ei încredinţează gestiunea bunurilor lor unor intermediari: intendenţi sau mari arendaşi (numiţi in Sicilia *gabellotti*). Mentalitatea lor este cea de rentier. Spiritul de speculaţie le lipseşte aproape cu totul. Acesta se găseşte însă la marii arendaşi care exploatează domenii întinse sau le subarendează, împărţindu-le în parcele mici, şi nu în niciuna din alternative să-şi „jumulească prada".

Categoria destul de numeroasă a proprietarilor mijlocii stăpâneşte după regiune dela 10 la 200 ha. Din punct de vedere social, ei au aprope aceleaşi aspiraţi, aceeaşi mentalitate şi aceleaş interese ca marii proprietari.

2. *Arendaşii (affituarii).* Recensământul din 1931 a constatat 423.373 familii de arendaşi.

Clasa aceasta rurală este greu de caracterizat. Trebue să distingem ca şi în cazul proprietarilor două grupe: marii arendaşi şi pe cei mici. Subsistă diferenţe apreciabile între intreprinderea capitalistă *(impresa capitalistica)* şi întreprinderea *(impresa lavoratrice)*. Aceasta din urmă seamănă cu munca în parte. De cele mai adeseori întreaga familie a locatarului este ocupată prin exploataţie. În mijlocie, aceste familii sunt mai puţin numeroase decât acele ale muncitorilor în parte. Unii membri ai familiei şi adeseori chiar şeful ei, sunt nevoiţi să caute venituri suplimentare închiriindu-şi braţele industriei sau unei alte exploatări agricole.

În întreprinderea capitalistă arendaşul îşi asumă întreaga conducere a exploatării. Lucrările sunt executate de salariaţi, de zileri stabili sau aduşi, legaţi de exploataţie prin contracte anuale, lunare, săptămânale sau zilnice. În acest din urmă caz nici nu subsistă un contract. Locatarul capitalist prezintă multe trăsături comune cu marii proprietari. El nu este însă niciodată absenteist. Supraveghează de aproape exploataţia şi este adeseori foarte aspru cu personalul lui. Stârnit de grija de a realiza arenda, el este foarte aprig la câştig. Mentalitatea lui aduce cu cea a capitalistului din industrie.

3. *Salariaţii zileri şi alţi muncitori agricoli (braccianti, giornalieri, salariati).* Cele 1.360.036 familii de salariaţi sau de zileri constituesc o masă importantă, care a neliniştit totdeauna considerabil guvernele. Regimul fascist îi consideră drept grupul de comprimat „până la extrema limită". Zilerii, aceşti „oropsiţi" ai pământului, sunt indivizi a căror situaţie este nesigură şi sărăcăcioasă. Ei constitue adevăratul proletariat rural. Aproape toţi stăpânesc sau îşi închiriază o casă mică. Unii cultivă o parcelă de pământ, a cărei întindere întrece rareori un hectar. Marea majoritate nu dispune decât de o grădină cu legume. Neputând câştiga din pământul lor (propriu sau închiriat) resurse suficiente, ei îşi agonisesc cea mai mare parte a veniturilor lor închiriindu-şi braţele.

Trebue să distingem două grupe: salariaţii stabili şi zilerii veniţi din altă parte.

Salariaţii stabili (salariati fissi) sunt puţini la număr. Prezintă oarecari trăsături comune cu muncitorii din industrie, de care se deosebesc totuşi profund. Salariatul stabil trăeşte aproape totdeauna cu întreaga lui familie pe exploataţia, care-i dă de lucru. Soţia lui şi copii îl ajută în munca lui. Familia primeşte ca salariu o parte a produselor culturii.

Zilerii veniţi din altă parte (braccianti, avventizi, giornalieri, pigionali). În cazul lor e vorba de adevăraţi proletari, care au aproape toate caracterele muncitorilor din industrie. Unitatea de lucru nu mai este familia, ci individul izolat. Zilerul este un sala-

riat, care nu are decât raporturi efemere cu exploatația. Nicio urmă de comunitate de interese între conducătorul exploatației și lucrător. În nicio altă categorie agricolă lupta de clasă nu este mai acută și mai aspră. Pe de altă parte, printre acești zileri lupta pentru locuri este permanentă. Au isbutit să organizeze lupta de clasă, dar lupta „pentru loc“ rămâne crâncenă și plină de șiretlicuri Aceasta a fost slăbiciunea lor de căpetenie.

Nicio statistică nu poate indica numărul lor aproximativ. E o categorie flotantă. Sunt reziduul organizării tehnice a producției agricole. Printre ei se găsesc de cei care nu-și găsesc de lucru în exploatările familiale, de cei care le evită spre a câștiga bani lichizi, mici proprietari și salariați stabili. Cei ce s'au detașat de familie merg în lume să-și caute de lucru.

În Italia meridională, pe insule și în genere în toate regiunile de latifundii, aproape toți mici proprietari și un mare număr de locatari își procură eșențialul veniturilor lor prin munca cu ziua. Își părăsesc adeseori familia spre a-și găsi de lucru în exploatări așezate departe de satul lor. Unii revin acasă odată la săptămână, alții lipsesc cu lunile. În regiunile acestea plata în natură a unei părți a salariului (mai totdeauna în grâu) este frecventă.

Mai ales după război un mare număr de meșteșugari au căutat în muncile agricole, plătite cu ziua, o bună parte a veniturilor lor. Majoritatea zilerilor trăește în marile centre rurale și în orașe. Numai puțini dintre ei s'au specializat în anume lucrări. Știu să facă cât de cât orice. Brațele lor sunt căutate de marile exploatări cu cultura intensivă sau extensivă, de fermierii a căror familie numără prea puțini bărbați, de antreprenorii de lucrări publice sau de lucrări de ameliorare a solului *(bonifica integrale)*.

Spre a găsii de lucru, oamenii aceștia sunt gata să se ducă oriunde și să „desțelenească întreg pământul“, mulțumindu-se cu un salariu sărăcăcios, din care să-și satisfacă trebuințele modeste.

Spre ànii 1890—1900, zilerii au ajuns să-și îmbunătățească situația. Sindicatele socialiste duseseră o acțiune victorioasă pentru sporirea salariilor. Dar „patronii“ au reacționat punând totul în mișcare pentru a spori numărul lucrătorilor în parte și spre a readuce cantitatea muncii renumerate în monedă.

După războiu Italia a avut de luptat cu mari dificultăți economice și morale. Satele au fost cuprinse de înfrigurare și gata la violență pentru a cuceri pământul, prin împărțirea marilor proprietăți. Soldații demobilizați așteptau executarea promisiunii, cele fusese făcută în timpul războiului: „apărați pământul, care va deveni al vostru!“. Zilerii cer de lucru sau pământ. Muncitorii în parte sunt nemulțumiți. Domnea o dezorientare socială fără seamăn. Guvernele se găseau în fața unor situații din zi în zi tot mai dificile. Masele urmau drapelul roșu în coloane compacte. Zilerii ocupau fermele, asediau exploatările în strigăte de „la terra ai contadini“. Invingătorii de pe Piave nu nu voiau să mai trăiască în mizerie. Le fuseseră date speranțe că visul lor vechiu: dreptatea socială și *la terra ai contadini* va fi realizat. S'au răsculat când le-au fost trimiși carabinieri în loc să le fie asigurate posibilitățile de a munci.

Parlamentul a discutat în grabă numeroase proiecte de lege pentru punerea în valoare a pământurilor necultivate și a latifundiilor. Căuta satisfacțiile, ce puteau fi date foștilor combatanți. Căuta chipul de a organiza mai bine colonizările interne. Imprejurările au luat-o, însă, pe dinaintea oamenilor politici. Sindicaliștii s'au pus în mișcare. Incepură supralicitările electorale. Catolicii propuneau soluții, socialiștii nu putea să ceară cu mult mai puțin decât comuniștii, liberalii apărau ordinea stabilită, însă recunoșteau că trebue făcut ceva. In mijlocul tuturor acestor grupuri sporeau trupele lui Mussolini. Fasciștii administrară ulei de ricin celor care-și căutau fericirea în lupta de clase, în luarea cu asalt a uzinelor și a pământurilor. Căutau să limpezească capetele sporind activitatea intestinelor. Legile din 15 Decemvrie 1921 și din 18 Mai 1922, relative la unele cesiuni de pământuri și la punerea în cultură a pământurilor nedesțelenite, fură promulgate prea târziu.

Atunci a luat puterea Mussolini. Dictatura a reprimat mișcările zise subversive. Odată cu triumful fascismului s'a prăbușit tot: gata cu revendicările, gata cu uzul mijloa-

celor de presiune. S'a cerut, inainte de toate, o supunere totală. Dictatura a introdus ordinea, dar n'a creat o situaţie nouă zilerilor. Partidul victorios proclamă că din conlucrarea claselor va decurge viitorul mai bun.

Îngrădirea emigrărilor a lovit greu pe zileri. Lucrul lipseşte adeseori. Numai lucrările periodice cer recursul la zilerii „hoinari". Când salariile sunt ridicate, fiecare intreprindere agricolă se strădueşte să refuze serviciile mâinii de lucru adventive. De altminteri, în exploatările cu cultură intensivă se tinde tot mai mult la o împăţire raţională a muncii de peste an la lucrătorii localnici. Maşinile îngăduesc şi ele mărginirea la strictul necesar a recursului la zileri. Astfel în timp ce numărul acestor proletari agricoli sporea, căutarea mâinii lor de lucru scădea. S'a încercat să se impună exploatărilor agricole folosirea unui număr determinat de zileri. Tentativa a rămas însă fără succes. Politica marilor lucrări publice a dat putinţa de a lucra unui număr din aceşti paria. Guvernul plănueşte să transforme această categorie, cu ajutorul colonizării interioare şi peste hotare în muncitori în parte sau în mici proprietari. Trecerea dela cultura extensivă la cultura intensivă, se crede, va avea şi ea consecinţe fericite pentru această clasă.

Marele Consiliu fascist a exprimat dorinţa ca noile pământuri ameliorate să le fie atribuite familiilor de zileri, de preferinţă celor provenite din familii de lucrători în parte, de locatari sau de mici proprietari. El a făcut şi sugestia de a detaşa din unele proprietăţi parcele, care să poată hrăni familii noi de lucrători în parte şi locatari.

Problema zilerilor agricoli este ameninţătoare. Ea este la ordinea zilei. Totuşi sugestiile sunt mult mai numeroase decât înfăptuirile.

Fiecare clasă, fiecare categorie doreşte ca zilerii să-şi găsească locul sub soare, dar cată ca lucru să se întâmple, pe cât se poate, fără păgubirea ei. Zilerii nu sunt totdeauna încântaţi de soluţia propusă. Sunt de acord în a revendica *la terra ai contadini*, însă cu totul divizaţi, când e vorba de forma pe care ar trebui s'o aibe această ocupaţiune, această luare în stăpânire a pământului de cei care pot să-l facă productiv. Guvernul fascist afirmă că vrea înainte de toate să fixeze această mână de lucru primejdios de flotantă şi caută să-i transforme pe zileri în muncitori în parte.

4. *Fermierii şi muncitorii în parte (mezzadri).* In perspectiva studiului relaţiilor sociale din sânul populaţiei rurale italiene, muncitorii în parte prezintă cel mai mare interes.

Forma de părtăşie cea mai specific italiană este munca în parte sau colonatul în parte (pe italieneşte: *Mezzadria, mezzeria* sau *colonia parziaria*, care poate fi tradus cât de cât prin englezul *farm* şi germanul *Teilpacht*).

Muncitorii în parte sau fermierii cointeresaţi formează, potrivit recensământului din 1931, un grup important de 587.506 familii, adică 15% din familiile italiene ce trăesc nemijlocit din agricultură. Aceste familii grupează 3.848.116 indivizi, adică 19,5% din populaţia rurală.

Trăsătura esenţială pentru acest tip de întreprindere este că unitatea de muncă este familia colonului, mai mult sau mai puţin proporţionată nevoilor muncii şi ale fermei.

Proprietarii parcelează în genere pământul lor în *unităţi teritoriale* sau ferme, care după localităţi se numesc *poderi colonie, partite coloniche*, şi le încredinţează unor unităţi de muncă, adecă unor familii mai mult sau mai puţin numeroase.

Intregimea fermelor ce aparţin aceluiaşi proprietar formează ceea ce se numeşte la *fattoria* şi ar putea fi tradus prin *moşie.*

Fermele *(poderi)* sunt mai mult sau mai puţin întinse în raport cu importanţa pădurilor. In mijlocie ele au dela 9 la 10 ha, adeseori în mai multe parcele. Unele nu întrec două hectare. Acesta e cazul, îndeosebi pentru acele cu culturi puternic specializate.

Când fermele sunt prea puţin întinse, ele sunt lucrate de coloni dintr'o categorie specială: de *comporaioli.* Relaţiile dintre proprietar şi fermier sunt regulate şi în acest caz tot prin pactul de muncă în parte. Dar, pe când ceilalţi muncitori în parte dispun de vitele necesare pentru lucrările fermei şi-şi sporesc veniturile din vânzarea produselor acestor vite, aceşti *comporaioli* trebue să ia vitele cu chirie dela alţi muncitori în parte.

Ei năzuesc să se ridice în rândul muncitorilor în parte deplini. De cele mai adeseori ajung, însă, în categoria zilerilor.

Fattoria toscană poate să aibă dela 50 până la 250 ha, după cum cuprinde suprafeţe împădurite mai mari sau mai mici. De cele mai multe ori ea nu depăşeşte 100 de ha; îmbucătăţită totdeauna, ea este împănată de ferme, aparţinând altor proprietari.

În munca în parte din Italia relaţiile dintre proprietate şi muncă prezintă caractere ce nu pot fi regăsite în niciun alt contract rural, nici în Italia nici în alte ţări.

Aceste relaţii nu sunt, de altfel identice în toate părţile Italiei, nici chiar în aceeaş regiune. E cu putinţă, totuş, să găsim un mănunchiu de caractere, ce îngăduiesc definirea normelor generale ale contractului de muncă în parte.

Raportul de muncă în parte, ce subsistă între proprietar şi muncitorul în parte, pe baza contractului *(scritta)* de fermaj şi în conformitate cu pactele generale (regionale sau provinciale), este un raport de caracter asociativ, întemeiat în mare măsură pe încredere reciprocă. Contractul, valabil pentru un an însă reînoibil indefinit, este scris, spre a garanta solidaritatea şi colaborarea între contractanţi, care sunt: proprietarul sau concedantul *(concedente)* şi muncitorul în parte sau colonul *(mezzadro, colono).*

Care sunt caracterele principale ale părţilor contractante?

„Concedantul" este proprietarul, locatarul, emfiteotul sau uzufructuarul, care închiriază pământul în persoană sau prin intermediul reprezentantului său cunoscut sau a procuratorului său, în schimbul unei părţi din produse.

Muncitorul în parte este „şeful" sau „regisorul" *(capo reggitore)* [5]) întregii familii, care trăieşte în comun şi care depinde de el. El o reprezintă, fiind contractant direct, exlusiv şi ca unic, tacit şi irevocabil mandatar general, pentru tot ce concerne întreprinderea agricolă şi pentru raporturile cu concedantul sau cu reprezentantul său.

Unitatea familială a muncitorului în parte este compusă din gospodar *(„capo", reggitore, vergaro;* în Toscana i se zice de cele mai multe ori *capoccia)* din gospodină numită familiar *massaia,* adecă gospodina — menajeră, mai totdeauna soţia lui *capoccia,* [6]) din ascendenţi, descendenţi, colaterali şi din toţi cei care locuiesc în casă, în calitate de ataşaţi permanenţi la lucrările gospodăriei şi care sunt enumăraţi în contract [7]).

Să precizăm rolul acestui *capoccia.* Contractul colectiv de muncă în parte stipulează că el îşi asumă reprezentarea familiei. El o reprezintă în faţa justiţiei şi în raporturile ei cu proprietarul sau cu agenţii acestuia.

Capoccia are nevoie de o autoritate indiscutabilă nu numai faţă de membrii familiei, ci şi faţă de proprietar, căruia îi este într'un fel asociat. Trebue să aibă puteri mai întinse decât un simplu cap de familie. „Puterea părintească" singură nu-i este de ajuns. Ca director tehnic el trebue să privegheze buna executare a contractului de lucru în parte.

Pentru ca o astfel de autoritate să existe, trebue ca el să se bucure de cea mai completă încredere a proprietarului şi a membrilor de familie. Urmarea este că desemnarea lui capoccia nu se produce automat, potrivit situaţiei în familie şi vârstei, ci derivă din acorduri reciproce. De cele mai multe ori funcţiunea de capoccia este încredinţată tatălui sau fratelui mai mare, dar se întâmplă uneori ca ei să fie înlocuiţi pentru incapacitate. De obiceiu, când tatăl atinge o anume vârstă (60 până la 70 ani) şi nu mai este în stare să lucreze, el este înlocuit de fiul cel mai îndemănatic.

---

5) *Capo*, fermierul sau „regisorul" unei ferme, nu trebue confundat aşanumitul *fattore,* regisor sau administrator al unui grup de ferme, al unei *fattoria.*

6) În cazul că soţia gospodarului moare sau este incapabilă, rolul de *massaia* poate fi deţinut de soţia fiului mai mare care locuieşte în aceeaş fermă. Gospodina are anume puteri asupra celorlalţi membri ai familiei ei. Ea nu este ţinută să lucreze la câmp. Ea primeşte din mâna gospodarului, singurul detentor al „pieselor şi al biletelor" din posesiunea familiei, banii necesari pentru întreţinerea familiei. Unul din factorii de desagregare a familiilor de muncitori în parte, ce cultivă împreună aceeaş fermă, sunt neînţelegerile dintre gospodină şi nurorile ei, mai rar dintre ea şi gineri şi mai mult încă lipsa ei de autoritate şi lipsa de raporturi cordiale, când *massaia* este soţia fiului mai mare.

7) Aceştia sunt *garzoni*, de cele mai multe ori tineri originari din oraşe. Sunt adoptaţi de familie încă de copii.

Capoccia este nu numai „îndeplinitor inteligent şi disciplinat al dispoziţiilor fixate prin contract“, el trebue să vegheze ca toţi membrii familiei să lucreze cu tragere de inimă, aşa încât să fie atins maximul de randament; el se mai ocupă în marginiîe prevăzute de proprietar, de cumpărarea şi de vânzarea produselor şi de mijloacele de producţie şi discută şi aprobă soldul anul al „carnetului de colon“.

Modificările voluntare ale familiei întrucât nu rezultă din căsătorii, şi la fel toate substituirile de persoane nu pot fi făcute decât cu încuviinţarea proprietarului. Acesta încheie contractul şi tratează toate afacerile numai cu conducătorul familiei de muncitori în parte.

Toate acordurile, angajamentele şi obligaţiile dintre proprietar şi muncitorul în parte, ce derivă din exploatarea în parte a întreprinderii, obligă solidar întreaga familie.

Conducerea întreprinderii exploatate în parte *(azzienda mezzadrile)* aparţine proprietarului, care o poate exercita direct sau prin intermediul unui administrator sau intendent.

Subsistă o mare diversitate regională între clausele contractelor de lucru în parte, după regiuni şi după mărimea întinderea fermei.

Pe lângă clauzele contractului mai trebuesc ţinute în seamă raporturile, mai mult sau mai puţin directe, între proprietar şi ţăran. Acelaş contract poate da naştere la două cazuri.

In primul dintre ele, proprietarul cedează pământ muncitorului în parte cu pactul de a împărţi cu el recolta, dar păstrează întreaga conducere a fermei. In această ipoteză, muncitorul în parte se găseşte atât de subordonat proprietarului încât poate fi socotit aproape drept un simplu salariat.

In fermele de acest fel proprietarul avansează aproape în întregime capitalul; muncitorii în parte nepunând la contribuţie decât braţele lor.

Mulţi proprietari nu se ocupă deloc de exploatarea pământurilor lor. Aceştia sunt „absentiştii“, ce trăesc în oraşe.

Proprietarii de felul acesta dau naştere celuilalt caz extrem de muncă în parte, în care proprietarul desinteresându-se, muncitorul în parte are libertatea de a cultiva pământul şi de a exploata ferma după cum îl taie capul. În acest caz, exploatarea în parte aduce cu arendarea şi muncitorul în parte are o situaţie asemănătoare celei a categoriei rurale a arendaşilor, de vreme ce poate să dispună liber de teren şi să conducă neatârnat întreprinderea în schimbul unei redevenţe în natură.

Aceste cazuri extreme sunt rare. Între proprietar şi muncitorul în parte se interpune mai totdeauna aşa numitul *fattore*.

Absenteiştii încredinţează administraţia bunurilor lor unui vechil *(fattore)*. Proprietarii care-şi conduc însuş fermele lor, îusărcinează astfel de fattori cu supravegherea şi administraţia unui grup de ferme *(fattoria)*.

Fattore este o figură foarte caracteristică a muncii în parte din Toscana.

Când proprietarul se interesează personal de bunul mers al întreprinderii, el îşi rezervă direcţiunea generală; în schimb executarea directivelor, gestiunea generală şi relaţiile cu muncitorii în parte sunt totdeauna în seama lui *fattore*. Acolo unde stăpânul se mărgineşte la rolul pasiv de rentier, acest vechil are puteri foarte întinse.

Rolul lui *fattore* este de mare importanţă pentru bunul mers al *fattoriei*.

Marea majoritate a acestor *fattori* sunt fiii de ţărani, care datorită deşteptăciunii şi hărniciei lor ajung să fie angajaţi ca ajutoare pentru muncile cantinei şi a magaziilor la fattoria. Mai târziu devin ajutori de *fattore*. Iar după câţiva ani proprietarul le încredinţează o *fattoria*. Mulţi dintre *fattori* au o pregătire ştiinţifică, o cultură generală insuficientă; ei cunosc, însă, cum nu se poate mai bine pe ţăran. Ştiu cu mult bun simţ cum să se poarte cu el: când cu asprime, când cu înţelegere. *Fattore* are „antene“, care-i îngădue să-şi dea seama cum trebue să intervină reprimând, lăudând, ajutând prin încurajări ori îmbunări. Proprietarul nu poate să se ocupe de fiecare din colonii lui şi

chiar dacă ar face aşa nu ar înţelege totdeauna caracterele şi nevoile speciale ale familiei. *Fattore* ştie când poate să treacă ceva cu vederea, când dimpotrivă trebue să-l silească pe colon să-şi respecte cu stricteţe îndatoririle. El singur cunoaşte îndeajuns familia, pentru a putea decide când e cazul să-i fie acordate colonului avansuri.

În întreprinderea exploatată în parte subsistă un complex de raporturi, ce pot face mai mult sau mai puţin lesnicioasă, mai mult sau mai puţin paşnică vieaţa colonului. Dibăcia dintâi a unui *fattore* este să dea acestor raporturi o notă de cordialitate [8]).

Un *fattore* poate stabili culturile cărora se consacră ferma şi să hotărască regimul de rotaţie. El arată muncitorului în parte practicile agricole şi zootehnice. În calitatea sa de administrator, el este ţinut să înscrie în cartea muncitorului în parte *(libretto colonico)*, ce se află în păstrarea acestuia, creditul şi datoriile.

El are facultatea de a vinde în înţelegere cu colonul anume produse ale fermei, ce constitue partea acestuia.

Muncitorul în parte trebue să urmeze îndrumările proprietarului şi să organizeze şi să conducă munca familiei în aşa fel încât randamentul terenului să fie cel mai mare cu putinţă,

Proprietarul îi pune la îndemână muncitorului în parte un teren prevăzut cu o casă de locuit şi-i dă fie jumătate, fie întregimea sau proporţia desemnată prin contract din inventarul viu şi mort *(scorte vive e morte)* după obiceiurile în vigoare.

Familia colonului contribue nu numai cu întreaga muncă necesară pentru cultura curentă a terenului şi spre obţinerea randamentului celui mai mare ci şi cu o parte din inventarul viu şi mort şi uneltele uzale [9]).

Economiştii şi sociologii care susţin munca în parte, subliniază totdeauna faptul că proprietarul acordă şi o anume protecţie familiilor ce-i lucrează pământul. Dispunând de capitaluri, poate face împrumuturile necesare colonilor încercaţi de nenorociri în familie, loviţi de recolte proaste sau de alte întâmplări potrivnice. Acesta a fost cazul, în măsura însemnată, în timpul ravagiilor filoxerei.

Clauzele privitoare la datoriile şi drepturile proprietarului şi ale muncitorului în parte nu sunt totdeauna limpede definite prin contract. Se fac adeseori trimiteri la obiceiul ţinutului.

Sunt numeroşi acei *capoccia*, care nu se sinchisesc deloc de ceea ce scrie în contact, dar care cunosc admirabil obiceiul. Ei vorbesc despre drepturile şi datoriile lor cu multă pricepere şi uneori chiar cu oarecare îndemânare. Dacă *fattore* are puţină practică la oricâtă ştiinţă, îşi va putea spune adeseori *me lo hanno fatta* (mi-au făcut-o).

Fiecare *capoccia* dispune de o serie de mijloace. Orice contract de colaborare îi lasă câteva posibilităţi de a obţine anume avantaje. Fără a vorbi despre luptă de clasă, mulţi muncitori în parte ştiu, cu prilejul împărţirii recoltei, fie mânaţi de nevoi, fie din dorinţă de câştig, să-şi reducă sarcinile şi să-şi sporească partea.

Tot aşa de des se întâmplă şi contrarul. Destui vechili pricepuţi şi şireţi, ştiu să umfle datoriile colonului şi să împartă produsul în folosul lui *padrone*.

Să credem că în munca în parte fiecare e duşmanul celuilalt? Studiul atent al faptelor ne îngăduite să afirmăm că în genere subsistă o oarecare cordialitate în raporturile dintre proprietar, *fattore* şi muncitorul în parte. Totuşi toate precauţiunile unui contract nu pot să înlăture contestaţiile, hărţuielile şi înşelăciunile *(la truffa)*.

Raporturile dintre proprietari şi *mezzadri* sunt excelente în anume cazuri, încordate în altele. Muncitori în parte stabiliţi de multă vreme pe acelaşi teren, au impresia de a fi coproprietari. Vorbesc despre ferma „lor“, maslinii „lor“, viile „lor“. Alţi *mezzadri* se plâng că proprietarii îi exploatează şi iau jumătate din recolta lor.

---

[8]) În anii din urmă a sporit numărul administratorilor formaţi în şcolile superioare de Agricultură. Ştiinţa lor mai mare nu cumpăneşte totdeauna lipsa de practică şi de pricepere a mentalităţii ţărăneşti.

[9]) Vezi *G. Jacquemyns:* Raporturile dintre proprietate şi muncă în munca în parte în Italia. Revue de Sociologie. 1937, 3, pag. 509 şi 522.

Măruntele neînțelegeri dintre *fattore* și *capoccia* sunt una din temele de căpetenie ale convorbirilor din familiile de colon.

Un cuvânt, un gest, o strâmbătură, o încruntare a sprâncenelor, invocarea laconică a unui sfânt, a diavolului sau a unei zeități mitologice, faptul că muncitorul în parte sau *fattore* face cu ochiul, arată că niciunuia nu i-a scăpat șiretlicul celuilalt.

Speranța sau sentimentul fiecăreia din părți de a găsi compensații în detrimentul celeilalte este un element psihologic important în raporturile dintre proprietate și muncă. Când această speranță sau acest sentiment dispar, începe o epocă de reacțiune sau de frământări revoluționare.

Controversele ce se pot isca cu prilejul executării unor contracte individuale de dare în parte trebuesc, supuse, înainte de a fi duse în fața instanțelor judecătorești, în vederea unei tentative de reconciliere, asociațiilor sindicale competinte.

E greu de stabilit dacă controversele sunt frecvente. Chiar dacă am putea cunoaște numărul și natura lor, ar fi dificil de stabilit dacă raporturile dintre proprietari și muncitori în parte sunt așa cum ar trebui să fie tot ce decurge dintr'un contract de colaborare. Căci majoritatea diferendurilor dintre proprietar și colon n'au gravitatea unei controverse care să se ceară tranșată de justiție sau de sindicate. De cele mai multe ori o împăcare îngăduie muncitorului în parte să continue exploatarea terenului proprietarului, care fără a-i ceda pământ îi pune la dispoziție totusi o fermă, pe care o poate valorifica potrivit capacității sale, sporului său la lucru și a autorității sale asupra membrilor familiei. Dacă totuși mulți muncitori în parte cunosc dificultăți materiale serioase, cauza se găsește în insuficiența financiară a proprietarilor, în lipsa de lucrări de ameliorare executate de aceștia și în lipsa unei proporționări între întinderea fermei și numărul de membri al familiei. *Capoccia* se poate găsi în fruntea unei familii prea numeroase decât să poată trăi mulțumitor din produsele fermei sau poate fi nevoit să recurgă la mână de lucru străină, în urma plecării anumitor membri ai familiei.

Fascismul dorește generalizarea muncii în dijmă, care corespunde spiritului corporativ, de vreme ce în aceeași întreprindere e direct interesat atât capitalul cât și munca. Pe de altă parte familiile de muncitori în parte sunt cele mai prolifice. Acest factor este de o mare însemnătate într'uu stat, care a pornit o „campanie demografică" [10]. Se crede. la fel, că aceste familii, legate de pământ, sunt mai puțin susceptibile de a fi cuprinse de vreun ferment revoluționar.

G. JACQUEMYNS

OM ȘI NATURĂ ÎN ȚARA HAȚEGULUI[1]

Viața satelor de sub strașina Retezatului se desfășură pe trei planuri geografice, sau, pe trei etaje de relief: șesul din poale, muntele cu pădure și muntele alpin. Vom privi pe rând adaptarea omului la mediu în fiecare din numitele etaje.

A. *Jos, în „țară". Adaptarea la vieața de șes.* Propriu zis, în rândurile ce urmează va fi vorba de ceia ce omul a isbutit să facă din peisagiul natural, pe care l-a găsit el când a venit și s'a stabilit aici, întemeind sate în gură de râu, sub strașină de munte. Cum

[10]) Vezi G. Jacquemyns: La politique rurale de l'Italia fasciste. Bruxelles, Falk, 1936.

[1]) Pagini și idei din *Monografia satului Clopotiva* aflată sub tipar, în editura, Institutului de cercetări sociale al României studiu colectiv lucrat din însărcinarea profesorului D. Gusti în vara anului 1935, sub îngrijirea autorului. Deși privind de aproape mai ales numai satul Clopotiva, faptele și concluziile sunt aproape aceleași în toate satele hațegane de sub strașina Retezatului, de aceea am pus drept titlu, pentru paginile aci reproduse: *Om și natură în Țara Hațegului.*

— după Vidal de la Blache — geografia umană e ştiinţa care se ocupă cu toate urmele materiale pe care activitatea omului le întipăreşte pe peisagiul natural primitiv — şi cum noi tocmai cu aceste expresii materiale ale activităţii omului din raza Clopotivei ne vom ocupa, înseamnă că paginile acestui capitol *aceasta* vor fi, mai ales: geografie umană. Care geografie, după unii, tocmai aşa se defineşte: ştiinţa peisagiului umanizat.

Despre acest Kulturlandschaft (cum spun germanii) din raza Clopotivei să vorbim, aşa dar.

Dacă te sui pe muntele Furcătura, care domină dinspre Sud nu numai Clopotiva, ci întreaga Ţară a Haţegului, ai sub priviri — fără exagerare — una dintre cele mai frumoase privelişti ale pământului românesc[2]). Ţara Haţegului se vede împărţită în două: jumătatea de Sud cu relief ondulat şi jumătatea de Nord, plană ca suprafaţa unei ape. Aceasta din urmă e opera râului Mare şi începe (v. fig. 2) dela ieşirea din munte a acestui râu, unde e aşezată Clopotiva. Partea aceasta de început a luncii sau a câmpului e cea mai frumoasă şi mai interesantă din tot cuprinsul acestui minunat *şest*, aşezat chiar sub munte [3]). Începe din gura Râului Mare, adică exact de sub muntele nostru, şi se revarsă apoi ca o apă, tot mai larg, până dă de înălţimile care mărginesc de dincolo, din spre nord, Ţara Haţegului. Şesul acesta e opera Râului Mare. Care râu, chiar înainte de a ieşi din munţi are o vale ielativ largă, cu luncă şi urme de terase. E, cum am spus, cel mai mare curs de apă al „ţării", cu obârşia tocmai în ierezul Bucurii, la 2.000 de m. După nici 20 de km. de drum dela acest iezer, râul a coborât — când ajunge la *Vadul Apelor* — mai mult decât jumătate din înălţimea dela care pleacă. Aci, la Vadul Apelor, primeşte între alte ape şi pe aceea a *Râului Şes*, care coboară din masivul Godeanului. In acest punct altimetrul arată 990 de m. De aci şi până la Gura Zlata, unde altitudinea este de exact 800 m., râul pierde simţitor din caracterul de torent năvalnic pe care-l avea. La *Gura Zlata*, valea se deschide. Din dreapta, *Zlata* vine „năvarnică" de sub Retezat şi se aruncă în râul care încă dela Vadul apelor şi-a schimbat numele din Lăpuşnic în Râul Mare. La confluenţa cu Zlata, valea se deschide ca o încăpere rotundă între munţi[4]). Din Gura Zlata în jos, până la ieşirea din munte, valea se lărgeşte mereu uneori pâna la 200 de m. Pe alocuri apa pare că întârzie, răsucindu-se în bulboane care în graiul locului se numesc *dorne*. Iar cu puţin înainte de ieşirea din munte, valea e chiar largă, cu luncă netedă ca un mic şes.

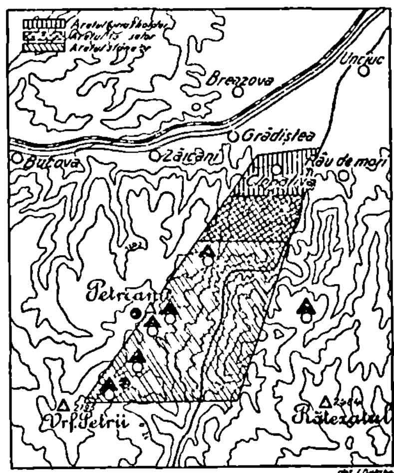

Fig 1. — Cele trei arii-trepte antropogeografice ale satului Clopotiva (dinspre nord spre sud): aria holdei, aria sălaşelor. aria stânelor (vezi textul). Cele două cercuri pline=muntele Nedeea Scoabelor şi muntele Nedeea Galbenului. Triunghiurile pline, pe tot atâtea cercuri = stânele.

Şes adevărat, însă, — şes ideal, am putea spune – e abea de acum înainte: acela, pe care-l arătam revărsându-se ca o apă de neted, la ieşirea din munţi a râului. Tot ce a rupt din munte, săpându-şi valea cea largă în mii şi mii de ani, Râul Mare a transportat şi a depus aici în gură-i, la ieşirea în depresiune. Scăpând din strânsoarea muntelui, şi intrând pe un domeniu puţin înclinat, Râul Mare îşi desfăcea şi-şi risipea aici, în larg, toate aluviunile cu care venea. De unde puterea lui de roadere şi de transport era enormă în munte, acum — ajuns în şes — această putere dispărea aproape cu totul. Şi, astfel,

2) Cf. OV. DENSUŞIANU, *Graiul din Ţara Haţegului*, p. 3., dar mai ales ION POP RETEGANUL, *Din Ţara Haţegului*, p. 2. cf. şi ION CONEA, *Cum învaţă a-şi cunoaşte ţara Măria Sa Mihai*, pentru acelaşi privelişte de pe muntele *Bâlea* din extremitatea estică a Ţării Haţegului.

3) În graiul din Clopotiva, sat *de munte*, noţiunea de şes are un bogat vocabular: *şes, şest, câmp, câmpie.* (*Şest* am auzit spunându-se şi în Ţara Făgăraşului.)

4) Acolo, academicianul Brătescu-Voineşti şi-a clădit casă, punând temelie unei viitoare sigure staţiuni climaterice.

toată povara cu care venea din sus, *o lăsa* de îndată ce ieşia din strânsoare, ca un călător obosit povara de pe umeri. Aşternând aluviunile şi risipindu-le în dreapta şi stânga, mai ales la viituri când aducea multe şi se despletea în braţe multe pe luncă, Râu Mare a podit-o pe aceasta netedă ca faţa unei ape. Apoi bătând în dreapta şi în stânga, când într'un mal, când într'altul, şi-a lărgit valea tot mai mult.

Aşa se întâmplă oriunde iese o apă din munţi şi dă dintr'odată de o regiune mai mult sau mai puţin şeasă. Râul, *depune* aproape tot ce a adus din sus până aici. Dar podind lunca mereu, el o şi înalţă. Fiecare viitură clădeşte, ca să spunem aşa, câte un etaj nou de aluviuni. Fenomenul — cum am spus — se petrece oriunde un curs de apă iese din munţi: se clădesc acolo mici şesuri de acestea, numite *câmpii aluviale de piedmont* — adică de picior de munte, după locul unde apar. Pe toată marginea nordică a munţilor Retezatului, în punctele unde apele coborâtoare din el intră în depresiune, avem câmpii de acestea, o sumedenie.

Cea mai mare, mai netedă, şi mai frumoasă din ele toate, este a Râului Mare. (aceasta, în plus, se prelungeşte pe toată jumătatea nordică a Ţării Haţegului, râul curgând prin ea şi culegând toate celelalte ape ale „ţării" veninde mai ales din sus). Partea ei din spre munte este, aproape toată a sătenilor din Clopotiva. In ea a cercat omul locului să facă agricultură încă din timpuri vechi (vom vedea temeiul acestei afirmaţii). Vara, din mal în mal, e toată o singură holdă. Secara, grâul, porumbul, şi-o împart în fiece an. In Iulie 1935 o recoltă de grâu şi una de secară excepţionale o acopereau 'n cea mai mare parte. Seceratul era în toiu. De sus, de pe munţii din jur, aretul nesecerat lucea galben ruginiu în soarele nămiezii, ca înmărmurit în clipe de linişte. Iar pe întinderea secerată, *clănile* de câte 30 de snopi se aliniau aşa de dese şi de multe, că-ţi venea greu să te crezi aiurea decât pe *Bărăgan într'un an de belşug*, Clopotivenii împânzeau câmpul secerând. — Iar toamna, la plecarea noastră, „dudulenii cucuruzului" atârnau grei pe „tulenii" din care abea te puteai vedea călare: aşa de mândru şi îmbelşugat crescuse porumbul.

De unde o recoltă aşa de bogată, aici în poala muntelui — şi încă sub un versant *nordic* al acestuia? Iar nedumerirea străinului va fi cu atât mai mare, când îi vom spune că „pământul", în şesul Râului Mare, e din cele mai sărace în sărurile necesare creşterii plantelor. In adevăr, dacă sgârii puţin glia de sol, vei da de piatră. Iar un element din cele mai caracteristice — şi care isbeşte pe oricine calcă întâi prin aceste locuri, sunt grămezile de pietre din capătul ogoarelor, aşezate la rând ca în lungul unei şosele ce le vrea aşternute: sunt pietrele pe care fiecare şi le scoate după ogor şi care în fiece an se adună mai multe, plugul, rariţa şi sapa, scoţând mereu la suprafaţă altele noi. Sunt pietrele şi pietrişul pe care rupându-le din munţi, spuneam adineaori că le-a adus Râul Mare, podind şi acoperind cu ele toată valea. „In luncă, la 7 m. adâncime, am găsit *cepi* dă brad —, *cleombiţe* dă brad, *dăraburi*, aşă", ne spunea Adam Craşovan. Aceasta e o dovadă la înţelegerea oricui despre origina aluvionară a şesului la care se reduce agricultura din Clopotiva. — „Peste cepii dă brad, ca un lat de mână e pământ negru cum e cărbunele; îi humă din potop aceia, pământ negru puturos; peste el venea, acolo unde am văzut eu, un pământ alb, lutos, cu năsîp mărunt. Pământu hăl alb să ţâne ca cleiu; hăl negru nu să ţîne, să rupe dărab. Apăi, şi măi d'asupra s'aştern bolovanii, pietroanele, şi năsîp cu bobu mare; şi d'asupra dă tăt e pământu hăl slab şi făinos, nici d'o palmă dă gros, care să ară cu plugu. Pă vale e numa pământ d'ăsta făinos, nisipişte, de când cu potopu. E pământ iute, nu ţine apa [5])...

Iată ce fel de sol şi subsol se află în „âretul" de arătură al Clopotivei. Pământul cel mai sărac cu putinţă. Un fundament de pietriş acoperit de o foarte subţire pătură de sol sărac, încă în formaţie, cuprinzând el însuş un bogat procent de nisip şi pietriş.

Un sol ca acesta n'ar produce nimic dacă omul s'ar mulţumi să bage plugul în el, aşa cum se află.

---

[5]) Ţăranul distinge, în plus, ca sol de suprafaţă, două categorii: „jos, la Râu, e pământ mai negru; măi sus, pe coaste, e măi galben. Ala negru face pâinea mai bună; ăla galben e mai sălbatic, măi *pădureţ* şi mai sărac".

Omul, însă, *a intervenit*. Vara, de pe oricare din munţii care domină colţul de sud-vest al Ţării Haţegului, privirile noastre surprind o sumă de dungi verzi, care împart în tarlale şesul acesta din poala muntelui. *Sunt braţele în care se desface Râul Mare peste luncă*. Propriu zis, braţele de apă nu se văd, decât pe alocuri, pe mici porţiuni; ceia ce se vede sunt dungile de pădure, care le însoţesc şi le acopăr. *E un sistem de irigaţie* primitivă, despre ale cărui începuturi oamenii satului nu ştiu nimic. „Aşa o fost de când lumea, ce ştim noi? Aşa o fost din vecii pururea"!....

Chiar la ieşirea din munţi a Râului Mare, un „iaz" rupe jumătate din acesta, abătând-o spre stânga, (râul cel veritabil curgându-şi drumul lui, pe sub malul înnalt al şesului, pe dreapta). La câţiva km numai, la ieşirea din satul Ostrovel, un al doilea iaz mai rupe şi el o parte din ce a rămas, tot pe stânga, adică spre apus; iar Râul Mare, secătuit de puteri a doua oară, se abate tot mai spre dreapta, parcă temându-se de o nouă înjumătăţire. Vine şi aceasta, însă, a treia, puţin mai târziu, în dreptul satului Pâclişa. Dar nu numai atât: Iazul Clopotivei, cel care mână morile, la câţiva km după ce a fost rupt din Râul Mare se desface şi el în două braţe: unul o apucă drept prin mijlocul şesului, spre nord, în lungu-i, spre a se întâlni în dreptul satului Fărcădin cu râul Hăţegel; celălalt se abate tot mai spre apus, culegând în drumu-i următorii afluenţi: Râuşorul Hobiţei, apa Zăicanilor, apa Dânsuşului. Şi astfel, şesul Clopotivei — şes aluvial *de piedmont*, cum îi spuneam — e udat de o sumă de ape, care-l împart într'un desen ce te duce cu gândul la *nomele* egiptene de pe vremuri. — De când va fi datând, oare, această largă despletire a Râului Mare? De când braţele lui îmbrăţişează astfel câmpul cel neted de sub munte? *Despletirea nu e una naturală, ci una făcută de mâna omului.* Documentele nu ne spun de când datează ea, iar oamenii dau din umeri şi răspund cum am văzut. Clopotiva e sat vechiu, străvechiu — de sigur. Unii au emis ipoteza că pe locul ei înflorea, sub stăpânirea romană în Dacia, *un vicus Patavicensis*. Oricum, teritoriul actualei comune Clopotiva trebue să fi format pe vremea romană un *vicus*" [6]). Vatra ei, în gura Râului Mare, sub straşina muntelui, nu e de admis să fi fost goală de aşezări pe vremea când alături, la 2—3 km, strălucea Ulpia Trajana. Iar de atunci încoace, prin oricâte vicisitudini va fi trecut regiunea, vatra Clopotivei nu poate fi concepută în nicio epocă nelocuită — afară dacă numai admitem o golire de oameni totală, cândva, a Ţării Haţegului. Aceasta, însă, nu s'a putut petrece niciodată. Astfel fiind, înseamnă că vatra Clopotivei a fost mereu locuită. Dar în ce epocă alta decât în cea de stăpânire romană, — când Ulpia Traiană înflorea alături, iar una din şoselele peutingeriene pornea din ea peste câmpul Clopotivei spre apus, — s'a putut gândi omul mai mult la o irigare şi la o punere în valoare agricolă a acestui şes?. În jurul capitalei Daciei va fi fost o horă de sate — *vici* — a căror populaţie numeroasă va fi căutat să smulgă pământului de aici tot ceea ce el putea produce. Este mult probabil, deci, că *de atunci* datează desfacerea Râului Mare în braţe şi trimiterea acestora peste întinsul câmpului, spre a-l uda şi fructifica. Aceasta e ca şi sigur. Iar o dovadă — care vine cu tăria şi siguranţa aproape a documentului scris — stă, credem, în următorul pasagiu, pe care-l luăm din „Chronik der Archäologischen Funde Siebenbürgens", [7]): „Din acest sat Clopotiva, un apeduct (*roman*, n. n., fiindcă e vorba de vremea romană) un apeduct — resturi din care a mai putut constata încă şi Achner — ducea la Sarmisegetuza apă limpede de Retezat". Dar *Odovajniţa* — aşa se cheamă braţul principal („iazul") desprins din Râul Mare la chiar ieşirea acestuia din munte — tocmai un atare drum urmează: trece pe lângă Clopotiva şi merge până aproape de Grădiştea, la ruinele romane, de unde, după ce primeşte alte două ape coborânde din munţii vechei Ulpii Trajane, face la dreapta, pornind spre Haţeg. Ar fi, deci, nimic altceva — această Odovajniţă — de cât „traseul" acelui apeduct şi tocmai în ea, credem, va fi văzut Ackner urmele amintitului apeduct [8]). Cui merge la faţa locului,

[6]) V. cap. *Câteva date istorice privitoare la Clopotiva, al monografiei*. [7]) Hermannstadt, 1876, p. 87.

[8]) Numele slav de *Odovajniţă* nu e nicio piedică în această ipoteză pentru originea romană a braţului artificial desprins din Râul Mare, care este ea. Numele, în adevăr, poate fi mai nou — unul care a alungat şi înlocuit pe un altul mai vechiu, roman sau altfel.

această identificare aproape că i se impune cu necesitate. (Dar nici n'avea de unde, din altă parte, să se aprovizioneze capitala Daciei cu apă mai bună şi mai multă, şi cu efort mai uşor, decât din Râul Mare al Clopotivei). Concluzia care se desprinde aproape ca o axiomă, e aceasta: braţele artificiale care, desprinse din Râul Mare, împart în pitoreşti sectoare şesul neted ca'n palmă al acestei ape — „grânarul" Clopotivei — datează încă din vremea stăpânirii romane pe aceste locuri. — Cu alte cuvinte. ne-am găsi în faţa unui foarte vechi şi interesant caz de adaptare activă la mediu a omului local. Încăodată: un colţ de ţară ca acesta care a fost aşa de viu şi de mult locuit, cu perioade de vie strălucire istorică şi socială, era firesc să fie solicitat — ca să ne exprimăm astfel — a da randamentul maxim de producţie. Aşa muntele vecin, aşa coastele şi văile, aşa şesul acesta de aluvionare.

Pământul acesta, însă, oricât ar fi fost de solicitat să producă, nu o putea face, lăsat la propriile lui forţe. Astfel, ingeniozitatea şi spiritul de observaţie ale omului au fost solicitate să contribue a face din acest pământ unul *mai productiv*. Fiind „iute" şi „neţinând apa" —, omul a apelat la undele Râului Mare, solicitându-le colaborarea. Aşa s'a ajuns la desenarea geometrică a şesului cu braţe de apă desprinse din trupul râului.

Dar aceasta nu era de ajuns. Fiind crescător de vite întâi de toate, omul din loc a învăţat de mult a preţui nu numai grumazul vitei pentru jug, nu numai lâna şi laptele oilor, ci şi *gunoiul* tuturora pentru a ingrăşa pământul sărac de sub munte, singurul pe care-l avea la îndemână pentru agricultură. Vorba omului de aici spune tot: „Noi punem gunoi mult; dacă nu ţîni vite, n'ai gunoi şi n'ai hărană". Vita, cu alte cuvinte, îţi dă nu numai laptele şi carnea, ci contribue şi la producerea pâinii. Fie că aduce gunoiul cu carul pe ogor, din grajdul de acasă, sau din cel de pe la staulele muntelui apropiat, fie că duce toamna vitele pe *loc* şi le ţine acolo în oboare pe care le mută necontenit până ce toată sfoara de moşie i-se gunoeşte, fie că-şi gunoeşte moşia pe toate aceste trei căi deodată, săteanul din Clopovita a ajuns, cum am văzut, să aibă în unii ani o recoltă necrezut de frumoasă şi de îmbelşugată. *Carnea* pământului, aici, e aşa de puţină! Trupul lui, cum am văzut, e mai tot din pietrele pe care omul mereu le adună de pe ogor în grămezi rânduite în capul acestuia. Experienţa a învăţat să alterneze, după aceea, într'o anumită ordine diversele plante: secara, grâul, porumbul, cartofii — aşa că solul e ferit de o sleire a forţelor sale nutritive.

În legătură cu cultura pământului la Clopotiva stau şi vechile practici ale *Cununii* şi *Blojului*. Obiceiul Cununii — prin chipul amănunţit şi spectaculos în care se practică — trădează, se pare o origină veche: deci, o veche origină a agriculturii însăşi.

„Cununa să făcé când gătà omu cu seceratu grâului. Făcé clacă, atunci, (dacă era sărbătoare) sau, dacă era zî dă lucru, plăté de cum umbla zîua dă lucru. Când era la gătatu secerii, bogătanii făcéu clacă şi dă câte 70—80 dă oameni

„Să'mpleté cununa dîn spice cu puţîn pai, (ca cum le fac fetele p'ăle dă flori), când să găta secerea, fie zîua fie sara — şi s'alegé tădăuna un tinăr, un *junelaş* care s'o poarte. Când junelaşu puné cununa 'n cap, *puné şi mâna pă fugă* şi curéu toţi după el, ca după hoţi; curéu toţi ortacii lui şi curéu toţi secerătorii hăialanţi di pă câmp, cu urcioare, cu bote cu apă, curé să-l ajungă *oricare*, şi el fugé dă dudué pământu cu el. In sat, iar: tătă lumea, care cum îl vedė, după el cu apă. Dacă nu băga dă samă, îndată-l umplé cu apă, dă gândeai că era muiet în *dornă*. El era dă laudă să nu-l ude — şi hăialanţi, dîn contră. Hăl cu cununa, cum spusăi, era un junélaş care să fugă cât măi iute. Stăpânu era îmbucurat dacă cel cu cununa vené udat — că aşa dă Dumnezău ploaie, aşa dă Dumnezău *meană* în lume, să să facă bucatele („meană, adică să dé Dumnezău ploi curate, să să facă bucatele, aia e meană în lume"). Dacă vené neudat, stăpânu nu era aşa bucuros; era măi bucurat, dacă-l umplé cu apă. Goana ţînea dîn câmp şi până'n casă unde puné cununa pă masă, iar stăpânu o lua şi o puné 'n cun şi puné masa să mânce plătitorii. Dîn stăpâni, unu turna vinarţ la plătitori şi mânca şi el cu ei; hăialanţi, nu, — mânca la urmă. Cununa, cum spusăi, o puné stăpânu acasă în *fogàş*, în cun, apăi în Zîua Crucii le ducéu la *beserică* şi făcé popa slujbă şi le stropé cu busuioc cu apă şi apăi care-şi cu cununa lui o ducé acasă şi o *smicura*, o *flecé*, o freca în pălmi şi *boambele* hălea le băga în hăle dă sămânţă, ca să fie sămânţa sfinţită, slujită cu slujbă...

„Acu nu baş face lumea aşă. Nu-s timpii ca altădată, s'or stricat. Acu poate că şi d'aia nu să măi fac bucatele ca altădată: Acu nu să baş face cunună, acu să face cruce. S'or ocoşît oamenii („care-i om fălos, ala-i ocoş"). Acum face lumea *cruce*, zîce că cununa e prostie. *Crucea* să face dîn spice, numa spice. Fiecare-şi face din holda lui cruce şi vine cu ea acasă, când cu *gloatele* lui, „cu copiii lui, cu ai căşii, când gată cu seceratu, şi acasă o pune 'n părete într'un cun şi stă acolo până la zîua Crucii. Atuncea o duce la beserică... o aduce iar acasă, o smicură şi o bagă în ha dă sămânţă.

„Cu cununa era petrecanie, şi era frumos şi-i plăcé mult la lume. Acu, cu crucea, nu e petrecanie ca cu cununa, odinioare".

Bloju (*bloj*, credem că e acelaş cuvânt cu *boz*, boj alterat), este ceia ce sunt aiurea paparudele. Numai că aiurea paparude se fac fetele ţigan lor, pe câtă vreme cu bloju umblă, la Clopotiva, „numa *copii de Rumâni*".—S'o ascultăm pe aceeaşi Sîmziana Simonesc:

„Unéorea nu ploaie multă vreme, de roşeşte tăte hălea — şi apăi atuncea să face bloj. Să strâng o grămadă de copii, băeţi şi fete; fete, tădăuna numa şăpte, băeţi cât dă mulţi. Din băeţi, unu mai meşter să năimeşte (*să alege* tot ala) să să facă *bloj*. Hăilanţi toţi, băeţi şi fete, pleacă cu bloju la tufe dă *anine* la pădure, şi rump cleoambe dă anine şi le leagă cu aţă, pă el, pă picioare, pă mâini, pă umeri — e tot învăluit cu cleoambe (bloju) şi să duc cu toţii la beserică şi-l dă popa crucea în mână blojului şi hăilanţi pleacă toţi după el pîn sat..

Când s'or dus la anine, uitai să spun, fetele leagă două bâte curciş, cu aţă, lungi cam dă câte o palmă şi le înfloreză cu flori, numa flori. Asta să cheamă „cruce" şi să face, cum spusei, când *să leagă bloju*. Şi crucea o poartă una din cele şapte fete (ele-s numa şăpte, da băeţii-s câţi vor) — şi pleacă toţi pân sat şi mere bloju înnainte pă uliţă şi ortacii după el şi fetele după ortaci şi cântă numa fetele:

Ploaie, Doamne, ploaie
Cerne cu ciurelu,
Toarnă cu ciubăru,
Să ujue măru:

Ploaie, Doamne, ploaie,
Toarnă cu găleata,
Să ujue vatra...[9])

„Şi umblă pă tăte uliţele şi nu intră'n ocol la nimeni, merg numa pă uliţă; bloju mere încet şi tătă lumea aruncă — cine să *zgocheşte* („să nimere, tot haia e") acasă — cu apă'n el. Tătă lumea are bucurie. Când gată cu umblatu, să duc la apă şi aruncă crucea, cununa („Bloju — m'am zoitat să-ţi spuni — are şi cunună pă cap, cunună tăt dă cleombiţe mărunte, mai mult frunze. Are şi două cozi lungi, dă-i atârnă pân la *gârbovene* (gârboveana... din jos dă care pulpă, caputa") şi când să 'ntorc spre casă nu măi cântă şi la două-trei zile, minteni ploaie. Să 'ntâmplă dă ploaie până'n sară, că umblă tăt copii tineri, nepăcătoşi; noi putem să tăt umblăm, că nu măi plouă".

B. *„La munte"*. *Adaptarea omului la viaţa de munte*. Locuitorii din Clopotiva, deci, sunt prieteni pe cât de vechi, pe atât de intimi cu şesul din gura Râului Mare, care le dă grâul, cucuruzul şi mai ales „hărana" — adică secara — cereala lor prin excelenţă.

Şi mai prieteni, însă, sunt ei cu muntele de alăturea. Cine priveşte dela Grădiştea sau, şi mai bine, de pe coasta Breazovei din faţă sau, mai de departe, de pe înălţimile Dânsuşului, — acela va observa că munţii de deasupra Clopotivei au prea puţină pădure. E un prim indiciu despre un vechiu şi intim contact şi cu muntele, al omului de aci. Nu e de mirare, când alăturea stau desgropate ruinele Ulpiei Trajane, care ca şi ea va fi fost clădită pe vatra unei preexistente localităţi dace [10]).

O vatră aşa de icumenică — adică aşa din vechiu şi de mult locuită — cum e teritoriul acesta de sub Poarta de Fier transilvană, a fost firesc să reverse şi pe munţii din jur, încă dela început, acele semne sau *urme* ale activităţii umane, cu care spuneam că se ocupă una din ramurile geografiei.

Dar, oricât ar fi fost de activ omul locului şi oricât l-ar fi mânat din urmă nevoia, — dacă structura şi configuraţia munţilor de aici s'ar fi opus, el n'ar fi putut scoate nimic din ei, oricât de vrednic şi de capabil în adaptarea la mediu l-am văzut că e. Dar această fizionomie *nu s'a opus. S'o vedem, în adevăr*

Munţii Clopotivei sunt *icumenici* prin excelenţă. Să cităm cuvintele haţeganului Ovid Densuşianu: „Cu crestele lor conturate în linii blânde şi ridicându-se încet, încet, unele deasupra altora, munţii (Haţegului, cei dinspre sud, n. n.), priviţi de departe, nu au nimic din romantismul fantastic şi prea sălbatec al Elveţiei ori Norvegiei; sânt munţi ce par tovarăşi mai prietenoşi de viaţă şi din ei se desprinde o seninătate, o armonie ai putea zice clasică – şi desigur, acei ostaşi romani ce au trecut pe aici acum două mii de ani îşi vor fi adus aminte de pământul Italiei când li s'a deschis înaintea ochilor această vale ce avea să fie întâiul sălaş al neamului nostru dincolo de Carpaţi" [11]).

N'am mai fi reprodus cuvintele lui Ovid Densuşianu, dacă ele n'ar fi fost ale unui fiu al locului, care — fără a fi avut o pregătire geografică — dovedeşte, prin cuvintele reproduse, că intuiţia omului din loc pătrunde adevărul geo-istoric tot aşa de just ca şi specialistul (e vorba de caracterul icumenic al munţilor de acolo).

---

[9]). n. n. *Vatra*, adică pământul; *pă vatră*: pe pământ).

[10]) E dovedit astăzi că Sarmisezetuza lui Decebal n'a fost în acest loc ci aiurea — în munţii Sebeşului.

[11]) Graiul din Ţara Haţegului, p. 3.

Geografia se interesase şi mai mult, însă, de această însuşire a Carpaţilor, (acei Carpaţi) sub care zace Ţara Haţegului de o parte şi despresiunea subcarpatică a Olteniei de alta. Şi-i găsise, exceptând inima lor (formată din „boldul“ Retezatului) aşa de netezi şi de umani — ca să spunem aşa — încât cu numirea de platformă a fost botezată mai toată faţa lor dinspre cer. Vrem să spunem că au fost găsite dominând, pe această faţă formele plane[12]).

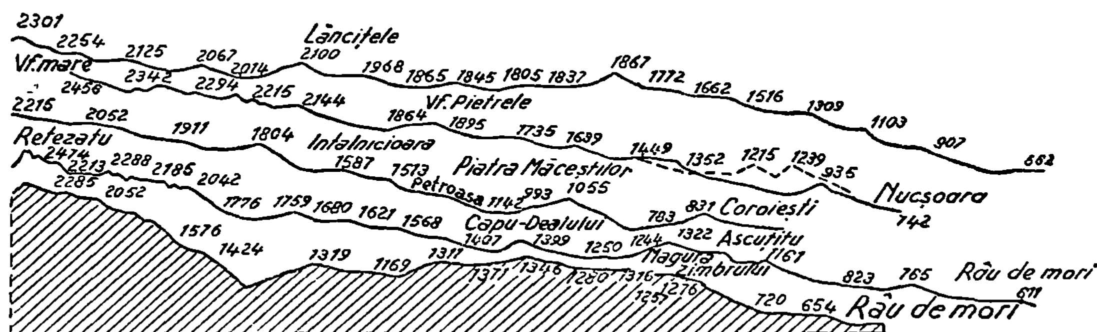

Fig. 10. — Profile sud-nord în munţii Retezatului (d. Emm. de Martonne). Se observă cum suprafaţa munţilor coboară pe nesimţite până în marginea Ţării Haţegului. În dreptul Râului-de-Mori (aşezat ca şi Clopotiva la eşirea din munţi a Râului Mare) se observă că, din „ţară“ şi până sub Retezatul, spinarea munţilor are înfăţişarea unei adevărate câmpii.

Suprafeţele plane care fac din Carpaţii dintre Haţeg şi Oltenia vestică un fel de poduri suspendate în etaje — se numesc ştiinţific *platforme de eroziune.* Au fost găsite, în Carpaţii meridionali, trei din acestea. Numele celei mai înnalte ca şi al celei următoare sunt luate din toponimia munţilor din raza Clopotivei ceea ce, fireşte, nu-i o întâmplare; ci un indiciu că în *această* rază, mai ales, predomină în munţi formele cele plane. E foarte elocvent, în această privinţă, ce scria despre munţii de aci geograful Gheorghe Vâlsan, unul din cei mai de aproape cunoscător ai Carpaţilor, mai ales în funcţia lor istorică, umană: „La sudul Retezatului se întind, la înnălţimi de peste 1.500 de m., adevărate câmpii ondulate, cu o suprafaţă totală cât şi a şesului din Ţara Haţegului“[13]). — Faptul că numele primelor două platforme de eroziune ale Carpaţilor meridionali au fost împrumutate din toponimia munţilor Clopotivei, înseamnă — cum spuneam — că în această regiune formele netede sunt la ele acasă.

Iar dintre cele două platforme, care interesează domeniul de munte al Clopotivei, ne va reţine mai ales cea de a doua, numită a *Râului Şes,* fiindcă ea e aceea care se întinde pe mai toţi munţii ei. Numele e luat după un râu de munte, a cărui luncă neaşteptat de largă şi netedă pentru inima muntelui în care curge, se vede de pe *Vârful Pietrii* ca un adevărat şes suit în munte. De deasupra satului şi până la acest Vârful Pietrii munţii cad în domeniul acestei platforme sub altitudinea de 1.600 m. Vârfurile mai înalte care o presară ici-colo şi deasupra centurii de brazi a cărora zac stânele satului, sunt „martori“ ai platformei celeilalte: Borescu, pe care de pe orice munte al Clopotivei o priveşti ca pe o minune — de netedă, frumoasă şi înnaltă — lăsându-se la sud-vestul Retezatului sălbatic. Platforma Râului Şes coaboră pe nesimţite până deasupra Clopotivei, unde muntele sub care acesta zace, jos în „ţară“, are peste 1.400 m. In 20 Septemvrie 1935, în excursie spre *Vârful Pietrii,* am întâlnit două *căruţuri* (din cele cu două roate, mici) la altitudinea de 1.550 m. Suiseră acolo, după lemne. Uşor s'ar putea face drumuri de căruţe până spre 2.000 m. Aşa-i configuraţia muntelui. — In dreapta Râului Mare aceeaşi platformă se întinde, ba încă mai netedă şi mai întreagă acolo.

[12]) Aşa de mult dominând, că numele celor trei platforme etajate sub care se prezintă Carpaţii priviţi de sus au fost luate de către geograful *Emm. de Martonne* — toate trei — tocmai din sectorul acesta dintre Haţeg şi Oltenia vestică: platforma Borescu, platforma Râul Şes, platforma Gornoviţa.

[13]) In *Carpaţii în România de azi,* extras din „Convorbiri Literare.“ (Iulie-August. 1924), p. 10.

Dar să trecem, acum, şi să urmărim adaptarea omului din Clopotiva la mediul de munte — *în amănunt.*

1. *Adaptarea în aretul sălaşelor şi al fânaţelor.* Lunca Râului Mare — numită şi: câmpul, şesul sau *şestul* — reprezintă ceea ce am numit domeniul de adaptare agricolă al săteanului din Clopotiva. Ea constitue ceia ce se cheamă *holda* satului: „holdă să cheamă tăt àretu ăl sămănat; locu sămănat cu hărană, grâu ori cucuruz, ala holdă să cheamă". — *Ţarină*, după aceea, se cheamă locurile semănate, mai totdeauna îngrădite, care încing satul pe lăţimea unei tarlale. Din marginea satului încolo, de jur împrejur, oriunde se poate semăna, pe această lăţime, *aia e ţarina* [14]). Pe întinderea ei, însă, mai ales pe răzoare [15]), se cultivă şi arborii fructiferi. In partea dinspre munte, însă, „nu baş avem ţarină". Acolo, din marginea satului chiar, încep de obiceiu fânaţurile. Muntele se ridică începând din marginea satului, chiar. E pădure măruntă, cu poene şi livezi de fân. Până la curmătura Prislopului, cale de cca. 12 km., ţine domeniul acesta al *fânaţelor*, — al fânului, mai bine spus. Ceea ce mai e interesant aici, e faptul că pe această suprafaţă se întind singurele proprietăţi *particulare* din munţi (dincolo de ele începe proprietatea devălmaşă, obştească, a *composesoratului*). Cu o vorbă veche, fiecare petec de proprietate particulară de aici se cheamă: *oaş, uaş.*

„Aciea fiştecare am e cu dărabu lui: oaşu meu, oaşu tău, oaşu lui, etc. [16]). Dela început fizionomia muntelui — cu pădure puţină şi plin de curături şi fânaţe — trădează o veche adaptare a omului la viaţa pe care el o impune. O excursie pe coastă în sus, până în vârful muntelui Furcătura care domină satul, şi mai departe, spre inima muntelui, îţi va impune de îndată această constatare. Dar, să nu anticipăm.

După holdă şi ţarină, care sunt *jos,* sub straşina muntelui, domeniul fânaţelor sau al oraşelor este cel care urmează, suind coasta şi acoperind muntele până dincolo de 10 km distanţă. Aici, „moşii *noşti* şi-or prins fiecare dărabu lui de loc: care cum o putut şi cât o putut". Petecile acestea de proprietăţi particulare sunt „tăiate", ca să spunem astfel, într'un domeniu de pădure, care aceasta nu e, însă, împărţită pe indivizi, cu dărabu, ci este — câtă a mai rămas — tot proprietate obştească, indiviză. Aşa dar: petece (sau: pete) de proprietăţi individuale într'un cadru de proprietate devălmaşă. Fenomenul se petrece la fel în toate regiunile de munte (cel puţin acelea pe care le cunoaştem noi): „din bătrâni", şi-or prins oamenii câte o bucată de curătură, pentru fân şi altele, în cadrul pădurii (muntelui) din nemijlocita apropiere a satului. Fiecare, cum i-a fost priceperea şi puterea: unu a prins loc mai bun şi mai mult, altu mai puţin şi mai prost. Era pe vremea când era spaţiu mai mult ca acum şi puteai „cutropi" unde voiai, că proprietarii devălmaşi nu te opreau. [17])

Am putea numi acest domeniu şi altfel: domeniul *sălaşelor* şi al *colibelor*, cele două forme de adăpost (locuinţe) care se risipesc pe întinderea lui. De obiceiu, în geografie se spune că sălaşul este o locuinţă *temporală* (aiurea-i spune: *conac*, aiurea *odaie*). La Clopotiva, însă, şi pe toată bordura haţegană din munţii Retezatului, sălaşul este o locuinţă permanentă: primăvara, vara, toamna, iarna, nu e o singură lună (dar nici măcar o săptămână) peste an, în care marginea dinspre ţară a muntelui — pe o lăţime de 10—12—15 km., până unde se întind sălaşele, să nu fie locuită. Iarna, stau oamenii acolo cu „oile la fân". În adevăr, puţin din fânul „făcut" vara pe munte e coborît în sat; cel mai mult, făcut *clăini*, e mâncat pe loc iarna, cu oile. Omul locuieşte atunci în

---

[14]) Ţarina, deci, este exact ceea ce este şi în părţile Olteniei şi Munteniei (cel puţin pe alocuri: în jud. Oltului de exemplu).

[15]) La Clopotiva, — în loc de răzor „se spune *mejdină.* Şi tot cam acelaşi sens are şi termenul de *mezuină*, a cărui rădăcină e latinească.

[16]) E de văzut dacă nu cumva acest termen (ni se pare că de origina ungară: havas = munte acoperit de zăpezi) nu va fi stând şi la originea numelui munţilor Oaşului.

[17]) V. şi *Monografia Nerejului şi* a Vrancei, redactată de *H. H. STAHL* şi care va apare cu prilejul *Congresulu Internaţional de Sociologie din Bucureşti* (August, 1939).

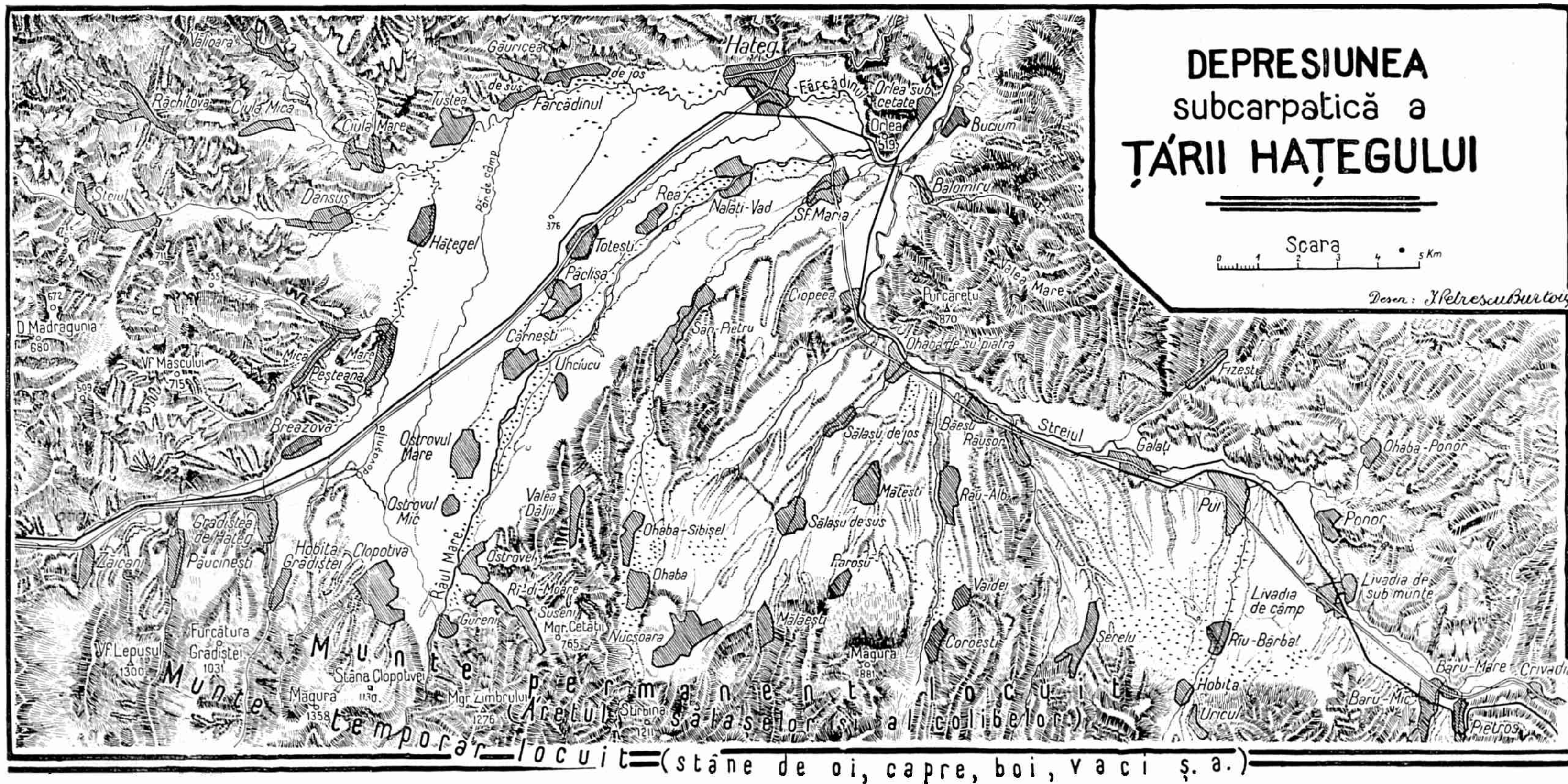

Fig. 2. — Ţara Haţegului, desenată după o hartă în haşuri 175.000. Satele se înşirue în lungul apelor, ca şi în depresiunea de peste munţi a Olteniei. Clopotiva e la ieşirea din munte a Râului Mare, pe stânga.

Fig. 3. — Vedere a câmpului de piedmont dela Clopotiva, la ieşirea din munţi a Râului Mare, creatorul câmpului. Se văd braţele în care apa râului se desface.

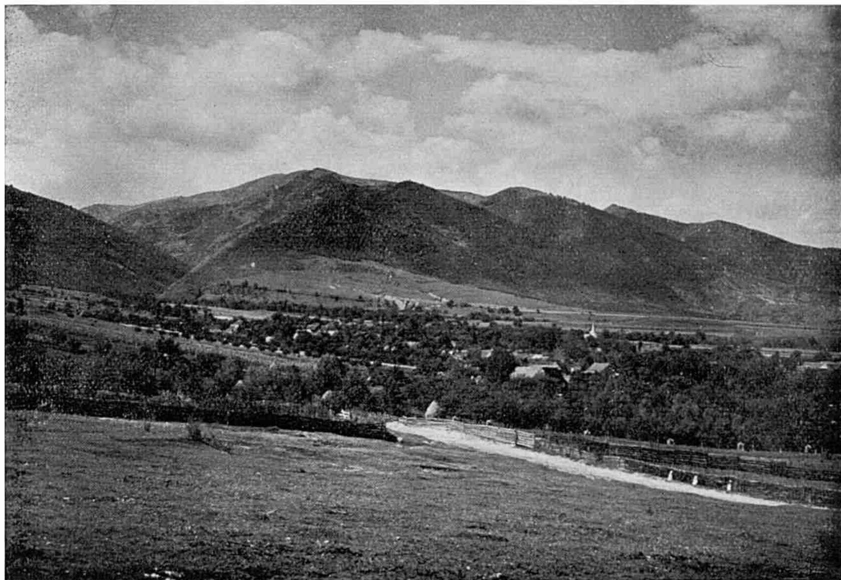

Fig. 4. — Satul Râu-de-Mori („Râ-di-moare"), vecinul de peste apă al Clopotivei. Se observă culmile *despădurite* ale munţilor. Muntele cel mai din fund, golaş, în fundul văii *Nedeea Scoabelor.*

Fig. 5. — Sălaşe in apropierea satului, pe coasta muntelui.

Clişeu 6: *Ion Conea*
Clişeu 7: *Fischer.*

Fig. 6. — Pe câmpia aluvială de piedmont a Râului Mare, grămezile de piatră adunată de pe ogoare stau ca o mărturie a grelelor condiţii în care se face agricultura, la capătul acestora.

Fig. 7. — *Clăni* de „hărană" (în faţă) şi de fân (mai în fund) în lunca Râului Mare. În fund de tot, munţii Retezatului. Vârful cel mai înalt, mai în stânga: Retezatul; cel ascuţit, mai în dreapta drept în mijloc, *Picuiul.*

Clişee: *Ion Conea*

Fig. 8. — In fund, culmea Peleaga, care sue pe nesimţite din marginea „Ţării" până la 2.516 m. Vârful cel mai înalt, dreapta în fund, — e *Retezatul*. In planul din faţă: sălaşe şi clăi de fân în curmătura Prislopului (v. textul).

Fig. 9. — În curmătura Prislopului, mulsul oilor. Oile trec din *staul* în *zăveadă* (v. textul).

colibă sau în sălaş[18]) iar oile în *staul* sau în *zăveadă*, pe rând: când e vremea bună, stau la lărgime în *seciu* sau *zăveadă*, care seciu sau zăveadă e o împrejmuire largă, de pot sta oile risipite în ea, mâncând fânul care li se pune pe pământ; iar când e vremea rea şi oile trebuesc ţinute la cât mai mult adăpost (de ger, dar şi de lupi), atunci omul le închide pe acestea în *staul,* care e mai strâmt decât *zăveada,* are gardul mai înnalt şi aplecat spre înnăuntru (ceea ce face ca lupii să se teamă de el şi să nu-l sară, la oi). Fiecare e cu oile lui la sălaşul lui, la fâneaţă cu *clăinile* lui. Nu e familie din sat, aproape, care să nu-şi aibă omul la sălaş sau colibă, iarna

Pe întinderea albă a muntelui, fumul urcă din sălaşe peste tot. Omul e mai tot timpul pe afară: dă fân la oi, le scoate la apă la izvorul din vale, le dă sare, etc. Uneori soarele bate puternic la feţe; oile, atunci, se culcă şi se odihnesc risipite în *seciuri.* Dacă se pune viscolul, le trece de îndată la staul, le pune fân în iesle şi toată noaptea e mai mult treaz, cu gândul la ele: „la tot ceasul ese omul din sălaş, să ia sama la oi". Are făină la sălaş, are brânză, are *slană* — şi rar dacă suie cineva din sat acolo. Când ţine mult vremea rea, poate să treacă şi luna fără ca dela sălaşe să *tune* cineva 'n sat, sau din sat să urce careva sus. Ziua e mică şi nici nu ştii când trece. Omul e tot pe lângă oi — şi abea dacă seara găseşte răgaz să meargă şi să stea de vorbă cu vreun vecin, la focul din sălaşul acestuia. Noaptea, lătratul câinilor sparge mereu tăcerea şi întunericul, mai ales când *joavinele* dau târcoale la staule. Atunci iese şi omu din sălaş sau colibă şi — strigăt cu strigăt se 'mpreună, de răsună tot muntele. Deabea într'un târziu se potolesc câinii din lătrat, oile se culcă băgate una într'alta sub gardul aplecat al staulului, iar oamenii intră în sălaşe şi se culcă lângă focul care niciodată nu se stinge, dormind iepureşte, gata să tresară la orice zgomot, cât de mic. Nici n'au apucat să aţipească şi deodată: „Uiù, lupu măăă!" s'aude de pe un crac de munte depărtat şi iarăşi e toată lumea în picioare, iarăş lătratul câinilor acoperă munţii, oile tresar în staul scuturând sute de clopote, şi somnul nu se mai prinde de om, pân' la ziuă.... Aşa e azi, aşa va fi fost şi pe vremea lui Buerebista.

Asta e iarna.

De cum începe a da în primăvară şi neaua prinde a se topi, dă şi colţul ierbii. Pe *feţe* neaua se duce, văzând cu ochii. Începe să bată dinspre amiază *Vântu Mare*, cel care scoate mugurii pe crengi. Oile stau mai mult în seciuri în bătaia soarelui. De soare, obrazul omului prinde a se bronza, ca pe malul mării vara. Pe feţele de unde a plecat zăpada, a şi apărut covorul ierbii mărunte. În ritmul clopotelor dela gât, oile prind a o paşte. Şi o pasc, astfel mai toată primăvara, până ce vine vremea să suie turmele *la gol.* În lipsa turmelor, iarba creşte văzând cu ochii — şi se face fân. Lunile Iulie şi August sunt ale fânului: omul coseşte mereu, atunci, şi face *clăini* pentru la iarnă. — Şi toamna, prin a doua jumătate a lui Septemvrie, oile coboară iar de la gol spre păşunea dela colibe şi sălaşe — şi iarăşi pasc aici iarba şi otava până la iarna cea nouă — şi tot astfel de când lumea, până va fi lumea (cât va mai fi cum e). Oile, astfel, stau cam nouă luni din an pe domeniul sălaşelor sau al fânaţelor şi numai trei pe acela al păşunii alpine, de pe culmile *golului.* Iar din cele nouă dela sălaşe, cel puţin şase sunt tot de păscut, numai trei rămânând pentru mâncarea fânului cosit (uneori, însă, când e iarna uşoară, oile şi caprele găsesc şi atunci muguri ca şi anumite soiuri de iarbă care rămân mereu verzi, aşa că nu întrerup de loc, tot anul, *obiceriu păscutului).*

Iată, deci, cum viaţa umană se ţese neîntreruptă în aretul acesta al sălaşelor — unde avem sălaşele şi colibele, staulele şi zăvezile, unde se face fânul cel mult, şi până unde sue pâlcurile de nuci, meri, peri, cireşi, pe care omul îi plantează oriunde găseşte un *dărab* de loc adăpostit şi bătut de soare. Toamna şi primăvara, locuitorii acestei *zone* sunt *păcurarii*, care pasc turmele; iarna şi vara, locuitorii sunt stăpânii sălaşelor şi ai

---

[18]) Sălaşul e făcut ca şi casa, în patru feţe, din bârne, acoperit cu *prăştilă*; coliba e mică, jumătate în pământ jumătate d'asupra; în ea e mai cald; e acoperită cu glii de pământ şi e mică de intri pe brânci în ea. Cine stă iarna în sălaş, îl lipeşte şi pe ala cu pământ. Unu stă în sălaş, altu în colibă, cum îi e voia şi puterea".

oilor, stăpânii care vara *fac* acolo fânul, iar peste iarnă îşi păzesç şi-şi hrănesc fiecare oile lui, la sălaşul lui, pe *ouaşul* lui (ciobanii sau păcurarii coboară iarna în sat, iar vara stau sus, la gol).

Iată ritmul şi felul în care se deapănă viaţa pe partea de munte *permanent locuit* în Ţara Haţegului. Totdeauna, răsună el de viaţă: Nu ştii când e mai plin de ea: vara şi e toamna, când *clăinile* de fân sunt dese, pe alocuri, ca şi *clăinile* de grâu pe şesul din vale — sau iarna când, pe lângă elementele de viaţă mai sus evocate, mai poţi vedea şiruri de oameni trăgând pe coaste în jos *târşurile* şi *bârzăicile* de fân, *hăiuşurile* şi *sarcinile* de lemne? Se poate spune că viaţa cea adevărată e iarna, la munte; în vremea asta, jos în sat, numai femeea munceşte, — bărbatul trăieşte mai mult hibernând.

2. *In áretul stânelor şi al păşunii alpine.* — Dincolo de Prislop, „spre amiază de el" — cam dela 10-12 km depărtare de sat şi până aproape de 30 — se întinde domeniul păşunii de vară — păşunea propriu zisă — şi al stânelor. Acolo e muntele cel adevărat [19]), „golul" — cum se spune cu o vorbă cunoscută — după ştiinţa noastră — pe aproape toată întinderea Carpaţilor româneşti. Suntem în regiunea alpină. Astăzi — turmele stau acolo numai trei luni, „cât ţine vara la gol". Inainte vreme, însă, se pare că, în unele puncte cel puţin, şedeau oamenii prin cele părţi şi iarna, „cu caprele la frunză": „Să spuie că cu caprele şădeau oamenii iarna în munţi pe Râu Mare, în sus, la *Gura Apei*..[20]). Acei oameni, care şădeau la capre în munţi îşi duceau de toamna mâncare, să aibă până primăvara (că în timpul iernii nu le mai puté aduce nimă şi nici ei să vină în sat)... rar, când era iarna uşoară, când venea câte unul pe acasă, să vadă ce mai e în sat şi să spună ce mai e sus, la munte.... Aceştia şădeau acolo, cu caprele, ca sălbaticii în munţi"[21]). *(Ion Foarce Cătană).*

Despre populaţia românească din sud-vestul Ţării Haţegului se poate spune, cu o vorbă care, dacă poate părea banală, ar fi totuşi foarte la locu-i: e trup şi suflet cu muntele [22]). Această legătură, poate, e mult mai veche decât se crede în deobşte. Omul, aici, nu numai că e *prieten* al muntelui, dar mai e şi un *cunoscător* al lui fără de pereche. Sunt în Clopotiva, de pildă, locuitori care se oferă să te călăuzească pe munte până la Orşova „tot *pa* muche, din vârv în vârv, să nu *tuni* în nici o vale până la Ruşava" [23]) — aşa de întins e orizontul lor spaţial. Unii din ei au neamuri în Cloşanii Mehedinţului, ceea ce arată că legăturile transcarpatice, pe care ni le atestă şi documentele pentru trecut, au fost totdeauna în floare. Poporul cunoştea şi cunoaşte *plaiuri* care te pot purta uşor dintr'o parte într'alta. Acum 80 de ani, vicarul Ştefan Moldovan amintea, în *Foaia pentru minte, animă şi literatură*, de un drum care, pornind din satul Râu-de-Mori, mergea mai întâi pe valea *Râuşorului* (care coboară dinspre Retezat) pentru a se sui după aceea sus „pe culme: iară pe culme şerpueşte — şi după spusa oamenilor se întoarce pe după piscul Retezatului şi, de acolo, pe culmea munţilor, trage la vârful muntelui *Oslea*, de pe carele se pogoară în *România-mică, la Tismana*"[24]).

---

[19]) Abia acolo, deşi chiar deasupra satului, indată la sud da el, muntele Furcătura se înalţă la 1.450 m. Totuşi muntele adevărat, pentru omul carpatic, este numai regiunea alpină, cea cu păşuuea de vară, *golul*—cum spune el. Tot astfel la Câinenii-de-Argeş, odată, plecând în excursie însoţit de un om din sat, am ajuns „în munte" abia când altimetrul arăta 1.500 m.

[20]) „Îi zice aşa, fiindcă acolo să strâng 3 păraie la un loc: *Lăpuşnicu*, *Branu*, *Râu Şes*". Sunt, din sat şi până acolo, c. 30 de km.

[21]) „Să spune că odată or fost ficiori la capre, la un loc, şi la Botezu Domnului (= Boboteaza, n. n.) unul au venit acasă, lăsând numa pe ălălălt la capre, şi au venit fiindcă la Botezu Ddmnului îi *nedele* în Clopotiva..., şi *ortacul* de-au rămas la capre n'au mai voit să şadă la ele, de urât: şi când s'au (întors ălălaltu de-acasă, au găsit caprele toate omorite de lupi (acelaşi).

[22]) V. şi cuvintele ungurului IOAN FÖLDES, în această privinţă, la ANDREI VERESS, *Păstoritul Ardelenilor în Moldova şi Ţara Românească.*, p. 4.

[23]) Din Clopotiva drumul te duce pe valea Râului Mare sau pe culme, pe sus, până la *Vârful Pietrii* (2.200 m.). De acolo, trecând pe munţii bănăţeni, drumul te duce, tot din vârf în vârf (aşa cum glăsuie documentul din 1520 că mergea — exact tot pe acolo —hotarul dintre Ardeal şi Oltenia pe acea vreme) pe dreapta Cernei; până la Mehadia (nu, deci, chiar până la Ruşava, cum spune clopotiveanul).

[24]) Din articolul: *Annotatiuni despre tiéra Hatiegului,* din Nr. 38, Miercuri, 23 Septemvrie 1853, p. 284.

Zona muntelui permanent locuit se întinde din marginea Ţării Haţegului spre miazăzi, pe o adâncime care poate merge şi până la cincisprezece km. Dincolo, începe áretul muntelui adevărat — al „golului", cum „spunem noi, pă rumânie". Acolo e domeniul păşunii alpine, al păstoritului.

Cine cercetează păstoritul din munţii Haţegului, acela va surprinde, în formele în care acesta se practică, o tehnică aşa de complicată şi de arhaică, încât va trebui să conchidă pentru o foarte îndepărtată origină a păstoritului haţegan [25]). Azi, faţă de ce a fost odată, păstoritul haţegan este în vădit regres. Făcea această observaţie şi *Emm. de Martonne*, într'o excursie, acolo, în vara anului 1921: „Deja acum vreo douăzeci de ani se putea observa (în masivul Retezatului) un regres al vieţii păstoreşti. Stâna din Bucura fusese părăsită din 1906. Marii proprietari unguri refuzau să arendeze păşunile, spre a păstra intact vânatul de urşi şi de capre negre!.... Răsboiul a precipitat şi el decadenţa vieţii păstoreşti"[26]). Aşa decăzută, însă, cine va cerceta-o va găsi destule elemente care să-l ducă la concluzia lui Ovid Densuşianu: „Şi firea locului şi felul de viaţă al locuitorilor te opresc la gândul că acest colţ al Ardealului (Ţara Haţegului) n'a putut fi decât un *cuib de păstori.* Chiar acolo unde păstoritul e o îndeletnicire aproape părăsită,.... amintirile bătrânilor vorbesc de vremuri mai bune, când păcurarii suiau în munte cu turme bogate" [27]). Suiau primăvara, pentru ca toamna să coboare, pentru iernat, tocmai în lunca Dunării sau, şi mai departe, la malul mării.

Intocmai ca o titulatură domnească de pe vremuri, unul din colindele haţegane — cules de noi, în Clopotiva [28]) — întinde sub privirile noastre tot trupul Ţării, „din plaiuri şi până la Marea cea mare". E vorba, în el, de un cioban dus cu turma tocmai la malul Mării, Şi cântă, acolo, fălindu-se:

Lăudă-mi-să laudă
Dalb de păcurar
Că el că mi-şi are
Câte flori pa munte
Atâtea oi de multe.....

Aude Marea, duşmana lui:

Laudă-mi-să laudă
Marea turburată,
Că ea mi-o *venire*
Mare şi turbúre
Şi-i vo *'nnecare*
Dragi oile lui....

Ca şi în Mioriţa, însă aude un *berbece lai*, care-şi oferă stăpânului serviciile şi-i spune să nu se teamă:

Cel berbece lai
Din turma lui *Crai*
Din grai îmi *grăiére*:
Drag stăpâne al meu
Nu te spăria:
Când Marea o *venire*
Mare şi turbure,
Clopot uiu *clătire*[29]),
Oile or *pornire*,
La munte-or *venire*;....
La munte-or venire
Unde iarba-mi creşte,
Nime n'o pliveşte,
Fără ce-o plivesc
Nouă cerbi de-ăi suri
Din nouă *custuri*[30]) !....

Dar viaţa bogată care se ţesea pe vremuri în munţii înnalţi ai Haţegului—a lăsat şi altfel de urme. Ea, adică, poate fi surprinsă şi în altfel de „documente". De pildă, în toponimia *alpină* locală.

.....Munţii Clopotivei încep din marginea satului şi merge în adânc, spre miazăzi, aproape treizeci de km. Ultimul, *Vârful Pietrii*, e şi cel mai înalt: aproape 2.200 de m. Puţin mai spre sat de el, pe o *faţă* bătută puternic de soare, se află cea mai depărtată stână a satului. Acolo, într'o zi şi o noapte de August, acum trei ani, am ascultat cea mai frumoasă lecţie de toponimie carpatică dela *păcurarii* Carcion Mita, Foarce Vicu,

---

[25]). V., In monografie, cap.: *Păstoritul în munţii Clopotivei.*
[26]) In Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj, I, p. 133 — 134.
[27]) *Graiul din Ţara Haţegului,* c. p. 4. [28]) In August, 1935, dela Ion Foarce Cătană. [29]) A elăti = a mişca.
[30]) Custură = „munte rău, numa piatră şi *scoabe*".

Şâmon Pătru Afion—şi ceilalţi. De o bogăţie, o vechime şi o originalitate pe care, în câte drumuri am făcut până azi nu le-am mai întâlnit nicăeri aiurea în Carpaţi, toponimia haţegană de acolo îmi apărea ca o adevărată pădure de nume, — aşa de multe erau acestea, aproape pentru fiecare accident de teren, oricât de mărunt, câte unul. Prin numele acestea, multe şi vechi, omul apărea ca ţintuit din veci pe locurile acelea. Fiecare pârâiaş, fiecare versant de vale, fiece vârf, „fiştecare cu botezul lui". Mi-am adus aminte atunci, de acel ungur I. Földes care, trăind cinsprezece ani printre ciobanii români din Carpaţi, avea să scrie mai târziu *„că nu se găseşte pe toată faţa pământului un alt popor a cărui viaţă să fie atât de strâns legată de pădure* (= munte, v. mai jos) *dela prima sa ivire şi până în prezent ca poporul român"* ..... *„In regiuni cu locuitori de diferite naţiuni — continuă el — nimeni nu cunoaşte aşa de bine văgăunile codrilor ca Românii, cari dau numiri caracteristice până şi celor mai mici creştete de munţi* (n. n. se vede, aşa dar, că de munţi e vorba) *sau celor mai neînsemnate pâraie"* [31]*)*....

Acolo am aflat de unde vine numele culmei şi al vârfului *Peleaga*, unul din cele mai înnalte ale ţării: „la noi, oaia care să duce lâna dipă ea, aia e *peleagă*. Aşă şi muntelui ăstuia, i-o fi zîs *Peleaga* pă cum că e piatră goală, fără pic dă pădure, ca oaia peleagă fără lână". Acolo, şi „povestea" muntelui Rătezatu, cu cele două fete de împărat: „s'o mâniat una din ele, o luat un fier de plug şi o dat aşă de aspru, de o tăiat vârfu muntelui, care de atunci să cheamă Rătezatu".... da eu n'aşi credea adăoga cu humor ciobanul, să fi dat aşă puternic, să sboare fieru plugului până acolo"). De pe *Vârfu Pietrii* priveam în soarele amiezii la cele două „scoabe": căldările glaciare numite *Vârâng* şi *Vărângel*, pe care cândva — într'un mic studiu — am cercat să le apropiem de încă enigmaticul *Pârâng* (care, totuş, ar fi paleogrecul *Fárangos*, nume din vremea colonizării — şi cu greci — a Daciei). Din acelaş loc ne-arăta păcurarul Mita Carcioni spre muntele *Gugu* (să nu zâmbiţi, dacă vom spune că un cărturar bănăţean are o grămadă de serioase argumente cu care susţine că muntele Gugu ar fi, nici mai mult nici mai puţin, decât sacrul munte *Cogaeonum* al Dacilor). De acolo am privit spre *custurile* Retezatului („noi zîcem *custură* la un munte rău, numa piatră; zîcem *o custură dă cuţît*, da zîcem şi despre hoţu care nici nu fură, nici nu să lasă, zîcem că custureşte" [32]). — Dar să înşirăm o seamă din numele de munţi, ape, văi, care ni s'au părut mai interesante:

Arădeşul, Bălmăju [33]*), Bearcu, Bodu, Bloju* [34]*), Branu* [35]*), Băldiniş, Bulzu* [36]*), Cema, Corciova* [37]*), Dorna* [38]*), Dúmbrăviţa, Furcătura, Furcitura, Godeanu, Groşanu, Grunu, Gorganu, Lăpuşnicu, Lazuri, Mihăeasca, Nedeia, Prislop, Pădieşelu, Pojorâta, Picuiu* [39]*), Părăginosu* [40]*), Rana, Runcu, Rîu-Şes* [41]*), Şesúra, Tomeasa, Urşoanea, Văcárea, Vişărea, Vârângu, Zau (două silabe), Zâmbru* [42]*), Zăpodia* [43]) *etc.*

---

31) Apud ANDREI VERESS, *Păstoritul Ardelenilor în Moldova şi Ţara Românească* (până la 1821)—, p. 4.

32) Şi în Ţara Năsăudului, în satul Şanţ de pe Someş, am întâlnit toponimicul *Custura*. Se numea aşa o *creastă* din masivul Inăului. Nu este exclus să-l fi dus acolo, ca să spunem aşa, oierii *Polenari* din părţile Sibiului, cari — cum tot de acolo ştim — arendau deseori păşunile Inăului.

33) Termen din viaţa păstorească (e acelaş, desigur, cu *balmuş* sau *balmoş*).

34) Credem, ca şi în cazul *blojului—paparudă* (mai sus descris) că e vorba, în realitate; de numele *boj* sau *boz* cunoscuta plantă. Nu este exclus, când chiar alături de muntele Bloju este un altul numit *Ştevia* — şi când aiurea, avem munţi numiţi *Puru, Alunu, Carpenu, Făgeţel* etc.

35) Dela numele de persoană *Bran*, dar nu e exclus să fie şi dela slavicul *bran* = cetate.

36) Termen pastoral, ca şi Balmăj.

37) In Moldova se întâlneşte numele de familie *Corciovéi*.

38) E şi nume propriu, dar e viu, încă, şi ca apelativ (v. mai jos).

39) E viu, încă, şi ca apelativ (v. mai jos).

40) Mai e un munte astfel numit: *Repezile Părăginosu*, aproape de Voineasa, pe Loetru.

41) Vestita apă, cu vestita-i luncă largă, la 2.000 m. altitudine, după care a botezat Emm. de Martonne una din platformele de eroziune ale Carpaţilor.

42) Adică *Zimbru*. Se numeşte *Măgúra Zimbrului* muntele sub care e aşezat satul Rîu-de-Mori, vecinul de peste apă al Clopotivei. (Tradiţia locală vorbeşte de vremea în care trăiau *„zimbrii"* în munţii noştri").

43) De origine slavă, însemnând *loc adăpostit*. L-am întâlnit în toţi Carpaţii Româneşti.

Dar nu numai numele proprii interesează, ci şi cele comune, aşa numitele *apelative*. Iată, de pildă, acela de *picuiu*, care e pe stingere (se vede aceasta din faptul că e — cum am văzut — şi un munte „care să chiamă aşă numa el, cum Rătezatu e Rătezatu şi Peleaga, Peleaga")... *picui*, ala să cheamă aşă, care e un vârv ascuţit, un vârv *ales* dintr'alte vârvuri... hala e picui" — sau, cum ne spunea un cioban din munţii care apără Ţara Haţegului dinspre est, — „un *clenţuc* înnalt şi ascuţit, ala îi spunem noi *picui*". Dar picuiul acesta — care se mai întâlneşte în munţii Făgăraşului sub forma *Picuiata*, e de obârşie latină: „Picui — «pisc» — presupune o formă latină *Picculeus-um* din tema *Picc* — ce apare în domeniul romanic cu înţelesul de „vârf de munte"[44]). Aşa cum Norvegienii, înfrăţiţi cu ţărmul crestat al mării lor, au o foarte bogată terminologie litorală, — un mare număr de omonime apelative pentru toate nuanţele sau formele de golf, de pildă, — aşa ţăranul din Haţeg are o sumă de acestea pentru ideea de vârf, de exemplu: *picui, vârv'mormondol*[45]), *grumuleu*[46]), *cioacă, chicioră*[47]), *cucă*[48]), *cornăţel, cornet*[49])... şi singur *cioacă* are, pentru tot atâtea nuanţe de forme de vârf sau înălţime izolată, o sumă deforme: „noi zîcem: *cioc, ciocuţ, cioacă, ciocuţă, ciocan, ciocodan, ciocălie*[50])". Tot astfel, omul din Ţara Haţegului nu cunoaşte un singur fel de piatră şi n'are, drept aceea, un singur termen care să exprime această noţiune; ci el distinge o sumă de feluri de piatră, pe care le designează cu tot atâţia termeni aparte. Iată câţiva, cari privesc — unii din ei—*structura* şi alţii diversele forme pe care piatra le îmbracă: *piatră mălăeaţă* — „aia dă să mărunţăşte mărunt"; *steiu* — „o piatră măi mare, care să *dăsface* sîngură măi sus dîn altele"; *durai* — „piatră care năpârleşte şi să dăsface scoarţă după scoarţă"; *cleanţ* — „zîcem acolo unde stă piatra ca zîdită, dă parcă e linsă, şi are uneorea o ţâră străşină, dă nu plouă sub é"; *bord* — zîcem la o piatră dăsfăcută, sângură, purtată dă apă până s'o făcut *dodoloaţă*" („rătundă ori dodoloaţă, tot una"); *lespede* — piatră dăsfăcută felii-felii"; *surupiş dă piatră* — „piatră mărunţită, care cură pă *hoagă* în jos, unde e locu *ţepiş*"; *grohotu*— „e tot piatră mărunţîtă, da cu bobu măi mare; cură şi ea tot aşă, pă hoagă în jos"; *scórotă*— „spunem unde e muntele *stârmin*[51]) rău şi cură grăunţiş dă piatră dipă el ca la o moară; *custúră* — „spunem unde sânt numa cleanţuri şi steiuri şi scórotă, la muntele ăl măi rău şi măi înnalt", etc. Munţii au *dâlme* sau *muchii* sau *creste*, *culmi* sau *sleme*,— termeni cari înseamnă cam acelaş lucru, dar nu *chiar acelaş*. Unui loc de unde s'a tăiat pădurea, ţi se va spune că i se zice: *tăetură* sau *leş* sau *gărână* sau *săcătură* sau *curătură* (*runc* a pierit ca apelativ). *Luncă* — deşi suntem la munte — e un termen *viu* şi pătrunde adânc în munte, în lungul Râului Mare, de ex., care are „luncă şi luncuţă" până la aproape 20 de km. în adâncul muntelui, — iar cursul repede al apei în munte prezintă ici o *linsură dă apă* (unde apa cade în repeziş pe trepte de piatră netezită, linsă), dincolo o *pişandă*, — „iar unde apa e învolbată şi înspumată şi adâncă, acolo îi spunem *dornă*" (vâltoarea de aiurea); apa se adună şi curge în *tăuri*, în *jghiomfuri*[52]), pe *păraie*[53]), în *scoabe*, pe *hoage* (care hoage „sânt aşă, ca nişte *troace* şi trag spre obârşiile apelor"), după cum scórota curge şi ea pe *văerugi* între *cularele* de *cleanţuri*. La gura păraelor (unde să'mpreună două ape de munte, repezi) e *pirg*, — „un colţişor băgat între două părae, aşă". La muntele „ăl mare, la *gol*, nu e loc rău decât în *custúri* şi pă *scórote*; încolo, dă multe ori e loc *şăştinos*; zîcem: aici e *şaştină*, adică loc

---

[44]) OV. DENSUŞIANU, *Graiul din Ţ. H.*, p. 54. [45]) „O grămadă de pământ, o bombătură, — aia e *mormondol*".

[46]) „Aia să chiamă un *grumuleu*: un deal mic, un deluşel". („Originea latină a acestui cuvânt ni se pare neîndoioasă", *Ov. Densuşianu*, op. cit. p. 54).

[47]) In Ţ. Haţegului se întâlneşte şi ca nume propriu de munte, dar şi ca apelativ (Merişor).

[48]) „E câte o cucă aşă, — te sui pă ea şi vezi tot, tot".

[49]) „Zîcem *cioacă*, zîcem şi *cornet* ori *cornăţel* — când e locu *bordos*".

[50]) Desigur că şi numele de *Cioclovina* (sat în munţii Sebeşului şi munte lângă Tismana) e din aceiaşi familie.

[51]) *Stârmin*, adică prăpăstios; (la IORGU IORDAN, *Rumänische Toponomastik* = praeceps). De origine slavă. Frecvent în toponimia rom. şi ca nume propriu.

[52]) *Jghiomf—jghiomfuri* (care trebuie să fie cuvânt unguresc (?) noi l-am găsit însemnând mai ales *lac într'o căldare glaciară* (Clopotiva).

[53]) Nu se pronunţă pârâu, ci ori *părău*, ori *parău* — iar „noi zîcem aşă (parău-părău) chiar la o vale *fără apă*".

şes, *dirept*, bun; *căţâne* [54]) zîcem tot aşă, la munte unde e o ţără loc şes, măi mititicuţ; uneorea dai dă câte un *vârtop*, ori de un loc *priporos*, *priboi* rău" etc., etc.

Nu e, însă, nici între numele proprii, nici între apelativele toponimice, niciunul care să aibă importanţa pe care o are acela de *Nedeie*. Iar nedeia, cum se ştie, este acea sărbătoare care, în Haţeg, este „mai luată în seamă decât Crăciunul, Paştele şi Rusaliile... Nedeia e mai mult decât Anul Nou. Nime din popor nu numără anii dela Anul Nou, ci dela „nedeie"...[55]) (Ion Pop Reteganul). Iar termenul nedeie este, în Ţara Haţegului, *şi nume propriu* purtat de unii munţi. Doi din cei mai frumoşi munţi ai Clopotivei — ambii cu înălţimea între 1.800—1.900 m şi terminaţi sus prin câte un *pod frumos*, aşa se cheamă: *Nedeia Galbenului* şi *Nedeia Scoabelor*. De pe Vârful Pietrii ochiul se odihneşte, deasupra izvoarelor Bistrei, spre asfinţit, pe frumosul *pod* al muntelui *Nedeia* (altul) care poartă pe el un gurgui *Vârful Nedeii* şi cade spre Banat prin *Buza Nedeii;* din acelaş loc priveşti la *podul Nedeii Prisloapelor* dela confluenţa *Corciovei* cu Râul-Şes, iar ciobanii îţi arată cu mâna întinsă şi spre acel minunat pod înalt, „care să trage din Retezat spre amiază": *Nedeile Borăscului.* Şi mai sunţi şi alţi munţi Nedeia pe acolo: „Dumnezeu ştie-i câţi măi sunt, că-s mulţi" e răspunsul obişnuit. Pe unde sunt Nedeile Borăscului, acolo scria G. Vâlsan că „se întind, la înălţimi de peste 1.500 de m. adevărate câmpii ondulate, cu o suprafaţă totală cât şi a şesului din Ţara Hategului". Pentrucă, oriunde e un munte numit Nedeia, „acolo e locu frumos, dirept, în bătaia soarelui".

Pe niciunul, însă, din munţii care se cheamă *Nedeia*, nu se mai ţine azi sărbătoarea şi nu se mai face petrecerea dela care le vine numele. Dar, ca ei să poarte acest nume, înseamnă că a fost o vreme în care *acolo sus*, în inima masivului banatic, se ţineau sărbătoarea şi petrecerea, nu ca astăzi, în satele din „ţară". Când se vor fi ţinut? Incepând din ce vreme şi până spre ce dată? Precis, nu se poate răspunde. Harta lui Schwanz (1720) înseamnă pe acel *Nedeje* dela izvoarele Bistrei; iar documentul cu hotărnicirea din *1520* dintre Oltenia şi Transilvania notează, exact în această inimă, trei munţi cu acest nume: *„mons ille vocatus Nedeje"*, *„ad montem Grupa Nedeiesei mare"* şi *„ad motem aeque Nedegin"* [1]). Dar pe Nedeia, ca nume topic în Carpaţi, l-am găsit amintit încă din *1373* (în munţii Maramureşului). Cu alte cuvinte, „instituţia nedeii" — ca s'o numim aşa — începe, documentar, odată cu istoria noastră şi continuă a trăi mereu, până în zilele noastre. Azi n'o mai găsim vie decât în Apuseni, Haţeg, Banat şi Oltenia. Dar, lucru important, nedeia mai trăeşte azi ori numai *în munţi*, ori în *regiuni situate imediat sub munte"*. Nedeia, aşa dar, ar fi un fenomen social legat geografic mai mult de regiunea de munte.

Iar „dacă deja în 1520 erau, în masivul banatic, o sumă de munţi cari se chemau Nedeia (n'are cine ne spune, dar este sigur că ei erau mai mulţi decât trei, câţi atestă documentul ca purtând acest nume) aceasta înseamnă că practica nedeii pe aceşti munţi venea din vremuri mult mai vechi. Trebuie o vechime şi o practică îndelungată şi continuă, pentru ca un munte să capete nume după fenomenul (în speţă, nedeia) pe el practicat. Ne ducem, astfel, fără să vrem, măcar cu un secol sau două dincolo de 1520, — adică: în vremea Intemeerii... Iar nedeile de pe la 1520, care se ţineau pe amintiţii munţi, trebuie să fi fost foarte populate, frecventate — adică — de foarte multă lume. Ele trebuie să fi fost, ca să spunem aşa, adevărate instituţii sociale. Altfel, încăodată, munţii respectivi n'ar fi căpătat acest nume"...

E limpede, aşa dar, că o populaţie de păstori mult mai numeroasă decât cea de azi exploata odinioară păşunea alpină a masivului banatic (şi, deci, şi versantul dinspre Haţeg al acestuia; iar cei mai mulţi munţi Nedeia de pe versantul haţegan sunt pe domeniul *Clopotivei*, al Grădiştei, Zăicanilor,—*adică al satelor din raza vechei Ulpii Trajane).*

---

[54]) *Căţâne* (n. mulat) în munţii Sebeşului e termenul popular pentru *dolina* geografică (o căţâne—două căţâni).

[55]) Acest citat, ca şi toate celelalte, din rândurile acestea despre nedei, sunt din studiul nostru: *Din geografia istorică şi umană a Carpaţilor*, Buletinul de Geografie LV.

Azi, pe niciunul din aceşti munţi nu se mai ţin nedei, (se ţin jos, în sate); totuş e plin muntele de turme şi păstori, vara. Cât de plin, însă, trebuie să fi fost el de viaţă pastorală pe vremea nedeilor de pe el! In vechime, deci, ori că poporul nu le *putea* ţine în sate, ori că *nu voia el* să le ţină acolo, chiar dacă împrejurările i-ar fi permis. Şi într'un caz şi într'altul, însă, o aceiaşi concluzie se impune: poporul românesc (şi, în speţă, „poporul haţegan“) trebuie să fi fost cândva mult mai prieten cu munţii şi trebuie să-i fi frecventat mult mai mult, în mult mai mare număr decât azi, pentru ca el să-şi fi ţinut nedeile *pe ei*, acolo sus. Poate că toată populaţia din sate urca, pe atunci, sus în munte, „la nedeie“. Spuneam că pe Gh. Vâlsan l-a preocupat de aproape problema nedeilor („Aceste serbări (petreceri) pot fi considerate drept una din cele mai atrăgătoare probleme de geografie umană din Carpaţi“) scria el cândva; „misterioasele vechi târguri pe înălţimi, mult mai numeroase odinioară decât astăzi, vedea el (Vâlsan) o dovadă esenţială a folosirii muntelui de către o populaţie mult mai deasă şi mai adaptată la mediul local decât cea actuală“ [56]).

Pentru ceia ce a însemnat muntele odinioară pentru omul din Haţeg, credem că nu poate exista un document mai puternic şi mai elocvent decât acesta, al munţilor cu numele Nedeia — dintre cari, cum spuneam, cei mai mulţi sunt tocmai în àretul Clopotivei şi, în genere, al satelor din colţul vestic al Ţării Haţegului.

Dar nu e numai atât. Încă un lucru izbeşte în viaţa haţegană în partea dinspre munţii Retezatului: cunoaşterea şi folosirea *unui neobişnuit de mare număr de plante medicinale*. — Ne aducem aminte că, în vara anului 1930, când „monografia“ lucra la Runcu în Gorj, între faptele care ne-au impresionat cel mai mult, a fost şi marele număr de plante terapeutice cunoscute de bătrânele satului. — Tot astfel, multe din monografiile de sate, câte s'au lucrat până azi la noi de cărturari ieşiţi din popor, notează un respectabil număr de plante medicinale [57]). — Nicăiri însă nu ne-am amintit mai mult de medicul grec *Dioscorides*, care „se mira“ de câte plante de leac cunoşteau Dacii, ca şi de celălalt medic grec: *Hyppocrates* care spunea: *Morbi non verbis, sed herbis curantur*, — nicăiri ca în Ţara Haţegului şi mai ales la Clopotiva. Intr'o excursie făcută în munţii Nucşoarei, eram cu un bătrân care cunoştea aproape orice plantă—cum o cheamă şi la ce e bună. Un altul, din Râu-de-mori, la fel. Pe Sîmziana Simonesc din Clopotiva, însă, nimeni n'o egala. Se poate spune că, de vorbă cu omul din Haţeg, Hyppocrates şi Dioscorides îţi vin neîncetat în minte. Pentru omul de acolo „tătă buruiana-i bună dă leac, numa să ştii că dă ce şi cum s'o foloseşti“. Despre farmacie şi despre leacurile care se cumpără de acolo, omul acela nu prea are părere bună: „dă multe ori îţi cumperi moartea cu bani! Or fost mulţi care, pentru o ţâră *hibă*, or cumpărat mediţinuri dîn potecă şi... de loc s'or curăţat“... „La ce să măi *meri* la potecă? Nu-s dăstule leacuri pîn' tăt locu'? Nu tătă buruiana-i bună dă leac? Noi cu d'astea cercăm, cu ele ne vindecăm. Numa când n'ai zîle şi leacu' nu-ţi mai e decât în vârvu' turnului (bisericii), numa atunci nu e bună buruiana, încolo, ea vindecă oricând“... Astfel, cum spuneam, cugetul cercetătorului evocă mereu pe Hyppocrates şi se emoţionează cu gândul la Dioscorides.

Dar, oare, ce altceva înseamnă această mare mulţime de plante medicinale, cunoscută în Haţeg (şi aiurea, la noi), dacă nu aceiaşi dovadă a unei perfecte adaptări a omului la mediul carpatic, dovadă pe care ne-o da adineaori şi toponimicul *Nedeie?* Spaţiul, nu ne permite să dăm aici toate plantele, cu întrebuinţarea specială a fiecăreia; cetitorul le va găsi în cartea despre Clopotiva.

Oprindu-ne aici, nu putem, totuş, să nu reproducem şi rândurile cu care, în monografie, se încheie capitolul care tratează despre „mersul vremii“ prin partea locului: „Am

---

[56]) Din cuvântarea profesorului VINTILĂ MIHĂILESCU, succesorul lui Gh. Vâlsan la catedre de geografia fizică, în ziua deschiderii cursurilor în toamna 1935 (1 Noembrie).

[57]) V., de ex.. „*Monografia satului Romaneşti, jud. Gorj* de pr. CONST. SMÂNTÂNESCU, Bucureşti 1904.

văzut cât de departe, în amănunt, merge observaţia omului, ce legături neaşteptate între fenomene, ce corelaţii — mai bine spus — a notat această observaţie: *„când sunt* alune multe, nu prea sânt prune — şi nici zmeură nu să face". Ba, încă, şi legături de felul acesteea, în care nici nu ştii dacă trebuie să crezi: „când să fac pitoance (cartofi) e moarte multă în oameni". Îţi vine să spui că simţurile omului, ca şi experienţa acumulată şi transmisă prin veacuri, pătrund în unele taine ale naturii, pe care poate că ştiinţa niciodată nu le va turbura. — Şi de data aceasta, deci, trebuie să notăm cât de aproape de natură e omul din regiune, cât de mult i s'a adaptat şi cât de mult şi-a adaptat-o.

ION CONEA

PROBLEMA DEBUŞEELOR INTERIOARE

Ne vom ocupa aci de factorii determinanţi ai circulaţiei bunurilor în România (alţii decât cei privitori la credit şi căi de comunicaţie), precum şi fizionomia şi structura debuşeelor interioare.

Vom lua în considerare următoarele chestiuni:

I. Caracteristicile pieţei româneşti. II. Standardul de vieaţă al maselor şi problema consumului. III. Producătorul român, ca vânzător al produselor sale. IV. Tipul comerciantului român. V. Tehnica actuală a desfacerii în România. VI. Tendinţe noi în masele ţărăneşti. VII. O politică a debuşeelor interioare.

I. CARACTERISTICILE PIEŢEI ROMÂNEŞTI. 1. *Consumul românesc de produse civilizate este cel mai slab din Europa.* România consumă cantităţi neînsemnate din toate produsele care formează bunurile civilizaţiei moderne. Pe cap de locuitor, românul consumă extrem de puţin fier, ciment, hârtie, sticlă, ţesături, petrol şi zahăr. În toate tabelele comparative de consum pe ţări cu privire la asemenea articole, România ocupă locul cel din urmă, clasificându-se, împreună cu ţările danubiene, la minimum de consum.

Iugoslavia, Turcia, Grecia şi Bulgaria sunt întotdeauna tovarăşele României în această materie.

Dacă am elimina populaţia sătească din calculul nostru, desigur această medie de civilizaţie s'ar urca, recunoscând pentru oraşele noastre, o mai largă participare la bunurile civilizaţiei. Dar, prin aceasta am recunoaşte, tocmai, că piaţa românească este redusă la *oraşe.* Ca o concluzie deci, piaţa românească a produselor civilizate este foarte îngustă, neglijind marea masă a populaţiei, care nu consumă decât articolele strict necesare: lemn şi sare.

Din acest punct de vedere, problema ar trebui împărţită în două: comerţul la oraş şi comerţul la sate. Din cercetarea unor puncte, mai la vale, se vor putea trage încheieri cu privire la comerţul sătesc.

2. *Schimbul românesc de mărfuri între sat şi oraş nu se face direct, ci prin intermediul străinătăţii şi deci şi străinilor.* El necesită întotdeauna o ţară metropolă faţă de care România să joace rolul de colonie. De unde importanţa pe care o are în România comerţul exterior.

Problema ar putea găsi ca soluţie ideală şi o altă rezolvire.

România metropolă, deservind o colonie, o ţară inferioară ei în civilizaţie.

Fiind o ţară nu agricolă ci de agricultori, România nu poate vedea înflorind schimbul dintre sat şi oraş decât prin intermediul comerţului exterior, în prealabil efectuat.

Observaţia aceasta a fost făcută încă de acum 100 ani de marele logofăt Nicolae Suţu, care spunea, în 1838, în a sa „Aperçu sur les causes de la gêne et de la stagnation du commerce en Moldavie“ :

„Dar Moldova, ca toate ţările pur agricole, ca toate ţările, în care un grad superior de civilizaţie nu a introdus diviziunea muncii, e dominată de toate neajunsurile pe care le trage după sine o asemenea stare de lucruri.

„Ea aşteaptă totul din afară. Trebue ca comerţul extern să-şi ia sarcina de a scurge produsele sale agricole, trebue ca comerţul extern să pună la îndemâna sa toate obiectele manufacturate de care ea are nevoie, în timp ce baza cea mai solidă, ca un indiciu cel mai sigur asupra bogăţiei naţionale, o constitue, după cum va fi expus mai departe, schimburile care pot să se efectueze în interiorul ţării“.

Cuvintele acestea ale lui Suţu trebuesc înţelese şi pentru situaţia de astăzi, când există industrii româneşti.

Agricultorul, având mărfuri prea puţin variate, nu poate găsi în oraşul românesc o desfacere pentru produsele sale. Trebue mai întâiu ca surplusul să fie trimis străinătăţii, pentru ca apoi să se capete mărfuri în schimb din străinătate, precum şi o cantitate de bani cu care să se poată cumpăra mărfurile industriei interne. (Devize pe baza exportului, pentru care Banca Naţională a României dă lei industriei şi comerţului).

Dar, agricultorul român nu poate cumpăra nici toate produsele româneşti care i se oferă, din cauză minimului său standard de vieaţă.

De unde, însăşi industria românească are necesitatea să exporte ceea ce produce, pentru a-şi atinge capacitatea medie de producţie.

Industria lemnului şi a petrolului nu poate exista fără export (lemnul 30 % intern, 70 % extern), (petrolul 18 % intern, 82 % export). Cimentul poate exporta.

Aşa se explică faptul, cum ni se spune, că, repede, industria română ajunge să satisfacă cerinţele (reduse) ale pieţei interne, având marfă de export.

Iar problema rămâne, câtă vreme agricultura românească va fi în starea actuală, sau până ce industria românească va ajunge la o asemenea extindere încât industriile între ele să-şi asigure debuşeele.

Deocamdată este cert că piaţa internă este în funcţie *directă şi indirectă* de o *piaţă civilizată străină.*

În prezent, economiceşte, România atârnă de Germania (ca şi toate ţările dunărene). Iar mecanismul de conducere al pieţei româneşti de către Germania e destul de simplu: cu un efort minim relativ al Germaniei, care prezintă sub 1 % din comerţul exterior german, domină 25 % din comerţul exterior românesc şi prin repercursiune o mult mai mare parte a comerţului intern al României.

România e silită de circumstanţele producţiei sale să fie o anexă a comerţului altei ţări, o colonie.

Deci, pentru destulă vreme, atât cât condiţiile de producţie actuală vor dura, România nu poate duce o politică autarhică, care ar desfiinţa oraşele şi nu ar înălţa satele (şi care e imposibilul).

3. *Piaţa românească nu e o piaţă deschisă, nici unitară.* Comerţul interior românesc are de a face cu mai multe pieţe locale, variind regional şi temporal. Ceea ce face să nască situaţii paradoxale de monopoluri locale.

O analiză a preţurilor pentru produsele de consumaţie, în care e interesată marea masă ţărănească producătoare — vânzătoare, arată existenţa unui număr de *pieţe locale,* care încă nu s'au unificat într'o *piaţă unică* pentru teritoriul românesc.

Variaţiile regionale ale preţului grâului şi pâinii sunt atât de mari ca şi ale celorlalte produse agricole de masă, ca porumbul, orzul şi ovăzul, încât nu pot explica diferenţele de preţ dela o regiune la alta prin costul transportului. (Transilvania are o piaţă mai omogenă).

Există regiuni care, ca şi acum 100 ani, din pricina lipsei transportului, deşi au o

recoltă mai mică, prezintă preţuri mai mici decât locurile de desfacere mai mari care vând la preţuri mai mari. (V. Suţu, situaţia Iaşilor faţă de Galaţi).

Acestei situaţii se datorează şi varietatea taxelor locale de care e isbit comerţul de cereale şi care constitue aproape un sistem de accize, care este posibil tocmai prin hermetismul regional al pieţelor româneşli.

În concluzie, caracteristicile pieţii interne româneşti de mărfuri sunt următoarele:

Piaţa românească este o piaţă *îngustă, plurală* şi *anexă. Schimbul între sat şi oraş, agricultori şi industrie nu se poate face decât printr'un terţ străin, metropolă străină a pieţii româneşti.*

II. STANDARDUL DE VIEAŢĂ AL MASELOR ŞI PROBLEMA CONSUMULUI. Acestea fiind notele esenţiale ale pieţii româneşti, să încercăm acum a pătrunde cauzele care determină această stare de lucruri.

O primă condiţionare a îngustimii şi pluralităţii pieţii româneşti îşi găseşte întemeierea în actualul standard de vieaţă, extrem de redus, al maselor rurale.

Standardul de vieaţă se poate determina pe mai multe căi. Cea mai interesantă este aceea a cercetării bugetelor ţărăneşti.

Studiile monografice, iniţiate de Institutul social şi cercetările d-lui N. Cornăţeanu în materie de bugete ţărăneşti, dacă ar fi extinse, ar aduce multă lumină în această chestiune.

Din anchetele existente până în prezent, vom desprinde unele concluziuni privitor la capacitatea şi modalităţile de consum ale ţărănimii.

1. *Deficitul endemic al bugetului ţărănesc.* In actuala stare de lucruri, când ţăranul se încăpăţânează a face munca agricolă cea mai nerentabilă, cultura cerealelor, bugetul său este în genere, în chip endemic, deficitar. Excedentele bugetare, când există, sunt rezultatul nu a unui venit mare ci al unui standard de vieaţă extrem de redus. Iar deficitul nu este decât rareori, în masele rurale, rezultatul unui standard de vieaţă prea ridicat şi este pricinuit de înmulţirea membrilor familiei, pe care exploataţia ţărănească nu-i mai poate susţine.

Datoriile agricole stau mărturie la aceasta.

Aceste datorii mai sunt semnificative, însă, şi pentru mentalitatea imobiliară, teriană a ţăranului şi chiar a românului în genere, fie el orăşean.

Multe datorii provin din cumpărări de pământ, pe care ţăranii le-au realizat în speranţa prelungirii epocii de preţuri urcate. (Chiar orăşeanul nostru investeşte excedentul său bugetar mai ales în construcţii).

In genere, însă, datoriile agricole au fost făcute pentru umplerea golurilor bugetare ale ţăranului, datorite deficitului endemic sau clasării excedentelor în cumpărări imobiliare (făcute în mare parte pe credit).

2. *Cheltuielile familiei faţă de cheltuelile exploataţiei.* Repartiţia cheltuielilor unui buget ţărănesc este foarte importantă pentru determinarea tipului de consumator rural.

Cheltuielile de exploataţie sunt tipice. Ele sunt aceleaşi pentru toate exploatările mici, care formează majoritatea agriculturii noastre. Observăm că, în aceste condiţiuni de exploatare, bugetul ţărănesc nu poate suporta inventar mort decât în foarte mică măsură.

De unde, ambiţiile metalurgiei de a căpăta debuşee la sate, sunt şi rămân încă reduse.

Iar în privinţa inventarului viu, ţăranul nu poate întreţine vite de rentă ci numai vite de muncă.

In ceea ce priveşte cheltuielile familiei, există o mai mare variaţie dela familie la familie, dela individ la individ.

Cheltuielile familiei sunt în mare parte acoperite în natură de munca familiei.

Pentru ceea ce cumpără, ţăranul e foarte chibzuit în genere la cheltuieli. Ţăranul calculează precis consumul său de bunuri ce nu pot fi produse în gospodărie: de tutun, zahăr, chibrituri, alcool.

„Ţăranul nostru stă mult pe gânduri, înainte de a face o cheltuială, chiar măruntă şi e un eveniment adevărat procurarea unui obiect mai luxos“, ne spune N. Cornăţeanu.

Ca să-şi extindă cheltuiala peste măsură, trebue să fie alcoolic, fumător, să-i placă hainele nemţeşti, să aibă ambiţii de îmbunătăţire a exploataţiei.

Dar, acestea din urmă nu şi le poate realiza decât prin împrumuturi.

III. PRODUCĂTORUL ROMÂN CA VÂNZĂTOR AL PRODUSELOR SALE. *1. Reforma agrară a silit pe micul producător să vândă pentru comerţul exterior.* Inainte de războiu, comerţul exterior de cereale se aproviziona dela marii producători, micul producător vânzând pentru piaţa internă. Reforma agrară făcu din micul producător vânzător, mai mult sau mai puţin direct pentru străinătate, în primul rând. Oboarele iau din această cauză un mare avânt.

Ce trebue să reţinem este chipul în care se înfăţişează ţăranul ca vânzător al produselor sale azi.

El este complet dezarmat în faţa intermediarului.

Nu poate avea rezistenţă la fixarea preţului, nici la predarea mărfii. Este, pe cât se poate, spoliat. Silit de lipsa de magazii şi de credit, ca şi de necesitatea plăţii impozitelor, ţăranul trebue să-şi vândă recolta de îndată ce aceasta este produsă.

Pe când agenţii şi subagenţii târgurilor şi oboarelor sunt de cele mai multe ori organizaţi, lucrând solidar, ţăranul lucrează individual. El nu poate opune nimic manevrelor de speculă ale agenţilor. Rezultatul este situaţia specială a României, ca şi a ţărilor bazinului dunărean, în comerţul mondial de cereale, în care România joacă rolul de baissier.

Pe de o parte iregularitatea recoltelor, pe de alta lipsa de organizare comercială a ţărănimii face ca România să apese întotdeauna asupra preţurilor internaţionale. (Ceeace am demonstrat în previziunea preţurilor şi recoltelor în România).

De asemeni, în comerţul vitelor, ţăranul român este pus în faţa unor organizaţii, cari îşi întind reţeaua dela agentul umil de pe piaţa românească până la metropolele occidentului.

2. *Schimbul ca „dar“. Etosul ţărănesc.* Dar, pe lângă lipsa unei formaţiuni tehnice şi profesionale în materie de comerţ, ţăranul nostru are o mentalitate specială în ce priveşte schimbul, asupra căruia trebue să stăruim. Schimbul de produse şi servicii între locuitorii aceluiaşi sat nu este socotit ca o îndeletnicire pentru mărirea venitului, ci ca un act de solidaritate sătească. Dijma pe care o plătesc ţăranii morii la care macină, ca şi serviciul pe care morarul sătean li-l face, este socotit ca o dăruire reciprocă, nu ca un act comercial[1]).

Mentalitatea strict agricolă (eu nu o voiu numi primitivă, ci agricolă) a ţăranului român, fac ca schimbul să nu aibă semnificaţia curentă.

Diviziunea muncii, dealtminteri, nu este concepută decât ca un pis-aller. Specializările la sate sunt datorite sărăcirii, când nu sunt decât anexe, îndeletniciri artistice ale agricul'orilor.

Cum am spus în treacăt, România nu e o ţară agricolă, ci de agricultori. (Căci esenţialul e mentalitatea, nu rezultatul ei).

A fi agricultor este summumul, nu în fruntea ierarhiei economice ci şi în fruntea celei etice.

Până ce această mentalitate nu se va schimba, schimbul sat-oraş nu va putea fi întemeiat decât pe rapt.

Românul face, când e nevoie, pe comerciantul şi chiar pe muncitorul industrial, însă numai pentru ca să se poată reîntoarce la ţară.[2]) (Cât timp nu a trecut prin liceu).

Actualul stadiu al comerţului şi consumului maselor este deci rezultatul unui *etos* în primul rând.

---

[1]) v. *Adrian S. Negrea:* Industria morăritului la Runcu. Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială X, pag. 251 urm.

[2]) E semnificativă în privinţa aceasta comportarea reimigraţilor români din America.

Iată deci unul din factorii determinanţi ai îngustimii pieţii româneşti, ca şi ai lipsei ei de unitate.

3. *Orientarea diferită a pieţelor provinciale*. Un al doilea factor, care lucrează la menţinerea acestui pluralism al pieţii româneşti este datorit situaţiei speciale a fiecărei provincii.

Avem de a face cu fragmente de pieţe care au fost organizate în vederea unor alte centre de desfacere decât cele actuale. Atât Transilvania (orientată spre Austria), cât şi Basarabia (centrată odinioară la Odesa[3]), şi-au creat cu greu vaduri în Vechiul Regat, după cum şi acesta a avut mari dificultăţi în deschiderea de debuşee în aceste provincii.

Dar aceasta este o chestiune, care se pune, în toată amploarea ei, mai ales în ce priveşte chestiunea transporturilor, care iese din cadrul expunerii noastre. Ne mulţumim a sublinia lipsa unei politici comerciale conştiente, care să încerce unificarea pieţelor româneşti din acest punct de vedere.

IV. TIPUL COMERCIANTULUI ROMÂN. 1. *Tipul medieval*. Toate acestea fac, ca în ţară la noi, să rămânem la *comerţul de tip medieval.*

O întreagă armată de trepte intermediare de comerţ îşi iau câştigul exagerat asupra aceluiaşi articol[4])

Credem că epitetul aruncat comerţului românesc nu este numai o simplă butadă, ba chiar eticheta de medieval îl inobilează.

Realitatea crudă, dar stricta realitate cere ca, în actualele condiţii, comerţul să jefuiască în chip sălbatec atât pe consumator cât şi pe producător.

Nefiind posibilă o marjă raţională de câştig, care să fie suficientă a declanşa schimbul, agentul, care ia produsul ţărănesc în primire, este obligat să-i comprime preţul şi să-l fure la cântar şi la recepţie. Situaţia fiind aceiaş, când acelaş negustor vine să vândă consumatorului român dela sat şi oraş.

El trebue să opereze pe consumator, tot astfel cum a procedat cu producătorul.

Schimbul neputându-se face spontan, comerciantul care lucrează în România trebue să-şi asume rolul ingrat de a uza de forţă şi vicleşug, pentru a provoca circulaţia bunurilor.

Este deci comerţul românesc de tip medieval. Insă tipul, de care se apropie, este cel al pirateriei.

De unde şi coalizarea aceasta a grosistului, cu semigrosistul, cu depozitarul judeţean şi cu băcanul cârciumar din sat. Comerţul românesc, fiind prin structura lui actuală aleatoriu, cere o organizare, care să fie ca de jaf, foarte costisitoare, cu riscuri şi ele mari. De unde acumularea aceasta pro unitate a *costului comercial.* Puţinii cumpărători, care sunt orăşeni, nu au nevoe să fie înghesuiţi ca să cumpere. Ei sunt o clientelă sigură. De unde, negustorul dela oraşe, care vinde pentru orăşean, în genere *român*, îşi permite a-şi ţine prestigiul său moral. Dar nu aceste este tipul comerciantului din România.

2. *Intermediarul.* Cel care e nevoit să lucreze cu lumea satului e nevoit să arunce morala de o parte şi să considere pe ţăran drept un copil mare, un „indigen“ şi nimic mai mult.

Oraşul, neputând face aceasta pe cont propriu întru atât cât e românesc, realizează captarea bunei voinţe a ţăranului pentru schimb, prin intermediarii străini. România şi-a procurat singură mercenari, care înainte de războiu conlucrau cu arendaşul boerului pentru „intensificarea“ schimbului sat-oraş iar după războiu, odată cu dispariţia boerului au rămas singuri la riscuri şi beneficii.

Această nevoe de intermediari etero-etnici a fost dealtminteri înlesnită de necesitatea acestui schimb triunghiular sat-oraş, cu vârful trecând prin Berlin (în epoci de prosperitate) ori Paris (în epoci de nevoe de credite financiare). România a avut şi are

---

3) General *Scarlat Panaitescu:* „Centrele comerciale din Basarabia“.

4) *Mihail* şi *Grigore Manoilescu*: Sindicalizarea legală a industriilor 1932.

încă nevoe de samsari şi intermediari, nu de comercianţi propriu zişi, de zarafi şi cămătari, nu de bancheri.

Aceşti intermediari au procedat ca într'o colonie, fiindcă nu putea proceda altfel şi fiindcă noi românii i-am adus şi-i ţinem pentru aceasta.

Procedeul colonial este întemeiat pe o împătrită acţiune [5]:

1. Schimbarea etosului indigen; 2. Alcoolizarea indigenului; 3. Momirea lui cu obiecte de lux; 4. Realizarea acestora cu ajutorul creditului, a *consumaţiei* pe credit, pe gaj de recoltă mai ales.

V. TECHNICA ACTUALĂ A DESFACERII ÎN ROMÂNIA. In condiţiile arătate, nimeni nu are interes ca piaţa românească să fie utilată cu cele necesare negoţului. Pe de o parte, modul în care se face comerţul nu cere, în genere, comerciantului cunoştinţe profesionale prea desvoltate, iar, pe de alta, nici utilajul nu este îmbunătăţit. Cei care isbutesc să domine piaţa în actualele condiţii ar găsi piedici în organizarea unor târguri controlate, în ridicarea de magazii şi pieţe sistematice, abatorii, etc. Deasemenea, o clasificare a cerealelor, introducerea maşinismului în transportul cerealelor şi aşa mai departe, nu ar face decât să aducă piedici actualului comerciant. Căci acest utilaj comercial ar duce în chip firesc la crearea unei pieţe libere, unitare, care ar distruge regionalismul şi monopolismul pieţelor locale.

Noi notăm, în orice caz, lipsa de înzestrare aproape completă a pieţii româneşti, cu avantagiile technice şi utilajul modern de desfacere.

VI. TENDINTE NOUI ÎN MASELE ŢĂRĂNEŞTI. Această situaţie, tipică pentru comerţul român al trecutului şi prezentului, nu este însă decât aproximativ de ordinul generalităţii. Cât de intim poate fi aspectul economiei de schimb arătat până aci pe temeiul mai multor cercetări, nu o putem şti.

Se afirmă însă că există şi tendinţe de alt gen, coexistând cu situaţia medievală arătată de noi.

Astfel, N. Cornăţeanu şi ca el şi alţii afirmă că „proprietatea ţărănească la noi se încadrează din an în an tot mai mult în regimul de producţie capitalist... Ea (munca ţărănească) e forţată să producă pentru beneficiu, pentru schimb şi acolo unde eventual braţele proprii sunt insuficiente, ca salariaţi".

Impozitul, ridicarea standardului de viaţă prin atracţia oraşului şi cumpăneala rentabilităţii fac ca masa ţărănească să producă pentru schimb ieşind din producţia autarhică.

Noi bănuim că şi intensa politică de ordin colonial, pe care a dus-o comerţul la sate e o cauză a schimbării situaţiei.

In orice caz, se observă cum săteanul, când face o industrie, începe să producă nu numai pe baza materiei sale prime, ci să-şi cumpere materie primă dela alţii.

Deasemeni, el ajunge să-şi desfacă marfa la distanţe apreciabile de locul de producţie [6].

O tendinţă, de a-şi îmbunătăţii instalaţiile primitive, este iarăşi de remarcat. (Cazul înlocuirii cazanelor *primitive cu poverne* şi a îmbunătăţirii şi sistematizării morilor săteşti). Numai preţul ridicat al înoirilor pare a mai opri dela acestea.

Asocierea pentru treeratul cu maşinile (cetele ţărăneşti) iarăşi este o notă a prezentului.

In economia multor industrii, cum este aceia a lemnului în Transilvania, românii se arată ca un element de civilizaţie de mâna întâia [7].

---

[5] Trimitem la *Zane* „Economia de schimb in Principatele Române", pe cel care vrea să vadă in detaliu imaginea comerţului românesc modern în debuturile lui.

[6] Vezi harta de desfacere a ţuicii produse la Runcu. In *Em Buznea:* O industrie ţărănească, industria ţuicii din satul Runcu, jud. Gorj, Arhiva pentru Şt. şi Ref. soc. X. p. 276.

[7] Ing. *Vasile Pană*: Intervenţionismul de Stat şi politica economică a lemnului în Transilvania.

Cât de generalizate sunt aceste tendinţe iarăşi, nu putem încă şti. Studii viitoare trebue să aprofundeze.

VII. O POLITICĂ A DEBUŞEELOR INTERIOARE. Funcţionarea atât de defectuoasă a comerţului românesc este însă datorită unui factor, pe care l-am trecut sub tăcere până acum şi care credem că e esenţialul.

Lipseşte o politică unitară şi conştientă a Statului românesc în materie de comerţ interior. Toate paradoxele comerciale, descrise mai sus, sunt în funcţie de politica de haos comercial, pe care Statul Român modern o practică în ce priveşte debuşeele sale interioare. Statul Românesc s'a mărginit întotdeauna a încuraja industria mare şi anume numai operaţia de producţie a acestei industrii, fără a avea grijă de desfacerea produselor ei.

Un timp chestiunea a fost simplă dealtminteri, toată industria românească având un consumator sigur şi bun platnic (pe vremuri) Statul (armata şi căile ferate, în speţă şi azi) regiile comerciale, al căror rost este de a absorbi produsele particulare, atunci când nu le poate concura.

Insă, cum am arătat, problema schimbului românesc nu priveşte numai industria românească ci şi orice posibilitate de schimb.

Problema comercială este primordială, nu cea a producţiei. Cu dl. Garoflid suntem pentru lozinca: târgul face marfa.

Politica comerţului este cea care determină economia unei ţări, nu technica de producţie. Astfel se explică cum avem de a face cu un sistem de producţie capitalist, alături de un comerţ medieval. Technica producţiei este neputincioasă a schimba structura economică a unei ţări. Câtă vreme schimbul nu e sprijinit de o politică de comerţ, zadarnic încercăm să ne încadrăm în „capitalism" şi în orice terminologie. Da, economia de schimb poate exista şi fără integrare capitalistă. Pentru aceasta e nevoe ca Statul *să intervină*, căci spontan nimic nu se poate face în actuala situaţie: 1. Pentru a prelua monopolurile de fapt; 2. Pentru a intensifica schimbul inter-sătesc prin organizarea unei industrii casnice la ţară; 3. Prin utilarea comercială a ţării; 4. Prin sprijinirea elementelor dornice de a se forma în profesiunea comercială. [8])

PAUL STERIAN

UN ORAŞ ÎN DECLIN: BOTOŞANII

Dacă există un anumit *determinism geografic*, impunând dela loc la loc posibilităţi deosebite de desvoltare aşezărilor omeneşti, un rol nu mai puţin însemnat îl păstrează în această privinţă *împrejurările istorice*, care impun variaţiuni trecând în timp pe deasupra aceluiaşi punct.

Primul element, —*determinismul geografic*,— este rezultanta directă a *mediului geografic*, care păstrează în el un oarecare caracter de permanenţă. Variază prea puţin în unitatea de timp istorică, căci elementele naturii ascultă de o unitate de timp cu mult mai lungă, pe care am putea-o numi geologică. Şi pentrucă variază prea puţin sub ochii noştri, pare un determinant static, rămânând acelaşi secole de-a rândul, milenii de-a rândul. In viaţa unei aşezări omeneşti, el are mai mult rolul de-a oferi locul pe care trebue să se nască acea aşezare; desvoltarea ei posterioară ţinând în bună parte, de cel de al doilea factor: *împrejurările istorice*. Şi totuşi această „ofertă" a mediului, e atât de puter-

[8]) Aceste puncte de program sunt amănunţite în lucrarea noastră: Idealul panromânesc şi desvoltarea economică a ţării., Buc. 1938.

nică, încât, chiar dacă o aşezare omenească se stinge, datorită împrejurărilor istorice nefavorabile, când acestea se întorc prielnice —peste o sută sau peste o mie de ani— pe aceiaşi vatră începe o nouă pâlpâire de vieaţă, o nouă aşezare se naşte deasupra cenuşei celei vechi. Avem destule exemple chiar la noi: oraşele de pe ţărmul Mării Negre, care au cunoscut o înflorire din antichitate până în evul mediu, o decădere —până la completă nimicire pentru unele,— de atunci încoace şi o nouă chemare la vieaţă sub ochii noştri.

Putem afirma deci, că *localizarea geografică* e cel dintâiu element important de cercetat, pentru descifrarea vieţii organismului social care e *oraşul*.

Dacă ne referim la cel de al doilea determinant în vieaţa aşezărilor omeneşti, pe care l-am numit cu un termen atât de larg, *împrejurările istorice*, acesta ţine de întorsăturile vremelnice şi schimbătoare ale societăţii omeneşti. Pe când cel dintâiu conţine în el elementul *spaţial*, acesta de al doilea e legat de curgerea *timpului*. De aceea prezintă caracterul de *variabilitate*. Prezintă epoce de adevărat dinamism, când oraşul creşte, se desvoltă şi prosperează, întretăiate de epoci în care bate un fel de vânt al pustiului, care aduce stagnare, regres sau chiar ruinare completă. Aşa dar, acest de al doilea element, împrejurările istorice, îşi păstrează importanţa lui mare nu atât în *naşterea*, ci mai ales în *evoluţia* unei aşezări omeneşti.

Şi dacă am vrea să intrăm mai în intimitatea fenomenului de vieaţă a unei aşezări urbane, ni se pare că avem de aface cu două forţe în luptă: pe de o parte *mediul*, care pretinde ascultare dela toate vieţuitoarele, şi şi-o impune prin necesitatea *adaptării*, pe de altă parte, tendinţa de *emancipare* a omului de sub tutela forţelor naturii, tendinţă care se accentuiază şi câştigă teren paralel cu desvoltarea civilizaţiei. Din acest cuplu de forţe contrarii, îşi trage seva de vieaţă, oraşul. Se dovedeşte aşa dar încă odată, că la baza vieţii oricărui organism —cum îi socotim şi pe cel urban— trebuie să stea mişcare continuă, luptă. Adevărata tendinţă a evoluţiei oraşului însă, e să se poată rupe de sub influenţa mediului. Marile metropele, aproape nu mai ţin seamă de mediul înconjurător, îl nesocotesc, îl corijă, transformându-l câteodată radical, subjugându-l dea binelea. In modul acesta marile oraşe, apar ca nişte nuclee unde se concentrează cea mai splendidă răzvrătire a speciei omeneşti, împotriva mediului. Se merge atât de departe, încât deasupra marilor oraşe însăşi clima are nuanţe proprii, influenţată fiind de materialul de construcţie de îndosirea împotriva vânturilor, de ecranul protector al fumului care pluteşte deasupra şi atâtea alte elemente. Iată de ce oraşele pot fi considerate ca veritabile focare de isbândă omenească, în care ştiinţa sociologică îşi găseşte un vast câmp de cercetare.

In paginile următoare ne propunem să cercetăm existenţa unui oraş dela noi, *Botoşanii*, care prezintă în evoluţia lui, chiar sub ochii noştri, un element patogen: oraşul acesta dă înapoi pe vre-o patruzeci de ani, regresează, se chirceşte. Nu pornim aşa dar cu intenţia de a scrie o monografie, ci de a cerceta doar unele aspecte ale problemei acestui oraş.

I. — CAUZE CREATOARE. Ceea ce se înţelege în mod obişnuit sub numele de *mediu geografic*, cuprinde două soiuri de elemente, unele *naturale* (structură geologică, relief, nuanţe de climă, vegetaţie etc.), care alcătuesc trăsăturile fundamentale a peisajului şi altele, care nu sunt decât nişte *adaose datorite mânii omeneşti* (drumuri, felul culturilor şi aşezărilor, etc), care sunt supuse vremelniciei şi transformărilor neîncetate.

Deşi fiecare element în sine luat izolat, reprezintă o abstracţiune şi nu o realitate concretă,— căci realitatea concretă e redată numai de ansamblul şi de interpătrunderea tuturor— le vom analiza rând, pe rând pentru o mai clară descifrare a fenomenului.

§ 1. *Aşezarea geografică a oraşului.* — Acolo, în Nordul Moldovei, unde e situat oraşul Botoşani, se leagă strâns două regiuni deosebite între ele în multe privinţe. La apus e un podiş de vr'o 400 m înălţime, care se întinde până în marginea Carpaţilor: e *Podişul Sucevei*. La răsărit se întinde până dincolo de Prut, un ţinut jos, cu dealuri

mărunte, abia estompate în zare: e *Câmpia Moldovei*. Ţâţâna de legătură dintre ele trece prin marginea oraşului.

a) Deosebirea începe chiar dela *făptura rocelor* din care sunt zidite cele două regiuni vecine. Temelia *podişului* e alcătuită dintr'o succesiune de pături tari de grezie, de nisipuri sarmatice şi de strate de argile; adică dintr'o succesiune de pături permiabile şi impermiabile, ceea ce reprezintă structura ideală pentru formarea pânzelor acvifere. Urmarea e bogăţia de isvoare din cuprinsul podişului. Fundamentul *câmpiei* e format din argile şi iar argile, până la câteva sute de metri adâncime. Grosimea mare a acestor strate impermiabile, face ca apele de ploae să nu se poată infiltra —decât pe alocuri, unde se întâlnesc modificări locale (nivele de loess sau nisipuri)— rămânând sub formă de bălţi sau mlaştine la suprafaţă. Pânzele de apă subpământeană lipsind, sau fiind foarte sărace, isvoarele sunt rare şi vremelnice. Se explică aşa dar de ce în unele sate, locuitorii se alimentează cu apă din iazuri (Ichimeni).

Şi mai e ceva. Nu numai că isvoarele sunt în genere puţine, cu debit mic şi vremelnic, dar de cele mai multe ori, au apele sălcii sau amărui, de nici nu le poţi atinge, datorită sărurilor pe care le cuprind argilele de dedesupt, săruri care apar în vremuri de mare arşiţă şi uscăciune, până la suprafaţă, sub formă de floricele albe cristalizate, carę se ntind ca o pecingine printre firele ierbii arse [1]).

b) Şi din punct de vede al *reliefului*, deosebirea dintre cele două regiuni e clară. *Podişul Sucevei*, care are în preajma Botoşanilor cca. 300—350 m altitudine, se ridică treptat spre Vest şi Sud, întrecând 500 de m la marginea Carpaţilor şi în părţile Hârlăului. Podişul acesta, format din dealuri mari, semeţe (593 m. în Dealul Mare dela Tudora), despărţite de văii adânci şi priporoase, stă lângă ţinutul jos al *Câmpiei Moldave*, ca o masă mai înaltă lângă una mai scundă. Intr'adevăr, câmpia dela răsărit e o suprafaţă uşor ondulată, cu dealuri mărunte, care abia ating 200 m. altitudine şi se întind atât de monoton, cu spinările largi la aceaşi înălţime, încât par într'adins netezite. Văile sunt de obiceiu largi, imense pentru firicelul neînsemnat de apă care le drenează. Pe lângă varietatea caleidoscopică a peisajelor din podişul Sucevei, Câmpia oferă mereu aceleaşi şi aceleaşi zări largi, cu aceleaşi dealuri scunde şi monotone, repetate pe zeci de km. [2]).

c) Clima adaugă încă un element de deosebire, între aceste regiuni. Sus pe *podiş* clima se arată cu o nuanţă mai răcoroasă şi mai umedă decât în *câmpie*. Temperatura medie anuală prezintă o diferenţă de un grad între cele două regiuni (cca. 7^0,5 pe podiş, 8^0,5—9^0 în câmpie) ceea ce se oglindeşte concret, zilnic, prin mult mai mari diferenţe şi se răsfrânge puternic asupra vegetaţiei şi activităţii omeneşti. De asemenea precipitaţiunile atmosferice sunt mult mai abundente în podişul Sucevei (650—700 mm anual), decât în Câmpia Moldovei (cca. 450 mm.); ceea ce iarăşi contribuie într'o mare măsură la deosebirea hotărâtoare dintre aceste regiuni naturale. Aşa de exemplu, ţinutul Sucevei păstrează mai tot timpul anului un colorit de un verde proaspăt, în timp ce câmpia e bântuită aproape anual de secete, care o îmbracă de prin Iulie, într'o haină cafenie de ierburi uscate. Recoltele se coc în câmpie cu vro săptămână mai devreme ca pe podiş. Iată aşa dar elemente concrete, care intră şi'n intuiţia ţăranilor localnici, în afară de cele pe care ni le desvălue anumite observaţiuni meteorologice.

d) Urmarea directă a climei, e că *apele curgătoare* care străbat podişul, sunt mari, cu apă abundentă şi curs sprinten (Siretul, Suceava, Suceviţa, Şomuzul ş. a.), pe când râurile din câmpie sunt neînsemnat de mărunte, cu un debit atât de redus vara, că ajung

---

1) Pentru geologia acestor regiuni se poate consulta: *Ion Simionescu:* Geologia Moldovei dintre Siret şi Prut. (Publ. Fond. Adam. — Acad. Rom. 1903); *Victor Tufescu:* Observations géologiques sur les collines de Hârlău (Ann. sc. de l'Univ. Iassy, 1937).

2) Pentru geografia regiunilor acestora, vezi: *Vintilă Mihăilescu:* Podişul înalt din W. Botoşanilor (Bul. Soc. R. Rom. Geogr. 1929); *Idem:* Depresiunea Botoşani-Hârlău şi zona ei de contact cu podişul înalt din spre Siret (Lucrările Univ. Cluj IV 1931); *Rick Iul:* Cercetări geografice şi antropogeografice în Depresiunea Jijiei (Bul Soc. Rom. Geogr. 1931 şi 1932); *I. V. Luca:* Relieful şi apele jud. Botoşani (în „Botoşanii în 1932"); *Gh. Nastase:* Centum monticuli (Lucrările Soc. D. Cantemir I, 1937); şi *V. Tufescu:* Dealul Mare-Hârlău (Bul. S. R. R. Geogr. 1937).

ca nişte gârle noroioase pe care le poţi păşi cu uşurinţă şi cu un debit atât de sporit în vremea ploilor mocnite de toamnă sau a desgheţului primăverii, încât inundă mii de hectare (Jijia, Sitna, Miletinul, Bahluiul etc....). Nici în întinderea podişului, debitul râurilor nu e absolut constant tot timpul anului; şi Siretul mai iese cateodată din matcă, dar aceste întâmplări sunt destul de rare — apele variază foarte puţin ca nivel — în timp ce inundaţiile în Câmpia Moldovei se ţin lanţ, fiind ceva cu totul obişnuit. Ele se datoresc în bună parte substratului argilos, impermeabil, care reţine apele de infiltraţie la suprafaţă, transformându-le în mlaştine, după cum se datoresc şi pantelor prea line, prea apropiate de orizontală, care reduc scurgerea.

Aşadar, cursurile capricioase, cu diferenţe enorme de debit între anotimpuri, sunt caracteristice râurilor câmpiei, pe când cursurile aproape regulate, cu debitul mult mai constant, sunt specifice râurilor podişului.

Oglinda acestei deosebiri, apare şi 'n alt fapt concret, datorit strădaniei omeneşti, care caută să corije cât de cât natura prea sgârcită pe alocuri. In câmpie, râurile mai au o caracteristică: poartă în lungul lor şiraguri întregi de *iazuri*. Debitul râului fiind prea mic pentru trebuinţele gospodăreşti ale satului (adăpatul vitelor, grădinărie, ş. a.), valea e barată de-a curmezişul cu o iezătură care opreşte apele formând un mic lac artificial: *iazul*. Aseste rezervoare de apă, care se întind în lungul râului ca nişte salbe, nu numai că întreţin oarecare umezeală în preajma lor, contrastând cu câmpia prăjită de secetă, dar reglementează cursurile capricioase ale acestor râuri nărăvaşe. Ei bine, aceste creaţiuni omeneşti — iazurile — lipsesc aproape cu totul în ţinutul Sucevei. Acolo râurile au apă îndestulătoare pentru trebuinţele omeneşti şi nu se simte nevoe de iazuri.

e) Chiar *solul*, — adică pătura subţire de pământ care acopere ca o manta de 40 — 100 cm, stratele geologice, adică pătura în care-şi înfig rădăcinile cele mai multe plante, — se deosebeşte dela o regiune la alta. Podisul e acoperit cu *podzol* (adică un pământ cenuşiu, sărac în materii grase), pe când câmpia e acoperită cu *ciornoziom* (un pământ negru, foarte roditor din cauza materiilor grase — humus ce conţine).

f) O altă urmare a reliefului, şi climei, şi soluluicare subliniază şi mai vizibil contrastul dintre cele două regiuni, e *învelişul plantelor*.Podişul Sucevei e şi astăzi, dar era cu mult mai mult în trecut, acoperit cu *codri* străvechi de fag: vestiţii codri ai Cosminului, Herţei, Copălăului, Tudorii, etc... Câmpia, e o întinsă *stepă*. In trecut ca şi astăzi, orizontul acestei regiuni a rămas lipsit de pădure. Adeseori nicăeri, până 'n marginea zării, nu se iveşte geana negrie a unui crâng. Odinioară acoperită cu ierburi, — care înverzesc repede după topirea zăpezii şi se usucă la dogoarea arşiţelor verii, de capătă întreaga câmpie un colorit sumbru roşietic-pământiu, — astăzi în bună parte înegrită de arături şi vărgată de covorul multicolor a semănăturilor, a rămas însă tot stepă, tot lipsită de umbra pădurilor, tot dogorită vara de soare şi spulberată iarna de crivăţ [3]).

Acesta e contrastul cel mai puternic: într'o parte *codru mereu*, dincolo, întindere goală de stepă, pe care D. Cantemir o numea *Pustia Moldovei*. Intr'o parte e ţara fagului (Bucovina), în cealaltă parte, în câmpie, nu e lemn nici pentru construcţii, nici pentru foc, de ard oamenii în vatră *tizic* (bălegar uscat).

g) In fine, o ultimă trăsătură adăugată peisajului de către om, vine să întărească contrastul dintre cele două regiuni, sunt *aşezările omeneşti*. Pe podiş satele sunt mari, gospodăroase, cu casele resfirate printre grădini pline cu pometuri; curţile cu şuri şi coşare, sunt îngrădite cu garduri de nuele sau scânduri etc... In Câmpia Moldovei, satele prezintă un alt tipar caracteristic: sunt mai mici, — o adunătură de case strâse grămăgioară — lipsite de grădini, adesea lipsite şi de garduri, cu un aspect mult mai sărăcăcios. Cele mai multe sate de pe podiş sunt vechi de sute de ani, pe când majoritatea satelor din câmpie au apărut abia în secolul din urmă.

Iată aşadar deosebirile: două regiuni care n'au nimic comun între ele, nici ca

---

3) Pentru soluri şi vegetaţie. vezi: *G. Murgoci*: Zonele naturale de soluri in România (An. Inst. Geol. Rom. VI. 1911); *P. Enculessu*: Zonele de vegetaţie lemnoasă din România (Mem. Inst. Geol. Rom. 1924).

aspecte naturale, nici ca funcţiuni antropogeografice. Două regiuni fundamental deosebite, puse una lângă alta. Una, podiş înalt, acoperit cu păduri străvechi, prin care se iţesc apele sprintene ale râurilor şi isvoarelor dese, cu sate mari, gospodăroase etc... alta, câmpie joasă, cu dealuri mărunte, acoperite cu ierburi şi semănături, cu pârae anemice şi sate prăpădite.

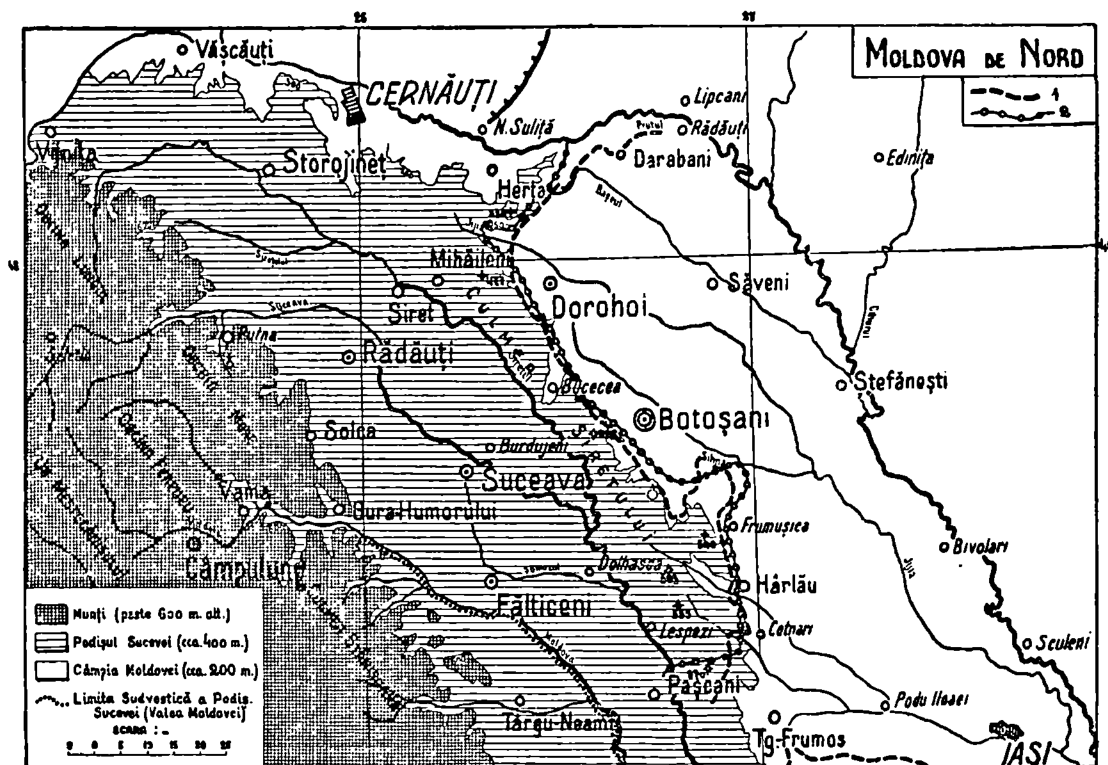

Fig. 1. — Principalele diviziuni naturale ale Moldovei de Nord: munţii, podişul şi câmpia. (1 = limita răsăriteană a podzolului; 2 = limita răsăriteană a fagului).

Alăturarea acestor două ţinuturi naturale, aproape se face pe o singură linie. Caracterele uneia dispar dintr'odată şi sunt înlocuite cu ale celeilalte, pe o fâşie de teren nu mai lată de 3—5 km. O adevărată linie de contraste, de schimbare bruscă în aspectul peisajului, în mijloacele de subsistenţă, în funcţiunile economice şi cele sociale. E ceea ce se numeşte în antropogeografie o *linie de contact.* E o puternică linie de contact, în lungul căreia se alungeşte un adevărat şirag de sate. Şiragul acesta se poate urmări încă dela Nord de Dorohoi, pe la poalele *Coastei Ibăneştilor* şi se continuă sat lângă sat, prin Văculeşti, Brăeşti, Cerviceşti, Stânceşti, până mai la Sud de Botoşani (Băiceni, Orăşeni, Cristeşti, Coşula), legându-se cu un alt şir de sate, care se prelungesc până dincolo de Hârlău şi Cotnari (v. fig. 1). Este una dintre cele mai frumoase şi mai dense linii de sate dela noi, putându-se compara doar cu cea dela curbura Carpaţilor (spre Câmpia Română) sau cu cea de pe valea Culei dela marginea Codrilor Băcului. Adeseori satele sunt atât de strâns legate între ele, încât nu ştii când eşi din unul şi intri în celălalt.

Se înţelege astfel îngrămădirea atâtor sate pe o singură linie. In antropogeografie, astfel de îngrămădiri se explică prin posibilitatea utilizării resurselor din două medii diferite, la care se mai adaugă şi alte cauze locale. Ei bine, linia aceasta, care a strâns în lungul ei atâta vieaţă, atâta furnicar omenesc, din timpuri foarte vechi, a impus nu

numai o vie circulaţie de bunuri şi oameni în lungul ei, dar a activat şi schimbul de produse dintre cele două regiuni deosebite, creind o circulaţie încrucişată cu cea dintâi, scoţând la iveală primele elemente generatoare de viează urbană.

Dar şi circulaţia aceasta nu s'a făcut la întâmplare, ci în bună parte a fost coordonată de anumite cauze naturale şi strâns legată de aşezarea unor mai vechi centre comerciale sau politice din ţară şi de peste hotare.

§ 2. — *Condiţiuni de întreţinere şi circulaţie.* Produsele celor două regiuni vecine, se deosebesc astăzi, dar se deosebiau şi mai mult în vechime. Câmpia, cu întinsele ei semănături de astăzi, era înainte vreme mai ales o vastă întindere de păşune. Principala bogăţie erau vitele ; regiunea fiind locul de predilecţie unde se ridicau renumiţii *cai* moldoveneşti, crescuţi sub cerul liber ca în preriile americane şi de *boi* moldoveneşti, puternici şi rezistenţi la poveri. Nu numai că în numeroase documente din trecut se pomeneşte despre bogăţiile de vite din partea locului, dar unele localităţi din stepă au păstrat până în zilele noastre vechiul renume pentru iarmaroacele lor de vite (Săveni...) *Branişţele* — adică locurile domneşti anume lăsate pentru creşterea animalelor de rasă — erau foarte numeroase în Câmpia Moldovei.

Desigur şi agricultură se făcea în stepă; dar pe o scară cu mult mai redusă decât astăzi, dar se făcea. Există numeroase documente care pomenesc despre semănături şi ţarine acolo, fie cu prilejul unor prădăciuni, fie cu ocazii de hotărnicii.

La aceste produse — vite şi grâne — se mai adăuga bogăţia peştelui din numeroasele iazuri şi din bălţile Prutului. Unele iazuri mari, cum e cel dela Dracşani (mare de peste 300 de ha) şi-au păstrat până astăzi faima.

Toate aceste bogăţii : harabale cu grâne, cirezi întregi de boi, herghelii de cai, cară cu peşte, poloboace cu vin,... urcau spre Podiş, unde erau de lipsă.

Acolo pe podiş, altele erau produsele de căpetenie. In rândul întâi sta lemnul : lemnul de foc (dela Copălău şi Tudora, Corni şi Baisa etc...), cheresteaua de brad adusă din părţile Humorului şi Ilişeştilor, şindrila, ş. a... Obiceiul vechiu s'a păstrat şi astăzi ca în vremea descălecării oraşului : dinspre munte coboară căruţele bucovinenilor, cu un singur cal înhămat stingher la o parte a oiştei, căruţe încărcate cu grinzi şi scânduri sau cu şindrilă. Dinspre câmpie le vezi întorcându-se peste o zi-două, încărcate cu saci de porumb şi grâu. Această pendulaţie între două regiuni cu produse diferite, se păstrează desigur din vremuri străvechi, ca o mărturie a schimbului de odinioară care a scos la iveală trebuinţa unui târg între cele două ţinuturi.

Mai coborau de pe podiş cară cu piatră de construcţie. Preţuită era cea dela Burdujeni, vânătă la culoare şi tare. Mai coborau şi turmele de oi la iernat în câmpie. Un adevărat dute-vino între Podiş şi Câmpie. Necesitatea de schimb evidentă, era simţită desigur în tot lungul liniei de contact, dintre cele două ţinuturi — de aci însemnătatea centurii neîntreruptă de sate — dar ea se cerea canalizată, strânsă grămadă de pe o rază mai mare într'un singur punct; un punct în care să se înâlnească produsele din cele două ţinuturi şi unde să se facă schimbul, scurtându-se drumul şi truda. Un punct, unde întâlnindu-se cât mai mulţi, schimbul să se poată face mai potrivit nevoilor fiecăruia. Punctul acesta n'a fost ales de om, ci impus de o serie de cauze. Punctul acesta a apărut întâiu el, cu importanţa lui evidentă şi omul a trebuit numai să se supue şi să-l accepte. O răscruce de drumuri, — ale acelor drumuri mari sau *şleahuri*, care nici ele nu erau mai dinainte trasate după vr'un plan preconceput, ci erau acele dintre drumurile de ţară care se dovedeau mai de trebuinţă şi care se arătau a fi umblate mai mult — o răscruce mai însemnată, unde la început să făcea popas de odihnă şi adăpatoare, după o bună bucată de cale parcursă între centrele comerciale mai însemnate de pe atunci.

Surprind bunăoară distanţele sensibil egale dintre Botoşani şi centrele mai de seamă din vechime: Baia, Suceava, Siret, Dorohoi, Ştefăneşti, Hârlău..., cam toate la o depărtare de 40—50 de km de Botoşani. Adică la depărtare de jumătate de zi, cale după care era necesar un popas. Ori de unde-ai fi venit, trecând spre unul din aceste centre,

punctul acesta de răscruce era cam la jumătate de cale şi mai era şi la marginea a două regiuni deosebite. Acesta e locul viitoarei vetre a oraşului.

Dar mai sunt şi alte cauze pentru care anume acest punct s'a impus şi nu altul, pentru aşezarea orăşenească care trebuia să răsară undeva în lungul liniei de contact.

Podişul Sucevei e străbătut în lung de larga vale a Siretului. Intre ea şi Câmpia Moldovei se întinde prelungă *Culmea Siretului;* o şiră formată din dealuri inegal de înalte. In dreptul Botoşanilor culmea aceasta e foarte îngustă şi dealurile abia ating 329 m în dealul Crivăţ, în timp ce mai la Nord, această culme e din ce în ce mai înaltă, depăşind chiar 400 m (Hapăi, 477 m la Dersaca), iar mai la Sud se ridică şi mai mult, atingând 593 m la Tudora. In felul acesta, porţiunea din dreptul Botoşanilor din *culmea Siretului,* prezintă o coborîre, o adevărată *şea,* care a înlesnit circulaţia de-a curmezişul ei, forţând-o oarecum, impunând gruparea mai multor drumuri principale pe acolo. Toate drumurile, care dinspre *câmpie* se îndreaptă spre Apus, urcând la oraşele de pe *podiş* (spre Fălticenii de astăzi sau Baia de odinioară, spre Suceava, Rădăuţi sau Siret), pe acolo trec, folosind această Şea naturală, ca o ştirbitură în culmea înaltă a dealurilor Siretului. Până şi calea ferată, — construită în ultimele decenii, — utilizează aceeaşi înşeurare.

Adică, vrând-nevrând, drumurile acestea se îndreptau şi treceau încrucişându-se într'un punct dela piciorul înşeuării. Punctul acela nu e decât locul de astăzi al oraşului Botoşani.

Şi mai e ceva. *Linia de contact,* prezintă la Sud de oraş o arcuire în formă de semicerc. Dealurile înalte dela Vest se încovoaie, prelungindu-se puţin spre Răsărit. Această curbură e formată din două rânduri de dealuri: o treaptă mai joasă (230—250 m) trece prin dealul Raiului şi Zăiceşti, o a doua mai înaltă, ceva mai departe, trece pe la Sud de Costeşti — Copălău.

Oraşul Botoşani stă în concavitatea acestei sprincene de dealuri mai înalte, ca un focar în care se intersectează şease vechi drumuri mari. Această încovoiere a liniei de contact, a făcut ca încrucişarea drumurilor să nu se ivească chiar pe linia de contact, ci cu câţva kilometri spre interiorul câmpiei. De aceea şi oraşul e deplasat de pe această linie[4]).

In fine, o ultimă cauză care a hotărît apariţia unei aşezări urbane în locul pe care-l ocupă astăzi Botoşanii, e şi următoarea. Câmpia dela Răsărit e o stepă ierboasă, cu zări larg deschise, deci expusă la năvăliri şi prădăciuni, în vremurile tulburi ale trecutului. Un vechiu drum de acolo, poartă şi astăzi numele de *„drumul furilor“* adică al hoţilor. Excepţie făcea o fâşie de pământ aşezată de-a curmezişul Câmpiei, cu direcţia V-E, fâşie umbrită de păduri, pe unde circulaţia era mai ferită. E ţinutul *Cozancea-Guranda;* regiune de intensă circulaţie în trecut, plină cu sate vechi, pătrunsă ca un cui în mijlocul stepei lipsite de aşezări omeneşti şi de izvoare cu apă bună de băut. Până la un punct, ea a jucat acelaşi rol pentru circulaţie, pe care l'a avut ţinutul păduros al Vlăsiei, intrat adânc în Câmpia Română, fiind adică o *regiune de vie circulaţie.* Ei bine, această limbă de pădure, care-a înlesnit circulaţia în curmezişul Câmpiei Moldovei, *spre vadul dela Ştefăneşti* şi de acolo spre Orhei şi ţinuturile transnistriene, limba aceasta numită Cozancea-Guranda, se află în prelungirea unei linii ce ar trece prin Şeaua culmei Siretului şi prin Botoşani. Circulaţia de-a curmezişul celor două regiuni (Podiş — Câmpie), îşi găsea astfel indicată de către natură, calea prin acest loc.

Apariţia Botoşanilor acolo unde se află, îşi găseşte astfel explicaţia. Punctul acela beneficiază de *linia de contact* dintre două regiuni deosebite, beneficiază de o adevărata *trecătoare,* care e *Şeaua din culmea Siretului,* beneficiază de *intersectarea drumurilor* impusă de încovoiarea coastei dealurilor înalte dela S. şi V., care l'a impus ca pe un focar de circulaţie şi, mai beneficiază de calea indicată de natură pentru circulaţie V-E, prin ţinutul păduros Cozancea-Guranda, pătruns adânc în interiorul stepei uscate, fără isvoare bune şi aproape lipsite de sate şi de siguranţă.

---

[4]) Pentru acest fenomen, vezi *V. Tufescu:* Iaşii şi oraşele din N. Moldovei (Arh. Bas. IV, 3).

In lumina acestor constatări, afirmaţia unor autori că oraşul Botoşani ar avea o aşezare neprielnică, e lipsită de temeiu. „Aşezat într'un loc oarecare departe şi de apa cea mare a Prutului, într'un ţinut care n'avea altă bogăţie decât a vitelor, ce găseau păşune înaltă şi grasă pe povârnişurile dealurilor de lut ce se introlocă aici, — satul Botăşanilor nu făcea să se prevadă prin nimic un viitor mare" (N. IORGA, p. 168[5]). Părerea că un oraş nu-şi poate trage vlaga decât din aşezarea în valea unui important râu şi că prosperitatea lui ar sta în strânsă legătură cu această aşezare, nu se verifică pentru destul de numeroase mari centre urbane europene. Iar întru cât priveşte situaţia geografică locală, Prutul nu e o apă care să prilejuiască apariţia de oraşe sau desvoltarea lor. Prutul este o apă sălbatică, cu regim continental – adică cu creşteri uriaşe şi revărsări păgubitoare în anumite timpuri ale anului şi cu scăderi enorme ale apelor în altele; — de apa Prutului se feresc aşezările omeneşti. Afară de Cernăuţi, — aşezat în cursul superior al râului, unde acesta încă primeşte afluenţi ce-şi trag isvoarele din munţi, având deci un regim al apelor mai regulat — chiar târgurile mărunte câte sunt — şi tocmai pentru că sunt mărunte n'ar ilustra decât teza contrară aceleia a autorului citat — stau retrase pe terasele văii şi nu în albie, nefolosind deci cursul propriu zis al râului.

Aşezarea Botoşanilor, pe locul unde se află, *era* foarte prielnică, punându-i la dispoziţie destule resurse de vieaţă, care au şi stat la baza desvoltării lui rapide, până într'un anume moment şi tocmai nesocotirea acestei aşezări de către întocmirile omeneşti recente, a dus la decăderea de astăzi a oraşului.

Dacă punem destul de mult temeiu pe faptul că însăşi natura a indicat *locul* unde trebuia să se desvolte centrul urban al Botoşanilor, adică pe puterea determinantă a mediului geografic, nu mai puţin însemnat rol au jucat pentru desvoltarea lui, forţele economice de circulaţie şi schimb, în raport cu marile târguri ale vremii.

In afară de măruntul comerţ local, impus de necesitatea schimbului dintre cele două regiuni deosebit înzestrate, care stau una lângă alta — podiş şi câmpie — adevăratul impuls iniţial pentru ivirea oraşului, l'a adus strămutarea axei de circulaţie cu orientul, de pe plaiurile tătărăşti ale Ucrainei, pe cele moldoveneşti.

Unul din principalele drumuri ale Orientului — ale *Levantului* cum se spunea — lega ţinuturile Poloniei şi Galiţiei, cu Caffa, trecând pe la răsărit de Nistru. Acesta era *marele şleah tătărăsc*, care se prelungea mai încolo pe mare şi prin Asia mică, până spre Indii. Nu se descoperise drumul pe la sudul Africei, iar Suezul şi Marea Roşie, erau oarecum blocate, aflându-se în mâinile Arabilor. O bună parte a bogăţiilor Orientului, pe această cale se strecurau spre Europa centrală şi chiar apuseană. Se înţelege astfel, cât de însemnat era acel drum. Două mari centre comerciale s'au desvoltat datorită lui. *Caffa* activată de genovezi, dar plină şi de alte seminţii: armeni, saracini, greci,... şi *Lembergul* (Lwow-ul sau Liowul), apărut după marea năvălire a tătarilor, când noua aşezare a acestora se închegase, intrând oarecum pe un făgaş de linişte şi oarecare siguranţă. Oraşul acesta, atrase şi el, datorită activităţii mari de acolo, nu numai italieni şi mulţi armeni, dar şi un mare număr de colonişti germani. Centrul acela avea să influenţeze profund vieaţa economică a Moldovei; mai mult încă, avea să pricinuiască importante migraţiuni de populaţie alogenă (armeni, nemţi,...) spre Moldova. De un *„drum al Moldovei"* însă, nu se pomeneşte nimic până prin preajma lui 1400; tot comerţul se făcea pe *drumul tătărăsc*.

Câteva decenii însă, după ce Moldova îşi capătă o organizaţie politică de sine stătătoare, cu anumite aşezăminte care-au introdus siguranţa şi înlesnirea circulaţiei, *drumul moldovenesc* se face din ce în ce mai cunoscut şi-l substitue pe încetul complet, pe cel tătărăsc. Se trecea Nistrul prin *vadul Hotinului*, Prutul prin *vadul Ţeţinei*, — unde

---

[5]) *N. Iorga:* Ist. rom. în chip şi icoane (cap.: *Un oraş românesc*: *Botoşanii*, p. 168). Aceeaşi părere e împărtăşită şi de d. *A. Gorovei* (Monografia oraşului Botoşani, p. 4) — când vorbeşte despre aşezarea „Botoşanilor într'un loc aşa de puţin prielnic pentru un oraş şi chiar pentru un sat".

nu întârzie să se ivească Târgul Cernăuţi — pentru a continua drumul pe la Siret şi Suceava, apoi prin trecătoarea dintre dealurile Siretului, prin locul viitorului Botoşani ş'apoi, despărţindu-se în două, — o parte prin *vadul Prutului dela Ştefăneşti*, altul prin *vadul dela Ţuţora* (la Sud de Iaşi) — drumul străbătea Basarabia dea curmezişul, până la *Moncastro* sau *Cetatea Albă*. Caffa începea să decadă, deşi mai păstra legătura cu drumul moldovenesc prin *vadul dela Tighinea* (Teghin)[6].

Pe acest drum, circulau în sus şi'n jos, mărfuri scumpe. Dinspre mare, se transporta spre Liov: mătase, piper, camha, tămâe („temian"), vinul grecesc dulce, porfiră orientală, ş. a.... Dela Dunăre se mai adăuga morunul, iar din câmpiile noastre: vite, cai moldoveneşti, ş. a. Toate luau drumul Liovului, iar de acolo prin Cracovia erau răspândite de către companiile Hansei.

Dinspre Liow, cu alte mărfuri veneau încărcate carele: postavuri, pălării, nădragi, coarde de arc, săbii, puşti (baliste), căciuli roşii de Scorlatto, etc...[7])

„*Drumul Moldovenesc* odată bine asigurat, înlocui repede, aproape cu totul, în folosul aproape exclusiv al Liovenilor, care isbutiră iute să înlăture pe rivalii din Cracovia, vechiul *drum tătărăsc*, între altele pentrucă nu mai era de nevoie acum riscul trecerii pe la Tătari, ori cheltuiala suplimentară a Caffei, căci tot ce era cerut se găsea în depozit la Cetatea-Albă"[8]).

Nu întârzie mult — doar vreo trei decenii — după înfiriparea acestui mare drum moldovenesc, şi *Târgul Botoşanilor* îşi face apariţia în istorie, fiind pentru prima dată pomenit în anul 1439.

§ 3.— *Intemeerea şi primele pâlpâiri de vieaţă*. Cea dintâi pomenire despre Botoşani se datoreşte cronicarului Gr. Ureche; ba încă şi el o reproduce după vechiul letopiseţ moldovenesc, care cuprindea vieaţa şi faptele domnilor Moldovei dela Dragoş până la Petru Şchiopul. Iată fragmentul: „scrie letopiseţul nostru, că în anul 6947 (1439) Noembrie 28, intrat'a în ţară oastea tătărască, de-a prădat şi ars până la Botoşeni şi a ars şi *târgul* Botoşani"[9]).

Este de mare însemnătate pomenirea aceasta, nu numai pentru vechimea ei, ci şi pentru că vorbeşte despre *târgul* şi nu *satul* Botoşani. *Aşa dar, dintru început, documentele arată că Botoşaniul ar fi fost târg*. De aceea, greşit s'a emis părerea că oraşul ar fi evoluat dintru'un vechi sat [10]) chiar admiţând că Ureche scria cu două secole mai târziu, însă nu există nicio însemnare, niciun act, care să vorbească despre *satul Botoşani*. Chiar atunci când nu i se adaugă titulatura de *târg*, nu reesă prin nimic că ar fi fost vreodată sat. Şi lucrul acesta nu e lipsit de importanţă, pentru problema naşterii oraşelor noastre, căci el răstoarnă — ca şi mai toate cazurile oraşelor moldovene de altfel — părerea preconcepută şi atât de greşită, că majoritatea oraşelor noastre s'ar fi desvoltat din vechi sate privilegiate cumva de natură sau de împrejurările politice, crescând mai repede. Ca şi Iaşul, ca şi Romanul, Suceava sau Baia, ca şi foarte multe dintre oraşele Moldovei, Botoşaniul a apărut dintr'odată cu alt aspect, cu alte funcţiuni, cu altfel de populaţie, decât o aşezare rurală; a apărut dintru început ca *târg*. Aşa dar, niciun biet sat care prin nimic nu făceau să i se prevadă un viitor mare şi care s'a prefăcut mai târziu, *destul de târziu*, într'un târg, — cum spune d. N. Iorga — şi niciun sat care „mulţămită importanţei ce o dobândea mereu, din faptul că prin el trecea drumul pe care se făcea schimbul de mărfuri dintre Polonia şi Turcia, se desvoltă repede şi ajunge în rândul oraşelor Moldovei", cum spune d. A. Gorovei. *Botoşanii au fost dintru început o aşezare de târg*, ieşit din îmbinarea unor factori naturali prielnici, cu anume împrejurări istorice şi mai ales cu anume axe economice.

---

[6]) *N. Iorga*: Istoria comerţului românesc, I, 75 şi urm.

[7]) *N. Iorga*: Op. cit. 84—85. [8]) *N. Iorga*: — Op. cit. 87.

[9]) Letopis. Mold. Tom. I, p. 110, Iaşi 1852. *Cf. Papadopol-Calimach*: Notiţă istorică despre oraşul Botoşani, p.3 şi *Nădejde & Ţiţu*: Dicţ. geogr. al jud. Botoşani p. 51.

[10]) *N. Iorga*: Ist. Rom. în chipuri şi icoane, p. 168; *Gorovei*, op. cit. p. 7.

Clişeu: *V. Tufescu*

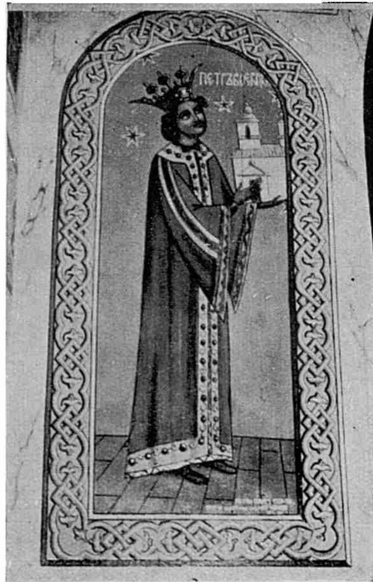

Fig. 2. — Ctitorii oraşului: Petru Rareş (după o pictură din Biserica Uspenia, zidită de Elena Despot Doamna).

Clişeu: *Fotofilm, Cluj*

Fig. 3. — Biserica Sf. Gheorghe, ridicată de Elena Despot Doamna, stăpâna Botoşanilor, în 1541.

Clişeu: *V. Tufescu*

Fig. 4. — Ctitorii oraşului: Elena Despot Doamna (după o pictură din Biserica Uspenia, zidită de Elena Despot Doamna).

La origina acestei aşezări nu stă aşa dar *satul* ci *iarmarocul, târgul*. Şi chezăş este nu numai faptul că nicăeri în documente, însemnări de călătorie sau inscripţii nu se pomeneşte de vr'un sat Botoşani — pe locul viitorului târg — dar şi anume vechi însemnări care o spun lămurit.

Iată spre pildă un fragment dintr'un uric a lui Petru Şchiopul, din 1579, adresat neguţătorilor mari şi mici din Liow şi din celelalte părţi ale Crăiei Leşeşti, în privinţa iarmaroacelor şi vămilor din Moldova: «Domnia mea a convocat pe toţi neguţitorii noştri moldoveneşti şi pe boerii de ţară, întrebându-i despre starea cea dintru început a comerţului nostru internaţional şi ne-au răspuns, cum că *cel mai vechiu iarmaroc în Moldova a fost acel care se ţine în Botoşani*» [11]).

Nu dintr'o liniştită aşezare sătească, cu populaţie agricolă au ieşit Botoşanii, ci dintr'o sbuciumată şi sgomotoasă — deşi la început poate vremelnică — aşezare de iarmaroc, trebue să fi ieşit târgul Botoşanilor. Poate un simplu popas de cară la început, cu oarecare schimb de produse, devine pe încetul loc de întâlnire la anumite date fixe, ştiute de neguţători până la mari depărtări, până unde-i ajungea faima. Aşa s'au ivit cele dintâi bărăci de lemn, cele dintâi hanuri, lângă care unii dintre venetici s'au simţit ispitiţi a-şi dura locuinţe permanente. Acesta trebue să fi fost nucleul viitorului târg: *răscrucea, hanul* şi *locul de bâlci*. Se află „acolo la Botoşani un loc slobod, carele dintru început a fost menit pentru adunarea oamenilor ce se strângeau la zi de târg, ţiindu-şi vitele ce aveau de vânzare pe acel loc....", se spune într'un hrisov dela 1776 [12]). Iată elementele datorită cărora putem întrezări începuturile oraşului nostru.

Că era un oraş mai mic decât Hârlăul, din ţinutul căruia făcea parte şi că aşa s'ar fi menţinut până prin sec. XVII—XVIII, e fără îndoială. Dar tocmai prin aceasta se întăreşte bănuiala că Hârlăul era deja o aşezare orăşănească bine întemeiată, cu o vieaţă de mult statornicită şi chiar strâns legată de treburile politice ale ţării (reşedinţă domnească), în timp ce, Botoşaniul era o aşezare care-şi căpătă vieaţă numai datorită iarmarocului şi nu-şi căpătă temeiu de veritabilă aşezare orăşenească — cu aceeaşi importanţă politică şi vieaţă permanentă, cu toate fluctuaţiile ei economice şi sociale — decât pe încetul.

Înfiripată în preajma unui atât de renumit iarmaroc, pe un drum atât de circulat aşezarea aceasta atrăgea desigur nu numai neguţători şi mărfuri, ci şi urgia năvălirilor oştilor străine, care adesea aduceau prădăciuni şi jaf. Chiar cea dintâi ştire despre Botoşani, e legată de năvălirea Tătarilor, care-au ars târgul acela începător. Prădăciunile şi incendiile se ţinură lanţ: la 1505, 1509, 1529, 1538 prădară polonii, la 1650 Tătarii şi Cazacii etc... A mai ars târgul câteodată şi singur, datorită neglijenţei vreunui târgoveţ; căsuţele de lemn [13]), acoperite cu stuh sau şindrilă, se prefăceau lesne în cenuşă.

Cum de nu s'a nimicit târgul în urma atâtor incendii şi prădăciuni, să rămâe în locul său doar vatra unei vechi *silişti*, a cărei amintire să mai dăinuiască metamorfozată în lumea legendei? De unde îndărătnicia că numai şi numai pe acest punct să se zidească, — peste cenuşa incendiilor nimicitoare — şi să nu se tragă aiurea într'un loc mai ferit, unde să se ridice aşezare nouă? Aşa doar se petrecea cu multe sate. Răspunsul vine dela însemnătatea locului acestuia, dela puterea lui generatoare de vieaţă orăşănească, care l'a predestinat să perziste şi să se desvolte ca târg.

Prin această prismă privite lucrurile, chestiunea fundării acestei aşezări omeneşti de către un oarecare *Botăş*, îşi pierde cu totul importanţa exagerată care i s'a atribuit. Un proprietar, oricât ar fi el de bogat sau puternic — dacă va fi existat un Botăş, — nu poate dicta peste secole şi peste vitregiile vremei, soarta unei aşezări omeneşti. Greutatea cade

---

11) Publicat de *Haşdeu* în Arh. Ist. Tom. I, partea I, p. 172—74; Cf. Dicţ. geogr. jud. Bt. p. 53.

12) *Gorovei*, op. cit. p. 292.

13) Până târziu se pomeneşte despre căsuţele de lemn ale Botoşaniului. Astfel *Max Thielen*, în cartea sa din 1828, scrie într'un loc, că oraşul „Are cam 1.000 de *case numai de lemn*"....

aproape exclusiv pe împrejurările istorice şi pe privilegiile acordate de către mediul geografic.

De aceea nici numele nu interesează prea mult. Unii au emis părerea — destul de comică — prin care porecla oraşului s'ar trage dela *Batus-chan*, care a venit în fruntea hoardelor tătăreşti şi a cucerit jumătate de Europă, în 1240 şi care şi-ar fi avut reşedinţa la Botoşani (!)[14]. Alţii au emis altă părere: că numele oraşului s'ar datori unui oarecare *Botăş* sau *Botăşan* care-ar fi întemeiat satul devenit mai apoi, târgul Botoşani. Deşi cea de a doua părere şi-a câştigat mulţi adepţi, mai ales printre cei ce cred în teoria că oraşele s'au desvoltat dintre satele prospere – există de astfel şi o veche pecete municipală, pe care spune «Târgul Botăş» — şi deşi nu o respingem, nu trebue să uităm totuşi, că şi una şi alta sunt numai *ipoteze*, nedovedite prin nimic până în prezent.

Nu departe de oraş, spre nord, pe un platou neted, cu marginele prăpăstioase atât spre E. cât şi spre W., exista un sat cu nume românesc, însă căruia terminaţiunea în *ăuţi* — altfel ades întâlnită pe vremuri la satele din Nordul Moldovei — îi dădea o formă slavă; era satul *Popăuţi*. — Din timpuri vechi sat domnesc, a stat până târziu în strânse legături cu Botoşaniul; raporturi bune câteodată, raporturi de vrajbă alteori; după împrejurări. Până'n cele din urmă, către finele secolului al XIX-lea, evoluţia se termină prin aceea că satul e înghiţit de târgul care se'ntinsese până la el.

În Popăuţi, ridică Ştefan cel Mare în 1496, o mare biserică de piatră, în acel stil caracteristic epocei, având şi ziduri de apărare prinprejur. Răscrucea de drumuri fiind importantă şi popasul între capitala Suceava şi importantul centru de pe vremuri al Hârlăului, fiind absolut necesar, se pare că tot pe atunci s'a clădit şi o *curte domnească* între zidurile care împrejmuiau biserica. Despre acea *curte domnească* ne vorbesc mai multe documente[15], iar urmele temeliilor ei mi se pare că au fost găsite nu de mult.

Faptul de a nu se fi zidit curtea domnească la Botoşani, ci în satul Popăuţi de alături, a făcut pe unii istorici să creadă că Botoşanii trebue să fi fost pe atunci un simplu sat şi încă mult mai neînsemnat decât Popăuţii, devremece n'a fost luat în seamă la alegerea locului de zidire, preferându-se Popăuţii. Cred însă că faptul acesta confirmă tocmai părerea inversă. Botoşanii, trebue să fi fost încă pe vremea aceea târg. Desigur, nu un târg evoluat ca Baia, sau Suceava, cu case frumoase şi negustorime bogată, ci un târg vestit pentru iarmarocul său; dar care tocmai datorită acelei funcţiuni economice, nu va fi avut dela început un aspect prea estetic şi nici un aer prea bun, printre cirezile de vite, carele cu cereale sau peştele adus acolo de vânzare şi printre norodul de toată mâna venit de departe. Toate acestea nu-l făceau proprice pentru aşezarea unei curţi domneşti, care avea nevoie de liniştea necesară popasurilor. Totuşi, acea curte a fost zidită destul de aproape de târg (2—8 km) pentru a se putea priveghea de acolo negustoriile acele producătoare de câştig domniei.

Cu cât iarmarocul dela Botoşani creştea în vaza neguţătărilor şi ştirea despre importanţa lui se lăţea până departe dincolo de hotare, începură a se aşeza statornic, pe lângă oamenii noştri de ţară şi seminţii străine, cum erau *Armenii* coborîţi dela Siret şi *Nemţii* dela Lemberg, activând comerţul tot timpul anului, permanentizând oarecum mişcarea economică şi în vremurile de linişte, de eclipsă comercială adică, dintre două epoci de bâlci.

Aşa s'a făcut că târgul acesta, în care banul circula atât de activ, târgul acesta aducător de mari venituri, să fie dăruit de către domnie soţiei lui Petru Rareş, *Elena Despot Doamna*. Dela acea dată, începe o eră nouă, o eră de adevărată prosperitate pentru Botoşani, căci acea doamnă de sânge regesc, înzestrată cu o remarcabilă cultură (scria cu mâna ei frumoase scrisori în limba diplomatică a vremei — slavonă — către marele Sultan Suleiman), se ocupă îndeaproape de târgul ei, aducându-i o grabnică

---

14) *Papadopol-Calimachi*: op. cit. 34. 15) La 1639, 1661, 1678, 1733, 1751, etc.... vezi *Gorovei*, op. cit. p. 6—7.

înflorire. A zidit biserici mari de piatră chiar în cuprinsul lui (Sf. Gheorghe 1541, Uspenia 1552), a introdus la Botoşani o organizaţie orăşenească, similară celei din toate târgurile Moldovei — în frunte cu un şoltuz şi doisprezece pârgari — şi desigur tot ea a dat directive pentru înfrumuseţarea lui. Un târg în care locuia Doamna ţării, trebuia desigur să capete un aspect mai îngrijit. De aceia, pe drept cuvânt, Botoşaniul şi-a căpătat denumirea de *„Târgul Doamnei"*, denumire care se găseşte chiar în unele documente oficiale.

Alături de Elena Despot Doamna, însăşi Petru Rareş a ajutat mult la prosperarea oraşului. Îi plăcea chiar să locuiască adesea la Botoşani. Există foarte multe scrisori şi hrisoave date de Petru Rareş din Târgul Botoşani, „ca dintr'o adevărată reşedinţă domnească [16]). Iată de ce, socotim pe Elena Despot Doamna şi pe Petru Rareş, ca pe nişte adevăraţi ctitori ai oraşului, meritând desigur mult mai multă atenţie în această privinţă, decât ipoteticul Botăş, care e posibil nici să nu fi existat.

II. Populaţia oraşului. §. 1. *Evoluţia numerică a populaţiei.* După ultimul recensământ al populaţiei, efectuat în 1930, oraşul Botoşani avea *32.107 locuitori.* Intre cele vreo71 de oraşe capitale de judeţ ale ţării, Botoşaniul ocupă locul al douzeci şi unulea [17]). Cu alte cuvinte, Botoşaniul se numără între oraşele mijlocii ale ţării.

In trecut, cu totul alta era situaţia. Botoşaniul a fost multă vreme unul dintre cele mai de seamă oraşe ale ţării. Recensăminte însă, nu avem decât pentru ultima sută şi ceva de ani; în trecutul mai depărtat, putându-ne doar servi de însemnările unor călători care au vizitat Botoşaniul.

In acele însemnări însă, nu găsim decât evaluări cu totul aproximative, luate după spusa locuitorilor sau pur şi simplu „din ochi". Totuşi nici aceste date, cu toată valoarea lor relativă, nu sunt mai vechi de mijlocul sec. XVIII. Trecutul mai îndepărtat rămâne în această privinţă cu totul necunoscut.

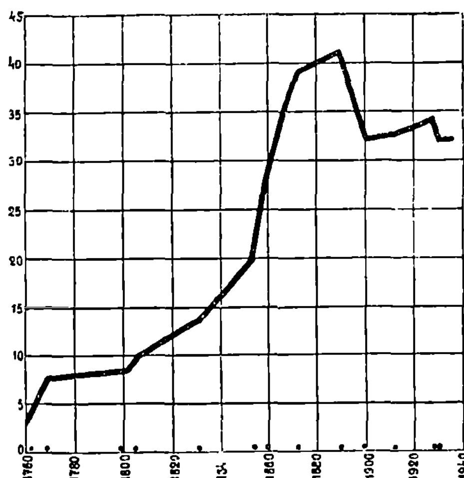

Fig. 5. — Creşterea şi descreşterea populaţiei oraşului Botoşani. (Pe verticală, populaţia în mii de locuitori. Pe orizontală, anii. Punctele arată datele de când ne-au rămas însemnări asupra numărului locuitorilor).

Cea dintâi însemnare despre numărul locuitorilor din Botoşani o avem dela *Abatele* Boscowicz, care trecu prin Botoşani în anul 1762. El ne spune că acest oraş avea atunci *400 de case* [18]). Inmulţind numărul caselor cu coeficientul de 1.5 care e de obicei raportul dintre numărul menajelor şi al clădirilor în oraşele cu caracter rural şi multiplicând rezultatul cu coeficientul 5, cât e media membrilor într'o familie, găsim cifra de aproximativ *3.000 de suflete.*

Trebue însă să fi fost mai mulţi locuitorii târgului pe atunci, căci alt călător care trece prin Botoşani numai peste şease ani (1768), şi anume *Baronul* de Tott, scrie lămurit că Botoşaniul e unul dintre cele mai mari oraşe ale Moldovei şi numără *7—8.000 locuitori* [19]). Câţiva ani mai târziu geologul Hacquet, trecând prin Botoşani (1789),

---

16) *Gorovei:* — op. cit., p. 7-8.

17) După el urmează alte 50 de capitale de judeţ având între 5.014 (Miercurea Ciucului) şi 31.698 (Tighina) precum şi alte 73 de oraşe necapitale, mai mari de 5.000 locuitori.

18) *N. Iorga:* — Un oraş românesc: Botoşanii, (în vol.: „Istoria Românilor în chipuri şi icoane. Craiova 1929, pg. 176; *Gorovei:* — Op. cit., p. 50, 70.

19) *De Tott:* — Mémoires sur les Turcs et les Tartares (ed. Maestricht, II, p. 134 şi urm.); cf. *Iorga:* — Op cit., p. 176; *S. Labin:* — Pagini străvechi (în „Revista Moldovei" I, Nr. 2, p. 13—19); cf. *Gorovei:* — Op. cit., p. 48.

a găsit *o mie de case neprădate*[20]). Aceasta înseamnă că trebue să fi existat mai mult de *o mie*, ceea ce înseamnă mai mult de 1.500 de familii şi mai mult de *7.500 de suflete*.

In 1805 alţi doi călători care vizitează oraşul, — şi anume Karaczáy şi Vincenz Ratthyàni[21]), evaluează amândoi populaţia Botoşaniului la vreo 10.000 de locuitori.

La 1828 călătorul Max. Frid. Thielen spune că oraşul are 1.000 de case de lemn şi vreo 4.000 de locuitori. Aprecierea lui însă e lipsită de temei, întrucât numai peste patru ani (1832), un recensământ executat în condiţiuni ştiinţifice, cum e *„Catagrafia a toată suflarea aflătoare în târgul Botoşanilor din ţinutul Botoşănilor, în anul 1832“* dă un total de *13.796* de locuitori în acest târg.

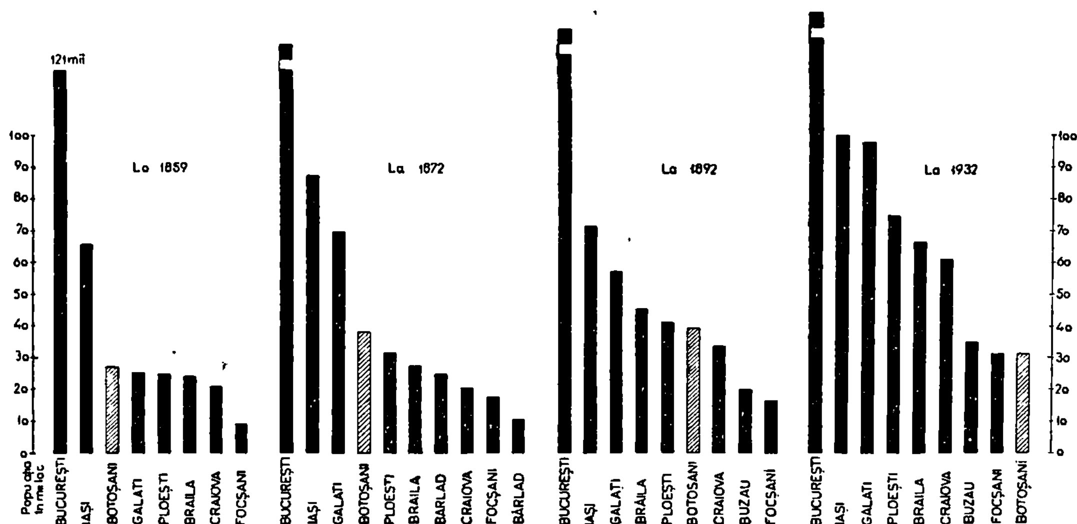

Fig. 6. — Locul Botoşaniului în rândul oraşelor mari ale României vecni.

Pe vremea aceia Botoşaniul era al doilea oraş al Moldovei după Iaşi, care număra 48.350 de suflete. Alte oraşe mai importante în Moldova erau *Galaţii*, cu 8.606, *Bârladul* cu 6.973 locuitori şi *Romanul* cu 6.320 locuitori. *Bacăul* n'avea decât 2.881 locuitori, fiind întrecut de *Tg.-Ocna* cu 4.935 locuitori. De asemenea *Piatra Neamţ*, avea abia 2.907 locuitori, fiind aproape egalat de către *Tg.-Neamţ*, cu 2.607 locuitori. Alte capitale de judeţ aveau şi mai puţin: *Dorohoiul* 1.703 locuitori, *Tecuci* 1.513 locuitori, *Vasluiul* 1.459 locuitori, etc...

Catagrafia din 1832 arată că numărul familiilor în Botoşani era de 2.853, iar numărul caselor 2.934. Arată de asemeni că în 1831 au murit de holeră 710 persoane în Botoşani (cu alte cuvinte, populaţia oraşului ar fi depăşit 14.000 de suflete). Toată numărătoarea e făcută — cum dicta mentalitatea depe atunci, — după clase sociale, enumerându-se mai întâi *„clasul boerilor“*, *„tagma bisericească“* şi mai pe urmă *„clasul mai de gios“*, care cuprindea pe meşteşugari, lucrători şi slujitori. Se înşiră supuşii streini Jidovii, Armenii, Ţiganii etc.

În 1854, F. Neigebaur[22]) dă câteva interesante informaţiuni despre Botoşani, despre care zice că e al treilea oraş al principatului, având *peste 20.000 locuitori*, locuind în 3.847 case, aşezate pe nişte străzi foarte neregulate şi murdare, stare pe care nu şi-o poate explica, la un oraş care face un aşa de întins comerţ şi are un venit anual atât de

[20]) *Hacquet*: „Neuste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 und 1789, durch die Daceschen und Sarmatischen Karpatén II Nürenberg 1790; cf. *Iorga*. Trecut Botoşănean „Rev. Moldovei“ I, Nr. 9.

[21]) *V. Gorovei*: Op. cit. pag. 76 şi 51.

[22]) *F. Neigebaur*: „Beschreibung der Moldau und Walachei“, Breslau 1854, p. 16; cf. *Gorovei*: op. cit., p. 54.

mare. Şi CEZAR BOLIAC scrie la fel în 1856, arătând că Botoşanul e un oraş foarte important, care trece de 20.000 locuitori.

Statistica oficială din 1860 [23]), arată că în oraşul *Botoşani locuiau 27.147 oameni.* Chiar la acea dată, era al doilea oraş din Principat, după *Iaşi,* care număra 65.745 locuitori. Îndată după Botoşani, urmau *Galaţii* cu 26.050 loc., apoi *Bârladul* cu 13.165 loc., *Huşii* cu 12.764 loc., *Piatra* cu 11.805 loc. etc... *Focşanii* n'aveau decât 9.752 loc., iar *Bacăul* şi mai puţin (8.972).

În 1872, dicţionarul topografic al d-lui D. FRUNZESCU [24]), arată că populaţia Botoşanilor se ridicase la *39.941 de locuitori,* fiind al patrulea în rândul oraşelor României, venind după Bucureşti (221.805 loc.), Iaşi (90.000) şi Galaţi (80.000). Oraşele: Ploeşti, Brăila, Craiova, Buzău etc... rămâneau cu mult în urmă, ca număr de locuitori.

Pela 1890, populaţia oraşului Botoşani se ridică la 41.000 locuitori [25]).

ALEX. PAPADOPOL-CALIMACH, scrie în 1887: «Astăzi populaţia Botoşanilor se urcă la peste 40.000 de locuitori. Poziţiunea sa, activitatea sa comercială şi agricolă, îi dau înfăţişarea unei localităţi cu mare viitor» [26]).

Dela această dată, populaţia oraşului e în descreştere. Astfel, la recenzământul din 1899, Botoşaniul avea *32.193 locuitori.* Cam acelaş număr de locuitori se menţine până'n zilele noastre. Astfel în *1912 erau 32.574, în 1928 erau 34.121 locuitori,* iar în *1930 32.107 locuitori* [27]).

Din înşirarea acestor cifre, se pot trage următoarele concluzii, cu privire la evoluţia numerică a Botoşanilor:

1. Considerând numai aproximative cifrele de până la 1832, observăm totuşi o neîndoelnică creştere, dela 3.000 în 1762 până la peste 10.000 în preajma lui 1830.

2. Între 1830—1890 populaţia Botoşanului creşte foarte repede, împătrindu-se în şaizeci de ani (dela 10 mii, la 40 de mii).

3. În ultima jumătate de secol, numărul locuitorilor arată o bruscă scădere, apoi o continuă stagnare în jurul cifrei de 32.000 locuitori.

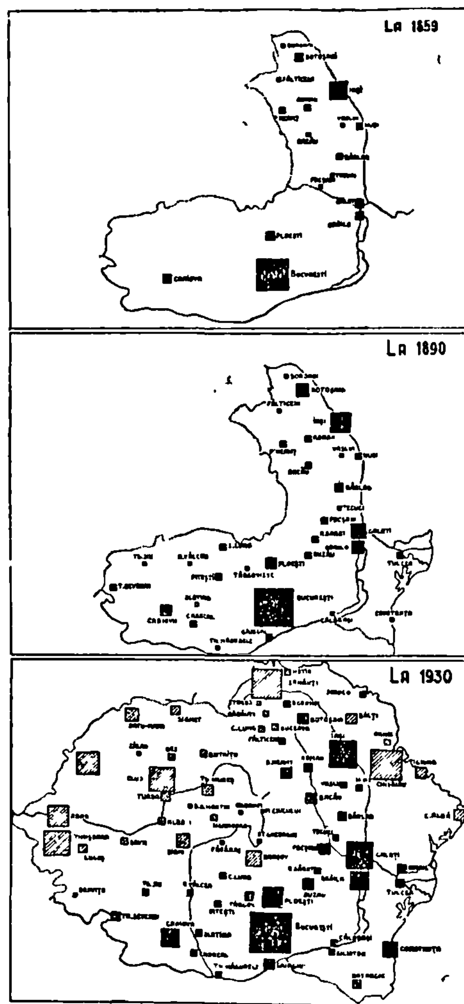

Fig. 7. — *Evoluţia numărului locuitorilor din oraşele României, dela 1859 până la 1930.* (În anul Unirii, Botoşaniul era al treilea oraş din principate. În 1890 era al patrulea, Galaţul luându-i-o înainte. În 1930 ajunge al 21-lea).

---

23) «Lucrări statistice făcute în anii 1859—1860». Publicate de direcţia generală de statistică din Ministerul de Interne al Moldovei, Iaşi 1861.

24) *D. Frunzescu:* Dicţionar topografic şi statistic al României. Buc. 1872, p. XVI—XVIII.

25) După «Anuarul României» Buc., 1890. La fel scrie *Léon Rousset* în «Atlas de géographie moderne par, F. Schrader, F. Prudent et E. Anthoine, Paris 1891: «...Botoşani, au nord de la Moldavie, centre d'une importante région agricole, *40.000* habitants...». *Alexandrini* însă, dă pentru aceiaşi dată un număr mult mai mic de locuitori.

26) *Alex. Papadodol-Calimach:* Notiţă istorică despre oraşul Botoşani, pag. 1.

27) Pentru 1899, a se vedea: «Recenzământul general al populaţiunii României din Decemvrie 1899» Buc. 1901; pentru 1912 vezi: «Dicţionarul Statistic al României întocmit pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populaţiunii din 19 Decemvrie 1912», Buc. 1914; pentru 1928 am utilizat datele recensământului *Goga,* aflător la primăria din Botoşani; pentru 1930 «Indicatorul Statistic al satelor şi unităţilor administrative din România, cuprinzând rezultatele recensământului general al populaţiei din 29 Decemvrie 1930» Buc. 1932.

§ 2. — *Infiltrări de populaţiuni în oraş.* Creşterea continuă a numărului locuitorilor, accentuată către finele veacului al XVIII-lea şi începutul secolului XIX, ajunsă la proporţii aproape americăneşti după 1830, nu se datora numai excedentelor anuale a locuitorilor târgului, ci şi infiltrării unor oameni veniţi din alte părţi. Ca oraş plin de vitalitate, ducând un comerţ atât de viu că impresiona pe călătorii apuseni, făcându-i să exclame că oraşul ar fi cel mai important centru comercial din Principatele dunărene, Botoşaniul era un punct de atracţie pentru mulţi.

Se concentrau spre el nu numai produsele ţării, dar şi mâna de lucru, — energiile economice cum se obişnueşte a se spune — îndeplinindu-şi astfel încă una din funcţiunile urbanistice ale unui oraş.

Veneau locuitori străini de târg şi se aşezau acolo; ba încă veneau locuitori şi de dincolo de hotare, sub numele de *sudiţi*, păstrând încă o vreme protecţiunea altor state, până se împământeau intrând în masa locuitorilor ţării. Mai erau şi *liuzii*, adică oameni de peste hotare aduşi de către boeri şi mănăstiri, scutiţi de bir un număr de ani, după care intrau pe încetul în marea masă a pământenilor.

S'au mai întâmplat pe atunci o serie de evenimente istorice, cu adânci repercusiuni antropogeografice. S'au strămutat unele hotare ale Moldovei. La 1775 Bucovina intră în stăpânirea austriacă; la 1812 Basarabia trece la ruşi. Acei dintre locuitori care erau prea legaţi prin interese de restul Moldovei rămasă liberă, chiar dacă locuiau în una din provinciile pierdute, au trecut în patrie. Aşa se întâmplă cu mulţi neguţători din Bucovina, care trec hotarul şi se aşează în Botoşani. Cei mai mulţi dintre ei erau armeni. Dar în afară de aceştia, desfiinţându-se hotarul dintre cele două provincii şi cele două împărăţii care le-a încorporat, ele ajung teatrul unor infiltrări de populaţiuni noi, aparţinând statelor respective, pentru care desfiinţarea acelor hotare a însemnat un fel de rupere a zăgazurilor. Aşa s'a întâmplat bunăoară cu Bucovina, unde populaţia era destul de rară faţă de densitatea mare din Galiţia, unde în afară de înghesuiala locuitorilor, apăsa şi o anumită stare agrară asupritoare pentru mulţi şi anumite oprelişti care incomodau mica burghezie (în special evreiască) dela oraşe. Acesta e motivul pentru care îndată după anexarea Bucovinei la Austria, încep două puternice curente de infiltrare; unul de populaţie orăşenească de neam *evreesc*, altul de populaţie rurală de neam *rutenesc*. Ramuri ale acestor curente de infiltrare, trec şi în Moldova liberă, ajungând până la Botoşani.

Astfel de infiltraţiuni, la care se mai adăugă şi populaţia autohtonă moldovenească, de prin diferite ţinuturi ale Moldovei, se dirijau încă şi înainte de aceste evenimente spre Botoşani. Aceasta ne-o spune lămurit hrisovul lui Grigore Alexandru Ghica Vv. din 1776 care zice că *târgul Botoşani, „cu mila şi buna rânduială ce s'a urmat de către Domnia mea, au mers şi merge spre întemeiere şi adăugirea oamenilor, ce năzuesc din părţi străine şi se aşează la numitul târg, Botoşanii fiind loc cu toată îndestularea hranei trebuincioasă şi cu lesnire a face agonisită şi orice chip de neguţătorie“* [28]).

Intr'o statistică din 1803, făcută în scopuri fiscale, numită *„Condica liuzilor“* se vede numărul oamenilor *(liude)*, aduşi de peste hotare de către boeri şi mânăstiri, pentru slujba lor. In Botoşani numărul acestora era de vr'o 400. La aceştia se mai adaugă 20 de *negustori hrisoveliţi*, apoi *breasla armenilor* în număr de 62 şi 350 de *jidovi* ce plătesc pe toată luna. Mai toţi aceştia în număr de peste 800, trebue să fi fost venetici, sau de puţin timp aşezaţi în Moldova.

Numărul liuzilor din Botoşani creştea. In această privinţă statistica din 1820, intitulată *„Catagrafia pentru birnici şi alţii fără de bir care se scutesc supt numele unora şi altora aici în târg în 1820“*; arată că la acea dată ar fi fost în total *581 de liuzi şi 80 de sudiţi* (dintre care 65 de sudiţi austrieceşti şi 14 sudiţi ruseşti). Dar alături de aceasta, în acelaş an, s'a făcut o *„Catagrafie de toţi sudiţii din târgul Botoşani, în*

---

[28]) *Gorovei:* — Op. cit. p. 292.

1820". Din ea se vede că erau *260 de sudiţi în Botoşani, la 1820.* Cei mai mulţi erau *Armeni* (137 de inşi), în al doilea rând veneau *Moldovenii* în număr de 61 oameni, mai erau vr'o 16 Lehi, 12 Nemţi, 11 Unguri, 9 Greci, 5 Ruşi, 3 Bulgari şi un Italian. Cei mai mulţi erau veniţi din Bucovina şi anume de la Suceava (56 de sudiţi) şi Cernăuţi (7 sudiţi); dar erau venetici şi de prin Moldova, Basarabia, Transilvania (Braşov, Bistriţa), dar şi foarte de departe: din Polonia (Sniatin, Stanislau, Galiţia), de peste Nistru, de peste Dunăre, din Banat şi Ungaria. Cei mai mulţi erau veniţi de puţină vreme, mai ales între 1800 - 1810; erau însă unii veniţi încă de pela 1783, 1793, 1797. Dăm mai jos tabloul extras din însemnările acelei catagrafii[29]):

Locul de unde au venit (1)	Români (2)	Armeni (3)	Lehi (4)	Nemţi (5)	Unguri (6)	Greci (7)	Ruşi (8)	Bulgai (9)	Italieni (10)	Total (11)	Observaţiuni (12)
Eşi	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3	
Focşani	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	
Roman	—	1	—	—	—	—	1	—	—	2	
Stăuceni (Botoşani)	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
Mândreşti (Botoşani)	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
Plopeni (Suceava)	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
Moldova	2	4	—	—	—	—	—	—	—	6	
Total Moldova	8	8	—	—	—	—	1	—	—	17	
Suceava	6	50	—	—	—	—	—	—	—	56	Veniţi între anii 1782-1820 (maximum între 1800-1810).
Cernăuţi	5	—	2	—	—	—	—	—	—	7	2 moldoveni (1802), 1 leah (1814).
Sadagura	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	
Rădăuţi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
Solca	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	Venit la 1811.
Botoşăniţa	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	Venit la 1800.
Iceşti	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
Bosancea	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	Veniţi la 1793.
Ropce	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
Bucovina	2	—	—	1	—	—	—	—	—	3	
Total Bucovina	19	50	3	1	1	—	—	—	—	75	
Liov	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	
Sniatin (Galiţia)	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	Venit la 1797,
Stanislav (Galiţia)	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	
Galiţia	—	1	2	—	—	—	—	—	—	3	
Total Polonia	—	1	4	1	1	—	—	—	—	7	
Chişinău	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	Venit la 1800.
Basarabia	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	Unul venit în 1783.
Total Basarabia	—	4	—	—	—	—	—	—	—	4	
De peste Nistru	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	Dela Rusciuc (?)
Dela Bucureşti	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
De peste Dunăre (Turcia)	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	
Dela Biserica Albă (Banat)	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	
Dela Triest (Italia)	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	
Braşov	—	—	—	2	—	1	—	—	—	3	
Bistriţa	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2	
Total Transilvania	—	—	—	4	—	1	—	—	—	5	
Rap (Ungaria)	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	

Din acest tablou rezultă că deşi infiltrările în oraşul Botoşani începuseră încă din ultimele decenii ale sec. XVIII, ele se accentuară după 1800. In afară de locuitorii de toate neamurile şi din toate părţile, care veniseră răzleţi, erau destui români bucovineni cari

[29]) Catagrafia se găseşte în *Gorovei*: op. cit., pag. 72—91.

trecură granița şi se aşezară la Botoşani. *Un veritabil curent de infiltrare însă, e cel armenesc*, care numără în 2 decenii 50 de inşi veniţi numai din Suceava, în afară de cei veniţi din alte oraşe moldoveneşti sau de aiurea.

In acelaşi interval, trebue să se mai fi petrecut o infiltrare de evrei, care însă după obiceiul de-a se sustrage dela recensăminte, nu au apărut de loc în această catagrafie a sudiţilor. O socoteală simplă însă, ne arată că *cca. 60 de familii de evrei* trebue să fi venit în intervalul 1803—20 la Botoşani. La 1803 erau în oraş, *350* familii de evrei. Admiţând cel mai mare excedent anual, în şaptesprezece ani — adică până la 1820 — populaţia evreiască ar fi trebuit să atingă cel mult *450* de familii. In realitate, la acea dată găsim *511 familii de evrei la Botoşani*. Diferenţa de 60 familii, adică aproximativ 3.000 de suflete), se explică prin infiltrări din altă parte şi mai ales din Galiţia.

O a doua infiltraţie evreiască mult mai compactă, s'a petrecut în intervalul dintre anii 1831—1838. *In cei şapte ani, au sosit în Botoşanî cca. 7.000 de evrei, veniţi, cei mai mulţi, din Bucovina şi Galiţia*. (vezi mai departe).

Desigur că infiltrările acestea de locuitori din alte părţi spre Botoşani, — nu numai evrei, dar şi armeni, moldoveni, etc... — au continuat şi mai târziu, poate chiar cu mai mare intensitate câteodată, până pela 1880; nu avem însă putinţa de a le reconstitui. Recensămintele care urmează n'au mai notat locul de origină al fiecărui om, nici data când s'au aşezat în localitatea respectivă.

§ 3. — *Elementele etnice*. Ultimul recenzământ care înfăţişează compoziţia populaţiei în interiorul cifrei globale a locuitorilor, e cel din 1899.

Erau atunci în Botoşani 32.531 suflete, dintre care:

Ortodoxi	14.278	*43,9%*
Mozaici	16.817	*51,7%*
Catolici	912	*2,8%*
Armeni	465	*1,4%*
Alţii	49	*0,2%*

Cu toate că nici acel recensământ nu dă populaţia după origina etnică, aceasta se poate deduce din rubricele reprezentând confesiunile. Astfel ortodoxii sunt mai toţi români, afară de lipoveni, ţigani şi câteva elemente ruseşti, bulgăreşti, greceşti, etc. Mozaicii sunt toţi evrei; catolicii sunt nemţi, unguri, italieni, ş. a.

Se poate observa aşadar, că la 1899 elementul predominant în Botoşani era populaţia evrească (51,7%), întrecând populaţia românească cu cca. 8%. Un alt element etnic însemnat, îl formau *Armenii*, fiind însă mult mai puţini la număr (465), reprezentând 1,4%.

Cum s'a ajuns la această situaţie?

Să luăm pe rând fiecare element etnic:

a) *Armenii*. După români, cel mal vechi neam întâlnit în Botoşani, e cel armenesc. S'a spus că în Moldova cea dintâi infiltrare armenească s'ar fi produs în sec. XI, când anume evenimente — ca invazia lui Monomah (1046) şi devastarea Armeniei de către Perşi — ar fi produs un exod armenesc spre Caffa şi Moncastro, iar de acolo în Moldova. A doua infiltrare, se produce prin sec. XIV din cauza unui cutremur care a distrus capitala regatului (1313) şi cuceririi turceşti dela 1378. *Veniră atunci în Moldova*, — prin intermediul oraşelor poloneze Cracovia şi Lemberg — peste 40 mii de oameni. Nici prima, nici a doua infiltrare însă, nu privesc Botoşaniul, care probabil că nu se ivise încă.

O a treia infiltrare armenească se produce în vremea lui Alexandru cel Bun, când cca. 3.000 de familii armeneşti, s'au aşezat în diferite oraşe ale Moldovei, între care şi în *Botoşani*[30]) care pe atunci se întemeia.

---

[30]) „Pe la 1418, sub Alexandru cel Bun, alte 3.000 de familii armene, alungate din patrie prin o invazie persană se aşează tot în Moldova, distribuindu-se mai cu seamă în oraşele Suceava, Hotin, *Botoşani*, Dorohoi, Vaslui, Galaţi şi Iaşi". *B. P. Hajdeu*: Ist. toleranţei religioase în România, p. 62.

Se crede că armenii aceştia ar fi venit la Botoşani, dela Siret şi Suceava[31]). Unii istorici au afirmat că la fundarea Botoşaniului au luat parte şi armeni[32]). Mai mult decât atât, d. N. Iorga afirmă că „Botoşanii ar fi rămas întotdeauna satul descendenţilor lui Botoş, dacă nu i-ar fi avut pe armeni[33]).

O a patra infiltrare s'a petrecut în vremea lui Ştefan cel Mare. La 1475 Crimeia căzu sub Turci, iar numeroşi armeni din Caffa, trecură fie în Polonia, fie în Moldova. O nouă pătură de imigranţi se aşeză în Botoşani.

Peste cei vechi, s'au aşezat cu timpul alţii, sporindu-le numărul. Pela 1530 colonia armenească era desigur bine întemeiată în Botoşani[34]). La începutul sec. XVII existau deja numeroşi armeni, care aveau nume curat româneşti — Hanca, Chirilă, Minciună, — ceea ce le arată vechimea pe plaiurile Moldovei[35]). Comunitatea armenească dela Botoşani trebue să fi fost puternică. La 1669 se menţionează (de către preotul Luigi Marica Pindou), existenţa unei biserici armeneşti mari de piatră, care s'a păstrat până astăzi. Un alt fapt mai întăreşte presupunerea aceasta. Între 1670-90, Moldova fiind teatrul luptelor îndelungate între Turci şi Poloni, o mulţime de armeni în frunte cu Axinte Vărzărescu (sau Oxendie Virzirescu) din Botoşani, trec în Ardeal fondând acolo două colonii puternice, trecute apoi la unirea cu Papa: Armenopolis (Gherla) şi Elisabetopolis (Dumbrăveni). Cu tot exodul acesta, colonia armenească din Botoşani rămâne una dintre cele mai importante şi mai înfloritoare din principate. Mai tot negoţul acestui târg era purtat de armeni, care căpătă chiar multe privilegii domneşti referitoare la această activitate. Ei purtau tot comerţul de vite — zice d. Iorga — cumpărându-le slabe, îngrăşându-le în păşuni moldoveneşti arendate, pentru a le vinde cu preţ mult mai mare peste graniţă şi a aduce în schimb postav şi alte mărfuri germane[36]). Prosperitatea oraşului face să se adauge mereu noi emigranţi, veniţi de pela Rusciuc, Roman, Neamţ, Ismail şi chiar mult mai de departe din „Ţinutul Păstunicului“[37]). Mahalaua armenilor, e adeseori pomenită în documentele sec. XVIII. După o statistică a populaţiei armeneşti din Moldova[38]), la 1809 *erau 328 de familii* armeneşti, adică *1.640 de suflete* în Botoşani. Atracţia ce prezinta acest oraş pentru o populaţie negustorească cum sunt armenii, produce noi înfiltrări. La 1820 erau în Botoşani 140 de armeni sudiţi austrieci, veniţi de puţin timp şi păstrând încă protecţiunea Austriacă. Vro 35 veniseră dela Suceava numai de câţiva ani. Cei mai mulţi erau

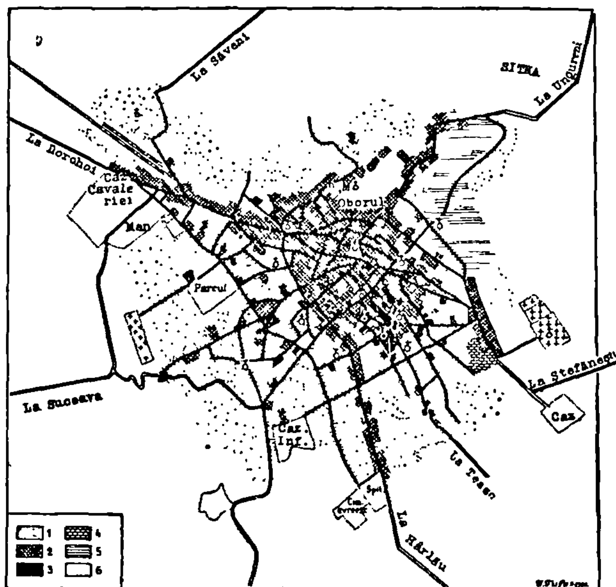

Fig. 8. — *Harta etnografică a Botoşanilor* (1 = Români; 2 = Evrei; 3 = Armeni; 4 = Ţigani; 5 = Lipoveni; 6 = Pieţe, clădiri publice, locuri virane etc...).

[31]) *Iorga:* Patru conferinţe despre Armenia. Buc. 1929, pg. 22, idem *Gr. Goilov:* Bisericile Armene de prin Ţările Române, Buc. 1912, pg. 17. Pentru Armeni, a se mai vedea *N. Iorga:* Armenii şi Românii (An. Ac. Rom. T. 36).

[32]) *Gr. Goilov:* op. cit. pg. 27. [33]) *Iorga:* Patru conferinţe despre Armenia, pg. 82. [34]) *Iorga:* — Istoria românilor. în chipuri şi icoane. [35]) *Iorga:* — Istoria comerţului românesc I, 257—8. [36]) *Iorga:* — Ist. comerţ. rom. I, p. 71 — 72 [37]) *Iorga:* — Op. cit. 72.

[38]) *L. Popovici:* — O statistică a Armenilor din ţările Române la 1809 „Arhivele Basarabiei“, II Nr. 3.

negustori de vite, ţinând în acelaş timp moşii în arendă, alţii erau cârciumari, negustori de lipscănii şi marfă turcească, bogasieri, tutungii etc.

Începând cam dela acea dată însă, armenii din Botoşani — în cea mai mare parte îmbogăţiţi,— încep a stagna sub raport numeric. La 1832 se găseau *324 familii* armeneşti la Botoşani, reprezentând cca 11 % din populaţia oraşului. La 1854, F. NEIGEBAUR spune că erau *2.000 armeni* în Botoşani, reprezentând cca 10 % din populaţia oraşului. Cam tot atâţia erau şi la 1890 *(1910 armeni)*, reprezentând însă numai 6 %[39]).

Recensământul dela 1899, arată numai *465 de Armeni* în Botoşani; ceeace înseamnă 1,4 %. Astăzi ei sunt şi mai puţini la număr. Din însemnările primăriei Botoşani pentru anul 1928, rezultă că ar mai fi astăzi numai 127 de Armeni în Botoşani, adică 0,37 % din populaţia oraşului. După cum se vede avem deaface cu un neam care se stinge.

b) *Evreii* sunt mult mai noi în întreaga Moldovă. Se pomeneşte în 1604 despre nişte evrei la Botoşani, dar care erau numai în treacăt pe acolo, ei fiind din Lemberg. Abia pela începutul sec. XVIII-lea, se pomeneşte despre evrei statorniciţi la Botoşani. Astfel la 1720 se găseau aşezaţi „lângă ţinutul Bisericii Albe, o sumă de evrei şi alţi târgoveţi moldoveni".[40]) Aceştia trebue să fi imigrat de puţină vreme din Polonia. Un document, din 1723, ne dă indicaţii în această privinţă. Se vorbeşte acolo despre un oarecare Ilie Jidovul, venit din ţara leşească şi stabilit în Botoşani. Dela acea dată numărul evreilor creşte, căci peste douăzeci de ani, se pomeneşte despre unul Mihăl Peveţul, „credincios *breslei jidoveşti*" din Botoşani.[41]) Faptul că exista o „breaslă", adică o comunitate a evreilor la Botoşani, însemnează că vor fi fost deja mai multe familii; nu prea multe însă. Numărul lor spori mult către finele sec. XVIII, şi mai ales după căderea Bucovinei sub Austrieci. La 1781 era o comunitate puternică la Botoşani, condusă de un *staroste de jidovi*[42]). La 1803 numărul lor era de 350 de familii [43]). Botoşaniul având după Iaşi, cea mai numeroasă comunitate evreiască din Moldova de pe atunci. Dela acea dată încep infiltrări tot mai puternice. La 1820 ar fi fost în Botoşani după unele socoteli *511 familii evreeşti* [44]), iar la 1832 — după recensământul oficial — 1477 de indivizi, reprezentând 13.8 % din populaţia totală a oraşului, întrecând cu puţin numărul armenilor. In acel an din numărul total de 1351 familii de negustori şi meseriaşi, câte erau în Botoşani, majoritatea o formau moldovenii (638), urmau apoi evreii (558), armenii fiind cei mai puţini (155). Evreii se ocupau în special cu următoarele meserii [45]): argintari şi alămari, cârciumari şi rachieri, chitari (brutari), ciubotari, croitori, cuşmari, lipţicani, precupeţi, sacagii, steclari etc... In unele meserii încă nu pătrunsese nici un evreu; aşa de exemplu nu existau: blănari, băcani, bărbieri, dulgheri, „posesori", adică arendaşi de pământ. In aceste ramuri de activitate au pătruns mai târziu.

Intre 1832 şi 1838, numărul lor creşte considerabil, prin infiltrări masive de peste graniţă. Catagrafia din 1832 arată că în acel an s'au născut 334 şi au murit 61 de evrei la Botoşani. Admiţând cam acelaş excedent anual al populaţiei evreeşti din Botoşani, urma ca peste şase ani la 1838, să existe cca. 3.100 de evrei în oraş. In realitate se găseau vro 11.000 (2.470 de familii) [46]). Diferenţa de *7.000 de evrei au venit, în acest răstimp de şase ani, de peste graniţă.*

Intr'un ritm mai slab, infiltrările continuă şi după acea dată. In anul unirei erau la Botoşani *13.123 de evrei, constituind 48.30 % din populaţia oraşului.*

Evoluţia acesta continuă şi după aceia, astfel că la *1899, numărul lor depăşeşte pe al creştinilor* (15.700 creştini, 16.817 evrei), *alcătuind 51.80 %* din populaţia totală, iar ordodoxii, adică Românii, Lipovenii, Grecii, etc... la un loc, numai 43,8 %.

In ce priveşte ocupaţia lor, ei sunt în cea mai mare parte comercianţi şi meseriaşi. In comerţ la acea dată (1899), înlocuiseră deja aproape cu totul pe Români. Astfel dintr'un

---

39) *Iorga:* Op. cit. pag. 16; cf. *Gorovei*, pag. 54. 40) *Gorovei:* op. cit, p. 75. 41) *N. Iorga:* Istoria evreilor în ţările noastre. (An. Acad. Rom., XXXVI p. 171). 42) *Gorovei:* op. cit. p. 311. 43) *Condica Liuzilor*, în „Uricarul" lui Kodrescu, VII VIII. 44) *Verax:* La Roumanie et les Juifs. p. 8 — 9. 45) Vezi tabloul dela § *Structura socială şi densităţile.* 46) *Verax:* La Roumanie et les Juifs. pag. 8 — 9.

total de 820 întreprinderi comerciale, 758 erau ale evreilor, adică 92 % şi numai 47 sau 5 % ale Românilor, restul de 3 % ale altor străini [47]).

Numărul Evreilor a continuat să crească şi după această dată, în detrimeutul populaţiei româneşti, înlocuind-o şi în celelalte ramuri de activitate: meserii, profesiuni libere etc......

Ce număr de evrei erau la 1930 în Botoşani?

Recensămintele nu se preocupă de nici o rubrică privitoare la compoziţia populaţie, (elementele etnice sau confesionale). Se poate ajunge însă pe bază de calcul, la cifra actuală a evreilor.

In interval de 23 de ani, între 1870 şi 1893, *mişcarea populaţiei* din Botoşani a înregistrat: 31.030 naşteri, dintre care 12.196 ortodocşi şi 18.834 mozaici. In acelaş interval de timp au murit 29.135 inşi în Botoşani, dintre care: 15.372 Români şi 13.763 Evrei. Se poate observa că: *în timp ce sporul evreilor în cei 23 de ani a fost de 5.071[48]), populaţia românească a scăzut ca număr cu 3.176 inşi.* In medie aşadar, populaţia evreiască din Botoşani, s'a adăugat în fiecare an cu 220 conaţionali; iar populaţia românească a scăzut anual cu câte *137 inşi.*

Ţinând seama de aceste cifre medii, calculate de o perioadă relativ lungă (23 ani), şi presupunând că ea s'a menţinut la fel până la 1916, urma ca la începutul acelui an să fi avut în Botoşani: 12.163 Români, reprezentând 37,6% şi 20.117 evrei, reprezentând 62,4% din totalul populaţiei [49]).

Ne socotind vreun excedent pentru anii războiului şi neadmiţând nici o nouă infiltrare evreiască, deşi avem informaţii precise despre ele, ţinând doar seama de „mişcarea populaţiei" oraşului de după războiu, constatăm că descreşterea numerică a populaţiei româneşti continuă. In primul deceniu după războiu, Românii au scăzut anual cu 2 ‰ (acest număr în ceeace priveşte diferenţa dintre născuţi şi morţi, afară de cei destul de numeroşi care au plecat în alte părţi ale ţării), iar evreii au crescut anual cu câte 10 ‰[50]) — In raport cu aceste date oficiale, urmează că *la 1930 erau în Botoşani 33% români şi 66% evrei.*

c) *Lipovenii*, erau în 1932 în număr de vro 200 familii, cu 1.023 suflete. Din punct de vedere etnic sunt *ruşi albi.* Locul lor de origină e în regiunea Volgăi şi a Donului. Au venit în Moldova pela începutul sec. XVIII, în urma unei mişcări religioase cu carecter novator, pornită de patriarhul Nicon. Ne primind acelea reforme, au fost consideraţi schismatici (rascolnichi). Prigoana împotriva lor era foarte necruţătoare, mergând până la arderea pe rug. Aceasta îi face să se retragă în pădurile neumblate ale Rusiei. Numele de *lipoveni* le vine dela teii *(lipa)* care alcătuiau acele păduri. Primele colonii de lipoveni dela noi, se iviră la începutul sec. XVIII, în localităţile: Tulcea, Brăila, Galaţi, Vaslui, Roman, Iaşi, Fălticeni (în satul Manole) şi la Botoşani.

Această populaţie ar fi venit de pe la *Caluga* (oraş pe un afluent al Volgăi), *Saratov* şi chiar dela *Crasnoiarsc* din Siberia [51]).

La 1832 „naţia lipovenească" numără 58 de familii şi avea o mahala aparte, în „Târgul nou" [52]) unde aveau o capelă de lemn. Pe la 1853 populaţia aceasta trebue să fi fost destul de numeroasă pentru a putea să-şi zidească o frumoasă biserică în mahalaua lor.

Cei mai mulţi dintre ei se ocupă cu grădinăria, cu albinăritul şi cu comerţul mărunt.

---

47) *Verax:* op. cit. p. 20—21.

48) După Buletinul Direcţiunii Generale a serviciului Sanitar An. XI No. 21—22; cf. *Verax* op. cit. pag. 314—315

49) Pentru conformitate a se vedea: *L. Colescu:* Mişcarea populaţiei României în anul 1900. Idem pentru 1901 1902 etc... Astfel în 1900, diferenţa dintre născuţi şi morţi, a arătat o scădere de 2 la populaţia românească şi o creştere de 230 la populaţia evreiască. In 1901 s'a înregistrat o diferenţă *deficitară* de 97 la populaţia românească şi una *excedentară* de 61 la populaţia evreiască. A se vedea şi pentru anii următori acelaş autor op. cit.

50) Vezi pentru aceasta, cifrele biroului stării civile a primăriei Botoşani, precum şi articolul *Dr. C. Băcăoanu:* Descreşterea populaţiunii româneşti din oraşul Botoşani „Revista Moldovei" An. III No. 10.

51) *T. Crudu:* Lipovenii (Botoşani în 1932, pg. 239). 52) *Gorovei:* op. cit. pg. 178.

d) *Ţiganii*, veniţi în Moldova pe vremea lui Alexandru cel Bun, se pomenesc în Botoşani destul de timpuriu, mai ales ca robi boereşti. La 1815 se pomeneşte despre partea de târg numită „*Ţigăniile*", din apropiere de Halele de astăzi. Acesta e cel mai vechi cartier ţigănesc din Botoşani.

Pe la 1832 „naţia ţigănească" număra vreo 900 de inşi, dintre cari 559 robi, restul liberi. Cei mai mulţi „covali" (fierari), „lăutari", „bucătari" şi chiar 2 croitori.

Abia după desrobirea lor se întemeiază mahalaua nouă a ţiganilor, numită *mahalaua lui Belciug*. In statistică nu sunt trecuţi, dându-se drept români; de aceea actualmente nu li se cunoaşte numărul. Majoritatea sunt muzicanţi, căruţaşi... Cei din vechea *Ţigănie* sunt în număr relativ mic şi se consideră superiori celor din *Belciug* (foştii robi), cu care nu se amestecă nici în tarafurile de lăutari.

Pe scurt se poate spune aşa dar că: populaţia *românească* din Botoşani e în continuă descreştere, constituind în prezent abia 33 %, faţă de 75 % cât era cu o sută de ani în urmă (1832). Populaţia *armenească* e pe cale de dispariţie, însemnând astăzi abia vreo 0,37 % faţă de 11 %, câţi erau în 1832. *Evreii* constituesc majoritatea populaţiei oraşului (66 %), fiind într'o continuă înmulţire în timpul ultimului veac (erau abia 13 % în 1832). Celelalte neamuri, lipovenii şi ţiganii, constituesc populaţii mărginaşe, cu o redusă importanţă economică şi socială în Botoşani.

III. FIZIONOMIA ŞI STRUCTURA SOCIALĂ A ORAŞULUI. § 1. — *Intinderea în spaţiu.* Pentru explicarea actualei fizionomii a oraşului, cea dintâiu chestiune de lămurit, e aceea a creşterii lui în spaţiu. In decursul timpului, suprafaţa ocupată de oraş, a variat destul de mult. Dar deşi există numeroase documente botoşănene, ele păstrează o adevărată sărăcie de informaţii privitoare la această chestiune. Abia de prin a doua jumătate a sec. XVIII avem oarecare elemente care ne înlesnesc reconstituirea, numai în linii mari, a procesului de întindere a oraşului.

O bună bucată de vreme, creşterea spaţială a oraşului a stat în strânsă legătură cu o chestie de moşii. Până pe la jumătatea sec. XVIII-lea, situaţia se prezintă în felul următor: Satul *Popăuţi*, vechiul sat domnesc din apropiere, cu biserica şi curţile domneşti de acolo, era complet separat de târgul Botoşanilor. Intre ele se afla o moşie destul de întinsă, numită *Tătăraşi*, pe care pare că exista şi un vechi sat cu acelaş nume. Satul acesta va fi provenit din vechile sălaşe ale tătăraşilor învinşi şi ale ţiganilor aduşi de ei, care devenind proprietate domnească, erau aşezaţi pe moşiile domneşti. De altfel, mai toate măhălălile numite *Tătăraşi*, de prin târgurile Moldovei, şi-ar fi căpătat numele cam în acelaş mod [53]).

Mai înainte vreme, atât moşia Popăuţi cât şi moşia Tătăraşilor, aparţineà târgului. La 1673, domnul de pe atunci dărueşte moşia Popăuţilor unui anume Andronic Cerchiazul[54]), fostul mare armaş. La 1751, biserica Sf. Neculai din Popăuţi, este transformată de către Domn în mănăstire şi înzestrată nu numai cu toată vechea moşie a satului Popăuţi, dar şi cu întreaga moşie Tătăraşi, cu satul de pe ea. Târgul pierde astfel şi pe a doua mare moşie a lui, rămânând astfel strâmtorat de pământuri, închis între hotare de moşii străine, trebuind să se înghesuiască pe loc.

Pe vremea aceea târgul era mult mai redus ca întindere şi cuprindea mai multe mahalale. Partea centrală, sau *Târgul vechi*, era aceea dinprejurul vechei pieţi „carele dintru început au fost menit(ă) pentru adunarea oamenilor ce se strângeau la zi de târg, ţinând-şi vitele ce aveau de vânzare pe acel loc... [55]) şi care trebue să fi fost vechea *răscruce*, care-a dat naştere târgului. Se pomenesc în cartierul acesta: uliţa târgului vechi, uliţa băcăliilor, uliţa căsăpiei, uliţa cea mare, ş. a.. Partea de jos a cartierului acesta se

---

[53]) Pentru moşia şi satul *Tătăraşi*, vezi *Iorga:* Doc. Calimachi, II, 177, *Idem:* Ist. Rom. în chip. şi icoane, *Gorovei:* op. cit., 64

[54]) Din hrisovul lui *Grigore Alex. Ghica Vv.* din 4 Mai 1776. Cf. *Gorovei*, op. cit., 292.

[55]) Se ştie că şi moşiile târgurilor aparţineau domniei, care puteau dispune de ele, ca şi de vechile branişte, sau aşa zisele „locuri pustii", adică nelocuite.

numea *Târgul de jos* şi pentru că pe acolo erau vechile dughene de făină, — în făină fiind din vechi timpuri renumit oraşul — partea aceea se mai numea şi *Târgul Făinei*, care se cobora până spre Halele actuale şi Biserica Sf. Gheorghe. In partea aceea erau nu numai făinării ci şi *„băcălii"*, după cum tot acolo era şi *„mesernița"*, adică abatorul. Numai dela 1720 Tg. Făinei se mută în partea de sus a târgului, pe platou, în *Târgul de sus*, care se întindea cam pe unde e acum Piaţa Regele Ferdinand, biserica Uspenia etc. Ambele părţi ale *Târgului vechi*, — atât Târgul de jos, cât şi Târgul de sus, — sunt pomenite adesea prin documentele sec. XVIII-lea.

Târgul nou e cartierul din preajma oborului de astăzi, dar întinzându-se până pela biserica Lipovenească şi spre Duminica mare. Acest cartier e mai nou într'adevăr şi se formează în a doua jumătate a sec. XVIII, datorită următoarelor împrejurări — după cum reese din hrisovul lui Gr. Alexandru Ghica Vv. din 1776 —: Vechea piaţă a târgului devenise prea neîncăpătoare în zilele de târg, nu numai din cauză că oraşul „au mers şi merge spre întemeiere şi adăogirea oamenilor, ce năzuesc din părţi străine şi se aşează la numitul târg Botoşanii...", dar şi pentrucă unii s'au întins cu gospodăriile în acea piaţă veche, strâmtându-o. Aceasta determină pe domnitor, în 1776, să mute oborul în alt loc, dându-i o întindere mai mare (120/280 stânjeni gospod.), „din marginea drumului ce vine printre dughenile Visternicesei Catrina Catargi şi printre dughenile Stolnicesei Cogălniceniţei, pe din sus de cerdacul vămii Târgului Boilor, din marginea drumului la vale spre Sâcna"[56]). Aşa a apărut *Târgul Nou,* în care se găsesc dintru început despărţituri pentru *Târgul Boilor, Târgul Cailor,* etc...

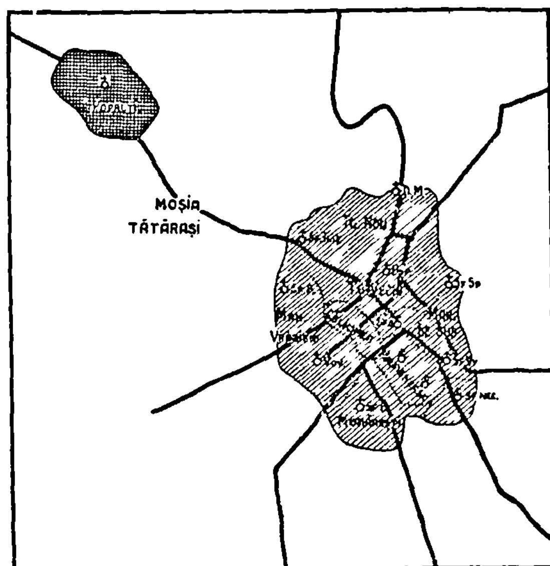

Fig. 9. — Oraşul Botoşani şi împrejurimile, la mijlocul secolului XVIII-lea. Între satul *Popăuţi* şi moşia Tătăraşilor pe care s'a întins mai târziu oraşul.

O altă mahala e *Mahalaua Armenilor*, în preajma celor două biserici armeneşti, dar întinzându-se până la podul de piatră şi până la marginea pârâului Cacaina. Era cartierul negustorilor bogaţi, cu case arătoase, deşi lipsit de dughene. Ca părţi periferice, erau : *Mahalaua de sus*, în preajma bisericei Sf-ţii Voevozi, care ajungea abia până pe la strada de astăzi Alexandru cel Bun, pe unde trecea atunci o gârlă în care se aruncau gunoaele şi până pe la bisericuţa de lemn Sf. Neculai, – căreia i se mai zicea şi Sf. Neculai cel Sărac, pentru a o diferenţia de cealaltă Sf. Neculai din Popăuţi. De altfel şi biserica Sf-ţii Voevozi, era pe atunci tot o modestă bisericuţă de lemn, pe strada Lahovari de astăzi; era doar o biserică la margine de târg. Părţile de pe străzile: Victoriei, Vânători, I. Brăteanu, erau locuri goale şi nu încep a se zidi decât după mijlocul sec. XIX-lea, ca şi cele din str. Alexandu cel Bun, capătul străzii Lahovari şi Sf. Neculai.

Aceasta era numai o parte a oraşului — cea mai însemnată, — care se întindea până la pârâul Cacaina. Acest pârău, astăzi canalizat şi acoperit, începea de pe la Teatrul Eminescu, ţinea cam prin lungul străzii Lascăr Catargiu, pela „Pod-de-piatră" şi în lungul străzii Abatorul Vechi. Valea Cacainei, plină de gunoae şi murdării, neacoperită

---

[56]) *Iorga,* Stud. şi Docum., V, p. 254; *Gorovei,* op. cit., 292.

cu case până prin preajma lui 1800, era o fâşie nelocuită, care despărţea oraşul în două. La N şi E de vale, era *Tg. Vechi, Tg. Nou, Mahalaua Armenească, Mahalaua de sus, Mahalaua Sf. Gheorghe,* ş. a... La S. V. de vale, erau cartiere periferice cu caracter sătesc: *Mahalaua Vrăbienilor, Mahalaua Treisfetitelor* şi *Mahalaua Morăreştilor.*

Mahalaua Vrăbienilor, — poate un vechi sat care şi-ar fi luat numele dela vr'un Vrabie — e pomenită în numeroase documente din sec. XVIII şi XIX, cu următoarele indicaţii: „mahalaua Vrăbienilor în poporul preacuvioasei maica noastră Paraschevi", „o casă cu locul ei din Botoşani, în mahalaua Vrăbieni, lângă biserica Vovidenia", alta e citată în Mahalaua Vrăbieni, „lângă pod" [57]). Indicaţiile acestea — ca şi altele care mai există — ne precizează că Mahalaua Vrăbieni trebue să se fi întins de pe la biserica Sf. Paraschiva, până pe la Vovidenia şi de acolo până la marginea pârâului Cacaina, lângă „Pod-de-Piatră".

Mahalaua Treisfetitelor, deşi nu e citată ca atare decât foarte târziu (1831), trebue să fi existat totuşi încă din a doua jumătate a sec. XVIII, măcar ca o strânsură de case în jurul bisericei Treisfetite, zidită din 1789; altfel nu şi-ar explica rostul biserica. Poate să fi existat şi o parte din *mahalaua Morăreşti,* despre care se spune că se afla „din gios de podul cel de piatră", probabil până la răscrucea şoselei Iaşului cu str. Sf. Ioan, cuprinzând şi cartierul bisericei Sf. Ioan, zidită din piatră în 1750.

Intr'o privire de ansamblu, oraşul era despărţit în două de către valea pârâului Cacaina. La apus erau măhălălile Vrăbieni, Treisfetite şi Morăreşti, toate cu aspect sătesc; la răsărit era cea mai mare parte a târgului (Tg. Vechi, Tg. Nou, Mahalaua Sf. Gheorghe, Armenească, de Sus, etc... păstrând tiparul vechilor târguri moldoveneşti).

Marginea de Vest a oraşului ţinea cam pe la biserica Vovidenia, biserica Cuvioasa Paraschiva, biserica Sf. Ilie (zidită la 1778, pe locul uneia mai vechi de lemn). Dincolo de această linie se întindea moşia Tătăraşilor şi tocmai departe dincolo de ea se vedea satul cu turlele mânăstirei Popăuţi. Moşia Tătăraşilor, cuprinsă aşa dar între această margine de târg şi satul Popăuţilor, era acoperită cu ogoare, cu locuri de fâneaţă şi imaş. Iată un fragment din hrisovul dela 1754 a domnitorului Matei Ghica, prin care li se recunoaşte locuitorilor târgului oarecare drepturi de folosinţă asupra acestei moşii: „să fie volnici cu cartea Domniei Mele a se hrăni pe acel loc, să are şi pe unde a fi loc de fânaţ, să facă fân şi să-şi păstorească bucatele lor..." [58]).

Aceasta era situaţia la mijlocul sec. XVIII-lea. Toată jumătatea a doua a acestui veac, ba încă şi vreo două-trei decenii din cel următor, a fost plină de certuri pentru pământ între călugării greci dela Popăuţi şi târgoveţi. Pe baza hotărîrilor judecătoreşti, se poate urmări evoluţia înaintării târgului şi umplerii întregului gol intermediar.

Fenomenul lăţirei târgului pe acea moşie Tătăraşi se vede din plângerea egumenului mânăstirei din 1776, care se tângue *„că târgoveţii, cu întemeerea şi adăugirea oraşului, au făcut case şi pe moşia Tătăraşani,* şi nu se supun a plăti dijma obişnuită". Certurile continuând, la 1780 domnul pune să se cerceteze hotarul dintre târg şi moşia Tătăraşi. In urma cercetării lor, hotarnicii „au descoperit că *târgul din vechime a fost mai mic şi că de atunci s'a fost mărit cu trei părţi de cât a fost* mai înainte"; ceea ce e foarte important, arătând cum numai în vro trei decenii (cam între 1750—1780), cu toate opreliştele mânăstirei, târgul se întinse destul de repede pe locul moşiei Tătăraşilor. De altfel întreagă a doua jumătate a sec. XVIII-lea e plină de prosperitate pentru târgul Botoşanilor.

La 1794, domnitorul dă danie târgoveţilor vatra târgului unde au case şi dugheni, precum şi locul pe care eventual nu au zidiri. Dar se vede că lăţirea oraşului continuă şi după aceia. Casele se îndeseau pe vechea moşie Tătăraşi, aşa fel că Moruzi se vede silit a impune în 1803 locuitorilor cari s'au întins dincolo de hotarul tras în 1780, să plătească bezmăn mânăstirei. Se dă în grijă de asemenea ca „mânăstirea să nu mai primească a se

---

57) Pentru Mahalaua Vrăbieni, a se vedea: *Gorovei,* op. cit., pp. 55, 103, — *Iorga* op. cit.

58) *Iorga,* Stud. şi docum.. V, p. 249.

mări satele ce ar fi făcut pe moşia mânăstirei, ca să cuprindă loc mult, nici alte închipuiri de strămutare pentru târgoveţi, să nu mai facă şi nici târgoveţii ce vor voi a face case pe locul mănăstirei să nu cuprindă loc mai mult decât după învoiala ce vor face".

Cu certurile acestea se ajunge până în 1820, când plângerea târgoveţilor fiind mai bine susţinută, se reuşeşte a se dobândi dela divanul domnesc o hotărîre împăciuitoare, plină de consecinţe pentru întinderea în spaţiu de mai târziu a târgului. Hotărîrea era aşa: moşia rămâne mânăstirei, iar vatra târgului rămâne târgoveţilor, după hotărîrea din 1780. In plus mânăstirea va ceda „în folosul locuitorilor săraci ai târgului, 850 fălci,

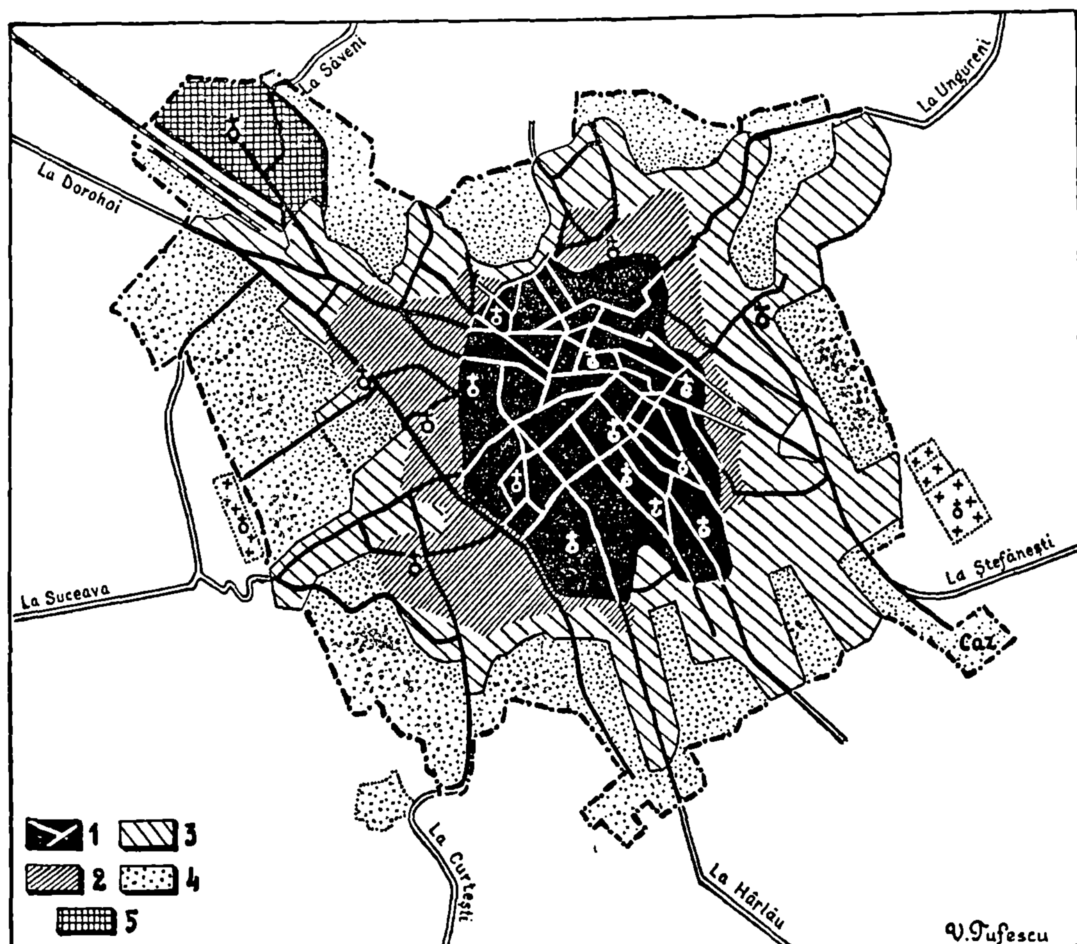

Fig. 10. — Cum s'a întins Botoşaniul (1 = spaţiul cuprins de oraş pe la jumătatea sec. XVII-lea; 5 = satul Popăuţi de odinioară; 2 = porţiuni pe care s'au întins Botoşanii până la 1800; 3 = porţiuni clădite în sec. XIX-lea; 4 = zona de risipire a locuinţelor, printre vii, livezi, căzărmi, spitale etc.).

care să se socotească jurîmprejurul târgului, începându-se măsura din marginea pământului, pe care se află până acum întinderea locuinţei mahalalelor de prin prejurul vetrei, şi întinzându-se despre o parte până în hotarul despre pârăul Dresleuca, iar de cealaltă parte până în pârăul Sicna, spre îndemânarea adăpătoarei vitelor, pe cât va fi loc slobod, atât de vii precum şi de satul Teascu, cu locul trebuincios pentru hrana locuitorilor acelui sat, chibzuindu-se a se lăsa şi pentru locuitorii mahalalei ce este pe moşia Tătăraşii..." Pe acele 850 de fălci „nefiind volnic egumenul mânăstirei a păşuna pe asemenea imaş

vitele mânăstirei sau a locuitorilor satelor, ci să rămâie deapururea pentru păşunatul vitelor târgoveţilor şi a locuitorilor din mahalalele şi de pe moşiile mânăstirei, fără a da niciodată vreo plată pentru aceasta, şi dacă, după vreme, s'ar mai mări târgul, cu întinderea mahalalelor, fiindcă asemenea întindere este a se face cu folosul mânăstirei, apoi pe cât loc se va cuprinde de acum înainte cu binale şi aşezări, sau vii şi altele, să aibă a se da din celalt loc al mânăstirei, pe atât iarăş pământ, spre a se păzi deapururea nestrămutat mărimea imaşului târgului în sumă de 850 fălci..." [59]).

Dela această dată începe o nouă fază de întindere a oraşului prin măhălăli. Cele 850 de fălci se micşorează prin clădiri de case noi, măhălălile se lăţesc pe măsură ce oraşul prosperă; această întindere însă, nu se mai face numai spre Popăuţi, ci de jur împrejur.

Mahalaua de Sus se întinde spre bariera Ştefăneştilor numai în ultima vreme. Casele Karaene, dela încrucişarea străzii Alexandru cel Bun cu str. Victoriei, erau încă pe la 1860 la marginea târgului. Dincolo de grădina ei se întindea imaşul unde-şi păşteau târgoveţii vitele. De atunci încoace, se ridicară case pe str. Victoriei, se formă mahalaua de ţigani numită *Belciug*, toată mahalaua *Humăriei*, etc...

Mahalaua Sf. Neculai cel sărac, pomenită întâia oară la 1814, creşte spre bariera Teasc destul de repede. Spre Sud *Mahalaua Morăreşti*, pomenită în 1812 şi 1816 ca aflându-se „din gios de podul cel de piatră", se întinde în lungul şoselei Iaşului, rămânând despărţită de *mahalaua Armenească* şi *mahalaua Sf. Neculai* prin valea Cacainei. In general, această întindere dădea impresia unei creşteri tentaculare în lungul principalelor artere de circulaţie. Locul rămas gol între *Târgul de Jos* şi *mahalaua Vrăbieni*, anume *Ţigănimea* — sau *Calicimea* cum a fost numită mai târziu — deşi un maidan nesănătos, plin de gunoae şi noroi pe atunci, începe să adăpostească încă de pe la 1800 mai multe bordee ţigăneşti. Mahalaua aceasta a *Ţigăniilor* e pomenită într'un document încă în 1815. Până 'n ziua de astăzi de altfel cartierul acesta şi-a păstrat numele şi un aspect foarte neîngrijit. Prin el, cele două părţi ale oraşului, se uneau mai strâns.

In *mahalaua Treisfetite*, oraşul se întinde mai mult în sec. XIX, spre bariera Agafton lăţirea oraşului se continuă până 'n ultimele decenii ale sec. XIX şi începutul sec. XX. Mai mult creşte însă oraşul spre Sud, unde apare pe la 1830 un cartier nou: *mahalaua Procov*, strâns legată de Murăreşti.

In spre Tătăraşi, cu toată înaintarea oraşului din a doua jumătate a veacului XVIII, casele erau încă foarte rare şi până pe la 1900 se mai găseau o mulţime de mari locuri virane (ex.: lângă Marchian, locul unde s'a clădit mai apoi teatrul Eminescu, locul Pompieriei, al Tribunalului, Prefecturei, fabricei Blaha, etc...), precum şi grădini imense: Arapu, Costiner, Vârnav (devenită grădină publică a oraşului), etc... Până acum treipatru decenii, încă se mai putea prinde factura de cartier nou, recent clădit pe fosta moşie Tătăraşi. Atât erau de resfirate casele din această parte nouă a oraşului, încât chiar pe la 1895, Dicţionarul geografic al judeţului Botoşani, arată Popăuţii ca fiind sat aparte. La fel e considerat şi în recensământul dela 1899, ba chiar şi în cel din 1912.

Tg. nou se întinde mai ales spre lipovenime, împrejurul oborului, îndesindu-se. In partea aceasta se adaugă o mahala nouă, *Cărămidăria*, care se pogoară până în apropiere de valea Sitnei.

Cu toată această creştere rapidă, rămăseseră unele porţiuni care numai recent de tot s'au clădit (de ex.: str. Abatorul vechi sau maidanele dela intersecţia străzilor Brătianu cu Dragoş-Vodă, etc...). O înaintare cu totul recentă, petrecută sub ochiii noştri, se observă spre bariera Dorohoiului.

In afară de acestea, de jurîmprejurul oraşului, se află o *zonă de risipire* a locuinţelor printre vii şi livezi. Case cu grădini mari, căzărmi, spitale, cimitire, grădinării sau depozite de gunoae. Acestea se întâlnesc mai des la Vest şi Sud: magaziile gării, cazărmile

---

[59]) Pentru urmărirea procesului dintre Târgul Botoşani şi Mst. Popăuţi, vezi *Gorovei*, op. cit., pp. 64—71, de unde am extras citatele de mai sus.

de cavalerie şi manutanţa, viile din spatele Spitalului Mavromati şi ale grădinii publice până spre bariera Agafton şi Curteşti, Cazarma infanteriei, cimitirul evreesc şi spitalele de pe şoseaua Iaşului, toată gârla Cacainei, cea dela Abator etc.

In general putem spune că:

a) Dela 1750 până astăzi, oraşul şi-a triplat suprafaţa;

b) In jumătatea a doua a sec. XVIII, întinderea s'a făcut mai mult în cuprinsul moşiei Tătăraşi, care era loc gol şi despre care nu se ştie bine dacă nu cumva adăpostise un sat (vechi sălaş de tătari);

c) Abia către finele sec. XIX, prin întinderea măhălălii Tătăraşilor, oraşul atinge şi aglutinează —ca o amoebă în mers— vechiul sat al Popăuţilor;

d) Incolo, în decursul sec. XIX, oraşul arată pretutindeni o creştere cu caracter tentacular, alungindu-se în lungul principalelor artere de circulaţie: spre bariera Ştefăneştilor, pe strada Sf. Niculai, pe Şoseaua Iaşului, pe strada Vila Boian (bariera Curteştilor) mai puţin, pe strada Agafton şi foarte mult spre Gară;

e) Astăzi oraşul este înconjurat de o bordură de vii, grădini, cazărmi, spitale, cimitire, care constitue o zona de resfirare, prin care se pregăteşte întinderea mai departe a oraşului, cu tendinţa de a încorpora şi unele sătişoare apropiate (ex. Teascul, la o depărtare numai de 500 m);

f) O întindere cu totul recentă a oraşului se observă la bariera Dorohoiului unde, după ce Popăuţii au fost încorporaţi, a urmat micul cătun Luizoaia şi unde, prin noile construcţii de şcoale, gospodării şi ferme ţărăneşti, se pregăteşte încorporarea altui cătun: Odaia Cătămăreşti.

§ 2. — *Preocupări urbanistice.* Deosebirea dintre o aşezare rurală şi una urbană, nu se defineşte numai prin numărul locuitorilor sau prin întinderea de pământ ocupată de acea aşezare; întru cât acestea nu constitue elemente de strictă preciziune în analiza fenomenului urban.Există aşezări omeneşti extrem de întinse spaţial, cu o populaţie care întrece chiar pe ale unor oraşe mari şi totuşi nu sunt decât sate; ca acele îngrămădiri informe de colibe din Africa centrală, multiplicate cu miile, până'n marginele zării, dar fără străzi cât de cât amenajate între ele, fără clădiri mari care să marcheze oarecum un nucleu al răscrucilor de vieaţă, de aşezării, cu alte cuvinte, fără elementele care fac dintr'o aşezare urbană, *un puternic şi activ organism social-economic.* Rămâne o simplă adunătură de case umile, de bordee şi colibe, caşi cum ar fi mai multe sate alăturate unul lângă altul. Există astfel de aşezări, care oricât ar creşte — ca întindere şi număr de oameni— nu tind a deveni oraşe, rămânând veşnic sate[60]).

Criteriile mult mai nimerite pentru analiza urbanistică a unei aşezări, trebuesc căutate în structura socială şi densităţile omeneşti, în funcţiunile economice interne şi cele externe, în compoziţia populaţiei etc. Toate acestea se oglindesc în aspectul exterior adică în *fizionomia* aşezării.

Până pela jumătatea sec. XVIII-lea, nu găsim aproape nicio informaţie cu caracter descriptiv privitoare la Botoşani. După aceea, datorită importanţei crescânde pe care o capătă oraşul, ştirile — la început fragmentare— se înmulţesc din ce în ce, putându-ne da o idee destul de generală de altfel, cu privire la această chestiune.

Pentru cele dintâi timpuri după fundare, deşi nu avem ştiri istorice, putem deduce care era aspectul Botoşanilor. Vestit târg *sezonal,* cercetat de neguţătorii din depărtate colţuri ale ţării şi chiar de dincolo de hotare, la anumite date fixe, oraşul trebuie să fi avut aspectul mai tuturor marilor bâlciuri contimporane; adică o aşezare omenească numai pe jumătate permanentă, cu căsuţe de lemn înjghebate în grabă, cu bărăci pentru anumite mărfuri şi cu o mare piaţă pentru produsele de căpetenie ale locului: vite, cereale, pescărie, lemnărie etc. Acea aşezare avea în anumite timpuri ale anului pâlpâiri de vieaţă activă, sgomotoasă; în altele dimpotrivă, liniştea se lăsa deasupra căsuţelor umile dela

---

[60]) *Gh. Năstase:* — Curs de geografie umană, (litografiat) 1932, Iaşi.

acea răscruce de drum. Câteva hanuri sau ratoşe —locuri de popas— singure mai întreţineau atunci vieaţa târgului, în aşteptarea marei îmbulzeli de limbi străine şi de oameni de toată mâna, care trebuia să înceapă la cutare dată.

Cu cât însemnătatea iarmarocului dela Botoşani creştea, cu atât negustorii străini se simţeau mai ispitiţi de a se statornici acolo. Veniră astfel destul de mulţi armeni, veniră nemţi şi alte populaţii care aduceau cu ele un adânc spirit de vieaţă urbană şi care dădură desigur pe încetul măcar părţii centrale un caracter orăşănesc. Orăşănesc nu în sensul de astăzi al cuvântului, ci în înţelesul acelor vremuri: cu unele case durate în piatră, cu altele măcar şi de lemn dar ieşite cu un perete până la marginea uliţei, ceea ce dădea un aspect mai compact acelei părţi. In schimb, mahalalile rămân până târziu, cu înfăţişare deadreptul rurală.

Tendinţa de îndesire a caselor se face atât de simţită mai ales la începutul sec. XVIII-lea, încât chiar piaţa centrală din Târgul vechi este invadată de case, aşa fel că vornicul de Botoşani se vede silit (în 1742), să mute *târgul făinei*, care se ţinea acolo din vremuri vechi, în altă parte, fiindcă „îndesindu-se casele, n'au unde sta carele". Stăpânirea chiar, dă poruncă severă, că întru cât priveşte locul cel nou unde se face *târgul făinei*, „nimeni să nu-l astupe cu case sau dughene, ca să rămâe loc slobod". Iată aşa dar un început de preocupare de raţionalizare a târgului, dictată de îndesirea continuă a caselor. Acestea sunt, fără îndoială, elemente care arată că Botoşanii nu mai păstrau înfăţişarea unui sat.

Dar să nu ne facem prea mari iluzii despre urbanistica de pe atunci a Botoşanilor.

Dintr'un document contimporan (1742), în care e vorba despre o pricină între nişte evrei, se poate vedea care era aspectul unei case din partea centrală a Târgului. Mai înainte vreme —zice documentul— casa fusese „cu acoperemântul ei prost, *cu nişte suh* şi după ce au intrat Iosăp în casa aceia, o au tocmit şi o au coperit cu şindrilă şi au îngrădit'o cu zaplaz şi au făcut şi alte damuri *în ogradă*, suind'o la bun preţ"[61]). Aşa dar casele din centrul oraşului erau acoperite cu stuh sau şindrilă şi împrejmuite cu zaplaz. De acela abatele Boscowicz în 1762, când trece prin oraşul nostru, nu spune că e un oraş, ci numai *un fel de oraş* —„una specie di città"— despre care se exprimă cu destulă surprindere că a văzut şi geamuri de sticlă pe la unele ferestre, ceea ce era o raritate pe atunci.

Nevoia de a se îndesi târgul în centrul său, se vede că era şi mai simţită prin 1776, când locuitorii de prin preajma bisericii Uspenia, cer voie să-şi facă dughene „pe locul bisericii pentru alişverişul lor şi să plătească la biserică bezmenul locului" [62]). Totuşi, îndesirea aceea nu era ceva pur urban, după cum se vede din acelaşi document, în care se arată că bezmănarii n'au respectat condiţiunile, „făcând grajduri de cai şi găinării,... osăbit că tot într'acele dughene sau deschis şi furme (= pitării), lucru primejduitor, *fiind desime* şi lângă biserică".

Alt document prin 1787 arată cam acelaş fel de case în centrul oraşului. Cutare lasă prin diată (= testament) „casile meale în carele am lăcuit şi cu pivniţă supt casă" şi cu grajd, care se megieşeşte cu'n *ratoş* şi cu „zaplazii bisericii Uspenii", lângă care casă s'au făcut „doî dugheni".

Totuşi existau destule case mari de piatră, mai ales cele boereşti, la unele chiar cu două rânduri. La 1796, când se zideşte, casa în care e astăzi *farmacia roşie*, era cea mai mare clădire din târg.

La 1805 trece prin Botoşani călătorul VINCENZ RATTHYÀNI, care lasă câteva însemnări foarte sugestive, deşi nu prea măgulitoare, cu privire la aspectul târgului. „După Iaşi şi Focşani, (Botoşaniul), trece drept cel mai mare oraş din Moldova, *nu are însă un aspect mai bun ca un sat prost*. Casele sunt joase, uliţele încurcate, murdare şi mai cu seamă pustii. Toate se înghesuesc în piaţă, care e destul de spaţioasă şi încon-

---

[61]) *N. Iorga:* Studii şi documente IV, p. 254, *Gorovei:* op. cit., p. 62,

[62]) *N. Iorga:* Documente botoşănene. In „Bul. Comis. monum. ist.. vol. VIII p. 6.

jurată cu o mulţime de magherniţi[63])". Mai departe însă, adaugă că a văzut şi case frumoase în Botoşani.

In acelaşi an englezul ADAM NEALE, vorbeşte despre dughenile „aranjate după moda orientală" pe care le-a văzut la Botoşani[64]).

Cu toată severitatea observaţiilor lui RATTHYÀNI, Botoşaniul nu păstra chiar înfăţişarea de „sat prost", decât doar pe la periferii. In părţile centrale, avea aspectul târgurilor orientale de pe vremuri. Un document din 1814 ne dă referinţe destul de cuprinzătoare despre această chestiune. „Fiindcă în uliţa Târgului vechi, toate dughenile şi de o parte de uliţă şi de altă parte, din învechime sînt făcute cu şandramale pe dinaintea dughenilor, care şandramale sînt făcute şi pentru folosul mărfurilor ce sînt pentru dugheni, că nu se strică de arşiţa soarelui şi a vântului şi, la vreme de ploi şi de gloduri, pentru înlesnirea norodului, având loc de mers pe jos, pe supt acele şăndrămăli, fără să pătimească atâta supărare[65])". Şi mai departe „toate dughenile au şandrămălile lor spre alişveriş şi folosul mărfurilor ce ţin prin dugheni, asemine şi această dugheană poate să aibă şandramaua ei". Ca trăsături urbaniste se remarcă *alinierea* caselor, — aşezate „de rând şi într'o linie" ca şi gândurile de „împodobire" a dughenilor.

Materialul de construcţie al caselor era variat: „unele cu bârne şi vălătuci"[66]), altele din piatră[67]).

Intrucât priveşte străzile, acestea erau în cea mai mare parte drumuri naturale, fără pavaj sau *poduri*, cum se spunea pe atunci pavajului de lemn. Lucrul acesta se vede limpede dintr'un hrisov al Domnului Mihail Grigorie Suţu, din 1820: *„acest târg se află şi până acum fără poduri pe uliţele sale,* din care pricină toată obştia târgoveţilor se află în cea mai mare strâmtorare de nevoe şi întru pătimire, afară din putinţă de a se mai suferi... Căci afară de greutatea aceia a umbletului de a nu putea străbate uneori nici cu sufletul dela un loc la altul,... osebit de vătămarea şi primejdia ce li se întâmplă de apururea în dobitoace, apoi cele mai de multe ori şi îndestularea târgului despre cele trebuincioase ale petrecerii, precum lemne, zahirele şi alte asemenea lucruri, vine cu totul în scădere, iar uneori şi în cea de istov împuţinare şi lipsă, neputând locuitorii să străbată în târg ca să aducă lucruri de acestea şi mai vârtos în vremile de ploi, primăvara şi toamna, când toate uliţele târgului se năruesc şi se fac de istov neumblate"[68]).

Anul 1820 înseamnă pentru Botoşani începutul unei noi epoci, în care preocupările edilitare îşi capătă o importanţă din ce în ce mai mare. Târgul crescuse, era în plină desvoltare, iar târgoveţii în frunte cu boerii şi negustorii, dându-şi seama de trebuinţa unor anumite îmbunătăţiri absolut necesare vieţii orăşeneşti, au făcut „obştească cerere şi rugăminte", către domnul ţării, „ca să se facă şi târgului acestuia o punere la cale", cerîndu-se îndreptarea uliţelor, prin alcătuirea de poduri sau şosele. Domnitorul se arată foarte favorabil, socotind cererea lor dreaptă, întrucât „acest târg, care, după întinderea lui, este al doilea politic al ţării aceşteia şi care după tot cuvîntul, se cuvine a fi adus în starea cea mai îndemânatică, spre odihna norodului lăcuitor într'ânsul"[69]).

Se institue o *„Casă obştească"* compusă din şase epitropi, care pe lângă alte atribuţiuni de administraţie orăşenească[70]), aveau îndatorirea de-a îngriji de pavarea

---

[63]) *N. Iorga:* Documente botoşănene. „In Bul. Comis. monum. ist." vol. VIII p. 6.

[64]) *Vincenz Ratthyáni:* Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Bukovina im Jahr 1805, Pest, 1812. p. 77. [cf. *Gorovei* op. cit. 51 şi 62].

[65]) *Adam Neale:* Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie. Paris. 1818, p. 12—13 cf. *Iorga:* — Un oraş românesc].

[66]) *N. Iorga:* Stud. şi doc. VII, 143; cf. *Gorovei:* — op. cit., 61. [68]) *A. Gorovei:* — op. cit. p. 62.

[67]) „...Dughenile mele ce am în oraşul Botoşani, în *Târgul Vitelor,* doi dugheni de piatră,... cu ogradă din dos..." 1816. *N. Iorga:* Doc. Botoşănene, Bul. Com. Ist. Rom. VIII p. 11.

[68]) *N. Iorga:* Stud. şi doc. V. p. 669; Cf. Gorovei: — op. cit. 60—61.

[69]) Hrisovul din 1820 în *Gorovei:* — Op. cit. p. 187.

[70]) „ Aşijderea şi pentru pricini de locuri de case şi dugheni, epitropii să fie slobozi a face cercetările cuviincioase şi a desbate acele pricini,... spre a nu intra adică unii în locul altora sau în locurile uliţelor şi a medianelor slobode..." *(Gorovei,* op. cit. 190).

uliţelor. Se institue şi un soi de prestaţie pentru *lăcuitorii mahalalelor* şi pentru *scutelnici*, de a lucra câte cinci zile pe an pentru îmbunătăţirea străzilor.

Imbunătăţirele urbanistice încep, deşi nu cu prea multă grabă şi cu destule poticniri. In 1825, prin poruncă domnească, începe construirea unui „pliaţ“, adică pieţe, în mijlocul oraşului.

In „Sama de bani“ — adică bugetul — oraşului din 1831, se văd trecuţi doi oameni pe cinci luni *pentru curăţitul drumurilor* şi „20 de cară ce au lucrat la drumuri“ [71]), ceea ce înseamnă încă prea puţin pentru străzile unui oraş întins cum era Botoşaniul. De aceea, în 1832 se cere de către Eforia oraşului, pavarea cu piatră a 3136 stânjeni de străzi [72]). Departamentul nu aprobă lucrările şi recomandă „deodată numai astuparea batacurilor ce îngreuiază comunicaţia“. Deşi descurajaţi de această rezoluţie, totuşi în 1833 eforii aduc la cunoştinţa Departamentului că au astupat cu moloz gropile străzilor. De asemenea făceau cunoscut că „o găsit un meşter cu salahorii lui, ca să pietruiască pliaţurile cu piatra ce o are Eforia adunată încă din anul trecut“.

Se pavează cu piatră atât piaţa, cât şi o uliţă centrală „care uliţă fiind podită cu scânduri până la un loc, acum cu totul se află stricată şi la vreme de sloată nu numai că trecători cu sloboda nu pot umbla, dară cu trăsurile apoi nici cum“ [73]). In afară de aceasta se pavează una dintre străzile principale ale oraşului „unde este pe acolo drum mare al ţării de jos, pe unde vin în oraş carăle cu sare, vin, păcură şi altele“, adică probabil cel din spre bariera Hârlăului.

Dar să nu ne închipuim că prin aceasta urbanistica botoşăneană câştigă prea mult. În acel târg cu aspect oriental, indolenţa şi lipsa de grijă îl fac să se prezinte sub toate raporturile ca un târg murdar. Chiar „*pliaţul*“ cel pavat, ajunsese în curând să fie „plin de gunoae şi de tină, ca de două palme“. Însăşi Departamentul treburilor din lăuntru, a fost sezisat de „marea neorânduială“ în ceea ce priveşte curăţenia târgului. „Că pe toate uliţele ar fi aruncate gunoae de prin ogrăzi, că mulţi locuitori ar fi făcut anume şanţuri de scurgere de prin ogrăzile lor în uliţe, pe la cuhni şi fântâni, că toate carele şi căruţele ce aduc lucruri de vânzare ar fi şezând în pliaţul pardosit cu piatră, încât gunoiul s'ar fi făcut nesuferit locuitorilor; că păscăriile nu s'au scos din târg, încât urmează putoare vătămătoare sănătăţii“ [74]). Se iau aspre măsuri de îmbunătăţire. Totuşi, deşi cu ocazia vizitării oraşului de către domnitor în 1835, se fac în grabă şi ocazional — după obiceiul românesc, — încă *trei poduri* noi, târgul nu evoluase prea mult. Se găsesc cu ocazia acelei vizite «uliţele foarte strâmte şi strâmbe», gardurile nealiniate chiar şi prin «ţentru». Ceea ce face să se dea imediat dispoziţii de aliniere şi lărgire a străzilor.

Dacă părţile centrale ale oraşului erau într'o adevărată efervescenţă edilitară, aşa cu mult puţinul care se putea realiza pe atunci, în schimb celelalte cartiere se menţin într'o stare cu totul sătească. Uliţele de pe la mahalale rămăseseră în starea lor naturală, pline de găuri, care le făceau cu totul impracticabile în timpul ploilor. Iată de exemplu un pasaj edificator, dintr'o *jalubă* din 1835, a unor târgoveţi din mahalaua Sfinţilor Voevozi, către cinstita isprăvnicie a ţinutului Botoşani: „În uliţa unde ne aflăm lăcuitori cu casele noastre sânt două batacuri, pline cu noroiu şi cu apă, unde nu este cu putinţă a trece trăsuri cu încărcatul nici cu deşertul, măcar a ni aduce câte un car de lemne şi altele, *nici măcar pe jos a trece*, că în trecutele zile vrând un copil a trece pe acea uliţă şi ţinându-se de zaplaz, s'au scapatat şi au căzut într'un batac şi de nu s'ar fi întâmplat un om pe acolo de a-l scoate, putea a se îneca“ [75]).

În afară de chestia pavării şi alinierii străzilor, o altă preocupare de îmbunătăţire urbanistică a constituit pentru efori *captarea şi aducerea apei* prin conducte în oraş.

---

[71]) *Gorovei*: op. cit. 201.

[72]) „Drumurile mari i o somă din a uliţelor şi a pliaţurilor, care după măsura ce li s'au făcut sânt în lungime de 3.136 stânjeni (afară de drumurile altor uliţi ce sânt mai în dos şi a măhălălilor care şi aceste în urmă sânt de nevoe a se face, precum se va socoti), să se facă din piatră“. *Traian Ichim*: — Din trecutul gospodăriei oraşului Botoşani (Rev. Moldovei „An. IV, Nr. 6—7; *Gorovei*: — p. 214.

[73]) *Gorovei*: 215—16, 257, 258. [74]) *Gorovei*: op. cit. 279. [75]) *Gorovei*: op. cit. 260.

Încă din 1828, târgoveţii cer să se construiască în piaţa centrală, „un havuz în care să se aducă apă pe oale, care să se verse într'însul, prin o cişme făcută lângă havuz"... Nu se execută însă nimic. În 1832 Eforia oraşului cere şi ea Departamentului treburilor interne, între altele: „Adusul apei de izvoară, pe oale, cu depărtare aproape cale de un ceas (căci mai cu apropiere nu se găseşte), i facerea unei case de ape cu cişmea în pliaţu târgului". Nici de data aceasta însă proiectul nu e primit, ca nefiind de primă necesitate. Totuşi populaţia îndesindu-se, fântânile existente nu puteau satisface nevoia de apă a oraşului. De aceea, împotriva deciziei Departamentului, în 1836, Eforia angajează doi ingineri să cerceteze împrejurimile oraşului pentru aflarea unui izvor puternic a cărui apă să se aducă *pe oale* în târg. Cercetările n'au dat rezultat favorabil. În 1844 se fac în oraş, mai multe fântâni cu pompă" [76]).

În aceiaşi vreme se pune şi altă problemă de ordin urbanistic, în Botoşani; e vorba de *luminatul oraşului* în timpul nopţii. Până pela 1832, ne relatează d. Gorovei, existau vreo 9 fânaragii, «cari aprindeau lumânări de său înfipte în vârful unor pari, dar lumânările şi fânaragii erau plătiţi de dughengii de pe la uliţi».

În 1832 se face proiectul de instalare a 150 de fânare noi, care au a se aşeza în depărtare de 15 stânjeni unul de altul, pe «generalnicele uliţi», iar pe celelalte uliţe la câte 25 stânjeni unul de altul. Nu s'au executat însă decât în 1833, şaizeci de fânare pentru tot târgul, adaos la cele vechi. La finele acelui an (1833), Botoşanii aveau în total 65 de fânare «numai prin uliţele din centru, iar la mahalale nu-s deloc». În 1834 numărul fânarelor din oraş se ridică la 100; ceea ce rămânea totuşi prea puţin, fiind nevoe ca şi'n anii următori să se sporească numărul lor. În 1843 se pun alte 30 de fânare noi, mai înalte şi mai luminoase, făcute «după pruba Eşului». Toate aceste fânare însă erau luminate cu *lumânări de său.* La 1845 se introduce un sistem nou de „luminarisire" a oraşului, care trebue să fi stârnit mândria târgoveţilor. Se introduc 56 de fânare cu *lămpi de oloi* [77]).

Dar încă o necesitate se ivea pentru acest târg în plină desvoltare. Casele târgului îngrămădindu-se din ce în ce mai mult şi fiind construite încă în mare parte din lemn, acoperite cu şindrilă sau stuh, lesne cădeau pradă incendiilor. De aici preocuparea Eforiei de a institui un corp de pompieri («tulumbagii») pentru paza de foc. În 1832 ia naştere cea dintâi organizare de pompieri în Botoşani [78]).

În fine în ce priveşte higiena, oraşul e împărţit în 6 despărţiri sau *ceastii.* „De fiecare ceastă vor fi câte 4 ciocli însărcinaţi şi cu sănătatea locuitorilor" [79])

După cum se vede din cele de mai sus, cu toate lipsurile, cu toate încetinelele începutului, epoca de după 1830 înseamnă o adevărată silinţă a târgului de a se gospodări, după trebuinţele orăşeneşti. Se vedea strădanie şi preocupări de îmbunătăţire la fiecare pas, cu toate micile frământări omeneşti care întovărăşeau fapta propriu zisă. „Socotim că cu vremea vom putea a săvârşi înfrumuseţarea oraşului"... Iată gândurile eforilor de pe atunci!

La baza acestor primeniri, — trebue să recunoaştem — stă organizarea nouă, introdusă de Regulamentul Organic, datorită căruia, oraşele Moldovei şi-au căpătat conduceri proprii: *eforiile orăşeneşti,* puse sub ordinele directe ale Departamentului treburilor din lăuntru (Ministerul Internelor); ceea ce a adus pretutindeni un suflu de viaţă nouă, care le smulse din amorţela de până atunci.

In vremurile următoare, Botoşaniul se desvoltă repede F. Neigebaur care trecu pe la jumătatea sec. XIX prin acest oraş, scrie: „Botoşani este al treilea oraş din principat cu mai mult de 20.000 locuitori..." Insă despre aspectul său nu are cuvinte prea de laudă: „cele 3847 case ale acestui oraş, sunt pe nişte strade foarte neregulate şi murdare." Dela acea dată însă, oraşul se primeneşte destul de repede. Casele cu două rânduri se înmulţesc;

---

76) Pentru chestia apei vezi: *Traian Ichim:* Din trecutul gospodăriei oraşului Botoşani. „Rev. Moldovei" II. 6—7 şi *A. Gorovei:* op. cit. pp. 214, 291.

77) Pentru chestia luminatului: *Ichim:* op. cit.; *Gorovei:* op. cit. 262 şi urm.

78) *Ichim:* op. cit.; *Gorovei:* 215. 79) *Tr. Ichim:* Docum. botoşănene. „Rev. Moldovei" IV, Nr. 8—9.

relicvă a mai rămas până astăzi doar o singură casă cu bolte într'o margine a pieţii Ferdinand. Străzile se îndreaptă şi se întreţin mai curate. Incendiile dese ajutară mult la aceste înoiri. La focul cel mare din 1887 mai toată *strada mare* avea case cu două rânduri. In centru, casele cu şandramale în faţă au dispărut, aspecul oriental al oraşului s'a pierdut încetul cu încetul. In celelate cartiere, în locul măruntelor căsuţe de ţară, case mari boereşti, construite în stilul european al vremei, înconjurat de parcuri, la care se întreceau florari vestiţi, transformă complet oraşul.

Epoca însă, în care târgul se modernizează cu totul, căpătându-şi aspectul acela îngrijit, estetic şi apreciat ca unul dintre cele mai frumoase oraşe ale ţării vechi, a fost între 1900 şi 1914.

In aceşti paisprezece ani se pavară cu piatră cubică numeroase străzi, se asfaltară cele din centrul oraşului, se canalizară mai toate străzile, printr'o reţea de canale care asigură bine scurgerea şi întreţin higiena oraşului, se realiză şi un alt vechi deziderat al botoşănenilor, aducându-se apă de băut pe conducte, dela 30 km depărtare, unde s'au găsit isvoare bune şi abundente (la Bucecea în dealurile Siretului), se lumină oraşul cu electricitate — Botoşaniul fiind printre primele oraşe ale ţării care introduce sistemul acesta nou de iluminare — se clădiră frumoase edificii publice, un teatru, şcoli primare şi secundare, spitale, căzărmi etc.

In preajma războiului mondial Botoşaniul ajunsese unul dintre cele mai frumoase şi îngrijite oraşe ale ţării, în afară doar de câteva cartiere, care rămăseseră veritabile *ghetto*-uri mizerabile. Locuri virane mai rămăseseră destule, precum şi foarte numeroase grădini de pomi. Acestea au alcătuit şi alcătuesc încă un caracter rural al oraşului.

De pe la 1916 însă, Botoşanii au început a se ruraliza. Tot timpul răsboiului — când oraşul a trebuit să adăpostească cca. 80—100 mii de locuitori — a fost o epocă de inerentă distrugere. Şi după aceea însă, urmă o continuă ruinare. Ruinare datorită edililor preocupaţi cu totul alte idei decât cele urbanistice, precum şi unor împrejurări generale, nefavorabile oraşului.

Intrucât priveşte urbanistica actuală a Botoşanilor se remarcă următoarele:

Există trei aspecte diferite de oraş în Botoşani, ca şi cum ar fi trei aşezări omeneşti deosebite puse una lângă alta:

1. *Părţile centrale* sunt ocupate cu case îngrămădite, lipite prin pereţiii lor, afară de mici şi puţine locuri neclădite. Cele mai multe case au două rânduri (adică parter şi un etaj), un mic număr doar având trei rânduri sau un singur cat. Străzile în acest cartier sunt toate pavate sau asfaltate. O caracteristică a părţii acesteia sunt străzile de „faţadă" cu un aspect destul de acceptabil, între altele „dosnice", spre care toate casele stau întoarse cu spatele. Nu s'a ajuns la concepţia urbanistică a caselor cu două faţade, menţinându-se încă strâmte şi murdare ogrăzi interne.

Din acelaş cartier central, sau ca prelungiri ale lui, fac parte unele porţiuni care au păstrat caracterul tipic de *Ghetto*; case mici, murdare, de cele mai multe ori numai cu parter, înghesuite, stând adese ori gata să cadă; Străzi înguste şi întortochiate, pe unde se joacă copii murdari de-avalma cu purceii, unde umblă nestingherite păsările de curte şi cânii, scurmând prin gunoae, unde femeele îşi atârnă rufele la uscat şi unde foesc molimele. Acest aspect urbanistic de import, adus din Galiţia, se menţine încă în parte prin cartierul halelor — vechea calicime, – cartierul din jurul străzii Sf. Ilie, pe lângă Târgul vitelor etc. Părţile acestea sunt în cea mai mare parte locuite de evrei.

Porţiuni cu casele îngrămădite perete în perete, deşi cele mai multe fiind numai cu parter, se află şi pe la bariere, în lungul arterelor principale: bariera Iaşului, bariera Suliţei (Ştefăneştilor), bariera Dorohoiului până la Uzina electrică, bariera Săvenilor etc.

2. *Cartierele mijlocii*, formează o arie de lărgime neegală, care înconjoară centrul compact. In această porţiune casele deşi mari şi adese luxoase, sunt înconjurate de curţi. Nu stau cu faţada până la stradă, ci trasă cu câţiva metri în interiorul curţii. Adeseori întovărăşite de parcuri particulare sau publice (Grădina Eminescu, grădina

Primăriei), sau chiar numai de grădini cu pomi roditori. Aspectul general al acestei părţi e aşa dar, de case mari, ascunse între verdeaţa pomilor (Fig. 10).

La Nord această zonă cuprinde mai toată strada Primăriei, Bulevardul Eminescu până pe la spitalul Mavromati şi străzile intermediare. Spre Vest ţine până pe la răscrucea dintre strada Agafton cu strada Vila Boian şi pe aceasta din urmă până la strada Kogălniceanu. Spre Sud strada Liceului şi strada Sf. Ioan, strada Armeană, strada Sf-ţii Voevozi, strada Victoriei, strada I. C. Brăteanu. Spre răsărit acest cartier lipseşte, fiind înlocuit cu mahalale de tip *ghetto*.

3. In fine *zona periferică,* sau *măhălălile,* — cuprinzând cartierele Belciug, Humăria, Cărămidăria, Popăuţi, Luizoaia, Cartierul Agafton, Procov etc. — e formată din case mici, cu aspect adesea ţărănesc, înconjurate de grădini în care se cultivă plante alimentare, unele păstrând dimensiuni şi aspecte de veritabile ogoare, cu porumb, cartofi sau zarzavaturi, pe unele locuri se adaugă grădinile cu arbori fructiferi şi „ogrăzile" în care se cresc păsări de curte. De asemenea se pot observa pe alocuri şi grajduri de vite. Cu un cuvânt, un cartier de veritabile gospodării ţărăneşti. Străzile, deşi mai toate luminate cu electricitate, chiar dacă sunt aliniate, nu sunt pavate şi nici şoseluite, după cum mai pretutindeni lipsesc trotuarele de pe margine. E un aspect întru totul rural.

Deosebirile atât de fundamentale între cele trei zone ale oraşului de astăzi, nu sunt numai simple aspecte, datorite poate capriciului locuitorilor; înfăţişarea lor deosebită se datoreşte unui cumul de cauze: diferenţei de *structură socială* între cele trei zone, diferenţei de *funcţiuni economice,* diferenţelor de *densitate omenească* şi *diferenţelor etnice.*

§ 3. — *Structura socială şi densităţile.* — Categoriile social-economice ale oraşului au variat în decursul timpului; transformarea lor procentuală stând în funcţiune nu numai de evoluţia funcţiunilor oraşului, ci şi de evoluţia mentalităţii sociale. Pentru ilustrarea celor de mai sus, vom analiza pe scurt structura populaţiei oraşului cu o sută de ani în urmă (la 1832), utilizând rezultatele catagrafiei din acel an.

Populaţia totală de 13.795 suflete sau 2.853 familii (4, 8 membri de fiecare familie), locuia în 2.934 de case. Erau în total 6.897 bărbaţi şi 6.899 femei.

Statistica e întocmită după clase sociale. In frunte stă *„clasul boerilor"*, numărând 405 suflete. Cei mai mulţi locuiau în mahalaua Vrăbieni. Urmează apoi *„clasul mai de gios"*, care cuprinde negustorii, meşteşugarii, lucrătorii şi slujitorii. Clasul acesta era cel mai numeros (72 $^0/_0$), cuprinzând 10.027 suflete. *„Tagma bisericească"* era trecută deosebit, reprezentând 372 de suflete.

Pe *cvartale* erau răspândiţi după cum urmează: [80])

Felul locuitorilor (1)	Cvart. 1 (Procov; Mură-reşti) (2)	Cvart. 2 (Sf. Ghe-orghe) (3)	Cvart. 3 (Tg. Nou) (4)	Cvart. 4 (Calici-mea) (5)	Cvart. 5 (Vră-bieni) (6)	Cvart. 6 (Pliaţul Târgului) (7)	TOTAL (8)
Boeri	10	5	14	10	70	15	124
Cucoane	11	6	10	10	77	16	130
Fii de boieri	10	4	12	7	38	5	76
Fiice de boieri	16	3	7	4	22	3	75
Slugi	23	3	91	6	103	21	250
Slujnice	16	4	16	5	120	20	181
Fii de slugi	2	—	—	4	60	—	66
Fiice de slugi	2	—	—	4	27	—	33
Ţigani	20	—	9	21	53	80	183
Ţigance	28	1	7	26	90	93	245
Fii de ţigani	2	—	—	9	25	45	81
Fiice de ţigani	4	—	5	10	17	14	50
Clasul mai de gios	1.403	1.890	1.494	2.230	842	2.168	10.027
Tagma bisericească	38	85	61	55	94	39	372
Supuşi străini	30	50	65	33	60	185	423
Jidovi	68	108	229	362	45	665	1.477
Total	*1.683*	*2.159*	*2.020*	*2.796*	*1.743*	*3.369*	*13.793*
Numărul caselor	334	382	412	643	287	816	2.934

[80]) Extras din lucrarea d. *Gorovei:* Monografia oraşului Botoşani, p. 93.

„Clasul mai de gios“, e cel mai interesant. Sunt de exemplu, unele meşteşuguri sau negustorii ocupate exclusiv de români (abagerii, blănarii, boengii, chetrarii, dulgherii, olarii, pălărierii, pescarii, talpalarii, etc...; altele care aparţin mai ales armenilor (bogasierii, cafengii, mindirigii, posesorii adică arendaşi de moşii, etc...); altele în fine, în care evreii pătrunseseră în foarte mare număr (ex: argintari, cârciumari, casapi, chitari, croitori, cuşmari, lipţicani, sacagii, steclari, etc...).

Pentru mai multe amănunte dăm tabloul de mai jos[81]).

Meşteşuguri şi negustorii (1)	Români (2)	Armeni (3)	Evrei (4)	Total (5)
Abageri	5	—	—	5
Argintari, alamari	2	—	15	17
Bacali	24	9	—	33
Bărbieri	4	2	—	6
Blănari	45	—	—	45
Boengii	5	—	—	5
Bogasieri	—	22	—	22
Braşoveni	2	3	—	5
Bucătari	2	—	—	2
Butnari	5	—	—	5
Cafengii	4	12	—	16
Cârciumari, rachieri	79	6	46	131
Casapi	10	—	22	32
Cavafi	1	—	—	1
Chetrari	32	1	—	33
Chitari	—	—	12	12
Ciocli	3	—	5	8
Ciubotari	82	—	29	111
Cismari	19	29	—	48
Cojocari	15	—	—	15
Croitori	32	3	98	133
Curălari	4	1	—	5
Cuşmari	—	—	33	33
Dulgheri	21	—	—	21
Făclieri	4	1	—	5
Furmagii	7	—	—	7
Lipţicani	—	—	42	42
Mahaii	—	—	2	2
Mindirigii	—	5	—	5
Moşănaşi	1	—	—	1
Muncitori	72	—	—	72
Olari	6	—	—	6
Pălărieri	11	—	—	11
Păscari	17	—	—	17
Pastramagii	1	—	—	1
Posesori	7	38	—	45
Precupeţi	33	—	23	56
Rotari	2	—	—	2
Sacagii	—	—	5	5
Solonari	8	20	—	28
Soponari	11	2	—	13
Steclari	—	—	11	11
Stoleri	1	—	—	1
Străchinari	2	—	—	2
Şlicari	2	—	—	2
Talpalari	45	—	—	45
Trăistari	—	—	9	9
Zugravi	2	—	—	2
Cu tot felul de meşteşuguri	10	—	202	212

Categoriile de meşteşugari în care n'au putut pătrunde străinii şi rămăseseră până la acea dată (1832) aproape exclusiv româneşti, s'au putut păstra datorită acelor organizaţiuni medievale, *breslele*, care erau nişte asociaţiuni cu caracter strict închis pentru străini. Unele din ele s'au menţinut tari până pela Unire, fiind înlocuite apoi — sub influenţa vremurilor noi — şi nimicite de către meseriaşii străini. Unele bresle, cum era cea a *blănarilor*, şi-au avut o organizaţie bine închegată, cu statute întărite de către mitropolitul ţării, cu biserică proprie de închinare (Sf. Ilie), cu justiţie proprie etc...

Astăzi, din numărul total al locuitorilor oraşului Botoşani, cca. 25—27 % sunt comercianţi, 20 % meseriaşi, 10 % lucrători de fabrici şi cca. 23 % agricultori, etc...

Se observă aşa dar că ocupaţiile pur urbane, — adică comercianţi, meseriaşi şi lucrători industriali,—formează la un loc abia 55—57 %; cu alte cuvinte puţin mai mult de jumătate din populaţie. Proporţia agricultorilor (23 %), e prea mare pentru o aşezare urbană, ceea ce explică în parte înfăţişarea şi funcţiunile economice rurale, pe care le păstrează Botoşaniul.

E de observat însă, că nu toate cartierele oraşului păstrează un procentaj asemănător celui general al oraşului. După cum sub raport urbanistic oraşul se împarte în trei zone cu caractere deosebite, tot aşa şi sub raportul structurei sociale. Astfel deosebim:

1. — *Cartierul comercial şi industrial*, care se întinde aproximativ cam cât ţine cartierul central (al caselor îndesite, cu unul sau mai multe etaje), cu deosebirea că îl

81) *A. Gorovei:* op. cit. p. 179 — 180.

Clişee : *Ing. Botescu*

Fig. 12. — O stradă din Botoşani acum treizeci şi ceva de ani (se văd fanarele cu petrol şi fântâna. Nu fusese introdusă nici electricitatea, nici canalizarea).

Fig. 13. — Botoşanii la 1900. Privire generală.

Clişee : *Fotofilm*, Cluj.

Fig. 14. — Teatrul din Botoşani

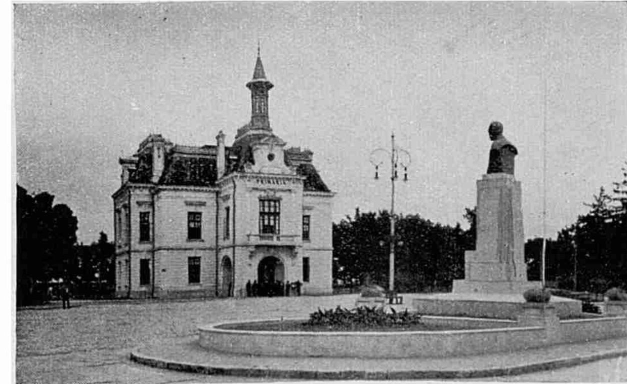

Fig. 15. — Primăria oraşului

Fig. 16. — O parte din cartierul central al oraşului

Fig. 17. — Colţ din grădina publică a oraşului

depăşeşte în partea dinspre gară, unde se întinde cea mai importantă zonă industrială a oraşului. (Sunt acolo uzina electrică a oraşului, morile cele mari, fabrici de uleiuri, de ţesături, ateliere metalurgice etc...).

Cartierul acesta e ocupat mai ales de negustorime şi de meseriaşi. Lucrătorii din fabrici, de altfel puţini la număr, locuesc în cartierele periferice şi stau acolo numai în timpul orelor de lucru. Micii meseriaşi, care au atelierele în partea centrală a oraşului, au şi ei

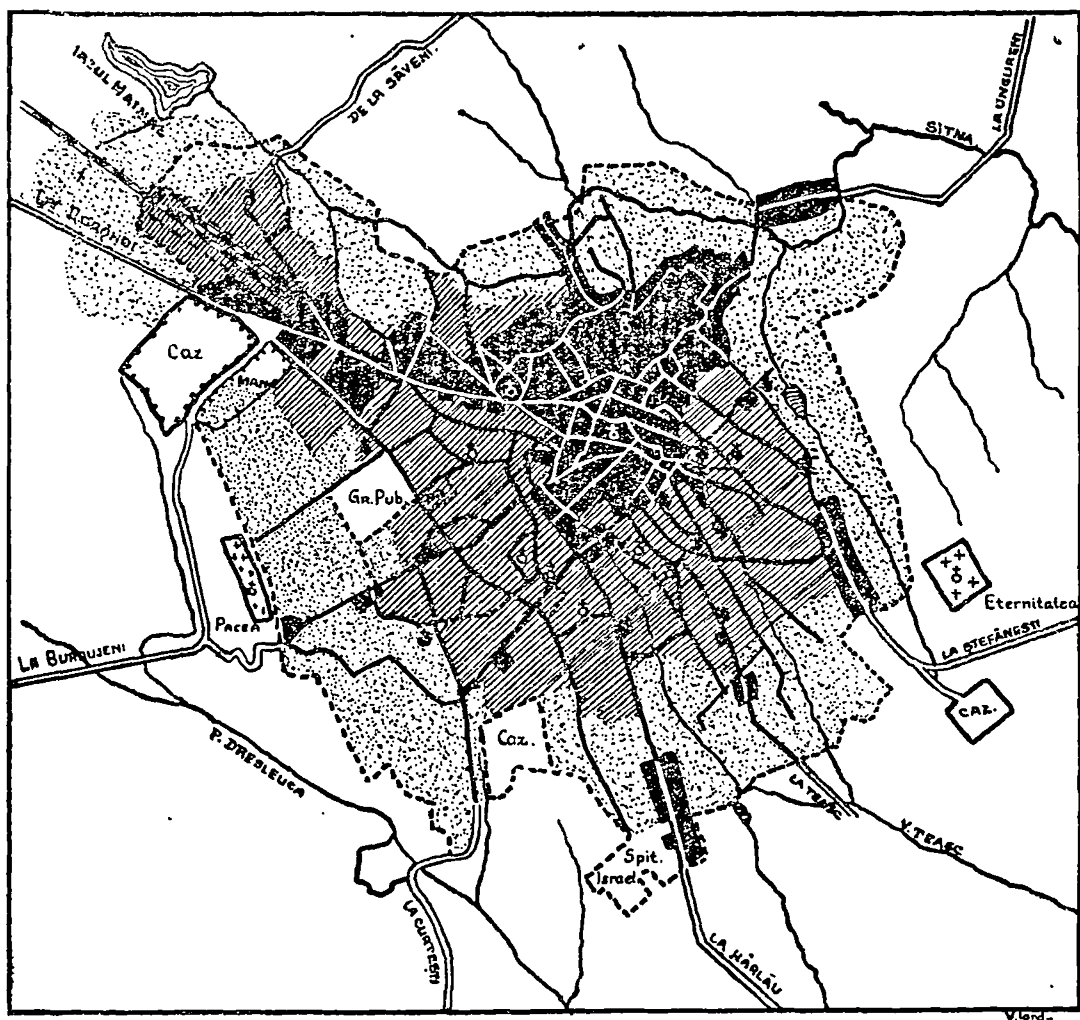

Fig. 18. — Harta zonelor structurale a oraşului Botoşani (*Negru* – cartiere comerciale şi industriale ; *haşuri* = cartierele mijlocii, ocupate de funcţionari, profesionişti liberi etc.; *puncte* = cartierele periferice cu aspect rural şi populaţia agricolă).

de obicei locuinţele tot în zonele periferice. Negustorii în schimb, locuesc în majoritate în acest cartier central, la etaj; deşi în ultima vreme se observă o tendinţă de-aşi strămuta locuinţele mai mult în cartierele mijlocii ale oraşului. Un fel de *descongestionare* a cartierului comercial, pe delături, o tendinţă aşa dar de nivelare a densităţilor omeneşti în interiorul oraşului.

Astfel, deşi această zonă pe care am numit'o comercială şi industrială, prezintă o

densitate mai mare decât celelalte, densitatea ei nu e permanentă, din cauză că 30 % din populaţia care o locueşte în timpul zilei, se retrage noaptea în alte zone ale oraşului.

O principală zonă de odihnă a populaţiei negustoreşti, o formează cele două-trei *ghetto-uri* ale târgului, unde locuesc comercianţii mărunţi, micii meseriaşi şi o parte din lucrătorii de fabrică. Astfel de cartiere sunt: *Calicimea* de lângă hale şi *Cartierul Sf. Ilie*, până dincolo de obor.

2. — *O zonă mijlocie*, ocupată în genere de pătura intelectuală a oraşului (liber profesionişti, funcţionari...), negustorii bogaţi, de patronii industriali şi de unii mari proprietari agricoli.

Această zonă cuprinde cartierul dintre strada Primăriei şi bulevardul Eminescu, apoi porţiunea dintre strada Lascăr-Catargiu şi strada Vila Boian, până la Spitalul de Copii, Cartierul Sf. Ioan, Cartierul Armenesc, apoi zona se închide cu străzile: Victoriei, Vânători, Brăteanu. La partea de Nord a oraşului nu există această zonă mijlocie, căci dela cartierele comerciale se trece direct la zona agricolă.

Această a doua zonă, ar putea fi numită *zona de odihnă*, deoarece atât liber profesioniştii, cât şi funcţionarii sau negustorii care îşi au locuinţele acolo, lipsesc toată ziua sau o bună parte a ei, fiind reţinuţi la birourile şi instituţiile la care lucrează. Cu alte cuvinte, cu această zonă se întâmplă tocmai contrariul de ceea ce se petrece în zona centrală: acolo se remarcă o aglomerare în timpul zilei şi o rărime nocturnă, pe când în zona mijlocie, tocmai în timpul orelor de lucru ale zilei, locuitorii lipsesc, aglomerându-se în timpul destinat odihnei (orele dela amiază şi din cursul nopţii). Există aşadar o strânsă relaţiune de *compensaţie* între cele două zone, centrală şi mijlocie.

3. — In fine ultima zonă, pe care o numim *zona agricolă* sau sătească, înconjoară de jurîmprejur oraşul. In afară de porţiunile ocupate cu vii şi livezi dintre bulevardul Eminescu şi Manutanţă, Cimitirul Pacea, bariera Curteşti, zona aceasta mai cuprinde mahalaua dintre Cazarma 37 Infanterie şi Cimitirul Evreesc, mahalaua de pe valea Cacainei, mahalaua Sf. Niculai şi cea dela capătul străzii Alexandru cel Bun, mahalaua Belciug apoi Humăria, Cărămidăria şi Lipovenia ca şi părţile dinspre valea Sitnei şi iazul Hainal (Cartierul Luizoaia), şi cel al Şcoalelor normale. In această zonă, cea mai mare parte a locuitorilor au păstrat îndeletniciri săteşti. Cultivă zarzavaturile necesare pieţii zilnice, fiind ajutaţi la aceasta şi de văile din jurul oraşului: Dresleuca, Cacaina şi afluenţii Sitnei. Cultivă porumb, cartofi, sfeclă şi plante de furaj chiar în grădinile lor din oraş, dar mulţi dintre locuitorii acestei zone, au sau arendează ogoare în apropiere de oraş; cresc vaci pentru laptele pe care-l distribue în celelalte zone ale oraşului, cresc cai pentru cărăuşie, după cum şi destule oi, pe care le pasc pe islazul oraşului. Cu alte cuvinte prin ocupaţia lor aceşti locuitori rămân numai cu numele orăşeni, ei fiind în realitate săteni. De aceea, cu excepţia micilor meseriaşi şi a lucrătorilor de fabrică sau funcţionarilor inferiori cari locuesc în această zonă, restul populaţiei, populaţia agricolă, duce la periferia oraşului o vieaţă *quasi-rurală*, îndeletnicirile fiindu-i ţărăneşti, dar profitând de unele beneficii urbane între cari cel mai de seamă e apropierea debuşeului pentru desfacerea produselor lor.

Din urmărirea structurei sociale a târgului se poate desprinde limpede o strânsă concordanţă între cele trei zone limitate după criterii urbanistice şi cele trei zone limitate în funcţie de criterii sociale. Funcţiunile sociale se resfrâng direct în fizionomia diferitelor zone ale oraşului.

In privinţa densităţii locuitorilor, neavând la îndemână un recensământ pe străzi, ne vom mărgini la câteva observaţii generale.

Densitatea locuitorilor pe întreaga întindere a oraşului până la şanţurile lui înconjurătoare e de cca *35 loc. la ha*, ceea ce reprezintă o densitate urbană foarte redusă. Această cifră, alături de ocupaţia sătească a celor 23 % din locuitorii târgului, explică până la un punct aspectul zonelor mijlocie şi periferică, unde casele se răsfaţă printre grădini imense sau maidane neclădite.

Zona cu adevărat orăşenească şi ca aspect (case îngrămădite cu etaj) şi ca structură socială (zonă comercială şi industrială), are o densitate de cca 150 loc. la ha., cuprinzând singură aproape o jumătate din populaţia oraşului pe o întindere numai de $^1/_9$ din suprafaţa totală a oraşului. Iată de unde rezultă caracterul *compact* al acestei porţiuni de oraş.

Celelalte două zone (mijlocie şi periferică), prezintă o densitate rurală, de21 loc. la ha. Această densitate e chiar mai redusă decât a satelor de tip *compact*, apropiindu-se de aceia a satelor de tip *adunat*, ţinând seamă de împărţirea lor nouă datorită d. Vintilă Mihăilescu. Cât priveşte periferia propriu zisă a oraşului, în zona viilor şi livezilor (de ex. dela Cimitirul Pacea, până la bariera Curteşti) densitatea e aceea a satelor de tip răsfirat.

După cum se vede, luată în general, populaţia în cuprinsul oraşului e extrem de rară. Dacă ar avea o densitate normală orăşănească, ar putea încăpea în medie cca. 150.000 de locuitori în Botoşani. In realitate el are de 5 ori mai puţin.

Deşi oraşul nu are un plan regulat, — de altfel ca majoritatea oraşelor cu vechime măcar de câteva secole,— cu toate micile alinieri şi rectificări făcute de câteva decenii, totuşi se pot desprinde marile linii ale planului său. Reţeaua de drumuri se apropie de tipul *radiocentric*. Principalele străzi sunt prelungirea celor vreo 8 şosele care intrând pe barierele târgului se întrunesc în inima oraşului, în porţiunea centrală dintre Uspenia şi Sf, Gheorghe, adică în *Târgul Vechiu* de odinioară. Acolo era vechea răscruce care a creiat şi dat viaţă târgului. Cele 8 artere principale sunt următoarele: 1. *Şoseaua Naţională* (care intră în oraş în partea dinspre Dorohoi şi Cernăuţi). 2. Str. Agafton şi Marchian (care continuă dinspre Suceava). 3. *Str. Vila Boian, Liceului* (care continuă şoseaua dinspre Corni-Curteşti). 4. *Şoseaua Iaşului*, dinspre Hârlău-Iaşi. 5. *Str. Sf. Neculai, Sf. Voevozi*, venind dinspre Teasc-Zăiceşti. 6. *Vânători*, continuând şoseaua dinspre Ştefăneşti şi Bivolari-Todireni-Suliţa. 7. Strada care coboară din Târgul vitelor spre Ungureni-Săveni). 8. Str. Popăuţi spre Cişmea-Nicşeni.

S'ar părea că porţiunile cu case îndesite din preajma barierelor mai importante (bariera Iaşului, bariera Suliţei, bariera Săvenilor, a Dorohoiului etc...), în care îndeletnicirea locuitorilor e în cea mai mare parte comerţul, ar constitui un început de formare a unor centre subsidiare, care să dea oraşului tiparul *polinuclear*. E numai o aparenţă, întrucât oraşul polinuclear îşi are altfel de evoluţie a întinderii în spaţiu, rămânând multă vreme cu întinderi mari agricole nezidite şi umplute relativ târziu, între porţiuni de oraş evoluat (Timişoara) sau, acolo unde în întinderea lui grăbită, un oraş a înglobat în aria sa vechi târguşoare (în parte Iaşul). Botoşanii şi-au avut o desvoltare de continuă întindere în lungul marilor artere care formau din vechime răscrucea din mijlocul său. Tocmai această întindere radiară se vădeşte prin acele porţiuni cu case îndesite şi rosturi comerciale, din lungul principalelor drumuri. Ele constituesc astăzi un fel de avant-posturi ale centrului; locul de activitate al negustorimei mărunte, care iese înaintea populaţiei rurale, atât pentru a o uşura de produsele ei săteşti, înainte de a fi concurată de negustorimea mai dornică din centru, fie pentru a-i strecura mărfurile ei inferioare. Acesta e un fel de hop pe care-l are de trecut populaţia sătească înainte de a ajunge în obor şi în care de cele mai multe ori se împiedică.

Din observarea hărţii structurii geografice (zonei structurale) şi aceea a structurei sociale a Botoşanilor, — concordante în bună parte,— se vede aşa dar că măruntele nuclee comerciale dela bariere, întăresc tocmai aspectul radiocentric al oraşului prin marcarea mai distinctă a principalelor artere economice ale oraşului.

IV. Funcţiunile economice ale oraşului. § 1. — *In trecut*. — Născut la o răscruce de drumuri mari, în legătură cu una din principalele axe de comerţ ale Europei evului mediu, *Botoşaniul a avut dela început rolul unui mare iarmaroc*. După un hrisov al lui Petru Şchiopul din 1579, „cel mai vechi iarmaroc în Moldova a fost cel care se ţine în Botoşani“; iar după mărturiile unor călători cari l-au vizitat în veacurile următoare, ar fi fost nu

numai cel mai de seamă iarmaroc al Principatelor, dar chiar unul dintre cele mai mar iarmaroace din Europa centrală. Astfel geologul HACQOET, care vizitează Botoşaniul în 1789 rămâne cu totul impresionat de negoţul său. Despre iarmarocul de acolo se exprimă că ar fi mult mai însemnat decât al oricărui oraş din Austria. Se aduce stofă engleză, franceză şi turcească. Atâta dever nu se facenici într'un mare oraş european [82]). De asemenea MAX. FRED. THIELEN, care trece prin Botoşani după 1810, spune că oraşul „face un *comerţ foarte viu*, care se întinde până la Brody, Brünn şi Leipzig", iar despre *iarmaroc*, spune că e dintre cele mai vizitate din întreaga Moldovă [83]). O mulţime de alţi călători (Abatele BOSCHOVICH, în 1762, Baronul DE TOTT în 1768, Polonul MIKOSCHA în 1782, Doctorul englez NEALE în 1805), trecând prin Botoşani, vorbesc despre negoţul sau prăvăliile acestui oraş [84]).

Dela început, comerţul botoşănean, trebue să fi avut mai ales specialitatea produselor locale din N. Moldovei. D. N. IORGA, crede că aci în Botoşani „fusese la început târgul de hotar al boilor, înainte de a se muta la Şipineţ şi Lenteşti" [85]). In afară de boi, oraşul a rămas vestit multă vreme pentru comerţul său de *cai*. Vestiţii cai moldoveneşti de pe timpuri, din câmpiile de Nord ale Moldovei veneau, unde se pomeneşte până târziu despre multe crescătorii de cai sau iepe, pe vechile *branişti* domneşti. Până târziu s'a păstrat obiceiul să se trimită caii dela curtea domnească la iernat în Botoşani [86]). Mai era vestit comerţul cu *făină* şi *cereale* la Botoşani. Era – după cum am arătat— şi un cartier care se numea *Tg. Făinei*, încă pe la 1740. Se pomeneşte adeseori şi de comerţul cu *miere de albine*, care se vindea cu poloboacele, iar în vreme de invazii de-ale oştirilor străine, se ascundeau în gropi săpate în pământ [87]). Se mai făceau mare negoţ de *blănuri* [88]); nu numai blăniţe de miel şi oaie sau de vânat din părţile de Nord ale Moldovei (iepure, vulpe, lup etc...), dar chiar blăni scumpe şi rare aduse de negustori ruşi şi ucrainiţi.

Se mai vindea *lemnărie*, adusă din părţile de munte, *fân* [89]), *peşte* din numeroasele iazuri ale Moldovei de N., de unde până în timpul din urmă se mai scoteau 60—70.000 kg. anual etc...

Intrucât priveşte „*industria*" oraşului în trecut, aceasta n'a fost multă vreme reprezentată decât prin ateliere, chiar dacă ele erau numite pompos „fabrici". Astfel în „*Catagrafia a toată suflarea aflătoare în târgul Botoşănilor din ţinutul Botoşăni în anul 1832*", se arată a fi în total 49 de „fabrici". Intre acestea se enumără : Una de lumânări, trei de oloi, colţuni, boia, tulpane, pălării; 22 fabrici de pânzeturi şi piei, 6 de găitan, 8 de mătasă, de lână şi de sopon, precum şi 6 velniţi, 15 fierării şi 3 mori.

Totuşi, aceste modeste începuturi, sunt acele care stau la baza desvoltării industriale de mai târziu; în aceleaşi ramuri activează şi veritabilele fabrici cari apar câteva decenii mai târziu.

Mai erau numeroşi meseriaşi cu diferite meşteşuguri ca: argintari, butnari, pietrari, cismari, brutari, croitori, olari, soponari, stoleri etc... cca 800 la număr, cari contribuiau la transformarea materiilor prime, făcând astfel încă de pe atunci din Botoşani, un important centru cu funcţiune economică de pompă aspiro-respingătoare, pentru regiunea din care făcea parte. Atingând încă de pe atunci una din cerinţele urbanistice — de a fi centru de acumulare şi transformare a materiilor brute şi apoi de distribuire a produselor fabricate — Botoşaniul se dovedea un oraş foarte viu. Datorită activităţii lui, spre el tindeau de pretutindeni negustorii şi meseriaşii ca spre un centru înfloritor. Astfel, între 1800—1820, în afară de evreii cari se îngrămădeau aci, venind din Bucovina şi Galiţia,

---

82) *Hacquet:* „Neuste plysikalich-polische Reisen in den Jahrer 1788 und 1789 durch die Daceschen un Sarmatischen Karpathen. Nürenberg 1790., c. f. N. Iorga : Trecut Botoşănean („Rev. Moldovei, An. I Nr. 9.

83) *Max. Fried Thielen:* Die Europäische Türkey, Wien 1828; Cf. *Gorovei*, op. cit pag. 53

84) *N. Iorga:* Botoşani 1932 (10—11). 85) *N. Iorga:* Ist. comerţ. românesc I, p. 257—258.

86) *N. Iorga:* Stud şi doc. VI 315, 323, 338. 87) *Gorovei* op. cit. p. 331, 332. 88) *Gorovei* op. cit. p. 334.

89) Din ţinutul Botoşanilor se alimenta şi Curtea Domnească cu fân. În 1739 se duceau 200 de stoguri la Curte. De altfel bogăţia aceasta a ierbei a rămas şi ca marcă pentru judeţ: o coasă înfiptă într'un câmp cu iarbă înaltă.

se observă un veritabil curent de revărsare a populaţiei negustoreşti dela Suceava (în special Armeni), din părţile Cernăuţului şi Galiţiei (Lehi), ba chiar şi câţiva nemţi şi unguri din Transilvania etc...

De altfel, faptul că Botoşaniul era într'o adevărată stare de înflorire, ne-o arată şi unele descrieri de ale contemporanilor. Astfel, atât FILIPIDE în 1790, cât şi FOTINO în 1800, vorbind despre ţările româneşti, pomenesc despre Botoşani ca despre un foarte important centru al Moldovei, care ar veni „în al doilea rang după Iaşi şi este oraş de comerciu al doilea după Galaţi".

In 1810 cunoscutul geograf MALTE-BRUN se exprimă despre Botoşani că ar fi un oraş foarte comercial („ville très commerçante").

Deasemenea CEZAR BOLIAC scrie în 1856, că Botoşanii sunt „une ville très importante et par sa population, — qui est de 20.000 habitants — et par son commerce avec la Bucovine et la Galicie"[90]. La fel, în dicţionarul general de bibliografie şi istorie al lui DEZOBRY şi BACHELET din 1866, găsim menţionându-se despre acest oraş următoarele: „Botoczany, Commerce de Vins avec l'Allemagne. *Foires très importantes*"[91].

In raport cu definiţia care s'a dat oraşului — „o formă de organizare a spaţiului geografic în vederea concentrării, prefacerii şi redistribuirei bogăţiilor şi a energiilor sociale"[92], — e de observat că într'o normală funcţionare, aglomerarea urbană prezintă o zonificare în aria influenţelor sale.

1) Mai întâi se remarcă o zonă restrânsă la o rază de câteva ore de jurîmprejurul oraşului ceea ce poate însemna o întindere variabilă după viteza vehiculului: dela carul cu boi, până la vehiculele cu tracţiune mecanică-rapidă — zonă care să slujească la alimentarea acelei populaţii îngrămădite şi dedate unei activităţi neproductive în raport cu aprovizionarea ei zilnică. Zona aceasta care cuprinde sate ce trăesc din aruncarea aproape zilnică pe piaţa oraşului a produselor lor, a fost numită *zona de aprovizionare nemijlocită*[93].

2) Dincolo de ea, cuprinzând câteodată spaţii extrem de largi, dar discontinui, e *zona aprovizionării depărtate*. Nu toată întinderea ei, ci numai unele centre sau regiuni răzleţe, stau în raport de schimb cu aglomerarea noastră urbană şi între acele centre, pot fi adeseori oraşe cu mult mai mari sub raport economic; E vorba aşa dar de interpătrunderea şi suprapunerea acestor *hinterlanduri*.

Lărgimea celor două zone în relaţii economice cu Botoşaniul, se va lămuri prin descrierea funcţiunilor lui economice şi anume: *concentrarea produselor brute* din ţinutul Moldovei de Nord, *prelucrarea* sau *transformarea* lor în produse fabricate şi *redistribuirea* sau aruncarea lor pe pieţele care stau sub influenţa economică a oraşului nostru.

§ 2. — *Concentrarea produselor brute*. Cea dintâi nevoe a unui oraş e în legătură cu alimentarea locuitorilor săi, care în marea lor majoritate au ocupaţii neproductive ci numai consumatoare sub raport economic. Pentru Botoşani s'a văzut, că numai cca. 20—25% din locuitori se ocupă cu agricultura sau creşterea vitelor, — ocupaţiuni direct productive pentru alimentaţie — restul consumă.

Ne lipseşte o anchetă asupra consumului de alimente a oraşului cu privire la mai multe produse (pâine, legume, fructe, brânzeturi etc...), avem doar cifra vitelor tăiate şi consumate în oraş.

Aceste cifre[94], arată o simţitoare scădere în consumarea cărnii de oaie şi miel.

---

[90]) Pentru citatele de mai sus, vezi *Nădejde S. Ţiţu:* Dicţionar geografic al jud. Botoşani, pg. 46, 51, 53.

[91]) *Dezobry & Bachelet:* Dictionnaire général de bibliographie et d'histoire, Tom. I, p. 341, Paris 1866.

[92]) *V. Mihăilescu:* Câteva observaţii asupra geografiei oraşelor. Bul. Soc. Reg. Rom. Geogr. XLVIII, p. 331.

[93]) *Vintilă Mihăilescu:* Op. cit

[94]) Care arată numai vitele tăiate la abator, nu şi pe cele tăiate de particulari pentru consumul lor propriu. Mai ales mieii şi porcii, din aceasta de-a doua categorie, sunt destul de numeroşi.

Explicaţia e că industria ghiudenului, care odinioară, când era în floare, consuma o mare cantitate de carne de oaie e astăzi complet nimicită.

Actuala consumaţie este departe de a fi acoperită de cei cca 20—25% dintre locuitorii târgului, care se ocupă cu creşterea vitelor şi agricultura. Ea este acoperită şi de locuitorii satelor din zona aprovizionării nemijlocite.

Tablou de vitele tăiate anual în Botoşani[95])

Anii (1)	Bovine (2)	Oi (3)	Miei (4)	Capre (5)	Porci (6)	Total (7)
1875	4.480	7.172	12.393	—	—	—
1925	6.585	1.945	9.655	2	2.047	20.234
1928	4.931	2.161	7.502	10	1.610	16.214

Procurarea acestor produse se face: a) *în piaţa halelor din centrul oraşului,* care funcţionează în fiecare zi. La această aprovizionare concurează mai ales populaţia mărginaşe a oraşului; aceea populaţie mai mult săteană decât urbană. b) *In obor*, în târgurile săptămânale (Miercurea), unde vin locuitori din întreaga zonă de aprovizionare directă şi odată pe an, *în iarmaroace* (între 15 Septemvrie şi 10 Octomvrie) unde însă mai vin locuitori şi din regiuni mai depărtate, deşi raza acestor reuniuni se strâmtează din deceniu în deceniu. *d)* In fine, în prăvăliile alimentare (băcănii, brutării, mezelării, fructării etc.) care acumulează produse din zone de dimensiuni foarte largi, cuprizând mai toate felurile de climă ale pământului (dela ţinuturile cu poame mediteraniene şi tropicale, până la cele arctice care ne trimit pescării conservate) şi din toate gradele de longitudine) dela ceaiul şi orezul chinezesc, la mirodeniile Indiei, la vanilia şi cafeaua Americei etc.).

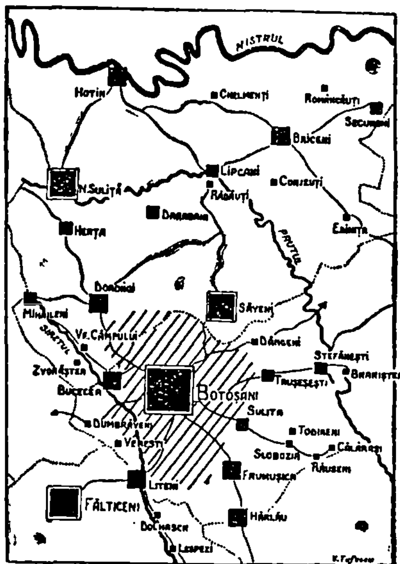

Fig. 19. — Oboarele şi iarmaroacele din Nordul Moldovei (mărimea patratelor arată activitatea lor anuală. Haşurat = întinderea zonei de activitate a oborului săptămânal al Botoşanilor).

Dintre aceste trei categorii, cea de-a doua prezintă un interes geografic mai deosebit. *Zilele de târg* şi mai ales *iarmaroacele* sunt acele care au dat viaţă oraşului şi i-au adus înflorirea din secolele trecute. Raza satelor care iau parte la zilele de târg săptămânale din Botoşani, cuprinde: Curteşti, Stânceşti, Vlădeni, Cucorăni, Băluşeni, Tudora, Vorona, Poiana, Orăşeni, Buzeni, Blândeşti, Cristeşti, Coşula, Gorbăneşti, Burleşti, Stăuceni, Dorobanţi, Popăuţi, Cişmea, Mănăstireni, Călugureni[96]).

Aceasta e aproximativ şi zona de aprovizionare directă a oraşului. Distanţele până la aceste sate fiind între jumătate oră şi cel mult 3—4 ore de mers.

Toate târgurile săptămânale, care înconjoară raza satelor ce merg la târgurile săptămânale din Botoşani şi anume: Dumbrăveni, Frumuşica, Suliţa, Truşeşti, Dângeni, Bucecea, cuprinde suprafeţe mult mai mici. (v. fig. 19).

Iarmaroacele se ţin în fiecare an între 15 Septemvrie şi 1 Octomvrie. In timpurile

[95]) Pt. 1875 şi 1925 a se vedea: *Dr. C. Băcăoanu*: Medicii şi farmaciştii din Botoşani, în „Rev. Moldovei" An. V. Nr. 7—9. Pentru 1928: Starea economică şi raportul activităţii Camerei de Comerţ şi Industrie Botoşani, pe 1928, pg. 10

[96]) Vezi, „Starea economică şi raportul asupra activităţii Camerei de Comerţ şi Industrie Botoşani, 1927". — Anexa III.

vechi, erau patru iarmaroace pe an: unul de Sf. Ilie, altul de Sântămăria mică, altul de Sf. Vineri şi în fine de Sf. Teodor. Cele patru iarmaroace anuale întreţineau vie activitatea comercială a Botoşaniului.

Astăzi, deşi schimbul acesta efectuat în iarmaroc şi-a redus mult proporţiile, Botoşaniul e încă cel mai important centru de târg, din tot nordul Moldovei.

După statistica din 1928 a Camerei de Comerţ din Botoşani, — care Cameră cuprindea, pe atunci judeţele: Hotin, Dorohoi, Botoşani şi Fălticeni — în ordinea importanţei lor (după coeficientul activităţii lor de schimb), târgurile din Nordul Moldovei sunt: Botoşani (cu coeficientul 90), Fălticeni (64), Noua Suliţă (46), Săveni (37), Dorohoi (24), Hotin (24), Hârlău (22), Briceni (20), Bucecea (18), Frumuşica (16), Liteni (16), Herţa (9), Ştefăneşti (7), Mihăileni (7), Darabani (7), Secureni (7), Truşeşti (6), Paşcani (5), Lipcani (5), Suliţa (5), Călăraşi (4), Vârful Câmpului (4), Lespezi (4), Chelmenţi (4), Edinţia (4), Slobozia (3), Vereşti (3), Zvorăştea (3), Dumbrăveni (3), Dângeni (3), Româncăuţi (3), Rădăuţi (2), Boroaia (2), Lencăuţi (2), Todireni (2), Drăguşeni (1), Corjeuţi (1), Braniştea (1), Dolhasca (1), Răuseni (1).

Cifrele acestea — rezumate în diagramă şi schiţa de hartă alăturată, — arată că sub raportul schimbului în oboare, Botoşanul e cel mai important centru economic al Moldovei de Nord, trecând cu mult înaintea Fălticenilor, Nouei Suliţe şi Săvenilor, cu iarmaroace vestite în toată ţara. Iarmaroacele mai mărunte care înconjură ca o aureolă Botoşaniul, gravitează economiceşte de fapt şi ele în bună parte spre acest oraş, rămânând cu toată activitatea lor, sateliţi ai Botoşaniului.

Activitatea târgurilor săptămânale şi iarmaroacelor anuale din Botoşani în anii 1927 şi 1928 a fost următoarea [97]).

Anii (1)	Grâu (2)	Porumb (3)	Orz (4)	Ovăz (5)	Secară (6)	Fasole (7)	Seminţe (8)	Cartofi (9)	Fructe (10)
1927	1 car. şi 41.278 kg	4 cară şi 234.565 kg	7.065 kg	4 cară 29.788 kg	520 kg	2 cară 636 kg	470 kg	140 cară 37.150 kg	135 cară 4.200 kg
1928	3 cară, 99 vag. 180.527 kg	8 cară, 42.456 kg	52.813 kg	2 cară 22.683 kg	3.487 kg	5 cară 4.098 kg	926 cară 1.676 kg	439 cară 24.200 kg	422 cară

Anii	Fân (11)	Lemne (12)	Cherestea (13)	Zarzavat (14)	Ouă (15)	Cai (16)	Boi (17)	Bivoli (18)	Oi (19)	Porci (20)
1927	700 kg 1.726 cară	1.134 cară 343.010 kg	2.761 kg 36 vag. 3.238 kg	1.171 cară 2.730 kg	553 lăzi 455.936 kg	1.302	4397	17	661	1.610
1928	526 cară	1.154 c. 26.300 kg	60 vag.	1.857 cară	2.098 lăzi 222.330 kg	484	2.770	—	929	1.077
1906	—	—	—	—	—	1.837	9.673	—	5.374	3.516

După cum se vede din tabloul de mai sus, oborul din Botoşani e un important centru de schimb pentru produsele agricole (mai ales grâu şi porumb), lemne şi cherestea, ouă şi vite (mai ales boi, porci şi cai).

Se constată de asemeni, că sub raport cantitativ, diferitele produse — vegetale sau animale — care se vând şi cumpără în acest obor, variază dela an la an, în direct raport cu producţia şi preţurile anuale.

În general privite aceste cifre, ele arată însă un incontestabil regres faţă de situaţia de acum treizeci de ani, pe când Botoşaniul încă nu decăzuse economiceşte la ceea ce e astăzi. Dăm ca exemplu, activitatea oborului din 1906 în privinţa vitelor [98]).

[97]) Starea economică şi raportul asupra activităţii Camerei de Comerţ şi Industrie Botoşani, pe anii 1927 şi 1928.
[98]) Dare de seamă asupra stării economice a jud. Botoşani, Dorohoi şi Suceava, 1906 (Botoşani 1906), pag. 254.

S'au vândut în acel an, în oborul Botoşani, 9.673 boi, 1.837 cai, 5.374 oi, 27 capre şi 3.516 porci; ceea ce arată o activitate de 2—5 ori mai mare atunci decât în prezent.

Acest important indiciu de amorţire a schimbului din Botoşani, nu e unic, ci face parte dintr'un ansamblu de semne de decădere, ale căror cauze vor fi analizate în altă parte.

Comerţul cu materii fabricate, era pe vremuri mult mai întins şi efectuat *direct* de către marele case de comerţ din Botoşani, cu centrele industriale europene. Astăzi acest comerţ s'a restrâns mult, sau a pierit cu totul, pentru unele ramuri de comerţ.

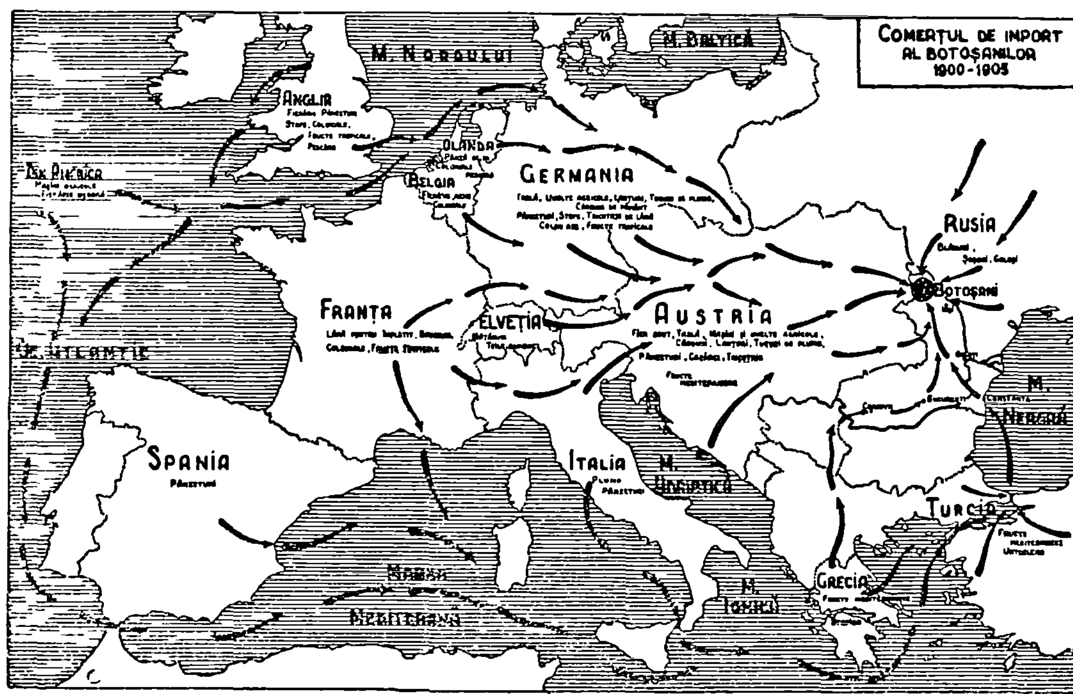

Fig. 20. — Provenienţa mărfurilor importate de negustorii botoşăneni.

Restrângerea la cadrul hotarelor ţării, s'a făcut nu numai din cauza regimului vamal actual — căci chiar şi înainte de a se fi aplicat acesta, în anii de după războiu, vechile case comerciale de en-gros din Botoşani, dispăruseră în bună parte, sau nu mai activau direct ci prin intermediul altor oraşe, în special Cernăuţi, Galaţi şi Bucureşti — ci şi datorită cauzelor generale de decădere ale oraşului.

Acum treizeci şi mai bine de ani însă, comerţul Botoşaniului era încă destul de bine reprezentat, deşi începuse alunecarea spre decădere. După cifrele Camerei de Comerţ şi Industrie din Botoşani pentru anul 1906, iată care erau articolele fabricate şi articolele de coloniale cu care casele de en-gros din Botoşani făceau comerţ *direct* cu străinătatea:

a) *Ferăria* ocupa primul loc. Se aducea din *Anglia* (table, maşini de treier, seceri, etc...), din *Germania*, (tablă, pluguri, semănători, unelte agricole, lanţuri, tuburi de plumb, cărbuni), din *Austria* (fier brut, tablă, maşini de treier cu manej şi cu mâna liberă, batoze mici pentru porumb, vânturători, sape, coase, hârleţe, cărbuni de pământ pentru forje, lanţuri de fier, tuburi de plumb), din *Belgia* (tablă neagră, fier în drugi, articole de fontă, arme), din *Italia* (plumb), în fine din *America* (maşini, secerătoare, maşini de treier, de bătut trifoi, grape, pluguri şi fierărie uşoară);

b) *Manufactura* venea într'al doilea rând ca importanţă. Se aducea *direct* din *Anglia* (în special pânzeturi de bumbac şi lână, stofe etc), din *Germania* (pânzeturi de bumbac, stofe, broboade de lână, tricotaje de lână), din *Franţa* (barizuri şi lână pentru împletit), din *Austria* (pânzeturi de bumbac imprimate, casînci de bumbac şi mătase, tricotaje), din *Elveţia* (mătăsuri, toile de bumbac), din *Olanda* (pânză de in); deasemeni pânzeturi se mai aduceau din *Italia* şi chiar *Spania*;

c) *Coloniale* se aduceau din Turcia, Grecia, Austria, pentru fructele mediteraniene şi din Germania, Anglia, Belgia, Franţa şi Olanda, pentru produsele ţinuturilor oceanice şi fructelor tropicale ale Asiei, Africei şi Americei. Mai toate vechile case comerciale de pe atunci, au dispărut sau şi-au schimbat reşedinţa din Botoşani în alte oraşe. Pe atunci casele comerciale din Botoşani şi Galaţi îşi împărţeau Moldova pentru furnizarea acestor produse. Astăzi rolul Botoşaniului a fost luat de către Cernăuţi. Comerţul său direct cu străinătatea, e cu totul neînsemnat, păstrându-se numai pentru consumul local.

§ 3. — *Centru de transformare a produselor prime.* Transformarea produselor prime se face de către meseriaşi, ateliere şi fabrici.

În 1906 erau 2.537 de meseriaşi în Botoşani din diferite bresle. Astăzi numărul lor a scăzut. Meşterii buni au plecat în alte oraşe unde este mai mult de lucru şi unde munca se plăteşte mai bine.

Intru cât priveşte industria în ateliere şi fabrici, e de observat că Botoşaniul nu prezintă condiţiuni optime pentru o desvoltare industrială. Mai întâi rentabilitatea culturii agricole în regiune (datorită produselor calitativ şi cantitativ superioare mai tuturor regiunilor ţării), apoi lipsa forţei motrice eftine, depărtarea pieţelor de aprovizionare şi debuşeelor de răspândire lesnicioasă a produselor, lipsa căilor de comunicaţie moderne, lipsa braţelor pregătite pentru industrie etc... iată cauzele care au făcut ca regiunea aceasta în general şi Botoşaniul în special, să nu capete un important avânt industrial. Mai mult încă, să regreseze faţă de ceea ce fusese acum 30—40 ani în urmă.

La 1906 industria botoşăneană era reprezentată prin mai multe fabrici decât astăzi. Multe din ele s'au distrus, au pierit, s'au ruinat.

Industria alimentară. Morăritul era reprezentat prin două mori mari (una fundată în 1847, alta în 1875), la care s'au mai adăugat pe urmă altele două. (Forţa motrice era de cca. 800 H. P., iar lucrători în număr de 60).

Măcinând grâul din stepa Jijiei, clasat ca cel mai bun din producţia mondială (rivalizând şi adeseori întrecând grâul de Manitoba, considerat ca cel mai bun din lume) şi fiind prevăzute cu maşini perfecţionate, aceste mori ajunseseră să producă făină foarte mult preţuită nu numai în ţară ci şi peste graniţă [99]).

Astăzi industria morăritului din Botoşani a decăzut. Una dintre cele mai insemnate mori, a ars; debuşeurile s'au înstrăinat, din caza lipsei căilor de transport şi înconjurului mare care scumpesc produsul, iar concurenţa făinelor din câmpia Română — slabe calitativ, dar eftine — datorită apropierei de porturi, sunt cauzele acestei decăderi.

Alte industrii alimentare, mai sunt reprezentate prin *fabricile de ulei*, trei la număr, având 97 H. P. şi 27 lucrători, producând uleiuri vegetale; o *fabrica de bere*, lângă Botoşani, lucrând cu 22 H. P. şi 24 lucrători, produce *bere* şi *malţ*. Mai înainte vreme, industria botoşeneană mai era renumită prin două ramuri ale industriei alimentare: *industria conservelor de peşte* şi a *conservelor de carne*. Industria conservelor de peşte era reprezentată prin patru mari ateliere care aducea peşte (sardele) din Olanda şi-l preparau la noi. Era o industrie temporală, care se făcea în lunile August-Septemvrie-Octomvrie, când pescuitul, în mările nordice e în toi. Producţia — „Schneide Häringe",

---

99) Făina de Botoşani are următoarele calităţi: *a)* conţine o foarte mică cantitate de apă, abia 13%. (Făinele clasate bune nu s'au coborât de obicei decât până la 14—16%, deci cea de Botoşani le întrece). *b)* Conţine cea mai mare cantitate de *gluten umed* (27—34%), depăşind cu mult făinele declarate de prima calitate (cu 25% gluten umed); *c)* cenuşa şi materiile grase etc... au făcut ca această făină să nu poată fi încă întrecută pe pieţele lumii. (Vezi mai multe amănunte în: „Dare de seamă asupra stării economice a jud. Botoşani—Dorohoi—Suceava, 1906", p. 157 şi urm).

vestiţii *„ruşi“* de Botoşani, — era de cca. 10.000—12.000 butoiaşe şi se răspândea în toată ţara. Industria cărnii conservate era reprezentată prin vre-o două ateliere de mezeluri şi un atelier de *Ghiudem* şi *pastramă*. Aceste din urmă două produse, ajunseseră la mare perfecţiune, fiind renumite pretutindeni, chiar peste hotare.

Astăzi această industre, care era o specialitate armenească, a decăzut cu totul[100]).

Alte industrii, odinioară mult mai desvoltate, astăzi decăzute, sunt:

a) *Industria lumânărilor*, reprezentată printr'o fabrică — unică pe vremuri în România ,— care utiliza cca 50 de lucrători şi producea cca 300.000 kg stearină şi 40.000 kg lumânări de ceară, astăzi abia mai lucrează cu 5 lucrători, producând foarte puţin ;

b) *Industria metalurgică*, reprezentată odinioară prin patru ateliere, utilizând 200 H.P. şi 200 de lucrători, producea : portiţe de sobe, cuptoare metalice, instalaţiuni de mori şi fabrici de ulei, piese de maşini agricole, unelte, ş. a. Mai toate aceste ateliere, şi-au încetat activitatea ;

c) *Industria jucăriilor*, reprezentată odinioară printr'o singură fabrică „Tedy“, cu 9 maşini şi 35 de lucrători, producea jucării, păpuşi etc. Astăzi nu mai lucrează;

d) *Industria negrului animal*, (Spodiului), reprezentată odinioară printr'o singură fabrică, cu două cuptoare, producea: negru animal şi făină de oase. Nu mai lucrează de multă vreme;

e) *Industria ceramică*, reprezentată odinioară prin trei fabrici de teracotă şi una de olărie. Produceau: sobe, ornamente, ceramică, teracotă, tuburi de beton, etc. Fabrica de oale producea: oale, străchini, căni, ulcioare, etc. în cantitate de cca 800.000 bucăţi anual. Astăzi mare parte din aceste stabilimente şi-au încetat activitatea;

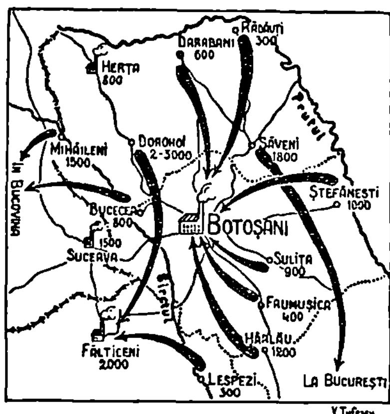

Fig. 21. — Procurarea pieilor de vită, pentru prelucrarea în fabricele din N. Moldovei. Botoşaniul ocupă locul de frunte.

f) *Industria textilă*, reprezentată odinioară prin 10 fabrici şi ateliere, întrebuinţa 165 maşini de tricotat, cusut şi împletit, 157 H.P., 322 lucrători. Patru ateliere lucrează mătase artificială, producând: panglici, basmale, galoane, şireturi etc., trei altele (având 72 de lucrători), lucrează frânghii, guri de ham, sfoară etc., producând până la 180 tone anual. Două ateliere lucrează tricotaje de lână. Cea mai mare fabrică textilă e însă cea de *linjerie* şi *confecţiuni*, având singură 89 de maşini, 50 H. P. şi 90 lucrători. Produce până la 85.000 bucăţi anual. Dintre aceste ateliere şi fabrici numai câteva mai lucrează astăzi ;

g) O altă ramură a industriei îmbrăcămintei, e aceea a *hainelor gata*. Pe vremuri existau vreo 10 ateliere, cu cca. 58 maşini şi peste 150 lucrători, producând până la 21.000 costume anual şi având o largă piaţă de desfacere în oraşele ţării. Actualmente producţia s'a mai redus;

h) *Industria pielăriei*, reprezentată prin 4 mari ateliere, cu cca 93 H. P. şi 70 lucrători. Producţia — talpă, piele, toval, etc. — e de peste 20 tone anual. Materia primă e procurată din întreg nordul Moldovei. Pentru o lămurită exemplificare notăm că întrucât priveşte pieile de bou şi vacă, cumpărate anual de fabricile de pielărie din Botoşani pentru prelucrare, se aduceau de obiceiu din următoarele locuri (pentru anul 1905) : din oraşul Botoşani (6.000), din Ştefăneşti (1.000), din Frumuşica (400), din Hârlău (1.200), din Suliţa (8—900), din Darabani (600) şi Rădăuţi (300), etc.[101]) (v. schiţa de hartă fig. 21).

---

[100]) *Tiberiu Crudu :* Botoşanii în 1932, pg. 222—227.
[101]) Dare de seamă asupra stării economice a jud. Botoşani, Dorohoi, Suceava, 1906, pg. 256.

i) *Industria confecţiunilor de umbrele*, era reprezentată odinioară printr'un mare atelier, astăzi în inactivitate. Pe vremuri furnisa întreaga Moldovă;

j) *Impletiturile de răchită, paie, papură şi trestie*, erau executate mai de mult într'un mare atelier, care utilisa materialul prim (paiele, papura şi trestia... din Austria), iar răchita din ţară (dela Strunga, jud. Roman şi Ştefăneşti, jud. Botoşani). Producţia era destul de mare pentru a acoperi nevoile unei bune părţi din ţară;

k) Mai există ateliere de *papetărie* şi de *arte grafice*, care întrebuinţează vro 35 H. P. şi cca 50 de lucrători, confecţionând: pungi, cartonaje, plicuri, caiete, imprimări de cărţi şi ziare etc.;

l) *Industria periilor* se face într'un singur atelier, în care lucrau pe vremuri 16—20 de lucrători, producând: perii de tot felul, bidinele, pensoane etc.;

m) *Industria oţetului* reprezentată printr'o fabrică care trimetea oţetul într'o bună parte a ţării, astăzi şi-a încetat activitatea.

Mai există ateliere pentru prepararea *săpunului de rufe*, *maţelor uscate*, etc.

In general Botoşaniul nu poate fi privit ca un centru industrial; deşi începuturile industriale de acum 2—3 decenii, — care ajunseseră a utiliza 1.200—1.500 H. P. şi peste 1.000 de lucrători, şi făceau să se prevadă o largă desfăşurare industrială, — s'au ofilit şi cele mai multe s'au distrus, datorită cauzelor de decădere ale oraşului.

§ 4. — *Redistribuirea materiilor prime şi fabricate.* Ramura de comerţ care aducea cele mai mari venituri Botoşanilor, erau grâul şi făina de grâu. Ambele produse fiind clasate calitativ între cele mai bune produse mondiale, erau foarte căutate. *Făina de Botoşani* era renumită până în Elveţia şi Germania. In comerţul de făină şi grâu, Botoşaniul ocupa un loc mai însemnat decât Brăila, distribuind produse de calitate superioară în toate oraşele ţării precum şi în Germania de Sud, Elveţia, Bucovina şi Galiţia, căutând să cucerească piaţa Angliei, Olandei şi Belgiei. De asemenea era căutată *tărâţa de grâu*, din care morile botoşănene exportau peste 200 vagoane anual în Austria şi Germania.

Astăzi comerţul acesta e aproape total nimicit. Diferenţa la preţ adusă de transportul până în porturi a făcut ca produsele superioare botoşănene să fie concurate de produse inferioare calitativ, dar mai ieftine; iar lipsa căilor de comunicaţie mecanică, face ca grâul din Nordul Moldovei să ia calea altor centre mai favorizate de căile ferate (Dorohoi, Iaşi şi chiar Galaţi), dar ale căror mori nu pot realiza calitatea făinei de Botoşani.

O altă principală ramură de comerţ botoşănean, e *comerţul de vite.* Acesta ajunsese apogeul pela 1880, de când începe să decadă. Totuşi, acum 3-4 decenii, comerţul acesta era încă destul de activ. Boii îngrăşaţi anume pentru export, se trimeteau în Rusia (în oraşele: Varşovia, Chişinău, Brisc, Odessa etc.). In marele abatoare dela Odessa erau tăiate, carnea trimisă în frigorifere, ajungea până la Malta. Afară de aceasta se mai exportau *boi*, în Austria. Comerţul acesta a decăzut mult chiar înainte de războiu; decăderea însă s'a accentuat după desfiinţarea velniţelor unde erau îngrăşaţi boii.

Alt articol de intens comerţ botoşănean, îl constituia *peile* tăbăcite şi crude. Botoşaniul era pe vremuri un foarte important centru al ţării în acest comerţ. In privinţa *pieilor de vite mari*, ele erau prelucrate în cea mai mare parte de către fabricele locale, şi într'o mică parte exportate în Austria (130 bucăţi în 1904, 548 bucăţi în 1905). In privinţa *pieilor de oaie* şi *pielcelelor de miel*, acestea se vindeau în mult mai mare număr. Cele de oae, până la 5.000 în anii buni pentru nutreţ şi până la 8-10.000 în anii răi pentru nutreţ. *Pielcelele de miel* se vindeau în mult mai mare număr (cca. 60-80.000 bucăţi). Cea mai mare parte dintre ele erau exportate în Rusia (în iarmaroacele Balta şi Iarmelinţ) şi în Austria, la iarmaroacele din Galiţia (Ulaschkowtzi şi Uniow). Pielcelele trimise în Rusia, eşiau pela Ungheni (cele care mergeau la Balta) şi pela Rădăuţi (cele care mergeau la Iarmelinţ). „La iarmaroacele din Galiţia nu merg comercianţii dela noi, pentrucă acele ce le rămân nevândute la *Iarmelinţ*, le duc la *Fălticeni*, la iarmaroc (15—20 Iulie), unde

vin comercianţii din Galiţia şi cumpără pielcelele pentru iarmarocul dela Uniow"[102]. Şi această ramură de comerţ a dat astăzi înapoi.

Comerţul de ouă deşi nu a decăzut mult în prezent, e totuşi departe de ceea ce a fost odinioară. Ouăle se strâng de prin târguşoare şi sate, de către negustorii ambulanţi, care le adună odată pe săptămână, de pela cârciumari, care la rândul lor le strânge dela săteni. Dela ţară, ouăle mai erau strânse în trecut de către Lipoveni, care duc cu căruţele diferite mărfuri de galanterie uşoară (mărunţişuri) şi manufactură pe care le dau sătenilor în schimbul ouălor. Ouăle sunt mai numeroase în anii următori unei recolte de porumb îmbelşugate. Din Botoşani se exportă cca. 12—13 milioane de ouă anual. Ele merg în Germania (la Berlin, Lipsca şi Dresda), Austria şi Anglia.[103]

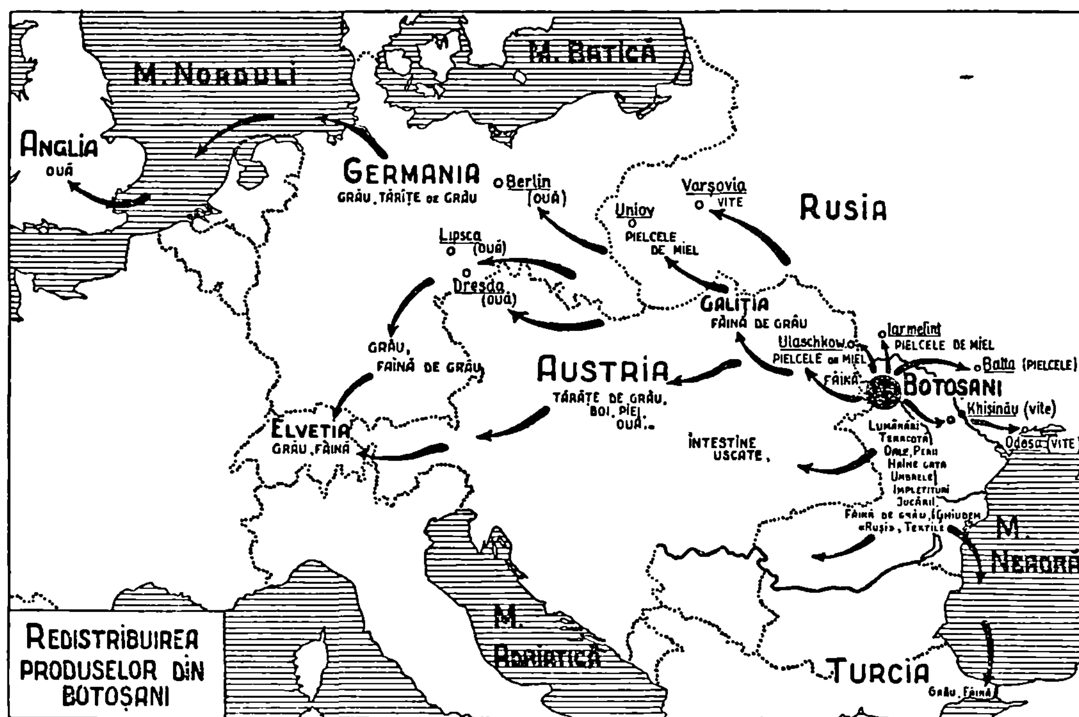

Fig. 22. — Destinaţia produselor redistribuite de negustorii din Botoşani.

Dacă produsele brute botoşănene, aveau o arie de răspândire atât de largă, depăşind hotarele ţării, produsele fabricate în acest centru îşi aveau mărginită suprafaţa de redistribuire în interiorul hotarelor ţării; lucru care în trecut se întâmpla cam cu toate produsele fabricate ale ţării, noi aflându-ne într'un stadiu începător pe calea industriei.

Astfel, *lumânările* dela Botoşani, erau vândute în mai toate oraşele Moldovei şi unele din Muntenia. *Teracota* se desfăcea acum două-trei decenii în toată ţara. *Olăria* alimenta pe la 1906 oraşele: Roman, Bacău, Brăila, Vaslui, Huşi, Podul-Iloaie şi Iaşi. După războiu încă mai alimenta cu produsele ei Moldova de Sud şi târguşoarele din Nordul Moldovei. *Papetăria* din Botoşani se distribue în tot Nordul Moldovei şi Bucovina. *Periile* şi *bidinelele*, care odinioară se vindeau în toată ţara veche, şi-au restrâns astăzi aria numai la oraşele din cuprinsul Moldovei. Industria *hainelor gata* îşi desfăcea în 1906 produsele — în cantitate de cca 21.000 costume anual, — în oraşele: Bucureşti, Buzău,

[102]) Dare de seamă asupra stării economice a judeţelor Botoşani, Dorohoi, Suceava în 1906, pg. 256—259.
[103]) Dare de seamă asupra jud. Botoşani, Dorohoi, Suceava, pg. 252.

Craiova, Piteşti, Slatina, Caracal, R.-Sărat, Fălticeni, Constanţa şi Medgidia. In prezent producţia a mai scăzut şi debuşeele s'au împuţinat. Industria *maţelor uscate*, trimitea produsele sale mai ales în Ungaria. *Oţetul* din Botoşani se desfăcea în Moldova, Basarabia şi Bucovina; astăzi industria aceasta a încetat. *Umbrelele* aveau înainte vreme o largă piaţă de desfacere (Iaşi, Roman, Bacău, Galaţi, Brăila, Bârlad, Vaslui, Focşani, R.-Sărat, Buzău şi Ploeşti). Actualmente în Botoşani industria aceasta e în regres şi pieţele acestea au fost ocupate de produsele altor fabrici. *Impletiturile de lemn şi paie*, se desfăceau înainte de războiu, în următoarele oraşe: Bucureşti, Iaşi, Craiova, Constanţa, Galaţi, Slatina, Roman, Focşani etc. *Frânghiile* produse în Botoşani se desfac mai ales în Basarabia şi Nordul Moldovei. *Produsele textile* (lingerie, panglici de mătase, tricotaje), se desfac în câteva din oraşele Moldovei şi chiar în unele din Muntenia. *Industria jucăriilor*, care astăzi a încetat din cauza concurenţei firmelor germane, îşi trimitea până acum câţiva ani produsele bine apreciate în toate oraşele ţării. *Uleiurile* fabricate în Botoşani, aprovizionează în special populaţia sătească, iar *turtele* se exportă. *Conservele de carne* (ghiuden, pastramă) şi *peşte* („ruşi") ajunsese la o bună reputaţie, alimentau înainte de războiu întreaga ţară. Astăzi, aceste industrii au decăzut cu totul. Vestitul *„ghiuden de Botoşani"*, nu se mai găseşte decât întâmplător, chiar în oraşul acesta.

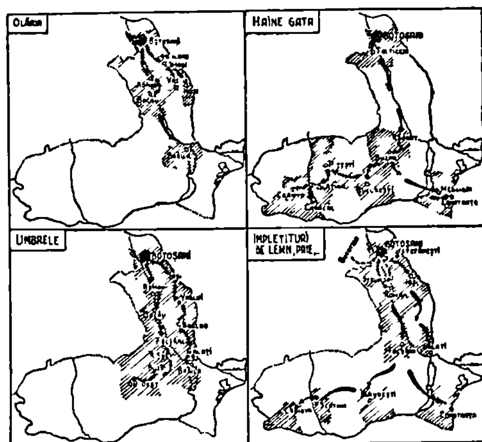

Fig. 23. — Ariile de răspândire ale câtorva produse fabricate în Botoşani, acum treizeci de ani.

Rezumând cele de mai sus, în schiţele de hartă alăturate, putem trage concluzia că sub raportul redistribuirii produselor prime şi fabricate, Botoşaniul ocupa acum 3—4 decenii un loc de frunte între oraşele industriale ale ţării; aria de răspândire a produselor sale, o arăta. Astăzi, mai toate ramurile de activitate industrială şi-au redus producţia şi numărul debuşeelor. Cauza nu se datoreşte calităţii produselor — care ajunseseră la o reputaţie deplin recunoscută — lipsei căilor de comunicaţie, centralismului nostru administrativ exagerat etc.

§. 4. *In cadrul general al ţării*, Botoşaniul nu mai are astăzi importanţa comercială şi îndustrială din trecut, când era clasificat între primele trei oraşe ale vechei ţări, pentru comerţul de export-import. Astăzi păstrează doar rostul unui *centru regional de comerţ*, căci comerţul direct de export-import a fost părăsit aproape cu totul. După coeficientul său de comerţ, Botoşanii se situează între oraşele mijlocii ale ţării, ocupând încă şi astăzi al treilea loc între oraşele Moldovei (venind imediat după Galaţi şi Iaşi). După d. PAUL STERIAN [104]), judeţele cu comerţ mai activ — care depăşesc media de 9.7 a ţării, — sunt următorele: Ilfov (cu coeficientul 20), Braşov, Timiş, (cu 18,2), Arad (15), Constanţa (14,8), Brăila (14,7), Covurlui (13,8), Cernăuţi (12,4), Prahova (12), Caliacra (11,8), Severin (11,2). Teleorman (10,6), Muscel (10,5), Iaşi (10,3), Tulcea (10,2), Lăpuşna (9,7), Dolj (9,5), Bihor, *Botoşani* şi Putna (9,2), — celelalte judeţe au un comerţ mai redus.

Intr'o privire de ansamblu, se mai vede că în întregime Moldova şi Basarabia agonizează sub raport comercial. Judeţe cu oraşe mari, de peste 100.000 locuitori (Iaşi, Chişinău), rămân ca activitate comercială în urma unor judeţe care prin oraşele lor mărunte păstrează în mare parte caracterul rural (Caliacra, Muscel, Teleorman), ceea ce e cu totul anormal. Cauzele sunt multiple. Mai întâi e lipsa de discernământ urbanistic şi

104) Comerţul interior în România. Rev. Sociologie Românească an III 1938, Nr. 4—6 pag. 165.

economic, la creearea căilor ferate, care în Moldova, în marea lor majoritate, nu au ajutat vechile centre orăşeneşti în desvoltarea lor, dar nici n'a putut promova altele noi. Intr'al doilea loc e lipsa de grije a întreţinerii celorlalte căi de comunicaţie, (şosele) pentru activarea circulaţiei. A treia cauză: deşi Prutul taie în două Moldova, el nu leagă nici astăzi, după douăzeci de ani dela unire, cele două provincii cu pământ şi produse similare, ci le desparte. A rămas şi astăzi obstacol. Regiuni întregi cum e grânarul de pe Jijia şi Răut, au rămas până astăzi lipsite de o singură şosea practicabilă pentru automobile, care să străbată de-a curmezişul regiunea. Produsele rămân locului nevalorificate, sau ajung în centrele comerciale extrem de scumpe, datorită transportului. Multe produse alimentare care nu pot suporta un drum de mai lungă durată, sau sdruncinul căruţei, au fost părăsite. In bună parte comerţul Moldovei, rămâne un comerţ pe loc. De aceea se poate vedea atât de des anomalia ca, în unele părţi ale Moldovei, un produs oarecare să se deprecieze din cauza supraproducţiei iar nu departe, tot în cuprinsul Moldovei, acelaş produs să lipsească cu totul.

Marfa nu se mişcă, sufere de-un fel de anchilozare. Cum majoritatea produselor prime ale Moldovei sunt cele agricole şi animale; urmează că nemişcarea lor — adică aglomerarea în anumite puncte de unde se organizează redistribuirea — să atingă fundamental însăşi comerţul.

In scurt, sub raportul schimbului, Moldova a rămas la un comerţ aproape rural, ţărănesc. Numai comerţul alimentar îşi mai păstrează oarecare valoare. (La toate aceste observaţiuni, se exceptează Galaţii, care prin situaţia lui avantajoasă de port, aglomerează şi redistribue mai multe mărfuri decât toate celelalte oraşe ale Moldovei). De aceea şi centrele economice ale provinciei, amorţesc. Nicări, afară poate de Bălţi şi Bacău, nu se vede o cât de mică înviorare, ci numai lâncezire.

DECĂDEREA ORAŞULUI. Către sfârşitul veacului trecut, Botoşaniul ajunsese cel mai important oraş al ţării după Bucureşti, Iaşi şi Galaţi, numărând peste 40 mii locuitori. Era considerat între cele mai industriale oraşe ale ţării, precum şi unul dintre marile antrepozite. Începând de pela 1890 însă, o adevărată amorţeală cuprinde Botoşaniul. Rând pe rând, de atunci încoace, au dispărut fabrici, case comerciale însemnate, iar numărul locuitorilor a început să descrească.

Întrucât priveşte comerţul, acesta a dat înapoi. Nu mai e o piaţă internaţională, cum era mai demult pentru unele produse. „Comerţul de cereale, ouă, vite, manufactură, odată în floare în regiunea noastră, a ajuns aproape neînsemnat. Firme mari cu reputaţie mondială s'au desfăcut. Nu se mai fac transacţiuni de mii de vagoane de cereale, nu se mai aduc vagoane de coloniale şi manufactură, nu se mai trimit cârduri de vite", spune un raport al Camerii de Comerţ din Botoşani[105]).

Întreg comerţul a amorţit. Prăvăliile seamănă tot mai mult a dughene în faţa cărora somnolent negustorul aşteaptă clienţii sau îi trage de pe uliţă, ca în măruntele târguri orientale.

În privinţa industriei, cele mai însemnate întreprinderi s'au ruinat. O moară cu renume european, întreaga industrie metalurgică, cea de stearină şi lumânări, industria conservelor de carne şi peşte, industria jucăriilor, a butoaelor, a umbrelelor, a împletiturilor de pae şi răchită, a oţetului, etc., au dispărut cu totul sau aproape cu totul. Altele noi nu s'au mai creat. Astăzi Botoşaniul nu mai e un oraş industrial. În multe locuri se văd doar zidurile şi coşurile dărăpănate ale vechilor fabrici sau ateliere.

Şi aspectul arată decăderea. Străzile stricate, case odinioară frumoase astăzi pustii, faptul că aproape nu se mai clădeşte, circulaţia foarte redusă, arată cum Botoşaniul evoluiază cu paşi repezi spre o existenţă rurală.

Un mult mai bun indiciu însă, e descreşterea numerică a populaţiei. În timp ce mai toate oraşele ţării şi-au sporit numărul locuitorilor, — unele chiar în proporţii mari —

---

105) Starea economică şi raportul asupra activităţii Camerii de comerţ... 1928 p. 16.

Botoşaniul a dat înapoi, dela peste 40 de mii, cât avea în 1880, până la 32.000, cât are astăzi. Dacă ar fi avut o evoluţie normală, crescând adică în aceaşi proporţie în care începuse (cu *14 mii* de locuitori în vreo 30 de ani, dela 1831 până la 1859, cu *13 mii* în 20 de ani, de atunci până la 1880), ar trebui să aibă astăzi vreo *70.000* locuitori. Iată cum se explică faptul că unele oraşe, odinioară mai mici decât Botoşaniul, — precum: Galaţi, Ploeşti, Brăila, Craiova, Constanţa, Buzău, etc. — au întrecut astăzi cu mult populaţia Botoşaniului. Galaţii de exemplu, care în anul unirei avea o populaţie mai mică decât a Botoşanilor, şi-a cvadruplat numărul locuitorilor numai în 70 de ani, trecând astăzi de 100 de mii. Ploeştiul şi-a triplat populaţia în acelaş interval de timp: la fel Brăila, Craiova, Buzăul, etc. Botoşaniul e singurul oraş din vechiul regat care a dat înapoi ca număt de locuitori.

Care să fie cauzele acestei decăderi?

Cum aproape toate simptomele de mai sus s'au arătat cam din preajma anilor 1885—1890, cauzele decăderii trebuesc căutate în evenimente petrecute cam de pe atunci încoace.

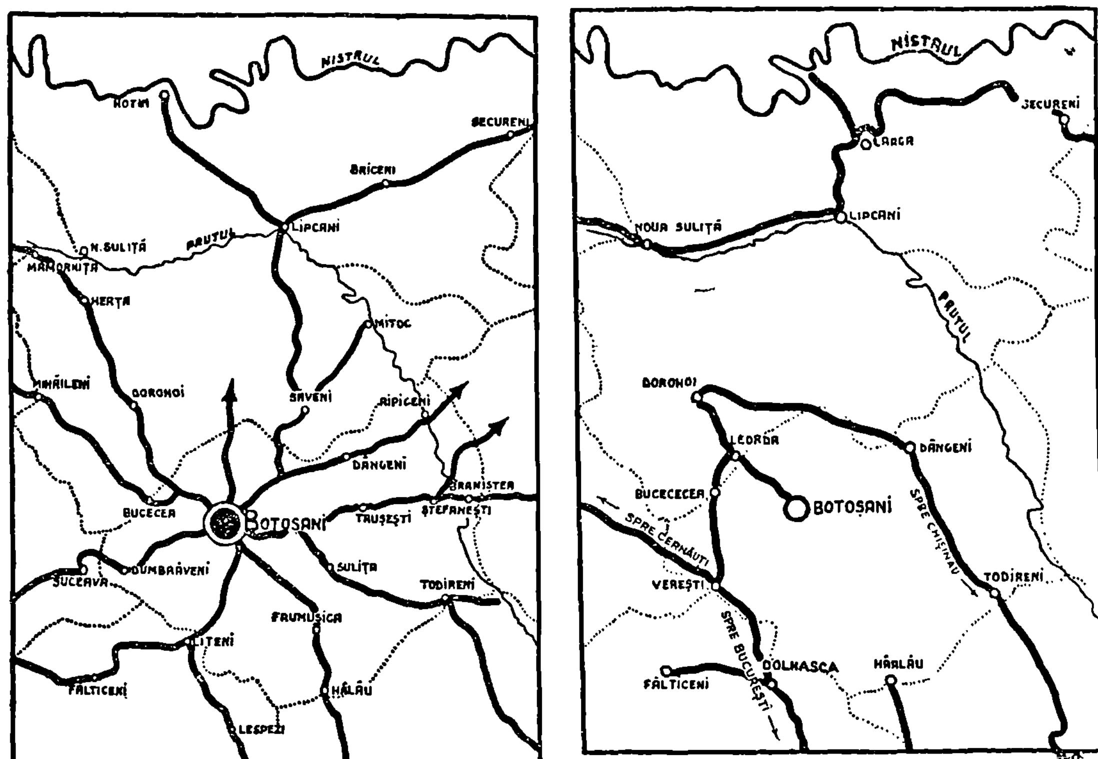

Fig. 24. — Căile de comunicaţie ale Botoşanilor: *la stânga* — odinioară (şoselele), *la dreapta* — astăzi (căile ferate). — În prezent Botoşaniul nu mai e la o răscruce de drumuri, ca odinioară.

Una dintre cele mai însemnate pricini de decădere constă în schimbarea traseului arterelor de circulaţie economică, odată cu construirea căilor ferate. Atâta vreme cât şoselele sau chiar numai şleahurile erau singurele căi de comunicaţie şi transport, Botoşaniul se afla situat în centrul unui adevărat painjeniş de artere de circulaţie (v. fig. 24). Toate concurau în acest oraş, ajutându-i să-şi îndeplinească cu uşurinţă funcţiunile de important centru urban. Aceasta nu era o simplă întâmplare, căci între cauzele care au creiat oraşul, stă şi răscrucea de drumuri.

De îndată însă ce s'a trecut la transporturile feroviare, care activează ritmul circulaţiei, apropiind în timp punctele de aprovizionare şi debuşeele, cu totul alta a devenit situaţia Botoşanilor. Nu numai că nu mai e la o răscruce feroviară atât de importantă ca aceea a şoselelor de până atunci, dar rămâne departe chiar de orice cale ferată principală. O linie la Vestul judeţului, îi răpeşte produsele depe Valea Siretului îndreptându-le spre oraşele din lungul acelei linii (Paşcani, Roman, Cernăuţi,...), altă linie pe Valea Jijiei îi răpeşte produsele din estul judeţului, trecându-le prin filtrul economic al Dorohoiului şi Iaşului, înainte de-a putea ajunge la Botoşani. Intre acestea, la mijloc, oraşul a rămas la capătul unei linii secundare. Ii mai rămâne doar o foarte îngustă arie de aprovizionare şi redistribuire a produselor, o arie cu rază de 10—15 Km. de jur împrejur. Din acest punct de vedere, apariţia căilor ferate a fost fatală pentru Botoşani, fiind asemenea cu tăierea rădăcinilor prin care curgea seva economică a oraşului. Cu alte cuvinte, când ar fi trebuit ca Botoşaniul să-şi mărească *hinterlandul*, datorită scurtării distanţelor ca timp prin mijloace mai rapide de transport, el e lovit tocmai de acest nou sistem de comunicaţie.

Nu căile ferate prin ele înşile sunt dafavorabile oraşului Botoşani, ci construirea lor fără noimă, nesocotindu-se realităţile economice locale. De altfel, mai toate căile ferate din Nordul Moldovei, sunt la fel de nechibzuit trase, neslujind câtuşi de puţin la valorificarea produselor acelui colţ de ţară. Moşii întinse în regiunea celui mai bun ciornozim al ţării şi celui mai bun grâu din lume, stau pârloage pentru oi, din cauza lipsei căilor de transport, care fac nerentabilă agricultura. Urmările acestei izolări în reţeaua căilor ferate s'au făcut imediat simţite în comerţ şi industrie. Iată ce ne spune un judicios raport al Camerei de Comerţ din Botoşani la 1905: „Este cunoscut că oraşul Botoşani, din vechime încă, a fost cel mai renumit centru comercial şi agricol al Ţării de Sus. De aci se aprovizionau cu diferite mărfuri în afară de târgurile şi târguşoarele din apropiere şi cele mai multe oraşe din restul Moldovei; iar în ultimele două decenii, de când industria morăritului a luat o desvoltare mai mare, acest oraş a devenit şi mai renumit prin specialitatea făinurilor ce fabrică morile de aici, astfel că în ceea ce priveşte industria morăritului, Botoşanii este pentru România ceea ce este Buda-Pesta pentru Ungaria. Oraşul Botoşani, care era şi servia drept antrepozit al comerciului Moldovei cu ţările Occidentale — aici erau depozite însemnate de manufactură, cizmărie, tutunuri, brânzeturi, lână, conserve de carne, cereale etc., — oraşul care făcea cel mai mare comerciu de vite, astăzi a ajuns un oraş de mâna treia, de nu va ajunge şi mai rău dacă va mai dăinui această stare de lucruri. Netăgăduit că cea dintâi şi mai însemnată cauză a acestei decăderi este că oraşul Botoşani a fost lăsat la o parte de reţeaua principală a căilor ferate“ [106]).

Aceasta este adevărata cauză a decăderii Botoşanilor şi nu aceea despre care s'a pomenit [107]) şi anume că prosperitatea oraşului fusese legată de apropierea graniţelor Austriei şi Rusiei şi numai desfiinţarea lor la 1918 ar fi cauzat regresul economic al Botoşaniului.

Acele graniţe apropiate n'au contribuit la ridicarea Botoşaniului, ci la ridicarea altor centre ca: Burdujeni, Mihăileni, Ştefăneşti etc... Dovada e că, deşi acele graniţe s'au menţinut până la 1918, decadenţa Botoşaniului începe cu mult mai înainte, adică de pe la 1885—90, de pe când s'au construit liniile ferate. Incă pe la 1905 se vorbia despre degenerarea comerţului Botoşănean. Iată constatările Camerei de Comerţ şi Industrie din Botoşani, din anul acela: „...dintr'un oraş cu mare trafic de mărfuri, ce se aduceau fie din Austria, fie dela Galaţi pentru toată Moldova de Sus; dintr'un punct însemnat de tranzit în spre Austria şi în spre oraşele Moldovei până la Galaţi; dintr'un oraş, ce figura cu comersanţii săi în Anuarele comerciale din străinătate ca oraş important, ca mare centru comercial şi cu firme renumite în special pentru importul de manufactură — la 1880 Botoşanii încă număra vreo 20 de angrosişti de manufactură — şi pentru expor-

---

[106]) Dare de seamă asupra stărei economice a jud. Botoşani, Dorohoi, Suceava, 1906, p. 272 şi urm.
[107]) *N. Iorga*: Un oraş românesc: Botoşanii (în vol. „Botoşanii în 1932“, p. 11).

tul de lână, cereale, vite şi alte produse brute; dintr'un oraş cu aşa situaţiune comercială însemnată a ajuns azi oraş de mâna a doua“ [108]).

O a doua cauză a decăderii Botoşaniului stă în fărâmiţarea marei proprietăţi boereşti. Toate produsele agricole ale Moldovei de Nord erau adunate în Botoşani şi acolo transformate sau redistribuite în diferite părţi ale ţării sau Europei. Nu trebue să uităm ca în cea mai mare parte Botoşaniul era centrul unei importante regiuni agricole şi că industria lui prelucra produsele agricole sau lucra pentru agricultură (unelte, reparaţii etc....) De asemenea nu trebue să uităm că marii proprietari agricoli din judeţele înconjurătoare îşi aveau reşedinţa în Botoşani. Pulverizarea marilor latifundii şi economia ţărănească care i-a luat locul, cu risipirea produselor pe pieţele mărunte lăturalnice, a făcut ca produsele naturale ale ţinutului să se dirijeze altfel, pe alte căi, ocolind Botoşaniul izolat de marile linii ferate.

A treia cauză a decăderii oraşului se datoreşte distrugerii comerţului de vite, care forma bogăţia de căpetenie a ţinutului. Acest comerţ capătă o puternică lovitură dela convenţiile comerciale „nechibzuite poate, oricum nenorocite“ încheiate de statul român cu străinătatea, care distrug în bună parte acest comerţ [109]). Altă lovitură puternică a primit creşterea vitelor odată cu desfiinţarea velniţelor, pe lângă care se creşteau şi îngrăşau vitele albe pentru export (Dumbrăveni etc...).

Mai sunt şi alte cauze de ordin mai mărunt, ca înmulţirea excesivă a evreilor, centralismul exagerat al statului etc..., după cum există şi cauze derivate precum: decăderea industriei, care pe de o parte nu mai are ce prelucra, pe de alta dă produse mult mai scumpe — datorite lipsei căilor de transport — putând fi uşor concurate chiar de produse inferioare dar ieftine; strămutarea sediului de afaceri al marilor case comerciale, pe care le incomoda lipsa căilor ferate etc...

In concluzie, observăm că transformarea sistemului de transport şi a traseului căilor de comunicaţie, introduce profunde schimbări în vieaţa economică şi socială a aşezărilor omeneşti urbane. Aşa dar, valoarea factorilor fizici, care au contribuit la naşterea organismului urban, nu are un caracter absolut şi permanent, fiind depăşită de puterea pe care o imprimă anumite întocmiri omeneşti. Dovedindu-se printr'aceasta încă odată că aşezările urbane sunt punctele de concentrare a sforţărilor omeneşti de emancipare de sub dominaţia mediului.

Totuşi, întocmirile omeneşti sunt şi rămân vremelnice, pe când elementele mediului străbat mai departe în timp, răbdătoare, până când circumstanţe favorabile le vor scoate iarăşi la iveală.

Şi dacă am trece dincolo de această concluzie generală, se poate observa că dacă nu moartea acestui mare centru economic atrage luarea aminte, ceea ce trebue să intereseze întreaga ţară, sunt cel puţin următoarele considerente:

a) Traseul nechibzuit al căilor ferate din N. Moldovei a distrus vechile centre comerciale şi industriale, fără a putea promova altele noi, făcând astfel ca întreaga provincie să lâncezească;

b) Produse care făceau odinioară fala ţării (cerealele, făina de Botoşani etc...) departe dincolo de hotare, rămân acum pe loc, nepuse în valoare şi unele din ele nu se mai pot produce nicăeri aiurea în restul ţării; produse româneşti fiind astfel înlocuite uşor pe pieţele străine.

Punerea în valoare a bogăţiilor agricole din acest ţinut, nu se va face aşa dar decât prin reactivarea circulaţiei din partea locului şi îndrumarea ei spre centrul natural al regiunei: *Botoşaniul.*

Pentru îndreptarea acestei stări de lucruri, s'au propus mai multe remedii. Între altele a fost: *a)* prelungirea căii ferate dela Botoşani până la Hârlău şi Todireni-Bălţi,

---

[108]) Camera de comerţ şi industrie: Dare de seamă asupra stării economice a jud. Botoşani, Dorohoi, Suceava în 1906, p. 229. [109]) *N. Iorga:* Un oraş românesc... pg. 15.

înodând astfel actualul capăt de linie, cu alte puncte ale traseului feroviar. După construirea liniei transversale Carpaţilor (Ilva-Dorna), creiată de curând cu scopul de-a lega între ele prin strânse relaţiuni economice, provinciile nordice ale ţării, s'a propus oirentarea prin Botoşani şi Câmpia Moldavă, a acestei principale artere de circulaţie, punând astfel în contact regiuni care au o absolută nevoie de schimb reciproc (regiuni muntoase de produse agricole, câmpia de lemne). *b)* Sa mai propus captarea Siretului la Bucecea şi îndrumarea apelor lui spre răsărit spre Sitna, utilizând o trecătoare naturală pe unde cele două râuri s'au apropiat până la o distanţă de câteva sute de metrii. Apele Siretului ar trece astfel prin Botoşani. Ţinând seamă că afluenţii Sitnei prin albiile cărora s'ar trage apele Siretului. au un nivel cu vre-o 70 m. mai jos, rezultă un mare avantaj; producerea unei căderi, care-ar furniza o enormă cantitate de energie electrică întregei Moldove de Nord. Se înţelege că aceasta ar ajuta desvoltarea unei prospere industrii.

VICTOR TUFESCU

VĂLENII DE LÂNGĂ PRUT

La 20 km depărtare de gara Vulcăneşti şi la 30 km de Cahul, pe malul Prutului, este aşezat străvechiul sat moldovenesc Vălenii, cu 700 case şi 3.000 suflete. Sub deal, pe o făşie îngustă de pământ, cruţată de apele Prutului, casele acoperite cu stuf, de departe par înghesuite una lângă alta, fără curţi şi grădini despărţitoare de gospodării.

Regiunea este deluroasă, presărată cu movile ridicate din timpurile tătăreşti şi străbătute de râpi, mlaştini şi iazuri create de revărsările Prutului. Satul este pomenit prin hrisoave încă dela începutul sec. XVII şi a fost la început un adăpost pentru pescarii dela Prut, a căror familii înmulţind-se cu timpul, au ajuns ca astăzi să formeze un sat cu câteva mii de suflete, toţi moldoveni, inclusiv negustorii din sat.

Pământul este insuficient şi puţin roditor, stratul fertil fiind spălat de ape în urma despăduririlor sălbatice şi terenul accidentat fiind greu de cultivat. De aceea pământul serveşte mai mult pentru păşuni, locuitorii fiind crescători de oi şi cai de tracţiune, iar în văile, care şi-au păstrat fertilitatea, se cultivă păioasele şi leguminoasele. Deşi sat de pescari odinioară, astăzi pescuitul nu mai poate forma un izvor de câştig, fiind concesionat.

Intr'o oarecare măsură, pescuitul, după sistemul actual, aduce daune agricultorilor din Văleni, întrucât concesionarul, cu scopul de a capta mai mult peşte, produce inundaţii artificiale la timp nepotrivit în balta arată şi semănată de mulţi ţărani. Locuitorii, în trecut, ocupându-se mai mult cu pescuitul, care era rentabil, peştele prins fiind vândut la Reni şi Galaţi, nu se interesau de agricultură.

Populaţia pare sărăcită, insuficient îmbrăcată şi alimentată, lipsită de rezerve de porumb, pe care trebue să şi-l procure din Reni. Din lipsa de îmbrăcăminte mai bună a slăbit şi frecventarea bisericii în timpul sărbătorilor. A apărut baptismul, satul având 30 familii, care fac parte din această sectă. Vitele suferă din cauza lipsei de nutreţ.

Depresiunea sufletească a locuitorilor din Văleni se datoreşte nu numai secetei care, bântuind dela Paşti, le-a distrus odată cu recolta şi speranţele în zile mai bune, ci şi năprasnicului incendiu, care, în Mai a. c., a mistuit toată partea centrală a satului — 186 de gospodării, împreună cu şcoala, localul postului de jandarmi şi altele. Acest incendiu este cu atât mai simţitor că nu este primul de care suferă satul. In anul 1930 a ars toată

Clişee: *Aurel Bauh*

Fig. 1. — Vedere a unei margini a satului.

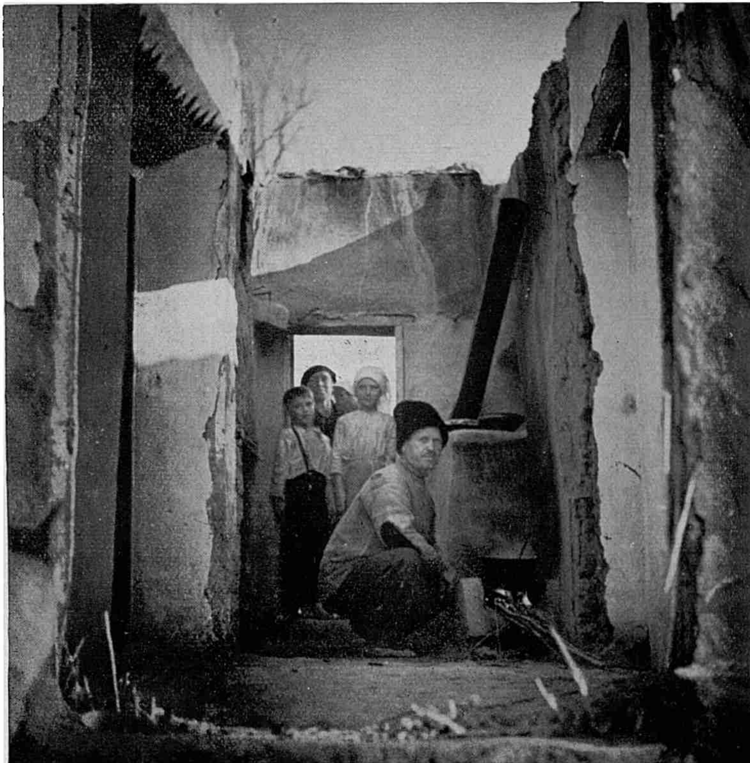

Fig. 2. — O gospodărie distrusă de incendiu.

Clişee: *Aurel Bauh*

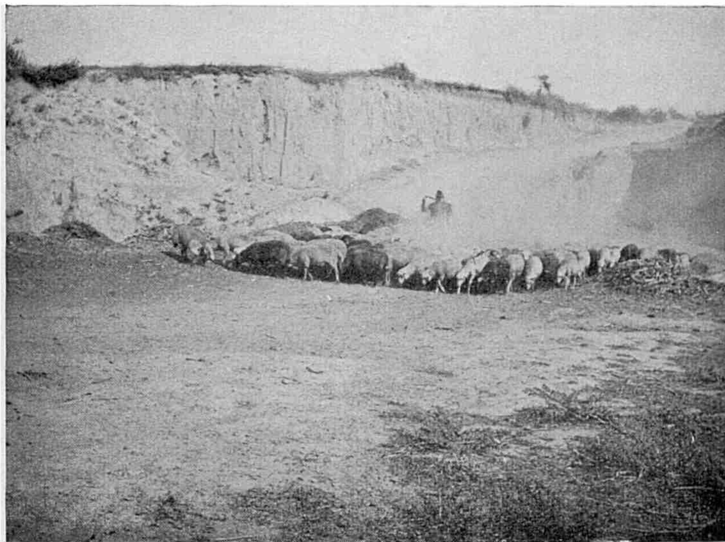

Fig. 3. — Turmă la păscut, în împrejurimile Vălenilor.

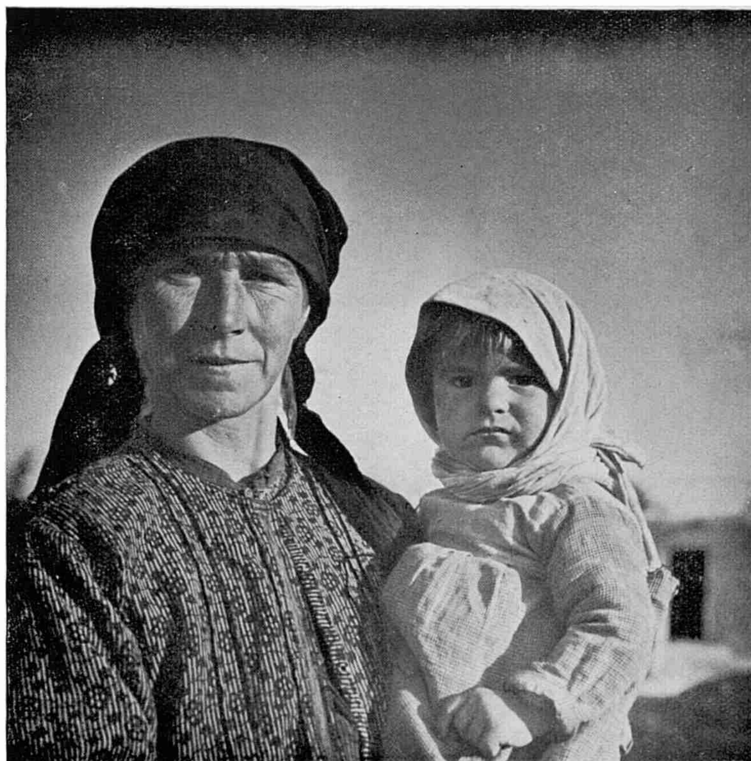

Fig. 4. — Femeie din Văleni.

partea de Nord care s'a refăcut mai târziu, în mod primitiv, cu mijloacele restrânse de care dispuneau locuitorii.

Astăzi centrul satului are înfăţişare de ruină, iar locuitorii se adăpostesc în nişte cocioabe de pământ, acoperite de stuf şi lipite de zidurile rămase din casele arse. Terenul mlăştinos contribue la desvoltarea malariei. Vatra satului este aşezată la loc nepotrivit pe o făşie îngustă dintre deal şi Prut, ceeace face ca satul să fie întins în lungime şi greu de administrat şi întreţinut.

In balta Prutului s'ar putea face construcţii numai în cazul când ar fi asanată ceeace ar cere investiţii însemnate. Terenul accidentat şi deplasabil, râpile şi lipsa de apă împiedică extinderea satului în lăţime, spre dealuri.

In căutarea apei pe aceste dealuri s'au făcut sondagii de către Stat şi judeţ încă înainte de războiu dar nu s'a ajuns la rezultate bune. Astăzi săteanul cu stare Ion Ştirbăţ încearcă pe cont propriu săparea unei fântâni pe proprietatea lui, situată în regiunea deluroasă; a ajuns la 55 m adâncime, dar n'a dat încă de apă. Tocmai lipsa de apă în stepă este unul din motivele pentru care satele stau înşirate unul lângă altul dealungul Prutului la o distanţă de abia câţiva km., iar în interior sunt rare; astfel dela Vulcăneşti până la Văleni, pe o distanţă de 26 km nu se întâlneşte niciun sat.

Pe dealurile descoperite, monotone la vedere, solul spălat de torenţi şi sărac în vegetaţie nu este bun pentru agricultură şi este lăsat toloacă, adică se întrebuinţează pentru păşunatul oilor. Sărăcia solului face ca, în această regiune, să fie încă terenuri libere, administrate de comuni, deoarece nu caută nimeni să le stăpânească. Această stare de lucruri a fost luată în consideraţie la aplicarea reformei agrare şi de aceea o parte din Văleneni au fost împroprietăriţi în locuri mai îndepărtate dar cu pământ mai fertil, 30 de familii au primit loturi la Găvănoasa la 40 km depărtare de Văleni, alţii la 52 km dincolo de Vulcăneşti. Paralel cu Prutul, moşia satului Văleni este ingustă, în schimb se întinde mult în interior, ajungând până la hotarul Vulcăneştilor. Loturile sunt lungi şi înguste ca nişte cureluşe, pornind din deal spre vale.

Vatra satului, din cauza condiţiunilor neprielnice, nu poate fi nici lungită în baltă nici ridicată în deal.

Reclădirea completă a satului pe locul vechiu, deşi este posibilă, are desavantajul că iar va forma o îngrămădire de case în spaţiu limitat şi nu va prezenta siguranţă în cazul unui nou incendiu. De aceea ar fi mai raţional să se impună familiilor care au fost împroprietărite în alte părţi, să-şi clădească acolo casele, descongestionând astfel vatra actuală a satului şi în acelaşi timp să se interzică construcţii de garduri, coteţe şi acoperişuri de stuf în Văleni.

In planul de reclădire al satului, ar trebui să se prevadă o stradă largă spre Prut, perpendiculară pe uliţa principală a satului şi deschizându-se în faţa bisericii într'o piaţetă în jurul căreia să fie concentrate clădirile instituţiilor publice din Văleni, ca: primărie, şcoala, căminul cultural, banca populară, postul de jandarmi, dispensarul medical şi baia comunală.

Realizarea acestui plan ar prezenta următoarele avantaje: 1. Uşuruarea administraţiei satului şi a comunicaţiei, mai ales în anotimpul ploios; 2. Asigurarea pazei instituţiilor satului; 3. Inlesnirea accesului spre Prut. In ultimul incendiu, pompierii sosiţi la timp din Galaţi, Cahul şi Reni n'au putut să dea concurs efectiv de stingere din cauză că uliţele, înguste şi întortochiate ale Vălenilor, au împiedicat alimentarea cu apă din Prut. Plantarea de pomi spre uliţa mare şi cea spre Prut ale satului şi formarea unui parc comunal în jurul bisericii, ar contribui mult la înfrumuseţarea şi înviorarea satului sărac în vegetaţie.

Moşia satului Văleni este împărţită în 216 loturi a 14-25 ha fiecare, rolurile fiscale stabilindu-se tot după loturi, iar plata repartizându-se între moştenitorii lotului; aceste proprietăţi fiind indivizibile între membrii familiei, sunt stăpânite şi astăzi în devălmăşie.

Unii din actualii moştenitori fiind în a treia generaţie, partea fiecăruia este mai mică de 1 ha. Vânzările individuale ale dreptului de proprietate nu se pot face decât cu consimţământul scris şi autentificat al tuturor moştenitorilor lotului.

Cultura lotului se face în modul următor: lotul este împărţit în atâtea parcele câţi moştenitori sunt şi în fiecare primăvară aceste parcele de cultivat, fitoace, sunt trase la sorţi în asistenţa primarului comunei. Din cauza acestui sistem cultura pământului lasă mult de dorit; nu se fac îmbunătăţiri funciare, nici culturi raţionale, deoarece cultivatorul neştiind ce parcelă va avea de cultivat în anul viitor, lucrează superficial. Nu se fac desmiriştiri, arături de toamnă şi adânci, îngunoieri, nu se plivesc buruienile şi nu se fac ameliorări de teren.

Dacă s'ar construi un dig pe malul stâng al Prutului, ar putea fi redată culturii balta care numai în raza comunei Văleni are o suprafaţă de peste 1.000 ha.

Digul ar putea fi ridicat cu ajutorul muncii obşteşti a premilitarilor din Văleni şi comunele învecinate. Această baltă împreună cu toate iazurile din Sudul Basarabiei, în suprafaţă de câteva sute de mii de ha, aparţine la 38 comune de colonişti şi este administrată de o Eforie, cu sediul la Bolgrad.

Veniturile realizate din exploatarea acestor iazuri şi bălţi, ca la 20 miloane lei anual, servesc la întreţinerea instituţiunilor şcolare supraprimare (liceul teoretic, şcoala profesională, internate etc.) din Bolgrad, precum şi pentru diferite nevoi culturale ale celor 38 comune. Deoarece exploatarea bălţilor se face prin concesionare şi modul de a se comporta al concesionarului aduce prejudicii ţăranilor din Văleni, aceştia ar prefera să fie împroprietăriţi în baltă, care în prealabil să fie expropriată de Stat.

Prin tradiţie fiecare ţăran din Văleni avea dreptul să pescuiască în Prut şi baltă pentru nevoile lui. Fiecare ţăran folosea 2 coteţe şi două perechi ventiri (vărşi) pentru prins peşte. Astăzi pentru acest drept ţăranul plăteşte 35 lei pe an pentru pescuitul cu ciorpag (chipiciag) şi 300 lei cu năvodul (vălog).

Tot astfel gratuitatea folosirii stufului pentru nevoile proprii a fost înlocuită cu o taxă de lei 700 anual de „tarpan". „Tarpan" se chiamă unealta de tăiat stuful; un tarpan anual se consideră atâta stuf cât poate să taie în timpul anului ţăranul singur fără ajutorul familiei şi fără dreptul de a avea înlocuitor la tăiere, în cazul când se îmbolnăveşte sau este ocupat cu altceva.

Ferma statului „Brateş" procedează şi la tăierea stufului în dijmă; jumătate din stuful tăiat, ţăranul este obligat să-l transporte în curtea fermei.

Pentru a evita neînţelegerile între ţărani şi concesionar, s'ar putea organiza, cu concursul financiar al Institutului Naţional al Cooperaţiei, o cooperativă de pescari, care având şi o reducere de 10% din arendă conform legii, ar concesiona dela Eforia din Bolgrad bălţile şi islazurile.

Avantagiile cooperativei ar fi următoarele:

1. Ar da ocupaţie ţăranilor lipsiţi de pământ sau cu loturi insuficiente, cu atât mai mult că la origine Vălenenii au fost pescari;

2. S'ar evita neînţelegerile şi procesele dintre ţărani şi concesionari, care astăzi dau mult de lucru instituţiilor şi autorităţilor din sat şi regiune.

Moşia satului Văleni, în suprafaţă de circa 3.500 ha, din care 300 inapte pentru cultură, produce o recoltă anuală normală de 750 vagoane cereale. Terenurile arabile din baltă produc 200 vagoane, în cazul când nu sunt inundaţii. Treeratul se face cu piatră trasă de cai. Recolta anului curent a fost complet compromisă; ţăranii nu şi-au întors nici sămânţa; seceta durând din luna Aprilie, porumbul n'a legat. Nu există nici nutreţ pentru vite, care sunt vândute cu preţuri derizorii, în special caii, la târgurile din Galaţi, Reni şi Cahul.

Prefectura judeţului a întreprins de pe acum ajutorarea cu porumb a populaţiei, Crucea Roşie a promis patru vagoane de porumb.

Ţăranii susţin că până la războiu recolta era mai bună; în timpul războiului

făcându-se despăduriri atât pentru procurarea materialului lemnos cât şi pentru construcţia unei linii ferate înguste strategice spre Prut, terenurile s'au degradat, compromiţând recoltele. Astfel, din 10 ani numai 2—3 au recoltă bună.

Terenurile mai puţin productive şi accidentate de pe dealuri sunt utilizate pentru păşunatul oilor.

Păsările de curte destul de numeroase sunt cumpărate de negustorii dela Galaţi.

Lângă Văleni sunt cariere de piatră ce nu pot fi însă valorificate, piatra fiind de calitate inferioară: rară şi nisipoasă.

Prin baltă, se cultivă inul şi cânepa, care se prelucrează pe loc de sătence pentru nevoile familiei.

O parte din braţele de muncă disponibile sunt folosite de ferma Statului „Brateş" şi de ţăranii mai înstăriţi.

Plata zilnică este de 15—25 lei cu hrana lucrătorului; femeile sunt plătite cu 10—15 lei.

Din cauza paludismului, potenţialul de muncă este scăzut. Sătenii sunt lipsiţi de noţiuni elementare de igienă. Bolile sociale sunt în creştere şi mortalitatea este ridicată. Debilitatea populaţiei se explică şi prin căsătorii premature. Vieaţa sexuală începe la fete la 13 ani şi băieţi la 14; trăesc în concubinaj până la împlinirea vârstei legale, când se căsătoresc.

Sunt cazuri când la 16 ani, îndeplinind formele legale, femeile sunt mame cu doi copii debili sau morţi; 75 la sută din locuitori se căsătoresc până la vârsta de 20 ani. Există cazuri când din consideraţiuni materiale, tinerii de 15 ani iau în căsătorie văduve de 25 ani şi mai în etate.

Alimentaţia este insuficientă şi neregulată. În timpul verii se mănâncă zarzăre şi chiseliţă din fructe, iar iarna o mămăligă cu fiertură. Nu cunosc modul de alimentare mai raţional. Apa din Văleni nu este bună de băut. Iarna iau apă din Prut, iar vara din fântâni din cauza scăldatului. Lipsiţi de iniţiativă, exploataţi de negustori, arendaşi şi neglijaţi de autorităţi, suportă în tăcere dificultăţile traiului.

Privesc cu indiferenţă viitorul şi nu se interesează de ceeace se petrece în ţară.

La 6 posturi de învăţători, populaţia şcolară este de 700 copii pentru curs primar şi 200 pentru grădini de copii.

Singura clădire de şcoală a ars complet în ultimul incediu.

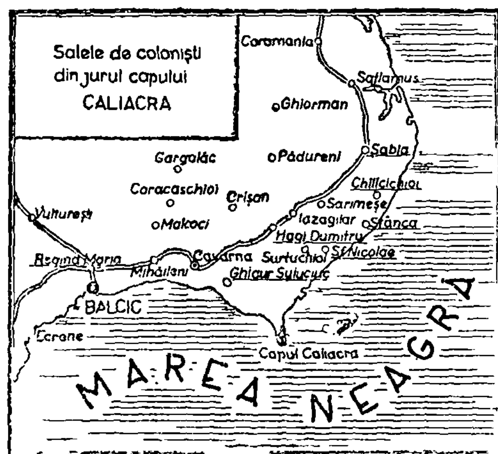
Cu toate că frecvenţa şcolară este de circa 40%, analfabetismul în sat este de 80%. Populaţia exploatată de cămătari, contractează cu uşurinţă împrumuturi, fără ca să se gândească la consecinţele lor.

T. AL. ŞTIRBU

COLONIŞTII DIN JURUL CAPULUI CALIACRA

Preliminarii: O privire sinceră, obiectivă asupra vieţii coloniştilor, din colţul sud-estic al Cadrilaterului, a fost scopul acestei anchete. Relatările ce urmează sunt desprinse din spusele oamenilor, controlate şi verificate prin observaţii personale *sine ira studioque.*

Idee mare, imperativ naţional şi social totodată, colonizarea Dobrogei noi a cunoscut în perioada

postbelică, o amploare susţinută, veşnic reconfirmată. Intr'o epocă neliniştită, necristalizată încă, amorfă şi incertă, cutremurată de incursiile comitagiilor, bântuită de foamete, defetism şi revoltă, fixarea unui fond românesc, la hotarele unui vecin duşmănos şi revendicator, apărea ca singura posibilitate de ameliorare a unei situaţii de insuportabilă panică, unică soluţie de stabilizare a sbaterilor, frământărilor permanente, soluţie care viza, în acelaş timp, asimilarea latentă a minorităţilor diverse, parte rebele şi recalcitrante, parte placide şi conciliante.

Deaceea, n'a existat partid politic dela 1920 încoace, care să nu fi înscris în programul său de realizări *imediate,* colonizarea regiunilor de graniţă şi, în primul rând, colonizarea Cadrilaterului. Vastele dimensiuni ale acestui deziderat naţional, impuneau însă sacrificii de proporţii egale, din partea dregătorilor şi autorităţilor. Dar, ca şi la trecerea în terenul faptelor a altor idei de progres economic-social, demagogia politică a bagatelizat şi a meschinizat şi această mult cântată colonizare, despre care s'a scris şi s'a discutat atât, însă, în realizarea căreia, interesul a primat sufletului; patima, obiectivităţii; abuzul, adevărului şi spiritului de justiţie.

Din mare, între farul Şablei (Şablaburun) şi capul Caliacrei, stânca se ridică deodată, imensă, cavernoasă, ameninţătoare. Piatra se risipeşte pe buza litoralului, pe o adâncime de câteva sute de metri, pentru a face loc, treptat, pământului negru, poros şi rodnic, uşor unduit, bine desvelit, dar, păstrând ici, colo, câte-o curea de pădure, câte un petec de vie sau mărunte livezi, strânse în jurul satelor, împrăştiate şi rare.

Pământul ar fi harnic la rod, dar locurile sunt secetoase. Vânturile care bat veşnic pe aceste meleaguri de coastă, alungă norii, uscând totul. Soarele arde aprig, iar seceta *se pune* din Aprilie, uneori din Martie, distrugând viile, lucerna, porumbul, grâul chiar. Plugul pătrunde cu greu solul uscat şi întărit ca fierul. Omul e nevoit să are cu câte două şi trei perechi de boi, iar pământul lucrat, trebue lăsat, odată la doi ani, *să se odihnească, să se facă ogor;* altminteri, nu dă recoltă. Seceta albeşte ţarina, amărînd oamenii. Anii fără ploi se înmănunchează ca şi cei buni, ca în legenda biblică. 1931, 1932 şi 1934, au fost *răi de grâu, ani fără pâine, ani de foame,* cum spun coloniştii Plugarul munceşte cu sârg, dar neîncrederea în roadele lucrului său, îl face mohorît şi ursuz. Anul acesta, bunăoară, în zadar au aşteptat oamenii norul dinspre Bulgaria, în zadar au făcut slujbe şi au înecat scaloianul. Seceta a început din primăvară şi până 'n Septemvrie, *doar la seceră* a dat o stropeală. Sub jarul soarelui, pământul se

usucă, se crispează, plesnind, nimicind vlaga bobului, mlădița tânără care crește încet, tainic, în miezul humei.

Vântul, care alungă ploaia, grăbește venirea iernii. Crivățul se svârle din Urali, peste Volga și Bug, răscolind marea, litoralul, împrăștiindu-se pe podișul larg deschis al Cadrilaterului, aducând viscol și zăpadă înghețată, acoperind satele, pădurile, islazurile. Zile întregi, oamenii stau baricadați în casele lor, așteptând potolirea prăpădului. Printr'o deschizătură cât unghia, în peretele locuinței, vântul vâră înăuntru troiene. Când mai stă vijelia, oamenii își adună gardurile dărâmate, ograda risipită, cotețele mutate din loc. In lipsă de lemne, focul se face cu *tizic*, bălegar uscat și tăiat în bucăți sau cu paie, pleavă netrebnică. Foc iute, care iute se trece.

Pe aceste coaste vântoase, pentru stăpânirea cărora s'au războit bătrânii voivozi munteni, opunându-se valului de expansiune a Semilunei cotropitoare, s'a întreprins realizarea parțială a colonizării. Mii de oameni au fost aduși de pretutindeni pentru românizarea regiunii, *„pentru înlesnirea înființării de centre noui..... și, în vederea intensificării vieții economice"*, așa cum frumos hotărăște bine intenționata lege din 17 Iulie 1930. Ardeleni, bucovineni, basarabeni, regățeni, români din Banatul iugoslav, macedoneni din Grecia și din Bulgaria, s'au răspândit puzderie în Dobrogea sudică, amestecându-se cu populația băștinașe, alăturându-se satelor existente sau întemeind așezări noi. Pământurile Statului, rămase în urma verificării titlurilor de proprietate, (deținătorii terenurilor rurale din Dobrogea de sud nefiind după vechiul drept turcesc proprietari absoluți, ci numai *embaticari*, — arendași, — Statul român a lămurit, odată pentru totdeauna situația cultivatorului, acordându-i dreptul de proprietate absolută, în schimbul cedării unei treimi din proprietatea deținută ca embaticar, legea de verificare a titlurilor de proprietate, din Dobrogea de Sud, din Iulie 1924), au fost atribuite coloniștilor. O susținută propagandă a isbutit să strângă, în cele două județe, numai dela războiu încoace, aproximativ treizeci de mii de români.

O lume diversă, păstrând specificul locurilor natale, dar care constitue în integritatea ei un fond omogen însuflețit de aceeași conștiință, pus în mișcare de acelaș gând, mărturisind acelaș ideal. Legea colonizării, de care am amintit, a reglementat situația juridică și agrară a coloniștilor, stabilind drepturile și obligațiunile ce le incumbă. Pe baza acestei legi, — art. 40, — oficiul național de colonizare, înaintea lui, Ministerul de Domenii, a vândut terenuri de cultură, în loturi egale, în suprafață de zece hectare fiecare, (15 ha, atunci când se înființa sat nou), împărțite de obiceiu astfel și supuse acestor condiții:

Una parcelă de 4,500 ha.

A doua parcelă de 4,500 ha.

A treia parcelă de 5.000 mp, (vie).

Un teren loc de casă, în suprafață de 2.400 mp.

Aceste locuri, fac parte din „Fondul mobiliar" pentru colonizare, din județul Caliacra, comuna Șabla, centrul Cîlîcichioi.

Prețul de vânzare al loturilor, stabilit în conformitate cu dispozițiunile art. 41 și 42 din legea colonizării, e de lei 11.220.

Plata prețului, se va face în 60 rate semestriale, egale, cu scadența la 1 Mai și 1 Noemvrie ale fiecărui an, pentru care colonistul va fi urmărit, pe baza legii de urmărire a veniturilor Statului.

Colonistul e obligat, în conformitate cu art. 44 din legea colonizării, să plătească în aceleași condiții, dar cu un procent de 5% pe an, debitul rezultând din valoarea construcțiilor sau a materialelor pentru construcție predate, sau a sumelor avansate pentru inventar și semințe.

Pentru plata ratelor, Statul are privilegiul înscris în legea colonizării din 1930 și art. 1.730 și 1.737 din codul civil.

Conform cu dispozițiunile art. 47 din legea colonizării, loturile nu se vor putea divide în porțiuni mai mici de jumătate, iar cele mai mari de 10 ha, se vor divide în porțiuni de câte 5 ha și, potrivit art. 45 L. C., nu vor putea fi înstrăinate nici voluntar, nici prin execuție silită, decât la alți coloniști, sau pentru înzestrarea copiilor, cu respectarea dispozițiunilor prevăzute de art. 47 L. C., cu avizul O. N. A. C., și aprobarea Ministerului Agriculturii și Domeniilor.

Colonistul e obligat la îmbunătățirea condițiilor de cultivare ale lotului, la sădirea pomilor, la organizarea cooperativelor, obștiilor etc.

Neexecutarea obligațiilor, precum și neplata a 4 rate consecutive, atrage rezilierea contractului și deposedarea colonistului, proprietatea reintrând în patrimoniul Statului, iar colonistul urmând a fi despăgubit pentru clădiri și investigații, beneficiind de recoltă".

„La pomul lăudat". Dar bunele intenții ale legiuitorului au fost contrazise de acei cari au aplicat legea, de autorități chiar, în haosul incuriei

administrative, caracterizând cei dintâi ani din istoria politică-socială a României postbelice.

Am venit cu sacu' la pomu' lăudat, da' ne-o fost amăgire, spunea Constantin Bondor, bucovinean, din Horodnicul Rădăuţilor, colonizat în Kilîcichioi. *Ne-om lăsat vetrele şi ne-om stabilit aici la malu' Mării Negre să facem plugărie bună şi gospodărie românească. Dar toate alea merg rău şi tare-mi vine să vând aici şi să mă'ntorc de unde am pornit.*

Minciuna şi demagogia politică au însămânţat neîncrederea în sufletul colonistului. Pentru a-l aduce în Cadrilater, partidele au răspândit în ţară şi peste hotare, în regiunile locuite de români, ştiri fanteziste, amăgitoare. De pildă, li s'a făgăduit coloniştilor, pe lângă pământuri de cultură şi unelte de muncă, maşini agricole, vite, însămânţări. Mai mult, unora li s'a spus că la Bazargic li se va înmâna cheile caselor gata construite. Când au ajuns însă pe locurile ce li se hotărîse, oamenii n'au găsit nici locuinţă şi nici chiar loturile, necum unelte, vite şi celelalte. Svârliţi acolo la malul Mării, printre băştinaşii neprimitori, răuvoitori, bieţii colonişti s'au aciuiat fiecare cum a putut. Unii au stat cu chirie, pe la Bulgari, Turci, Găgăuţi; alţii s'au adăpostit prin grajduri, hambare sau şure, ca de pildă, cei din Kaiabechiu (Stânca) prin coşarele foştilor latifundiari fraţii Cariofilis; alţii au săpat gropi, în pământ, acoperindu-le cu paie şi scânduri, trăind ca sobolii, luni întregi, ani chiar, până ce au isbutit să-şi construiască case de piatră, lemn sau pământ presat.

Aşa s'a întâmplat cu Petre Bora, din Almaşul-Mare, judeţul Alba, care a vândut tot ce a avut acolo, în satul natal, şi a venit la Stânca cu tot rostul: cai, căruţă, lucrurile casei.

„N'om primit nimic la început, da' tăt ne-o înşelat că ne dă, pân' ce ne-o apucat iarna. Ploua şi muierea sta cu pătura'n cap asupra copilului de două luni numai. „Mă duc să mă ţâp în Mare", zicea ea. Am întemeiat un bordeiu de casă, mai pe urmă am ridicat un zâd. Am muncit tăt cu mâna, da' m'am băgat în boală de nu sâmt încă om. N'am avut nici plug, da' aveam cai şi am făcut tovărăşie cu alt colonist. Mai apoi mi-o murit caii şi am îndurat mizerie grea. Am îmblat desculţ şi desbrăcat şi cu burta goală. M'am apucat de zidărie, de tâmplărie şi am răuşit să strâng ceva parale de mi-am cumpărat alţi cai. Da' acu trebue să dau la precepţie şi iar rămân pe drumuri. Apăi trăeşte, apăi îmbracă-te, când precepţia ne ia tăt cu forţa. Fasole nu-i, cartofi nu-i, că uneori îmi vine să sbor. Decât cu atâtea spese pe zece hectare de pământ, mai bine cu nimic, da' liber.

Dintru întâi ştiam că nu plătesc dări. „Mereţi băieţi de vă aşezaţi şi vă puneţi pe muncă şi faceţi agricultură, că are Statu' grije de voi", ne-o zis conzilieratul din Bazargic. Da' năpastele s'a pus pe capu' nost!".

Acum, moţul Petre Bora, vrea să dea pământul în dijmă, iar el să se ducă să lucreze la o mină, la care se pricepe sau altundeva. *Ce, să piară de foame 'n casă?* Căruţa i s'a stricat, caii trebue să-i vândă să plătească dările, porumb nu s'a făcut, grâul l-a vândut pe nimic. Pentru două kilograme de grâu primeşte un kilogram de cartofi, iar pentru un kilogram de fasole trebue să schimbe patru, cinci kilograme de porumb. *Mânâncă odată şi gata.* Din cinci hectare de grâu i-a rămas pentru hrană şi sămânţă, doar 170 de băniciori. Socotind seceratul, maşina, legatul câte toate, Petre Bora, constată că nici paiele nu-i rămân *de cinste.*

Când a venit în Dobrogea, era îmbrăcat *ca un funcţionar,* îşi aminteşte el cu mândrie. Acum e *ca unul de-ăia care face ciure de oaie.*

Sperează omul în zece hectare, dar mai bine fără ele. Că înainte n'avea pământ, dar lucra pe unde putea, scotea banul şi trăia bine. Aici cu pământ, umblă *fără fund la pantaloni* şi în trei ani de când e colonist, n'a isbutit să-şi cumpere o cămaşe. Decât bogat ca în Cadrilater, mai bine sărac şi fără grije. Petre Bora, să mai fie odată la el acasă, la Almaş, sau la mina din Brad unde a lucrat un sfert de veac, *nici cu ceafa nu s'ar uita la Dobrogea.*

„Păsările cu ciocul de fier". Care este explicaţia acestei situaţii? De ce vrea Petre Bora să se întoarcă la el în Munţii Apuseni, de ce vor să plece şi Ion Ilioi şi Pricop Hrişcă şi Nicolae Halip din Kilîcichioi şi Dobre Neacşu şi Ion Florea din Stânca şi cei din Sfântu' Nicolae şi de ce s'au înapoiat în Banatul iugoslav patruzeci de familii de români, din şaptezeci câte venise la început în satul de colonişti Regina Maria de lângă Balcic?

Că doar pământul e bun şi roditor. Colţul Caliacrei e *cel mai de valoare,* recunosc înşişi coloniştii. Şi dacă orzul, ovăzul, porumbul, nutreţurile se cam usucă şi se pierd, apoi grâul se face binişor, chiar şi în anii de secetă. 70—80 de băniciori la hectar nu e o recoltă excepţională, dar

poate totuşi asigura existenţa unei familii. Din zece hectare, colonistul seamănă jumătate cu grâu, un hectar îl lasă pentru iarbă, iar pe rest pune porumb, fie (măzăriche) pentru vite. Şi, în sfârşit, se încropeşte de bine de rău. Au fost şi ani de secetă mare, când oamenii n'au avut grâu nici pentru însămânţări. Statul i-a ajutat atunci pe unii, alţii s'au împrumutat la băncile populare din Cavarna şi Bazargic, dar nici până azi n'au izbutit să achite creanţele contractate. Din acest punct de vedere însă, situaţia nu se prezintă insuportabilă şi disperată. O singură recoltă bună şi măruntele datorii cu procentele lor ar fi acoperite în întregime.

Altundeva se află necazul coloniştilor.

Recolta culeasă, grâul *triorat*, după ce s'a scos *boclucul* dintr'însul, de a rămas numai *bob şi bob*, oamenii îl încarcă în căruţe şi-l pornesc spre oboarele de cereale din Mangalia, Cavarna sau Balcic. Acolo intervin intermediarii, negustorii, oamenii de afaceri, speculanţii, traficanţii şi escrocii.

Există un oficiu de valorificare a grâului, ale cărui ordonanţe prin care se fixează patru lei ca preţ minimal pentru kilogramul de grâu, stau afişate pe stradă şi prin cafenele, citite deopotrivă de negustori ca şi de coloniştii plugari. Dar, ordonanţele sunt de hârtie şi nu pot interveni în târgul care zilnic se încheie între producător şi intermediar. Presat de nevoi, agricultorul se oferă bunului plac al negustorului care la nevoie ştie să-i demonstreze că nu poate da mai mult de 2,80 lei sau 3 lei pe kilogramul de grâu, oricât de *triorat* şi ales ar fi, din cauză că Statul n'are convenţie cu Germania, sau cu vreo altă ţară importatoare de pe continent.

Trei lei?! îi strigă negustorul ţăranului care, cocoţat pe capra căruţei, aşteaptă propunerile. Şi trece mai departe. Dacă omul ar aştepta încă o săptămână acolo, lângă oborul de cereale, oferte omenoase şi respectarea ordonanţelor centrului, o săptămână negustorii sezisaţi ar trece pe lângă căruţa lui fără să-i privească marfa, fără să-l mai întrebe ceva. Există o coaliţie a meschinelor interese împotriva încăpăţânării omului de a nu-şi batjocori munca. La sfârşit, obosit, resemnat, plugarul acceptă 3 lei sau 2,80 lei, 2,70 chiar, după misterele bursei pe care mintea sa nu le cuprinde îndeajuns de lămurit. El ştie doar că s'a necăjit un an întreg la coarnele plugului, la semănat, apoi la seceră, cu treeratul şi transportul, că fiecare lucru a costat caznă şi bani. Mai ştie că are femee şi cinci, şease copii acasă şi că din patru sute de băniciori de grâu, două sute trebue să păstreze pentru pâine, şasezeci pentru însămânţări, iar pe rest să ia preţ bun ca să poată cumpăra cele trebuincioase la casa omului. Dar negustorul ignoră toate acestea. El vrea să câştige mult, cât mai mult. Şi până la urmă, producătorul cade victima intermediarului profitor şi speculant.

Negustorii ne suge sângele; sunt nişte hoţi, spunea cu obidă Alexe Paraschiv, olteanul din Kîlîcichioi. *Ei caută să ne întoarcă pe noi, să ne desfrâneze.*

Au fost şi ani buni, când marea Cavarnei era plină de vapoare italieneşti, greceşti, nemţeşti. Atunci negustorii *aveau zor mare* şi cumpărau grâul dela patru lei în sus. Dar acum *plugarii sunt fără valoare.* Oficiul e cu negustorii şi tot lor le dă prima.

Toţi sânt în legături de ne joacă pe noi. Ia să vezi: când la Cavarna nu se plăteşte grâul, Mangalia dă preţ mai bun şi toată lumea se grămădeşte acolo. Atunci, îndată se schimbă preţurile şi Mangalia începe dela trei lei în jos, iar la Cavarna se scumpeşte. Şi aşa ne plimbăm de colocolo, de-şi bate joc de noi. Decât să mă duc cu grâu la oraş, mai bine m'ar bate. Negustorii sânt păsări cu ciocuri de fier, care ne sfâşie inima, încheie amărît colonistul Alexe Paraschiv.

Politica şi dările. Oamenii nu sunt proşti. Ei ar şti ce să facă împotriva negustorilor hrăpăreţi. Ar păstra grâul, aşteptând la ei acasă ofertele şi preţul cel bun. Dar aceasta nu se poate. Ii apasă percepţia şi nevoile celelalte, multe. Trebue să vândă, să facă rost de bani, să achite impozitele, să cumpere lucrurile trebuincioase pentru casă.

Când au venit în Cadrilater, coloniştii au aflat că sunt scutiţi de biruri pe câţiva ani. Legea prevede trei, dar demagogul şi funcţionarul său n'au uitat să făgăduiască în plus. Până la încheierea contractelor, oamenii au fost consideraţi însă *arendaşi*, de altfel în conformitate cu dispoziţiile legii şi impuşi să plătească anual 80 lei de hectar, ceea ce revine la 871 lei pentru cele zece hectare primite de fiecare colonist. Abia după transcripţia actelor de vânzare condiţională, urma achitarea ratelor semestriale în termenul de treizeci de ani. Aceste arenzi nu s'au plătit. *Ne-au pus arendaşi, par c'am fi boieri*, mârâiau coloniştii. Şi datoria s'a strâns cu trecerea vremii, încărcându-se de procente.

Nemulţumirea oamenilor era însă o minunată achiziţie şi prea uşor de câştigat instrument în propaganda politică. Emisarii partidelor au simţit imediat prada şi facilitatea speculaţiei.

Au venit liberalii: *Băieţi să nu plătiţi impozitele că vă scutim noi! Numai să ne daţi votul!* Oamenii se bucurau, fireşte, totuşi întrebau pe perceptor: *Ce facem cu daraverile?* Perceptorul ridica din umeri şi răspundea că n'are ordin pentru colonişti. Şi tot aşa mereu, cu aceleaşi promisiuni, şi amânări, până acum când oamenii s'au trezit deodată înglodaţi până peste cap în datorii şi luaţi *cu socoata* din urmă. *Cu politica nu-i vina noastră,* ci a boierilor, spun, cu dreptate, coloniştii. *Că a venit perceptoru şi a strigat să trăiască partidu, că ne scuteşte de dări. Ne-a luat dela coarnele plugului şi ne-a dus la vot, iar acu' ne-a pus laţu' de gât.*

Aşa se face că am găsit trei sate de colonişti, cu recoltele sechestrate şi sigilate de percepţie. Stau oamenii cu grâul în casă şi n'au ce să mănânce. In schimb, toţi mi-au arătat câte-o hârtie galbenă sau roşie, după stadiul urmăririi: somaţie, proces-verbal de sechestru sau publicaţie de vânzare. Cu Kilîcichioiul, perceptorul a terminat într'o zi.

„Azi, 9 Septemvrie 38, în virtutea art. 12 şi urm., din legea pentru perceperea şi urmărirea veniturilor publice. Având în vedere că d-l Alexandru Paraschiv, din com. Şabla, satul Kilîcichioi, nu a platit etc., următoarele impozite:

Impozit agricol		8.764
Indescifrabil		748
Arenzi O. N. A. C.		5.226
	Total . . .	14.738
Majorări		1.473
	Total . . .	16.211

S'a sechestrat:

1) 3.000 kg grâu de toamnă, care se lasă pe loc, într'o cameră sigilată la uşă.

2) 2 boi de doi ani, la păr unu roşu şi unu galben.

S'a exceptat dela sechestru obiectele apărate de art. 26 din legea de urmărire".

Oamenii nu vor să nu plătească, să nu-şi facă datoria către Stat. *Că doar ori şi unde se plăteşte,* ştiu ei. Dar *prea au venit grămadă toate* şi prea s'a pus perceptorul pe ei, *ca vulturu pe capul puiului.* Coloniştii cer doar să fie îngăduiţi, păsuiţi, ca să poată achita încet, încet, pacostea de datorie care la unii trece de douăzeci de mii de lei.

„Angăria ne omoară!" spun coloniştii. Ţăranii nu pot trăi din cauza funcţionarilor. Aceştia toţi se înavuţesc, o *duc ca'n rai,* dar bietul colonist nu se poate *alipi* de nimic. Bulgarii *au cinste* la funcţionari, *că le dă mituială grasă,* dar la colonişti, funcţionarii se uită *ca la urs,* pentrucă ei n'au de unde plăti *toate celea.*

Muncim să dăm la funcţionari, se plâng oamenii. *Toată ziua numai biruri în dreapta şi'n stânga. Vine jandarmu', grăniceru', notaru', perceptoru', şi toţi cer, toţi. S'a pus ca hinghierii pe noi, ca presa pe struguri. Ne fac numa'necaz, da' când avem vreo rugă, ceva, ne dă afară. Trăim cu mare zor pe aici. Am vrea să sclipuim şi noi câte-o treabă mai bună, da' nu ne dă pace. Dacă vrei să răclami, n'ai cui, n'ai unde, iar omul e prea necăjit ca să mai ţină pricini. Funcţionarii are comunicăţii între ei, ca pe front, nu-i poţi răzbi cu nimic. Da' multe ar fi de spus, multe se poate desfunda şi descoperi. Iac'a fost aici un precept' care-a venit slab, pricăjit de plângea haina pe el şi acu' are o burtă cât sacu'. La început ne vorbea frumos şi acu' se umflă la noi ca o buhă.*

In satele coloniştilor, perceptorii se fac *milioneri.* Oamenii spun că, islazul din Kilîcichioi, rezervele Statului, în suprafaţă de 41 hectare, perceptorul le-ar fi arendat Bulgarilor, în vreme ce vitele coloniştilor n'au ce paşte. In afacerea asta perceptorul ar fi încasat un acont de şapte mii de lei. Coloniştii au făcut contestaţie la Consilieratul din Bazargic, dar li s'a respins. Animalele lor continuă să pască pe *tarlale,* iar împotriva funcţionarului nu s'a luat nicio măsură sancţionatoare. Tot aşa şi cu cele 300 hectare de pe *mereaua* (moşia) satului; funcţionarii şi le-au împărţit între ei, arendându-le pe nimic Bulgarilor şi câştigul însuşindu-şi-l.

Perceptorii toţi fură, ştiu coloniştii. *Dacă îi prinde şi-i dă afar' ei tot domni rămâne, cu buzunările doldora şi se fac negustori buni.*

La primărie la fel. Nu se poate face nimic fără bani. Ilie Bondor, din Kilîcichioi, a fost la Şabla să ceară autorizaţie pentru vinderea a doi viţei. Secretarul primăriei i-a eliberat un „bilet de adeverirea proprietăţii, vânzării şi sănătăţii animalelor", pe care a lipit timbrul statistic, timbrele Camerei de Agricultură, cerând omului 70 de lei, în loc de 30, deci preţuindu-şi munca *scrisului* unei cereri la 40 lei. Mai mult, a impus bietului colonist, cumpărarea unui... bilet de bal.

— *Da' n'am ce face cu balu', că n'am grija lui,*

ci altele! Ce, eu îs de venit la bal?! a protestat Ilie Bondor.

— *Vinde-l altuia, dacă nu vii tu!* i-a tăiat-o funcţionarul, oprind omului 30 de lei. *Ce să fi făcut, domnule,* spunea nceăjit Ilie Bondor. *Că să fi răclămat la plotoneriu, mă sictirea şi mă repezea afar!*

Bolnavii o duc greu de tot. Sub lipsa de control a medicilor, agenţii sanitari îşi fac de cap. Pentru o injecţie, un sanitar din Şabla a pretins 25 de lei, deşi serul era cumpărat de pacient. Joia şi Dumineca, consultaţiile şi tratamentele sunt gratuite la dispensar, dar agenţii chiamă pe oameni la ei acasă pentru a-i încasa, *în particular.* Coloniştii cunosc cazul unui sanitar din Ghiaursuiuciuc, care făcea injecţie malaricilor cu vin Vorel. Pacienţii nu s'au însănătoşit, dar agentul a făcut avere.

Veterinarul de asemenea pretinde 12 lei pentru fiecare injecţie la cai. *Prăpădim caii pe drum şi ne ia şi banii,* se vaită coloniştii. Injecţiile se repetă de 3—4 ori pe an, iar dacă nu se supun, sunt amendaţi.

Pentru autorizarea armăsarului *de bătaie,* se plăteşte 100 de lei. Chiar pentru câini se percepe o taxă de 5 lei anual.

Invăţătorului, colonistul nu trebue să uite de a-i duce din când în când, câte un pui, câteva ouă, unt şi diverse mărunţişuri: 10—15—25 lei pentru lemne, mingie, cooperativă. Cărţile de anul trecut, chiar dacă sunt noi, neuzate şi chiar dacă autorul rămâne acelaş, nu mai sunt valabile pentru anul şcolar care urmează. Altminteri, învăţătorul ar pierde *remiza,* învârteala lui.

Aşa că, bietul plugar colonist, deşi *grâul nu se plăteşte,* deşi e sigilat, sechestrat, ameninţat şi presat din toate părţile, dacă are doi-trei copii de şcoală, trebue să se facă 'n zece şi să scoată de unde o şti o mie de lei pentru cărţi, caiete şi rechizitele necesare. Dacă nu, nu-i primeşte copiii la şcoală. Iar amenzile nu întârzie. In schimb, domnul învăţător, să zicem, Marin Badea, din Kîlîcichioi are grije de copii şi nu-i surmenează cu învăţătura. Ii mai pune să-i păzească găinile sau să adune găteje. Iar la sfârşitul anului, din 60 de elevi, jumătate rămân repetenţi. *Păi dacă-s proşti!*

Pentru a completa galeria de *sfinţi,* atotputernici pe depărtatele meleaguri ale acestui colţ de ţară, apare şi grănicerul, care vrea şi el dela colonişti *ceva angărie.* Piatra de pe malul Mării e bună de zidărie, la casă, la gard, la un şopron sau grajd. Dar nu e voie de luat, că e proprietatea Statului, zice grănicerul. Totuşi, *cu voia cumpărată* a satrapului în uniformă, se poate ridica. *Piatra dela gard a mâncat multe găini, ouă şi alte celea,* mărturisea un colonist, cu un humor sub care se ascundea o mare amărăciune.

Pe lângă toate astea, mai sunt — lista e lungă — comitetul şcolar, cu taxele sale, biroul populaţiei, care la Bucureşti, costă 27 de lei, dar pe acolo 50; apoi păşunatul, ierbăritul: 32 de lei pentru vitele mici şi 107 lei pentru cele mari. *Ne jumuleşte care cum poate,* se plâng coloniştii. *Ne beleşte fără cuţit. Aici n'avem Dumnezeu, n'avem control, sântem la placu' lor.*

Autorităţile ne înjosează faţă de minoritari, în loc să ne ridice. Toţi ne apasă din toate părţile şi atunci ne simţim străini şi ne pare rău c'am venit pe meleagurile astea. Dacă ştiam că e aşa strâmtoare, nu ne lăsam noi amăgiţi să ne destrăbălăm pe aici.

Eu spun drept, asta mi-e crucea, se jura Ion Olteanu din Sfântul Nicolae, *că să n'am trei lăstari de copii, acu' aş lăsa şi casă şi pământ şi adio Dobroge. Că e mai mare necazu' decât tot binele ce ni s'a făgăduit.*

Câţi oameni atâtea dureri. Deşi bătrân, demobilizatul Grigore Alexandru, din Cătrăneşti-Ilfov, a vândut tot ce a avut în satul de baştină şi a pornit spre Cadrilater. Gândea că o să fie *pomană mare,* dar, dela început, a început rău. Când a ajuns la Stânca, în 1925, n'a găsit nimic, nici casă, nici pământ. A trăit un an întreg prin nişte grajduri, îndurând mizerie cruntă, suferind, *numai Dumnezeu ştie.* Venise cu patru cai şi căruţă nouă, dar rând pe rând a trebuit să le vândă *pă ce apă nu curge.* După lung amar de vreme şi-a făcut un bordeiu, dar relele s'au ţinut de capul lui. Nevasta i-a orbit aşa deodată şi a murit. Atunci, moşul a vândut *ce brumă mai avea,* şi a dat pământul în dijmă unui bulgar. Când am venit la Stânca, l-am găsit prăjindu-se la soare, în faţa bordeiului său, căznindu-se să descifreze o hârtie pe care sta scris cu creion chimic: *„negăsind niciun fel de avere mobilă, am sechestrat teren arabil situat pe mereaua satului Stânca şi care, se va scoate în vânzare prin licitaţie de Tribunalul Caliacra".* Era un proces-verbal de sechestru pentru neplata impozitelor. *Scutiţi cu c...'n sus,* a mîrîit moşul, răspunzând întrebării mele, care privea existenţa dispoziţiilor legii, prin care coloniştii sunt scutiţi de plata dărilor către Stat şi judeţ, pe o durată de câţiva ani.

Din *Marginea* Rădăuţilor, în primăvara anului 1936, odată cu alţi bucovineni, a venit şi Ion Curea, la Bazargic, ca să capete pământ. Şi-a adus omul şi familia: nevastă şi patru vlăjgani de flăcăi, *să lucreze ogor românesc printre liftă străină.* Agronomul i-a dat zece hectare ca fiecărui colonist, dar n'a trecut anul şi i l-a luat înapoi. Ion Curea a căpătat în schimb o altă tarla de nouă hectare numai. Omul era mulţumit şi aşa. S'a pus pe muncă, a arat locul şi se gândea să-l semene, când agronomul a venit din nou de i l-a luat. Ion Curea, eşti prea bătrân ca să fii colonist în regulă, aşa cum scrie la carte, a hotărît funcţionarul.

— *Păi, domle conzilier, să vă trăiască Dumnezeu, am casă grea şi copii, ce ne facem fără de pâine?* a întrebat omul, aproape plângând. Dar agronomul a ridicat din umeri şi şi-a văzut de treaba lui. Aşa a rămas Ion Curea *golan* printre ceilalţi colonişti, *pe meleaguri străine.* A îndreptat omul plângere la Oficiul Naţional de Colonizare, a primit în sfârşit, după multe stăruinţi, o aprobare şi un număr de colonizare, dar până azi, n'a fost încă *pus în drepturi.* Ogorul său îl stăpâneşte perceptorul şi-l dă în dijmă, la Bulgari. Ion Curea, l-ar lua el să-l muncească la parte, dar perceptorul preferă să-l dea Bulgarilor, *că bulgarul plăteşte 'nainte,* nu *la arman,* la treierat tocmai, ca românul sărac.

Cam tot aşa s'a întâmplat şi cu Constantin Moldovan, bucovinean din Horodnic, conjudeţean cu Ion Curea.

Auzind *istoria cea bună,* cu pământul din Cadrilater, Constantin Moldovan a vândut *tăt ce avea* în sat la el şi a plecat cu femeea şi cei opt copii spre Bazargic. A venit *nu ca pasărea pe gard,* ci cu gând să se stabilească şi cu mare dor de muncă, hotărît să-şi întemeieze gospodărie frumoasă şi temeinică. Şi-a adus omul şi *draniţă,* şindrilă din Bucovina, ca să *tocmească,* pe malul mării, casă ca în satul natal. Trecut de 45 de ani, vârsta maximă prevăzută de lege pentru a putea deveni colonist, dar având copii între şase şi douăzeci de ani, autorităţile respective, au decis astfel asupra lui Constantin Moldovan:

Consilieratul agricol al judeţului Caliacra, roagă pe domnul şef al regiunii agricole Cavarna, să predea locuitorului Constantin Moldovan, originar din jud. Rădăuţi, un lot de 10 ha, în centrul Hagi Dumitru, la un loc cu ceilalţi bucovineni, *sub rezerva aprobării a O. N. A. C.*

Stabilit în comuna Hagi Dumitru, Constantin Moldovan, a fost mutat îndată la Kilîcichioi. A aflat acolo pământul gol şi trist, în toamna care trecea în iarnă. Băştinaşii şi Bulgarii au încercat să-l descurajeze, dar omul *nu s'a uitat la vorbe goale,* ci s'a pus harnic pe treabă, şi în trei ani a ridicat casă şi holde bune. Abia acum, după atâta vreme trecută, Oficiul Naţional de Colonizare, a decis ca locuitorul Constantin Moldovan, să fie colonizat definitiv pe locurile părăsite de turci. Aşa dar, după ce *s'a distrus în Bucovina,* şi după ce *s'a pus cu rânduială* în Kilîcichioi, omul e nevoit să lase tot ce a construit, pe mâinile altora şi să le ia dela început, alt undeva.

L-am găsit în faţa casei, sugându-şi pipa, îngândurat, abătut. Din buzunarul de sus al vestei, apărea, roşu, un colţ al procesului-verbal de sechestru. *Uite aşa trăim noi pe aici domnule dragă,* spunea bietul om. *Departe de lume şi de dreptate. Noi ne-am înăscut cu rău şi nu vedem c'o fi bine cândva. Ne aşteptăm din ce în ce la mai rău.*

Astfel crede Constantin Moldovan şi cu el coloniştii, cei treizeci de mii de necăjiţi din Cadrilater. Dar eu, mărturisesc, am scris aceste rânduri cu gândul că un pic de omenie ar reuşi să facă ceva pentru o mai bună orânduire a vieţii celor care sufere acolo, departe, în colţul de ţară cuprins între Dunăre şi apele albastre ale Mării.

SERGIU LUDESCU

ZIDARI TELEORMĂNENI LA BUCUREŞTI

In vară, toiul construcţiilor. Mai ales în Capitală. Meseriaşii sunt recrutaţi până la ultimul, cei care locuesc în oraş — la periferie, în suburbii. Cerinţele sunt mari. Se fac angajamente. Se caută oameni. Treabă e de făcut. Şi pricepuţii şi nepricepuţii găsesc treabă, se pare. La săpat, la vânturat nisipul, ca să fie uscat; cernutul nisipului, stinsul varului, dusul găleţilor, cărămida şi atâtea alte trebi, care nu cer o pregătire specială.

Cei angajați își aduc rude, prieteni, nu numai din comuna lor, ci și din comune învecinate. Nașii își cheamă finii, moșii dela buceardat, își cheamă nepoții la săpat...

Grigore și-a făcut anul trecut căruță, fiindcă nășicu' i-a spus: *„Să fii om, mă fine, că-ți dau o pâine să mănânci. Nu-i treaba ta la ce te-am pus pă cheltuială. Fă-ți căruță și vin la mine în Floreasca, dă cum s'a dus zăpada. Înțeles?", „Înțeles!"* Și'n primăvară, Grigore lucra la blocul Berindey. Făcea 8—10 căruțe pe zi, și mai bine. Tănase, calul lui, calm, impasibil, nu-și mărea, dar nici nu-și micșora pasul. „Dii, tată!" și Grigore răsucea fișca pe deasupra hamurilor, fără să atingă. Tănase, când îl auzea, iuțea vreo doi, trei pași, pe urmă, uita îndemnul. Din al lui nu ieșea. Dela groapa block-hausului și până la maidan, la descărcat, dus și 'ntors, de opt ori zece ori dus, de tot atâtea ori întors.

Grigore e mulțumit atât, cât Sâmbătă de Sâmbătă, mai și în timpul săptămânii, găsește bani și pentru un cinzec de țuică, nu pentru el ci *„pentru băeți, de sufletul răposaților"*.

Deși numai de 13 ani, Grigore l-a adus și pe fiu-său la lucru, curând după ce a fost angajat el.

O meserie. Mitru l-a ascultat pe tata, cum tatăl l-a ascultat pe naș. Și-a luat legăturica cu câteva boarfe și-a plecat din Meri-Goala, la București.

— Unde te duci, Mitre? l-a întrebat Tomoioagă din prispa cârciumei lui Iancu Popescu, *La jandarmu' călare*, unde sta ades.

— Mă dă tata la meserie, la București!

Mitru avea cursul primar și o clasă din complimentar. Știa deci socoteala și să scrie foarte frumos chiar.

Grigore, cărăușul, taică-său, când l-a chemat din Meri-Goala, nu știa prea bine la ce treabă o să-l pună. S'a gândit că poate va săpa, ori va trece pietrișul prin dârmon, sau va încărca gălețile cu var...

Câteva zile Mitru s'a amestecat printre salahori, fără să fie angajat. Lui Grigore nu-i venea să vorbească vătafului de fiu-său. Titu Moldovan, un ardelean strașnic, vătaful, îl observă dela o vreme pe Mitru. Râvna lui, ițirea lui de colo până colo, ferindu-se de vătaf pe cât putea, acesta l-a chemat odată și l-a întrebat:

— Al cui ești tu, mă?

— A lu' Grigore, cărăușu'!

— Câți ani ai?

— Eu zic că am *treisprâce;* da' tata știe mai bine!

— Tu ai carte?

— Am șase clase!

— Știi număra?

— Știu!

— Vino 'ncoace!

I-a dat o verigă cu vreo douăzeci de bețe și-o custură. I-a spus ce să facă și cum să fie cu ochii în patru la gura gropii, pe unde ies căruțele.

Mitru și-a aflat meseria: însemna pe răboj, pe răbojul fiecărui căruțaș, de câte ori ieșea din groapă cu căruța încărcată. Treabă de cinste.

Când ieșea Grigore cu Tănase din groapă, zâmbea fiului și-i spunea din gușă:

„Trece-l, Mitruț și pe tactu!

Pământul. Cele de mai sus se întâmplau în vara lui 37. Intâmplarea a făcut să mă 'ntâlnesc cu Grigore și cu Mitru și 'n vara lui 38.

Se angajase la un antreprenor italian, fiindcă după spusele lui Grigore, *„ăi mari"*, adică cei la care lucrase la bloc, erau răi de plată. Muncea omul și-i fura din zilele de lucru, ori din căruțe, sâmbăta, la socoteală.

Despre antreprenorul italian are numai cuvinte bune. Se răstește el, țipă, când trece pe la bina, dar atât, ziua e zi, repaosul e repaos și plata, plată, nerotunjită, neciupită. „Pe urmă, mai e ceva, simți pe om repede, îmi spune Grigore, punându-și părintește mâinile pe umerii băiatului lui, — îl simți pe om când e de treabă, când nu te fură. Și-asta voiam să zic, când îl simți, că e așa, altfel muncești. Ba când îți place omu' mai vii și la anul. Eu de când am căruța, e puțină vreme. Dela blocu' dă pă Take Ionescu, unde ne-a înlocuit repede mașinile, am trecut la domnu' Michilini (îl chiamă Michelini). Stăpân nu-mi place să schimb. Mitruț, i-am făcut cărțulie, s'a 'nvățat cu munca, poate acum și el să sape".

— Bine, dar e mic, e plăpând încă. Dumitale nu ți-e milă de el să-l pui la săpat?

— Nu-i e lui frică de pământ. Il dovedește. Doar el e pământ de-l viu, s'a mântuit!

— Cum *pământ viu?!* Incerci să-l întrebi, cu teamă că n'o să-ți răspundă, cu mare curiozitate să știi ce va spune. Grigore e astăzi pus pe vorbă, se ascultă, vorbește tare și-l ascultă și ceilalți.

— Pământ viu, pământ viu! Asta știe și Mitruț

ce-i. Nu-i așa, mă?! Doar i-am cetit de când nu înțelegea vorba lui tacsu, cartea a mare.

— Care?

— Că n'o să-mi spui că n'o știi?! Scriptura! Aia!

— Și unde scrie de *pământ viu?*

— Scrie nu scrie, dar eu așa am înțeles. Atât. De-aia, ce muncă frumoasă să te lupți tu om, om *din* țărână; om viu, pământ viu, să te lupți cu pământul. Să-l crape târnăcopul, să-l *mușce* cazmaua; să-l sfărami, să-l cari. Râmi ca sobolii gropi și pui temelii, mă rog, treabă frumoasă, să nu te sperii de moarte. — Pământul e ca *ciucalata* și-i dulce tot ca ea, când te înveți cu el. Mitruț al meu e bun băiat. O să 'nvețe nu numai să facă gropi și să care cu lopata mușuroaiele. Nu doar asta, și-o ajunge și zidar, și dulgher, are el vreme. '*Of* să fie și să tragă cu ochiu' la *nen*'su Marin și la alde Ioniță, Ilie...

— Mai bine îl lăsai acasă.

— La ce să-l las? Ce să păzească? Bătătura?... Că atât am. Dacă trăia măsa, mai...

— Il obosești prea de mic. Are 14 ani?

— *Să* odihnește el iarna. Vreo cinci luni tot să doarmă, să rumege, — că românu' e ca ursu!

— Așa-i! întăresc Marin, Matei, Vasile, Ioniță și cu frate-său Ilie.

Toți își spun *zidari.*

Toți sunt din aceeași comună: Grigore cu Mitru, Marin, dulgherul, Ioniță și frate-său Ilie, Matei, Vasile, Mielu. Nu e întâmplare asta. Stă la temelie potriveală bună. Toți sunt din Meri-Goala, județul Teleorman. Oamenii au început să plece în urma câtorva, care au plecat mai întâi:

Gheorghe Gheorghe, s'a îndrăgostit — din militărie încă, de o creștină după Sebastian, în București — și a rămas în București, e om de serviciu la Universitate.

Marin, după ce s'a reangajat în armată, sergent instructor la Brăila, a fost detașat la penitenciarul orășenesc, șef de echipă de gardieni. Slujbă la închisoare, a învățat în atelier, dela deținuți și dulgheria. La București, dulgher la binale a ajuns după vreo 7 ani de serviciu, după ce învățase *chițibușuri* multe, de mai scotea pe lângă leafă, o altă leafă, — a ajuns după evadarea unuia, asasin la drumul mare. Pedeapsă, că în timpul serviciului lui s'a întâmplat evadarea, a fost destituit și din armată și dela închisoare.

Dulgheria învățată ca *dixtracție*, i-a prins bine. Din ea trăește acum.

Că Gheorghe Gheorghe în Meri-Goala, era socotit *orășan* și *avut*, că Marin a rămas și el la București, — că amândoi când vin câteodată prin comună sunt mândri și vorbesc de *bulucul Capitalei.* — Sunt ispite tari. Astfel că, atunci când Marin îți scrie: *Hai, vino!* și pleci.

Ioniță și Ilie, când îi cheamă domnul Michelini, primăvara, dela țară, lasă holda pe mâna ălor deacasă și vin repede. Sunt mulți ani de când lucrează cu domnul Michelini.

Matei, a lucrat luni de zile la drumul de fier, mai plătit, mai neplătit și odată, într'o cârciumă, în Grant, s'a întâlnit cu Marin, dulgherul, rătăcit pe-acolo tocmai din strada Costaforu, de prin Mecet, unde sta, — cu un chef încins de cu o zi înainte. El i-a vorbit de d-l Michelini și de luni a intrat în lucru la binaua din Parfumului. Marin, i-a spus: „Bani siguri, băiatule. Pe cât muncești, p'atâta iei, măsură dreaptă!".

Ba mai mult încă, Matei avea doi nepoți. Când au zidit cu Michelini casele unui frizer, patron; acestuia îi trebuia ucenic. Pe rând Matei și-a adus nepoții. Au stat ei luați de treabă, unul doi ani, gata să iasă calfă, altul câteva luni și — ghinion — au fost prinși cu mâinile în tejgheaua prăvăliei. De-atunci, nepoții lui Matei, tot din Meri-Goala și ei, sunt în București, căutând mereu de lucru. Numai că, deochiați au rămas de când cu furtul și nimeni nu-i mai ține să 'ncălzească locul. Isprava afurisită se află repede, repede.

E bine de știut cum sunt plătiți:

— Marin, dulgherul, drege canaturi, pune dușumele, podul îl pardosește, face garduri. E plătit cu 120 lei pe zi.

— Zidarii meșteri au între 120—190. Depinde de om. Mielu are 120, Vasile (și el din Meri-Goala), 190 de lei.

— Ioniță, Ilie și Matei, salahori, au câte 70 de lei pe zi.

— Grigore, cărăușu', primește 22 lei de căruță.

— Mitru, fiu-său, dela 50 cât avea acum un an, a săltat la 60. Și fiindcă unde-l pui e locul lui, antreprenorul mereu îl *amenință* că-i va ridica ziua la 70 de lei.

Osteneala nu o știu oamenii când Grigore e între ei. Cât obosesc între un dus și un întors al lui Grigore, se odihnesc când vine el să încarce. Dela Grigore au învățat multe. E ca un sfânt, un înțelept. De când i-a murit nevasta, nici că s'a mai

uitat la femei şi pe băiat, pe Mitu îl iubeşte, are grije de el.

Grigore nu-şi ia la prânz repaos decât cât să îmbuce ceva. Cară mereu. Incarcă şi cară. E neostenit. In fiecare zi, seara, Dumineca ore întregi, citeşte biblia. I-a ieşit numele într'o vreme că e adventist, dar s'a dovedit a fi scornitură. Mai de curând, că e gardist de fier, dar nici asta nu era adevărat.

Grigore e pildă pentru ceilalţi.

Marin mi-a arătat, cu mare teamă, când l-am luat să ne cinstim cu nişte ţuică la cârciumă, să mai aflu câte ceva, — mi-a arătat un carnet vechi al lui Grigore.

In el începuseră să fie însemnate cheltuielile pe vreo câteva săptămâni.

Iată o pagină:

Luni: pâine 6, mezel 5, brânză 2. Total 13 lei.
Marţi: pâine 6, roşii 4, măsline 4. Total 14 lei.
Miercuri; pâine 6, pepene 6. Total 12 lei. (De observat: zi de post).
Joi: pâine 6, brânză 3, pepene 5, salam 5. Total 19 lei.
Vineri: — (Am aflat că Vinerea nu mănâncă niciodată. Asta de când i-a murit un copil de 5 ani).
Sâmbătă: pâine 6, ceapă 2, brânză 5, slănină 6. Total 19.
Duminecă: pâine 6, roşii 4, ardei 2, ceapă 2, carne 15, untdelemn 5, H $1/2$ L, vin 8, oţet 3. Total 45 lei. (Adăugat ulterior un ras 6 lei).

Carnetul lui Grigore mi-a sugerat întrebări:

— Da' voi cum mâncaţi? Cât vă costă?

— Drept, am învăţat dela nea Grigore. Noi numai câte odată, îi tragem şi-o ciorbuliţă, asta nu-i vorbă face şi el, darăăă...

— Dar ce?

— ... la noi, tutunul ne speteşte şi... (se codeşte) Sâmbăta şi Dumineca ne sperie şi ne strică săptămâna.

— De ce?

— Tutun trebue mai mult şi ţuică; ţuica e pricina. Bată-l să-l bată pe nea Grigore, el habar n'are nici *dă* ţuică, nici *dă* tutun. Nu ştiu ce om o fi, da' noi ne mirăm ca de arhanghelu', zău!

„Treabă când vrei să faci, şi când te-apuci s'o faci ca lumea, *să* mai găseşte". E vorba lui Grigore.

Tot ducând pământ din săpături la maidan, în fundul Vitanului, ori în bariera Vergului, se întâlneşte cu alţi căruţaşi şi mai aude câte ceva: Că la Malaxa se clădeşte aripi noi anul ăsta, că se lucrează şi iarna, că e nevoie de oameni, şi că s'ar plăti bine. Astea le-a aflat într'un rând. Le-a spus celor din Meri-Goala Teleormanului şi toţi s'au încântat.

In Octomvrie, Ioniţă şi Ilie s'au dus vreo două săptămâni la ţară, să o aranjeze cu ce-i trebue pe mama, pe *bătrâna* şi să strângă fructele. Marin s'a repezit şi el, *fo două zile*, la nevastă şi copii, iar Grigore cu Mitru, cum au terminat treaba cu Michelini, s'au angajat la Malaxa.

La Malaxa, lume de pretutindeni, *„felurimi şi felurimi de feluri"*, cum spune Grigore. El e din lumea asta de două luni.

Din ce ni-o spune Grigore, mai întrebând pe unul şi altul, vom căuta să înfăţişăm lumea dela Malaxa, adunată pentru pâine, din toate colţurile ţării.

ŞTEFAN POPESCU

PĂDUREA JDIORENILOR[1]

Pe malul drept al Timişului, în sus, la o depărtare de 15 km de Lugoj, la poala dealurilor împădurite ale Uzinei Nădrag, este situată comuna *Jdioara*, singurul sat care-şi ascunde în abundenţa florei până şi turla bisericii, scăpând astfel din şiragul satelor, care defilează pe dinaintea călătorului — pe linia Timişoara-Bucureşti —, dela Topolovăţ şi până mai în jos de Orşova.

Şi, ciudat, cu toată această configuraţie silvică, jdiorenii n'au pădure!... Trăesc la poala codrului şi cumpără pentru foc mărăcinişul crăcilor provenit din curăţirea lemnului pe care societăţile forestiere îl transportă zilnic, în zeci de vagoane, pe o linie industrială ce trece prin comuna lor...

Jdiorenii respiră aer de pădure, dar vitele lor n'au cum să se bucure de răcoarea codrului de vară, căci n'au pădure nici izlaz îndestulător pentru păşune!

Sunt în sat câteva familii mai înstărite, cari au zăbrane proprii, din care îşi aduc lemnele pentru

[1]) Din cercetările Echipei Regale Studenţeşti Jdioara, (Campania 1938).

foc și în care își duc, vara, vitele la pășune. Restul satului, o duce rău din acest punct de vedere.

Unicul colț de pădure, ce l-a avut comuna, l-a dat în exploatare unei societăți forestiere, care a curățat totul, și-acum predă locul întins ca pe masă! Acesta e *„Orniț"*-ul, după care oftează o bună parte din săteni și care,— după părerea lor — a fost pus în exploatare de către cei bogați, cari au pădurea lor și nu duc grija nevoiașilor; „că banii cine-i vede?! dar pădurea era bună!".

Comuna a mai primit în arendă dela Stat o pădure, cu câțiva ani înainte: *„Castănicu"*, dar din cauza depărtării exagerate de sat, n'au folosit-o nici pentru foc și nici pentru pășune. Și pentru această pădure comuna a fost impusă în acest an cu 700.000 lei, încărcându-i-se astfel bugetul cu această sumă.

Sătenii nu înțeleg cum să dea o așa sumă pentru un lucru de care nu s'au atins [2]), și de care nu se pot folosi nici într'o împrejurare. Ei înțeleg să cumpere pădure, dar atunci să-și merite prețul, dacă nu au avut noroc *să moștenească dela bătrâni ce s'a putut.*

..... In sat, ca mai în toate comunele bănățene, din jurul centrelor mai însemnate, se mai găsesc și-acum ruinele conacului grof. *Mákay*, care cu zeci de ani înainte a oferit sătenilor cele cinci sute jugăre de pădure, din jurul satului, împreună cu casele și parcul din centrul satului. Suma cerută în schimb a fost derizorie, mai mult de formă, ca să nu le lase pe toate, chiar degeaba, el fiind constrâns să plece din sat. Dar bătrânii tocmai asta o doreau să le rămână: pădurea, casele și parcul gratuit. Vremea s'a schimbat însă. Groful nu mai trăește, în schimb toată averea o stăpânește soția sa, care deși își are copiii în Budapesta, totuși se ține la preț, ne mai fiind constrânsă de legi și împrejurări ca altădată.....

La aceasta fac aluzie jdiorenii oricând prind ocazia să discute cu cineva de pădure. Și au dreptate. Dacă bătrânii știau să prețuiască acest lucru, azi ar avea și pădure destulă, aproape, casă culturală și parc.

Numai că greșeala înaintașilor, pe care ei o socot așa, privită prin prisma neajunsurilor de azi, la vremea ei, ea a fost o tactică încurajată de împrejurări și de îndărătnicia și conservatorismul țăranilor chibzuiți.

Și, pentru a nu da prilej posterității să vorbească de dânșii, aceea ce spun ei cu strângere de inimă despre înaintași, de teama unei succesiuni străine de ei și de satul lor, la averea grofului Mákáy, jdiorenii s'au lăsat convinți că vor trebui să cumpere pădurea și casele din sat, cu orice preț.

Ceea ce îi face să se mai scarpine în ceafă, câteodată și să mai dea urechea și la puținii înstăriți cari vreau să-i aibă și pe mai departe mușterii la pădurea lor, e prețul ridicat: *două milioane de lei*, dacă iau pădurea, casele și parcul, *și un milion cinci sute de mii lei*, pădurea singură.

Indată ce-și uită pentru o clipă de preț și vorbesc numai de foloasele pădurii, devin veseli, vorbăreți și fac glume ca acestea: *„iasă porcul din ogradă și-și dă în pădure la jâr"*, ori: *„ne ouă găinile pe sub fagi....."*, etc.; și-și freacă toți palmele de bucurie.

Dacă văd interesații că nici într'un chip nu le pot muta gândul dela pădure și dela foloasele ei, atunci încearcă să-i înduplece dela case, cel puțin, văzându-le pe acestea schimbate în cooperativă cu măcelărie, prăvălie și brutărie, ceea ce ar constitui o concurență care ar duce la închiderea ușilor prăvăliilor, care dintre cei înstăriți le-ar avea.

Dar tot mulțimea susține: *„unde s'a dus mia, se duce și suta"*; și așa vor avea tot în stăpânire și pădure și cooperativă și parc, unde vor scoate hora în sărbători Și au prins curaj în această afirmație, mai mult când s'au gândit că prisosul de teren, din sat îl vând, și banii îi adaugă la prețul de cumpărare.

Și, pentrucă tot satul a sezisat această problemă, s'au adunat reprezentanții fiecărei familii în mai multe rânduri la școală, sfătuindu-se și discutând împreună cu conducătorii, posibilitățile de achitare a averii ungurești.

Averea totală costă 2.000.000 lei.

Comuna dispune de următoarele fonduri:

1	Din arenda exploatării pădurii „Orniț"	800.000
2.	Fondul Căminului Cultural „Mihai Viteazul" . .	20.000
3.	Vinderea loturilor de casă sătenilor cari plătesc arendă pentru clădire pe terenul comunei . . .	60.000
4.	Eventuala parcelare de loturi pentru case din prisosul terenului din parc	120.000
	Total . . .	1.000.000

5. Jumătate suma ar fi disponibilă iar cealaltă jumătate, adică un milion ar urma să se repartizeze pe comună ceea ce pentru 250 de familii ar face 4.000 lei.

Când s'a făcut aceasta cunoscut sătenilor, s'a ridicat o voce încurajatoare din mulțime, și a zis: „de-ar avea pădurea numai un milion de lemne, și

[2]) Nu au tăiat nimic din pădure, ca la o eventuală somațiune din partea statului s'o poată ceda ca neatinsă.

fiecare lemn de l-am vinde numai cu un leu, tot am ieşi la socoteală şi ne-ar rămâne o moştenire la urmaşi".

Mulţimea a râs, frecându-şi palmele, pentrucă ştia că în cinci sute de jugăre, sunt mai mult de un milion de copaci, şi un arbore oricât de strâmb ar fi tot face mai mult decât un leu.

Şi, pentru o înfrăţire, încă din acea zi, s'au înscris cu toţii membri în „Căminul Cultural", în sânul căruia s'au decis să exploateze pădurea în formă de cooperativă.

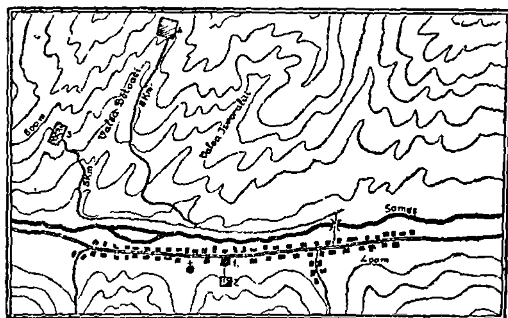
O delegaţie, a fost însărcinată cu ducerea tratativelor de cumpărare a pădurii, caselor şi a parcului din sat.

ION RACOVEANU-NERA

DEPĂRTĂRI ÎNTRE LOCURI ŞI CASĂ LA NEPOS-NĂSĂUD[1]

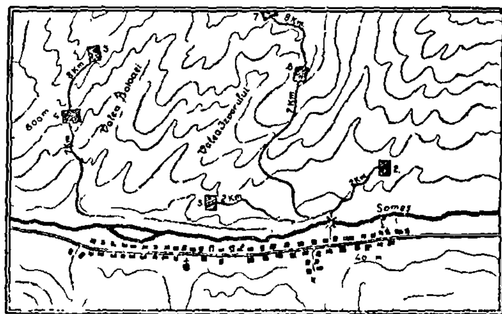
Ca anexă la Bugetul ţărănesc, cercetarea gospodăriei, cât şi la ancheta pentru pulverizarea proprietăţii agricole — toate aceste probleme ridicate de Fundaţia „Principele Carol", şi cercetate în vara aceasta de Echipele regale studenţeşti, — dau mai jos, *cartografiate*, trei gospodării, cu răspândirea proprietăţii agricole şi distanţa în km faţă de casă, socotită pe drum de car, iar nu în linie dreaptă.

1. Gospodăria lui Sălivan Anuţă de 41 de ani. *Categoria socială :* grănicer. *Vechimea gospodăriei :* 63 ani. *Data căsătoriei*: 1922. *Locueşte :* în casa soţiei. *Membrii familiei :* femeia 42 ani, un băiat de 14 ani, două fete una de 10, alta de 8 ani. *Capacitate de muncă :* în raport cu vârsta. Femeia bolnavă. *Unelte agricole :* n'are car, n'are boi.

1 = Casa cu grădină (pomi) — 1/2 iug. 2 = Su'coastă, 1 car de fân = 200 st. — 300 m. 3 = După deal — 3/4 iug. — fân şi mălai — 3 Km. 4 = Dealul Fântânii — 1/4 iug. — 1 car de fân — *7 Km.*

2. Gospodăria lui Izachil Popiţan. *Categoria socială :* grănicer. *Vechimea gospodăriei :* 19 ani. *Data căsătoriei :* 1919. *Locuesc :* Casă nouă, făcută de amândoi. *Alţi membrii ai familiei :* femeia de 46 ani — două fete, de 16 şi 19 ani. *Capacitate de muncă :* în raport cu vârsta, toţi sănătoşi ; *Unelte agricole :* are car, n'are boi.

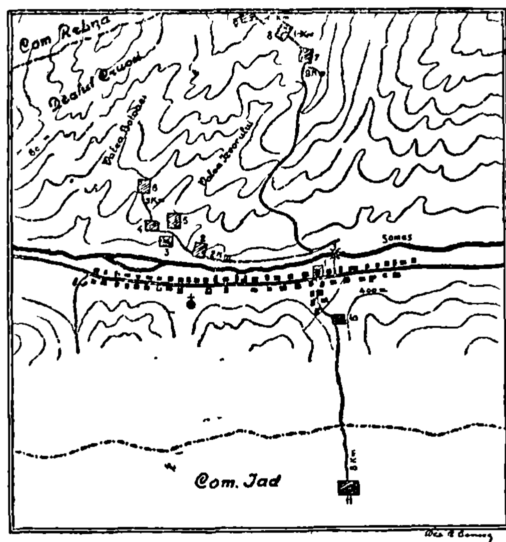
1 = Casa şi grădina, 660 st. — mălai. 2 = La coteţe — 1/2 iug — 2 care de mălai — 2 Km. 3 = Intre Părauă — 3 mierţe de ovăz — 1/2 iug 2 Km. 4 = Pe Lazuri — 1/4 iug, un car de fân — 6 Km. 5 = La Răbreni — 1 car de fân — 1/2 iug — 8 Km. 6 = Vârful Izvorului — 4 care de fân — 1/2 iug — 7 Km. 7 = La Dial — 7 mierţi de ovăz — 1 1/2 iug — 8 Km.

3. Gospodăria lui Niculae Dumitru, de 33 ani. *Categoria socială :* grănicer. *Vechimea gospodăriei :* 43 ani. *Data căsătoriei :* 1929. *Locuesc :* în casa părintească a soţului. *Ceilalţi membrii ai familiei :* femeia de 27 ani, mama lui de 58 ani şi două fetiţe de 8 şi 6 ani. *Capacitate de muncă :* femeile stau acasă. Bărbatul se ocupă cu păstoria (econom de oi în munte) şi agricultura. *Unelte agricole :* are car, boi, plug.

1 = Casa şi pădurea — 1/2 iug — pomi. 2 = Tăul Pâsâchii — 1 1/2 iug — mălai — 2 Km. 3 = La Grădini — 1/8 iug — mălai — 2 Km.—200. 4 = Tăul Bot — 1/4 iug — mălai — 2,500 Km. 5-6 = La Secătură : 1/4 mălai — 1 iug grâu — 3 Km. 7 = Secătura Andrişoaii — 1/2 iug grâu — 9 Km. 8 = In părţi — 3/4 iug arătură — 10 Km. 9 = In Poiana lui Irmei — 3 iug fân — 12 Km., 10 = In Săpături pe Şes — 1/4 iug mălai — 1,100 Km. 11 = La com. Iad — 5 iug fânaţ — 8 Km.

[1]) Din cercetările Echipei Regale Studenţeşti Nepos (Campania 1938).

Din aceste trei cazuri, reiese o seamă de condiţii în care omul este pus să-şi lucreze pământul. Să se observe:

Depărtarea mare dintre locuri (dărăburi, bucăţi), atât în raport cu casa, cât şi între ele.

Suprafaţa lor, care, în multe cazuri este arată în două ceasuri, drumul până acolo, cu boii şi plugul, fiind făcut însă în 6 ore (o jum. zi).

Calitatea lor inferioară, pe dealuri (sol alb şi roşu), bun numai pe Valea Someşului.

Orografia şi de aici panta care trebue urcată sau coborîtă tot *drumul*, trece printr'un teren foarte frământat şi accidentat. Din marginea Someşului, relieful devine dintr'odată semeţ, ridicându-se 200 m la o pantă de 45⁰ în medie, cu râpi, aproape de verticală.

Lipsa drumurilor de exploatare, care urmează în majoritatea cazurilor cursul torenţilor.

Mijloacele de muncă (arătate în dreptul fiecăruia).

Timpul în care se execută lucrarea.

Raportul dintre: forţa fizică, sacrificiile biologice şi materiale, timpul cheltuit şi lucrarea ce poate rezulta.

Ca prim rezultat al acestui complex — se întâmplă următoarele:

Pământuri *bune pentru plug* sunt lăsate pentru fânaţ.

Pământurile *rele pentru fânaţ* sunt cultivate.

Pământuri părăsite din cauza depărtării prea mari.

Cu toate acestea, pusă chiar în aceste condiţiuni printr'o minune cu adevărat impresionantă, gospodăria nu se prăbuşeşte, ci dovedeşte că puterea ei de jertfă biologică este inepuizabilă.

Insă, dela o astfel de familie, altceva nu mai putem aştepta.

NICOLAE MĂNĂTORUL

HORA ÎN REGIUNEA IURCENILOR

In regiunea Iurcenilor, judeţul Lăpuşna, hora (în graiul local *ziocul)*, se organizează pe sate şi regional. La Crăciun, Anul-Nou, Bobotează şi Paşte, flăcăii din Iurceni fac *zioc* numai pentru satul lor. La fel procedează şi flăcăii din satele vecine. Vara, însă, flăcăii fac *zioc*, numai în ziua când serbează hramul bisericii. Satele vecine participă pe rând la hora din satele care îşi serbează hramul. Iată în ce zile se face horă, vara, în satele din regiunea Iurcenilor: Nisporeni, la Duminica-Mare; Iurceni, la sf. Foca (5 August); Cristeşti, la Sf. Maria (15 August); Vărzăreşti, la Sf. Maria (8 Septemvrie); Bolţun-Procoare, la 14 Septemvrie.

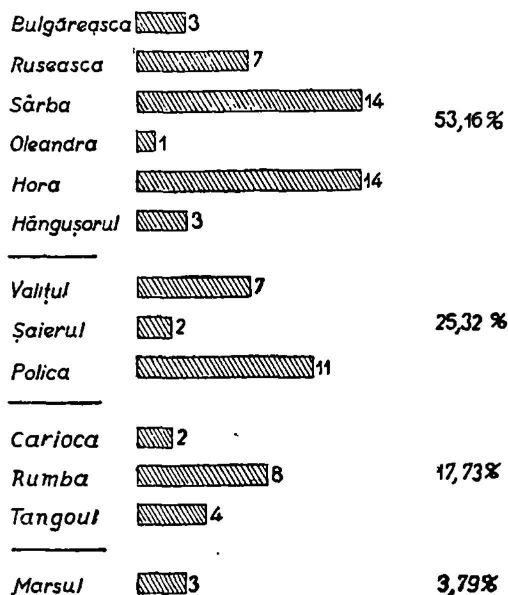
La hora dela Iurceni, vin flăcăi şi fete din satele: Bolţun, Cristeşti, Dolna, Vărzăreşti, Micleuşeni, Paşcani şi Secăreni. Hora dela Cristeşti, se organizează într'un cadru cu mult mai extins, şi se face odată cu hramul mânăstirii Hâncu. La hramul mânăstirii, vin satele de pe o rază de 50—60 km. După slujba religioasă, tineretul coboară în satul Cristeşti, (3 km), la horă. Ziua de Sf. Maria (15 August) este cea mai mare sărbătoare a satului. Gospodinele, se pregătesc ca la Paşte. Văruesc casele, mătură şi scutură prin camere, aşează zestrea şi se pregătesc de mâncare şi băutură. Flăcăii şi fetele din satele vecine, se opresc la gazdele pe care le cunosc, şi de aici

[1]) Din cercetările Institutului Social Român din Basarabia (Campania 1935).

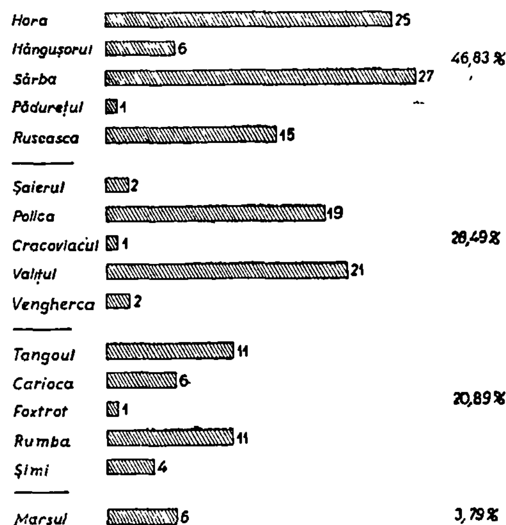
se duc la horă. Trăsuri cu bărbaţi şi femei, care se întorc dela mânăstire spre casă, se opresc şi privesc. In mijlocul satului, se întinde o horă, cât poţi cuprinde cu ochii. Două tarafe de lăutari cântă în cele două capete opuse ale horei, ca să audă cu toţii. Hora dela Cristeşti e tradiţională în această regiune şi participă toate satele de pe o rază de 30 km

Flăcăii din alte sate, când vor să danseze cu fete din satul cu hora, se adresează flăcăilor din satul respectiv. Aceştia fac, la început, ei câteva învârtituri cu fata, şi apoi o transmit flăcăilor musafiri. Se spune că „îşi schimbă fetele la *zioc*". Fetele din acelaşi sat sunt invitate la dans cu un semn din cap sau din ochi. La horă se prind întâi flăcăii şi apoi fetele.

Flăcăilor şi fetelor din satele străine, li se spune „verişcan" şi „verişcană".

Dansurile jucate la Iurceni, 5 August 1935.

Dansurile jucate la Cristeşti, 28 August 1935.

Hora, se organizează de obiceiu, de câţiva flăcăi fruntaşi, cărora li se spune „cămăraşi". Ei angajează lăutari, plătindu-i pe ziua întreagă cu 500 lei (pe 11 lăutari), plus „masa şi cinstea la median, cu 11 kg de vin". Masa lăutarilor o suportă cu rândul flăcăii care îi angajează. Flăcăii care joacă la horă, plătesc o taxă proporţională cu vârsta. Flăcăii din alte sate, nu plătesc nicio taxă. Fetele, atât cele de sat cât şi cele străine, nu plătesc nimic. Prin faptul că nu plătesc nicio taxă, decurge pentru ele obligaţia de a dansa cu toţi flăcăii. Dacă o fată nu are plăcerea să danseze cu un flăcău, care, poate e mai sărac, sau nu se bucură de o bună reputaţie în sat, atunci flăcăul o poate da afară din joc. Ii spune: „Du-te la tată-to şi la mă-ta să-ţi facă joc". (Inform. Maşa Curagău, 25 ani, Iurceni). Fata stă între fete şi nu danseză, chiar dacă o chiamă alţi flăcăi care-i sunt pe plac. Flăcăul jignit, o poate împiedeca să danseze, izbind-o afară din *zioc*. Alţi flăcăi îi pun pe lăutari să-i cânte marşul.

Dansurile. Repertoriul de dansuri este astăzi într'un stadiu de intensă urbanizare. Am înregistrat toate dansurile care s'au dansat la hora din Iurceni, în ziua de 5 August 1935 şi la cea din Cristeşti în ziua de 28 August (15 (August stil vechiu), (vezi diagramele 1 şi 2).

Cele mai frecvente dansuri sunt de caracter românesc: *Hora, Sârba, Pădureţul, Hănguşorul* şi *Ruseasca*. Caracteristice regiunii sunt: *Hănguşorul, Pădureţul* şi *Jocul moldovenesc* (din grupa *horă)*. Prin *Rusească* şi *Sârbă*, se înţeleg toate dansurile care se dansează repede; sunt un fel de *bătute*. Sub aparenţa unor dansuri cu nume străine, se ascund două grupuri de dansuri româneşti, pe care nu le-am putut nota, şi după numele lor special.

La bogăţia de dansuri vechi româneşti s'a suprapus, cu timpul, influenţa dansurilor de salon din vremea stăpânirii ruseşti, ca: *Valţ* (vals), *Polica* (polcă), *Şaier, cracoveac, vengherca,* şi altele. De curând, se observă influenţa dansurilor

moderne: *Tangou* (Şimi), *Rumba, Carioca* (ultimul dans la modă la oraşe, în iarna anului 1935). Dacă luăm în consideraţie faptul că dansurile caracteristice regiunii, ca: *Pădureţul, Hănguşorul,* şi *Oleandra,* sunt foarte rar dansate, atunci ne dăm seama că influenţa dansurilor orăşeneşti asupra dansurilor dela Iurceni şi împrejurimi, e covârşitoare. Urbanizarea dansurilor se poate constata şi prin aceea că fetele şi flăcăii manifestă o atracţie deosebită pentru dansurile în doi. uitând aproape cu totul dansurile în grup.

Dansurile caracteristice regiunii sunt astăzi puţin cunoscute printre tineret. Bătrânii însă ştiu multe dansuri şi le dansează şi astăzi pe la nunţi, mese mari şi cumătrii. Iată dansurile care s'au dansat în trecut: Jocul lui Bornei, Hangul, Frunza nucului, Pătlăgica, Hănguşorul, Corăghiasca, Ilenuţa, Juravelul, Pădureţul, Coasa, Măruntica, Paraschiţa, Huşanca, Sâsâiacul, Frunza bostanului, Sârba dela Prut, Şarampoiul şi Jocul moldovenesc.

Tinerii dansează numai: *Jocul moldovenesc, Hănguşorul, Sârba dela Prut, Păduretul* şi *Juravelul.* Celelaltte dansuri au fost uitate.

Ei cer astăzi dansurile noi, la modă în saloanele dela oraşe. In sat, se mai cunosc şi următoarele cântece şi dansuri rituale la nuntă: *cântec de jale* („când îmbracă mireasa"), *Legătoarea,* (când leagă nevasta la masa cea mare), *Hostropăţul* (când joacă zestrea), *Cămeşa* („când merg la soacra cei mică cu cămeşa"), *Păduretul* (de păhar).

Danţul („când scot mireasa afară din casă"), şi *De zioc* (horă rituală la nuntă). Aceste dansuri rituale sunt cunoscute şi astăzi, din cauză că nunta se păstrează cu toate obiceiurile ei.

Dispariţia melodiilor rituale la nuntă, nu e posibilă decât odată cu dispariţia obiceiurilor.

Urbanizarea dansurilor. Urbanizarea dansurilor e destul de veche în această regiune. Dansurile de salon, ruseşti sau poloneze, au pătruns în repertoriul regiunii, sub stăpânirea rusească. Procesul de urbanizare din trecut, s'a efectuat la fel cu urbanizarea ce se petrece, sub ochii noştri, astăzi. In comuna Sişcani, judeţul Lăpuşna (8 km dela Iurceni), sunt patru tarafe de lăutari. Ei se angajează să cânte la horele, nunţile şi balurile intelectualilor din regiune. Tarafurile sunt împărţite în două categorii. Categoria întâia, cunoaşte cele mai moderne melodii de dans şi cântă la balurile intelectualilor dela „Casa Naţională" (Cămin Cultural), din Nisporeni, la nunţile intelectualilor şi evreilor din satele învecinate. Tarafurile de categoria a doua cântă la horele şi nunţile ţărăneşti şi la cârciumile din târgul Nisporeni. Taraful de lăutari angajat la hora din Iurceni, în ziua de 5 August 1935, a plecat a doua zi la Nisporeni, fiind zi de târg, unde i-am întâlnit cântând unor săteni care-şi beau adălmaşul, tangoul „La căsuţa albă".

Lăutarii din Sişcani, învaţă melodiile dansurilor moderne, după plăci de patefon [2]). Lăutarii care au cântat la Iurceni, mi-au declarat că-i oboseşte foarte mult pregătirea melodiilor nouă fiindcă: „nu apucă a învăţa un dans şi iesă altul". Melodiile vechi, se uită cu timpul. Flăcăii cer dansuri nouă [3]).

Flăcăii fruntaşi se duc şi ei la balurile intelectualilor, unde învaţă dansuri moderne, pe care le duc apoi şi la hora din sat.

Serbările culturale, organizate de intelectualii satelor, fiind urmate aproape întotdeauna de baluri, în loc să întărească ideia manifestărilor romeneşti locale, devin factori de urbanizare a vieţii satelor noastre.

Pătrunderea dansurilor moderne la sate, nu înseamnează şi o desvoltare a artei coreografice. Prea puţină deosebire ştiu să facă dansatorii dela sate între *rumba, şimi* şi un *tangou,* de pildă. Ei le dansează pe toate, într'un mod exagerat, prin tropotituri şi izbituri sălbatece. Şi cum hora se face în mijlocul satului, pământul bătătorindu-se prea mult, dela un timp, începe să se ridice nouri grei de praf. Praful învăluit de fustele largi ale fetelor care dansează, îmbracă hora într'o negură deasă. După ce se termină dansul, fetele se despart de flăcăi şi se duc fiecare la grupurile lor, ştergându-şi sudoarea amestecată cu noroiu de pe faţă.

In comuna Sişcani, sunt vreo 40 de lăutari, împărţiţi în patru „cumpănii".

Ei au în fruntea lor un şef (Haralambie Aniţoi, de 40 ani), care îi învaţă melodiile nouă. El cântă din trompet, iar cei doi copii ai săi cântă, unul din clarinet şi celălalt din truba mică. Taraful său

[2]) Informator Andrei Vasilică, 34 ani: „Haralambie Aniţoi are prăvălie şi are patefon. Dela patefonul lui învăţăm noi cântecele moderne".

[3]) Iată dansurile la „modă" în vara când am intreprins cercetările la Iurceni: 1. *Tangouri:* „Mă întâlneam Sâmbătă seară", „Cel din urmă tangou", „Căsuţa albă", „Creola", „Zaraza", „Elena", „O singură stea", „Iubesc femeia", „Iţi dau inima mea", *Carioca.* Unele din aceste dansuri se cântau atunci şi la oraşe, iar altele se cântaseră cu un sezon în urmă. Oricum, satele nu se ţin departe de oraşe în procesul de urbanizare.

a fost premiat la un concurs de orhestre populare, ce s'a ţinut la Chişinău. Lăutarul Sumăndrel Alexandru, de 38 ani, din Sişcani, şi-a făcut stagiul militar la Regimentul 7 Vânători din Chişinău şi a cântat în orchestra regimentului. Aici a învăţat să cânte melodiile cele mai moderne. Alt lăutar, mai în vârstă, Filip Vasilică, de 53 ani, originar din comuna Afumaţi (lângă comuna Sişcani), a cântat în timpul războiului mondial în orchestra unui regiment din oraşul Bilschi, (Rusia).

Instrumente muzicale. Şi în ce priveşte instrumentele muzicale, constatăm o urbanizare. Astăzi, cântă din tromboane, clarinete, figoarne, flaute şi alte instrumente de orchestră. In trecut, însă, instrumentele muzicale au fost româneşti. Informatorul Zaharia Cupeţ, de 67 ani, din Cristeşti, ne mărturiseşte: „Pe timpul când eram eu flăcău, cânta la joc o scripcă şi o cobză. Lăutarii, atuncea veneau tot dela Sişcani. Tromboanele au ieşit de vreo 40 de ani. La Sişcani era unul Ion Holban, îi spunea Mititelul, vestit în „jocuri moldoveneşti".

P. ŞTEFANUCĂ

DESPRE RĂSPÂNDIREA GEOGRAFICĂ A UNUI CÂNTEC DE STEA

Problema răspândirii geografice a cântecelor populare s'a pus la noi, de odată cu începerea activităţii la teren a Seminarului de Sociologie din Bucureşti, d-l prof. *D. Gusti* găsind în d-l prof. *C. Brăiloiu*, colaboratorul cu largă înţelegere a tot ce ţine de studiul cântecului nostru popular. De aceea, prezentarea lucrării de faţă nu apare cu totul nouă, de oarece scrierea variantelor melodice una sub alta în forma tabloului sinoptic, ce te lămureşte chiar fără comentariu asupra variaţiilor şi părţilor cristalizate, o găsim în lucrările prof. *Brăiloiu*, — singurele în acest fel — „Despre bocetul dela Drăguş apărut în „Arhiva' pentru ştiinţa şi reforma socială", anul X, Nr. 1—4, 1932; ca şi în „Bocete din Oaş", apărute în „Grai şi suflet", VII-1937. E adevărat că în aceste lucrări sunt scrise variantele unei singure fonograme, a unui cântec înregistrat cu melodia, repetându-se.

E ştiut că în cântecul popular nici odată nu se culege melodia originală — adică în forma în care a emis-o pentru întâia oară creatorul ei. Folcloristul muzical culege doar o serie de variante, mai mult sau mai puţin apropiate de forma iniţială. Ori, când se fixează într'un tablou sinoptic deosebirile ritmice şi melodice din cuprinsul unui tip melodic, greu e de ales varianta care convine tuturor celorlalte, adică, cea faţă de care toate celelalte să varieze cât mai puţin posibil. Se întâmplă adesea să fie melodia aleasă foarte bună afară de un singur sunet ce nu există în nicio altă variantă, şi a o folosi, înseamnă să arăţi ca punct de variaţie în toate celelalte, tocmai unul cristalizat şi în majoritatea cazurilor, la fel. In caz că nu găseşti o melodie corespunzătoare, ai întrebuinţa pe aceasta cu o schimbare, dar atunci ai o creaţie artificială, ce nu se cântă nicăieri, deşi melodia e în forma cea mai pură.

In cazul de faţă variantele au fost schimbate de trei ori, după melodiile alese reprezentative pentru tip, până m'am fixat la aceasta cunoscută din culegerea d-lui *S. V. Drăgoiu*, dar numai cu trimetere la com. Măieruş, cea a d-sale fiind din Hărman-Braşov şi cu text de 8 silabe, ce modifică sunetul la cadenţa primului vers. De aceea a fost necesară verificarea la faţa locului.

Odată stabilită melodia tip, variantele celelalte e de preferat să urmeze în ordinea în care variaţiile sunt din ce în ce mai multe şi mai depărtate faţă de tipul ales. In felul acesta, la un moment dat, depărtându-se de tipul iniţial şi căpătând anume forme melodice şi ritmice, care devin caracteristice şi comune la o serie de variante, avem un alt tip melodic, ce poate fi studiat aparte. O singură variantă depărtată, sporadic întâlnită, nu poate crea un nou tip.

Urmând procedeul, se poate ajunge, prin depărtarea dela melodia iniţială, la o serie de tipuri noi melodice, toate înglobate într'un ciclu, atâta timp cât între ele există elemente ritmice

şi melodice comune. Fixarea unui nou tip melodic nu e operă de birou. E de preferat să se ţină seamă de recunoaşterea ţăranului faţă de melodie, de clasificarea lui. Dacă melodiile — cum e în cazul de faţă — socotite tipuri noi, aparţinătoare ciclului studiat, convieţuiesc în mai multe sate, şi sunt socotite ca alte cântece, desigur aceasta are importanţă. Pe hartă sunt însemnate cu numere, tipurile, în dreptul comunelor şi se observă că într'una sunt 3 tipuri, (Hendorf) şi ţăranii le consideră cântece deosebite cu totul. In comuna Şalcău-Târnava Mare, un grup de flăcăi a cântat melodia Nr. 57, cu textul: *Toată oastea creştinească,* iar alt grup de copii, a cântat-o cu: „*La o masă rotilată*", fără să recunoască identitatea melodiei, aceasta şi din cauza gradului de iuţeală diferit, mişcarea la flăcăi fiind ♪=136 iar la copii ♪=184 Şi aceeaşi flăcăi, cu câţiva ani în urmă au cântat „*La o masă rotilată...*".

In cătunul Ghioncani din Intregalde-Alba, acelaşi copil mi-a cântat melodia cu text deosebit, fără să-şi dea seamă că nu e vorba de alt cântec. Aşa că nici criteriul acesta de judecare nu poate fi absolut, dar trebue luat în considerare.

O altă problemă ce se pune, e aceea a zonelor negative şi a infiltraţiilor. Căci parafrazând cuvintele lui Simion Ştefan, vom spune că atunci cântecul e bun — de studiat — când acolo unde-l ştie unul dela care culegem, are circulaţie, e frecvent, ori măcar avem mărturia bătrânilor că a fost mai înainte cântat. Altfel, neţinând seama de intensitatea circulaţiei unei melodii, riscăm să alăturăm documente de valoare inegală, ce ne pot induce în eroare, schimbându-ne concluziile.

Cântecul poate să existe într'un sat şi informatorul nostru să nu-l ştie, sau să nu-l întrebăm de el. De aceea, în folclor e cu mult mai greu a nega decât a afirma; şi o mărturie negativă, culeasă dela mai mulţi, poate avea mai mare preţ decât un document positiv, cules dela unul.

Şi încă o mulţime de alte chestiuni trebuesc luate în considerare, când se încearcă întocmirea unei hărţi de răspândire geografică a cântecelor populare.

Cântecul de stea prezentat, după cercetările făcute, are o răspândire geografică locală, mărginindu-se la ţinutul pe care-l numim Ardealul de Sud, ce se prezintă destul de unitar din punct de vedere al dialectului muzical în genere. Cuprinde judeţele: Braşov, Făgăraş, Sibiu, Târnava-Mare, Alba, o parte din: Turda, Târnava-Mică şi Hunedoara.

Din colecţiile lui B. Bartok, ca şi din cercetările mele, reiese că Bihorul e zonă negativă. Melodia n'a fost întâlnită nici în Nordul Ardealului, începând cu jud. Mureş.

In Oltenia, melodia nu e cunoscută. Din colecţiile existente la Societatea Compozitorilor Români, de a cărei arhivă de folclor m'am servit în mare măsură, precum şi din colecţiile publicate *(Cucu:* 200 colinde) reiese că în Muntenia melodia s'a infiltrat pe alocurea şi în special, în partea deluroasă, fiind câte odată adaptată stilului local al colindelor, cum e cazul celei culese din Mărceşti-Dâmboviţa.

Harta, pentru a fi mai edificatoare, ar trebui să cuprindă toate comunele şi tipurile să se arate în culori, iar zonele negative în negru. Aceasta ar face de prisos o serie de comentarii, căci ar fi mai explicită.

In hartă sunt notate doar capitalele de judeţ ca puncte de reper, şi comunele cercetate în care a fost întâlnită melodia. Sunt desemnate şoselele, iar drumurile naturale sunt arătate printr'o linie dreaptă. De multe ori acestea din urmă unesc satele între ele, mai mult decât o şosea ce face ocoluri.

In dreptul comunei sunt scrise tipurile melodice întâlnite. Putea fi arătat numărul la care se află notată varianta, dar acesta se caută cu uşurinţă, urmărindu-se în dreptul tabloului, la tipul respectiv, judeţul şi comuna. Faptul că în judeţele: Făgăraş şi Târnava-Mare, melodia e mai frecventă, ne arată că aici melodia trăieşte cu adevărat, şi că probabil, acolo trebue localizată originea ei. E într'adevăr mai bine cercetat acest ţinut, dar totuşi e vădită marea circulaţie a melodiei, aici. Şi ca ritmică se apropie de cântecele propriu zise al Făgăraşului şi chiar de bocet, cum se poate vedea din comparaţia cu bocetul din Drăguş (Vezi *Brăiloiu,* op. cit.).

Am făcut cercetări în comune din Muscel (Corbi, Corbşori, Nucşoara) şi din Argeş (Corbeni), locuite de Ardeleni, şi n'am găsit această melodie, deşi se pare că cei mai mulţi au venit din jud. Făgăraş şi Sibiu, cum o dovedesc portul, limba şi o parte din repertorul muzical.

S'ar putea crede că melodia e mai nouă decât aşezarea lor în cealaltă parte a muntelui, ori, că au adus-o, dar cu timpul n'au mai cântat-o.

Din hartă se poate, de asemenea deduce că ti-

pul 3 are o circulaţie mai restrânsă, tip. 1 şi 4 având răspândire mai mare.

De sigur, prezentarea are unele lipsuri de neînlăturat, materialul fiind notat de mai mulţi culegători, câte odată fără fonograf, iar textul scris literar. Unele melodii au fost luate din lucrări armonizate (Nr. 20 şi 36). Dar să nu întârziem cu prezentarea până când cercetarea e făcută în condiţii ce nu admit reproşul, pentru ca nu cumva aceasta să vie, când totul există doar în tuburi de ceară.

Un cuvânt despre citirea tablourilor muzicale. Sus e scris pe un singur portativ, întreaga melodie a variantei alese, sub care sunt scrise cuvintele celorlalte variante, iar sunetele, numai în cazul când diferă. Dacă variaţia e ritmică, se înseamnă numai valoarea notei, fără portativ. Deci, unde e loc gol, melodia variantelor e identică cu cea de sus. (Sistemul întrebuinţat în Bocetul dela Drăguş, de C. Brăiloiu). In dreapta e fixată data şi locul culegerii, informatorul şi culegătorul, pentru a se putea vedea totul desluşit dintr'o privire.

Studiul variantelor e mult îngreuiat din cauza întrebuinţării termenilor tehnici muzicali, accesibili unui număr restrâns de cititori; de aceea mă simt dator înainte de începerea analizei să dau câteva explicaţii în linii mari, de felul cum variază melodia. Alegând după anumite criterii melodia-tip, variantele sunt orânduite — cum am spus — după gradul de înrudire cu această melodie aleasă. Se pot foarte uşor observa pe hartă punctele unde melodia variază mai mult, ori unde sunt păstrate peste tot sunete comune, ce dau unitate tipurilor în cuprinsul ciclului melodic. Variaţiile nu sunt în acelaşi loc al melodiei, decât atunci când se încheagă un nou tip; iar crearea unui nou tip melodic, e condiţionată de aceste variaţii asemenea. Se poate observa cum la tipul 3, începutul diferă fundamental de tip. 1, căci se face prin ritm contrar (silabă scurtă urmată de una lungă) şi în jurul sunetului fundamental.

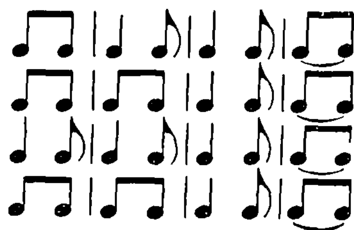
La tip 4, începutul e asemănător cu tip 1, dar cu primul şir melodic corespunzător versului literar, se schimbă la cadenţă (sfârşitul lui), această schimbare, cerând alt curs melodiei şi pentru versul al doilea.

Pentru cei ce ocolesc partea pur tehnică, e în această privinţă destul de explicit profilul melodic al celor trei tipuri amintite, căci al doilea e considerat de tranziţie.

Melodia e în stil parlando [1], fiecărei silabe vorbite corespunzându-i un sunet muzical; şi numai în cazuri rare vocea e purtată, dar fără să dea melodiei caracter vocalizant.

Versurile sunt trohee de 7 şi 8 silabe, iar melodia fiind construită pe 7 silabe, se adaptează versului de 8, prin scindarea sunetului de cadenţă, ori adăugirea unuia de valoarea unei optimi.

Forma muzicală sau strofa melodică (melodia) socotită după numărul rândurilor melodice, corespunzătoare versurilor literare, este: *a, b, c, d,* (fiecare rând melodic e însemnat cu o literă. Dacă se repetă, se pun literei semnele repetiţiei, iar dacă revine după alt rând, se scrie din nou litera). Ritmul e în majoritatea cazurilor *a, b, c, d,* şi în toate cazurile, a doua jumătate a rândurilor melodice, e ritmată uniform; reprezentat grafic:

Aceasta m'a determinat să scriu în măsurile 2/8 şi 3/8, neţinând seama de felul cum a tras bara de măsură *B. Bartok* 6/8 la Nr. 35 şi 37, şi nici *S. V. Drăgoi*, 4/8 şi 5/8 care e totuşi mai bună, dar împerechează în măsuri compuse şi mixte picioare metrice, care formează singure măsuri simple alternative. Câteva sunt în 3/8, (cea prelucrată de *T. Popovici*, Nr. 20, şi 21, de care probabil s'a servit pentrucă asemănările textului sunt frapante.

In studierea variantelor voiu încerca să arăt variaţiile tipului întâi, faţă de melodia iniţială, urmând ca din celelalte tipuri să iau pentru comparaţie, doar cele alese pentru ca după ele să fie stabilite variaţiile tipurilor respective.

Pentru uşurinţă, voiu lua fiecare măsură în parte.

Melodia începe cu timp tare, pe treapta V-a, cu două optimi, variate prin atacarea secundei superioare la Nr. 5 şi 18; lungirea celei dintâi

 în Nr. 10, 11, 20, 21, 23, 26, 28, 32,

---

[1]) Pentru definiţia termenilor: *parlando, strofă melodică, rând melodic,* cât şi pentru interpretarea ritmică, vezi: *Bartók*, Scrieri mărunte despre muzica populară românească şi *Brăiloiu*, Despre bocetul dela Drăguş.

33, 34, 35; variaţii îndepărtate Nr. 36; Nr. 29. In măsura 2-a pătrimea e variată cu apogiatura lungă la Nr. 6, 7, 8, 15, 17, 19, 27, 30, ori echapée Nr. 13. *Do*, rămâne invariabil, ca şi *Si* din ms. 3-a, aceste două note fiind o puternică osie de legătură a tipului 1, cu celelalte. Ms. 3-a variază puţin; lui *la* adăugându-i-se *si* echapée Nr. 21; ori e înlocuit cu *re*, Nr. 32. Măsura 4-a, e cadenţa pe tonică a rândului întâi; variind când versul e de 8 silabe, divizându-se în optimi la Nr. 7, 8, 11, 19, 22, 26, 29, 32, 33, 34 şi 35; în alte cazuri, prima optime fiind *si* Nr. 18, 24; sau *la* ca apogiatură lungă Nr. 31, 39; ori a doua notă fiind *la* ca notă de pasaj Nr. 12, 13, 16, 23, 30 şi 36, ori *do* expansiv, Nr. 9.

Primele două măsuri ale rândului al doilea variază ritmic prin lungirea primelor optimi la Nr. 20, 21, iar la Nr. 22, ms. 2-a devine , asemănătoare variaţiei îndepărtate Nr. 39 . In ms. 3-a primul sunet *(re)* e brodat superior, cu *mi* Nr. 12, 32; în formă de mordend Nr. 19, 34; iar la Nr. 39 ori *do* înlocuit cu *mi* Nr. 27, 28, 32, aceasta determinând cadenţa pe *re* a rândului 2-lea ce se face, obişnuit pe *si*. La versul de 8 silabe, sunetul de cadenţă se împarte în două optimi: Nr. 8, 18, 22, 24, 29, 32; în pătrime-optime: Nr. 7, 9, 11, 12, 19; în două optimi şi urcare la *re* Nr. 15, 25, 30; optime-pătrime Nr. 34. Un caz neclar de eliziune Nr. 10.

Rândul 3, înflorit la Nr. 32, inversat Nr. 33, 34; atacat prin *re* apogiatură Nr. 27. Rândul întâi al Nr. 38 nu poate fi raportat la rândul 3, având comun doar ritmul. In ms. 3-a a rând. 3, la fel cu prima, *la* e ornat cu *sol*, Nr. 10, 12, 22, 25, 29, 30, 32; iar *si* atacat prin *la* ca notă de pasaj Nr. 32; ori înlocuit prin *re* expansiv la Nr. 14, sau *mi* Nr. 36. Cadenţa rândului 3 e pe tr. 3-a *si*, atacat prin *do* apogietură lungă.

Câte odată cadenţa se face pe *do* cu omiterea lui *si* Nr. 17, 26, 27; ori înlocuirea lui *do* prin *si* lung Nr. 22; ori *do-mi* Nr. 31; cu notă de pasaj între ele Nr. 21; sau cadenţă pe *la* Nr. 33, 34.

Rândul al 4-lea, ms. 1 şi 2, suferă oarecare schimbări: Nr. 21 e brodat superior Nr. 3 inferior, Nr. 31 în formă de grupet; Nr. 32, 36 şi 39 fiind variaţii îndepărtate. Ms. 3-a pregăteşte cadenţa finală pe *sol; la* cu *si* anticipat Nr. 8, sau brodat cu *si* ca să se revină la *la* Nr. 4, 5, 9, 25, 34, sau *si* înlocuit prin *fa* , ce întăreşte impresia de major modern (Nr. 3. 12, 17, 20, 21, 22, 31, 33). Cadenţa se face excepţional pe *si* de mai înainte pregătit, la Nr. 30. Sunetul de cadenţă e divizat în două optimi la versul de 8 silabe în Nr. 11, 18, 19, 23, 31, 38; adăugirea unei optimi: Nr. 22.

Tipul al doilea nu e bine cristalizat, cu forme caracteristice, el fiind mai mult un tip de tranziţie spre tipul 3; iar dacă l-am despărţit de tipul 1 şi nu l-am înglobat cu totul tipului 3, cauza a fost tocmai caracteristica aceasta de tip intermediar. De ex. Nr. 47, 48, dacă ar varia ritmic având numai prima măsură optime-pătrime, ar aparţine tip. 3; dar înrudinea lor cu 45 şi 46 e evidentă şi acestea se apropie de tip. 1.

De aceea, în tabloul sinoptic Nr. 2, melodiile acestui tip au fost trecute la tip 3 şi în felul acesta se poate urmări în tabloul general, ce are comun cu tip. 1, iar tabloul al 2-lea, ce are comun cu tip. 3.
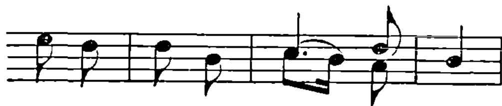
Principala caracteristică a tip. 3 o formează primele două măsuri. Incepe cu treapta 1-a şi se atacă treapta 2-a, revenindu-se, ori fără revenire, la Nr. 49, 50; după care două optimi: „*si*-do, ori *si*-si". Acest început schimbă într'atât melodia, că mulţi nu-i recunosc nicio înrudire cu tip. I. Ms. 3-a nu e mult deosebită de tip. 1; în unele variante *si* e atacat prin *do*, apogiatură lungă Nr. 53, 55, 51, 54, 49; iar ms. 4-a, cadenţa pe tonică e arpegiată coborîtor la versurile de 8 silabe *si-sol*. Rândul al doilea, în unele cazuri e comun cu cel al tip. 1: Nr. 53, 57, în altele în ms. 1-a*si* e repetat, cerând ca urmare în ms. 2-a atacarea lui *do* Nr. 51, 58, 49, 56; sau a lui *re* Nr. 55, 54. Cadenţa rândului al doilea e pe *si*, numai într'un caz pe sol, ca schimb de note cu cadenţa rândului 1: Nr. 52.

Mai variat e începutul rândului 3, melodia tinzând în cele mai multe variante spre treapta 6-a *mi*, ca prim sunet la Nr. 51, 58, 49, 57, sau al doilea, Nr. 55, 54, 56; condiţionând în ambele cazuri, schimbarea măsurii următoare în Ultimele două măsuri ale rândului fiind la fel ca tip. 1.

Rândul al 3-lea nu suferă schimbări mari. Prima măsură începe frecvent cu *si* repetat iar în a 3-a,

foarte adesea avem pe *fa diez*, sensibilă pregătitoare a cadenţei finale.

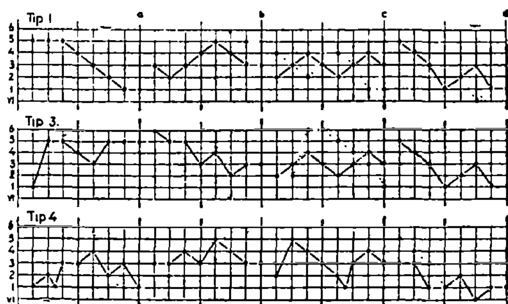
Tipul IV e caracteristic prin cadenţa pe treapta 5-a a rândului 1, ce schimbă rândul 2 în întregime.
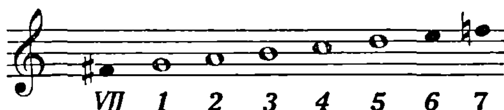

Inceputul cântecului e adesea cu pătrime: (Nr. 66, 62, 64, 65, 61, 70).

Rândul al 3-lea în câteva variante e la fel cu tip. 1 (Nr. 59, 62, 66, 68), iar în altele apropiat de tip. 3; fiind cu tendinţă spre *mi* treapta 6-a, în măsura 2-a, Nr. 61, 64, 65, 70), sau chiar în a 3-a Nr. 67, 69. Cadenţa acestui rând variază, pe *si*, pe *sol*, ori pe *re* şi *mi*. Rândul ultim e la fel cu al tip. 1, întâlnindu-se la cadenţă toate variaţiile studiate la acest tip.

Iată care ar fi profilul melodic al tipurilor 1, 3, 4, ţinând seama de cele mai multe variante, asemenea: (liniile prin număr arată treapta; iar punctele arată sunetele; Liniile verticale, sfârşitul rândurilor melodice).

Din analiza melodică şi ritmică a fiecărei măsuri s'ar părea că melodia iese îmbucătăţită fără posibilitate de întregire. Mai potrivit ar fi o analiză orizontală, adică urmărind fiecare variantă până la sfârşit şi nu analiza verticală făcută aici. Dar o analiză orizontală nu-ţi poate da o ideie generală asupra sistemului de variaţie în cântec.

Numerotarea (VII, 1, 2, 3, 4, 5, 6) e făcută, ţinându-se seama de *sol* tonică *1*, celelalte sunete urmând a fi treptele din aceeaşi octavă; iar VII, din octava inferioară.

Modul în care e melodia celor 4 tipuri, pare un major modern, cu ambitus de 7-mă; dar foarte multe variante ating numai o cvintă. La cele ce nu au pe fa diez, caracterul de gamă veche bisericească e nealterat, lipsa de sensibilă — în tip. 4 înlocuită la Nr. 71 cu *fa*, subton — putând da loc şi la altă interpretare.

Cadenţele la tip. 1, 2, 3, sunt pe treptele 1, 3, 3, 1; la tip 4, sunt pe tr. v. 3, 3 (1) 1. Melodia are caracter coborîtor şi se mişcă pe trepte alăturate şi terţe, rar în quarte şi quinte.

Mişcarea variază la metronom între ♪=116–186 socotind după variantele a căror grad de iuţeală a fost fixat.

Note de ornament sunt puţine şi le găsim la cele din Munţii Apuseni Nr. 35, 37, 49. Nu e coroană, nici anacruză, în toate cazurile începutul fiind pe timp tare. Completări muzicale la versuri de 7 silabe sunt puţine: la Nr. 40, 46, 60 şi 66 cu *u*, în toate cazurile la vers. 3 şi 4, când 1 şi 2 sunt de 8 silabe.

Un studiu asupra temelor literare n'am intenţionat să fac. Am dat câte o variantă mai bună din fiecare temă, pe celelalte arătându-le în notă. Acest studiu ar cere o altfel de prezentare a textelor, tot în tablou sinoptic, adoptând metoda scrisului paralel, întrebuinţată de prof. *C. Brăiloiu* şi *H. H. Stahl*, în „Vicleiul din Jiu", sau cea a însemnării versurilor asemenea, prin numere *(Bartok)* şi a scrierii versurilor care variază. Aceasta numai în caz când analizezi aceeaşi temă literară, ori aici ai multe, accentul fiind pus pe melodie...

Incă o lămurire asupra cântecului de stea şi colindei, pentru ca cititorii să nu aibă îndoială asupra titlului. După text, socotim cântec de stea, creaţiile cărturarilor satului (dascăl, preot sau cântăreţ de strană, în legătură cu naşterea şi patimile Mântuitorului. Aici, cele mai multe vestesc naşterea, (Nr. 1, 2, var. 3, 4, 11, var. 18, 29, var. 45, var. 53, var. 59, var. şi 64).

Textele dela Vicleim şi Irozi sunt în parte asemănătoare (Nr. 5, 25).

Colindele religioase însă sunt producţii populare, versificate după scrierile apocrife, legende şi poveşti în legătură cu naşterea Mântuitorului, ori din vieţile Sfinţilor, aşa cum au circulat în popor. Versificaţia lor se simte că e a poporului. Nu sunt versuri cu rimă încrucişată, nici pereche, şi nici încercări de grupare strofică, aşa cum sunt în cântecele de stea. Exemple ce le avem aici sunt Nr. 13, dela vers. 9, Nr. 48, foarte caracteristică,

în care Crăciun nu primeşte pe maica sfântă în casă; ori Nr. 49, Maica în căutarea fiului, 54 cu tendinţă moralizatoare şi 55, facerea lumii. Nr. 65 şi 27, sunt teme contaminate şi neclare. Nr. 39, e colindă lumească de felicitare: vestea naşterii, fără vreo descriere a evenimentului. Text din Alexandri, căruia i s'a adoptat melodia, şi e caz izolat, nefiind în zona cu temă frecventă. Infiltraţiile în aceste părţi nu ştiu căror cauze se datoresc. Curios e că în sate în care s'au aşezat ardeleni, în Corbi şi Nucşoara din Muscel, ori în Corbeni din Argeş, n'am găsit melodia.

Lipsesc texte la Nr. 26 astfel publicat, la Nr. 31, fiind necunoscut culegătorului, Nr. 35, 37, pentrucă *B. Bartok* n'a publicat decât melodiile şi la 28 şi 30.

Dacă majoritatea textelor ce se cântă pe această melodie, n'ar fi ale cântecelor de stea, ci de colinde religioase, melodia, prin ritm şi ţesătură melodică ne-ar face să afirmăm că e de colindă.

Şi se prea poate ca mai înainte să se fi cântat pe ea numai texte de colinde, iar când acestea s'au părăsit (şi aici preotul a jucat un rol important), s'au adaptat cântece de stea cu număr de silabe la fel. De altfel, Ardealul de Sud întrebuinţează termenul de colindă şi pentru cântece de stea. Numai acolo unde umblatul cu steaua mai dăinuieşte (o parte din Alba şi din Hunedoara), se spun: Cântece de stea ori colinde la stea.

Studiul de faţă nu răstoarnă şi nu reformează nimic. L-aş vrea însă o rază de lumină şi un îndemn spre înfăptuirea unui atlas geografic al cântecului popular românesc, operă din ale cărei file s'ar desprinde adevăruri pe care istoria încă nu le afirmă de ajuns.

ANEXĂ: TEMELE LITERARE

Nr. 1. Maieruş-Braşov *(J. V. Drăgoi)*

Lăudaţi pe Dumnezeu
Marele arhiereu
Că s'a născut azi Hristos
Într'a lui Adam folos.
Dănţuiţi azi şi săltaţi
Tot ce vi s'a trâmbiţat.
Magilor, călătoriţi
Pe Mesia să-l găsiţi.
Voi păstori să fluieraţi
Slavă lui să îi cântaţi
Că Maria a născut
Şi blestemul s'a pierdut.
Moise piatra a lovit
Şi apă a isvorât
Pe popor a adăpat
Setea lor le-a tăiat.
Noi vieaţă am primit
Şi prea mult ne-am veselit
Oh, petrii Ivanului
Şi rugii Sionului
Munţii Eleonului
Şi lemnele raiului
Toate astăzi dănţuesc
Cu danie prăsnuiesc
Iar escălea să rămâie
Cu smirnă şi cu tămâie
Şi de-acum până'n vecie
Mila Domnului să fie.

Nr. 2. Târnava-Mare—Hendorf 931. *(I. Cocişu)*

Trei crai dela răsărit
Cu stea-au călătorit
Când în cale purcedea
Steaua înainte mergea.
La Ierusalim s'au dus
Steaua'n nori li s'a ascuns
Şi le-a fost lor de-o'ntrebare
De naştere de-un crai mare
Unde ştiţi că s'a născut
Un crai mare, de curând ?.
Stea văzând la răsărit
După dânsa au venit
Iară Irod împărat
Foarte rău s'a supărat
Mulţi coconi mici a tăiat
Patrusprezece de mii
De doi ani mai mici în jos
Vrând să taie pe Hristos.
Pe Hristos nu l-a tăiat
Precesta l-a apărat.
Şi de-acum până'n vecie
Mila Domnului să fie.

Variantă: Nr. 6 *Toderiţa—Făgăraş.*

Nr. 3. Târnava-Mare—Sighişoara *(I. Cocişu)*

Sculaţi boeri, sculaţi toţi
Sculaţi mireni şi preoţi
Sculaţi tineri şi bătrâni
Sculaţi-vă voi creştini
De vedeţi cerul săltând
Îngerii din cer cântând
Mărire sus lui Dumnezeu
Pe pământ Fiului său.
Pe pământ să fie pace
C'aceasta Domnului place;
Între oameni bucurie
Şi o mare veselie
Că s'a născut Mesia
Din Fecioara Maria
Nu'n palată'mpărătească
Ci'n iesle dobitocească.

Nr. 4. Târnava-Mare—Morile *(I. Cocişiu)*

Iosif şi Maria'ntra
În sălaş pe-o noapte grea
Naşterea s'apropia
Şi Maria se'ngrijea.
Ajutor ceresc cerea
Ca uşor să nască ea
Şi în pace a născut
Un prunc mândru şi plăcut
Raze pe cap îi luceau
Sălaşul îi luminau
Apoi mama-l înfăşa
Şi în iesle-l aşeza.
Păstorii cum auziră
Spre locaşul sfânt porniră
Unde toţi s'au închinat
Pruncului prea Minunat.

În varianta Nr. 17, *Sibiu—Galeş ?.* Lipsă ultimele patru versuri înlocuite cu următoarele:

Culcă-te'mpărat ceresc
În sălaş dobitocesc
Te culcă pe fân uscat
De îngeri înconjurat
Şi ei te vor lăuda
Şi Mărire îţi vor da;
Mărire'ntru cei de sus
Şi pace pân'la apus.

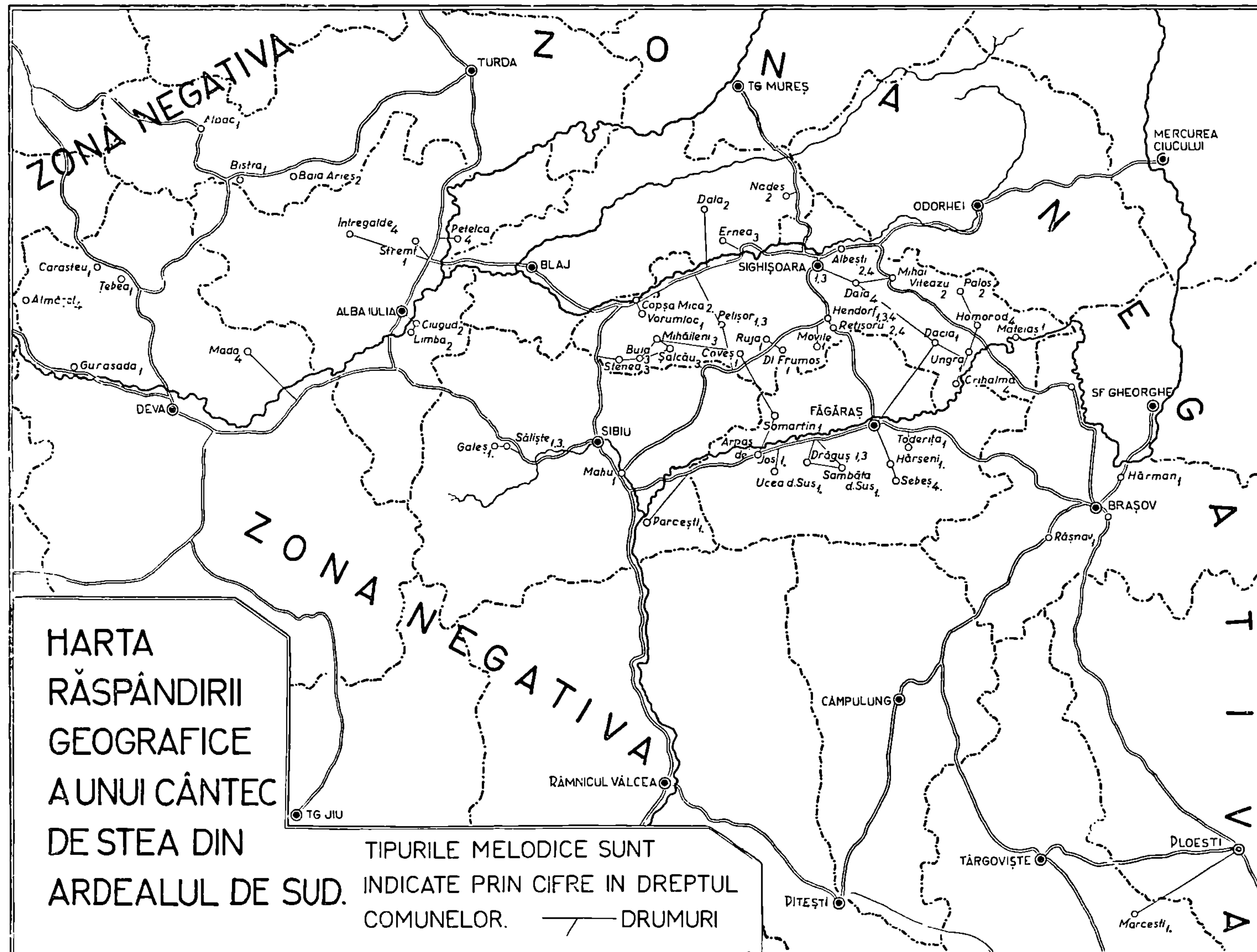

HARTA RĂSPÂNDIRII GEOGRAFICE A UNUI CÂNTEC DE STEA DIN ARDEALUL DE SUD.
TIPURILE MELODICE SUNT INDICATE PRIN CIFRE IN DREPTUL COMUNELOR.
DRUMURI
ZONA NEGATIVA
ZONA NEGATIVA
ZONA NEGATIVA
TURDA
TG MUREŞ
MERCUREA CIUCULUI
ODORHEI
BLAJ
SIGHIŞOARA
ALBA IULIA
DEVA
SIBIU
FĂGĂRAŞ
SF GHEORGHE
BRAŞOV
CÂMPULUNG
RÂMNICUL VÂLCEA
TG JIU
PITEŞTI
TÂRGOVIŞTE
PLOEŞTI
Albac 1
Bistra 1
Baia Arieş 2
Intregalde 4
Stremt 1
Petelca 4
Carasteu 1
Tebea 1
Mada 4
Gurasada 1
Ciugud 2
Limba 2
Nades 2
Dala 2
Ernea 3
Albeşti 2.4
Mihai Viteazu 2
Palos 2
Daia 4
Hendorf 1.3.4
Retişoru 2.4
Homorod 4
Mateiaş 1
Dacia 1
Ungra 1
Cribalma 4
Copşa Mica 2
Vorumloc 1
Pelişor 1.3
Mihăileni 3
Ruja 1
Movile 1
Buia 3
Şalcău 3
Caveş 1
Di Frumos 1
Stenea 3
Somartin 1
Sălişte 1.3
Gales 1
Mahu 1
Arpaş de Jos 1
Drăguş 1.3
Ucea d.Sus 1
Sâmbăta d.Sus 1
Toderiţa 1
Hărseni 1
Sebeş 4
Hărman 1
Râşnav 1
Parceşti 1
Marceşti 1
Des. C OANCEA

Fig. 1.

53 Toa-tă le-gea creş - ti - neas că As-tăzi să se ve-se - leas-că, C'o stea mând-ră s'a i - vit Sus la sfân-tul ră - să - rit.
Târnava Mare — Pelişor, 25.11.937
inf. *A. Holerga* şi *Z. Solomon* culeg. *I. Cocişiu.*

55 De când Dom-nul s'a năs - cut Şi pă - mân-tul a fă - cut Şi ce - rul l-o ri - di - cat Şi fru - mos l-o ră - zi - mat.
Târnava Mică — Ernea, 20.19.36
inf. *Emanoil Bărsan* 22 a. – culeg. *I. Cocişiu.*

♪=120
51 Toa-tă of-tea creş - ti - neas-că As-tăzi să se ve-se - leas-că, C'o stea mând-ră s'a i - vit Sus la sfân-tu! ră - să - rit.
Târnava Mare — Ştenea, 6.I.938
inf. *Ion Raţ* — culeg. *I. Cocişiu.*

58 La o ma-să ro - ti - la-tă Şa-de mai-ca prea cu - ra - tă, Tot în - chi-nă şi sus - pi-nă, Tot în - chi-nă şi sus - pi - nă.
Făgăraş – (Drăguş ?)
Const Brăiloiu, Carte de cântece cl. IV, pg. 31.

54 La o ma-să ro - ti - la-tă Şa-de mai-ca Pre-ces - ta C'un fi - uţ mi - cuţ în bra-ţe Tot în - chi-nă, şi sus - pi - nă.
Târnava Mare — Hendorf, 1929
inf. *Eva Lăcătuş* ţig. — culeg. *I. Cocişiu.*

♪=208
49 Um-blă mai-ca du - pă fiu Tot plân-gând şi în - tre - bând: N'aţi vă - zut pe fi - ul sfânt. N'aţi vă - zut pe fi - ul sfânt.
Târnava Mare Buia, 2.1.938
dela un grup de ţigănci — culeg. *I. Cocişiu.*

♪=126
57 ♪=184 Toa-tă oas-tea creş - ti - neas-că, As-tăzi să se ve-se - leas-că, O stea ma-re s'a i - vit, Sus la sfân-tul ră - să - rit.
La o ma-să ro - ti - la-tă Şa-de mai-ca ge-nun-chia-tă, C'un pa - har gal - ben în mâ-nă, Tot în - chi-nă şi sus - pi - nă.
Târnava Mare — Şalcău, 5.1.938
un grup de flăcăi — un grup de copii mici
culeg. *I. Cocişiu.*

♪=144
56 Toa-tă oas-tea creş - ti - neas-că, As-tăzi să se ve-se - leas-că, O stea ma-re s'a i - vit Sus la sfân-tul ră - să - rit.
Târnava Mare — Mihăileni, 4.1.938
un grup de flăcăi — culeg. *I. Cocişiu*

♪=144
45 Fi ve - sel iu - bit creş - ti - ne Naş-te - rea lui Hris-tos vi - ne, Mie-lu cel ne - vi - no - vat Hris-tos ma-re - le'm-pă - rat.
Târnava Mare — Copşa Mică
S. V. Drăgoi: 303 colinde, Nr. 260.

46 Toa-tă oas-tea creş - ti - neas-că As-tăzi să se ve-se - leas-că. C'o stea ma-re s'a i - vit-tu Sus la sfân-tul ră - să - ri - tu.
Alba — Ciugud.
S. V. Drăgoi: 303 colinde, Nr. 215.

50 Toa-tă le-gea creş - ti - neas că As-tăzi să se ve-se - leas-că. C'o stea ma-re s'a i - vit, Sus la sfân-tul ră - să - rit.
Sibiu — (Sălişte ?) 1915.
Iuliu Crişan: Repertorul şcoalei Sălişte, pg. 55, Nr. 75.

52 Toa-tă oas tea creş - ti - neas-că As-tăzi să se ve-se - leas-că, C'o stea ma-re s'a i - vit Sus la sfân-tul ră - să - rit.
Târnava Mare — Sighişoara, 1937
inf. *Ion Drăgan* culeg *I. Cocişiu.*

48 Toa-tă oas-tea creş - ti - neas-că As-tăzi să se ve-se - leas-că C'o stea ma-re s'a i - vit Sus la sfân-tul ră - să - rit.
Târnava Mare — Albeşi, 1935
inf. *Varvara A.* 14 ani — culeg. *I. Cocişiu.*

47 Ma-ri - a se pre-um - bla Vrând lo - caş a că - u - ta Sus în sus şi iar în jos Că ba - te vânt fri - gu - ros.
Târnava Mare — Albeşti, 8.10.935
culeg. *I. Cocişiu.*

♪=144
40 Toa tă oas-tea creş - ti - neas că As-tăzi să se ve-se - leas-că O stea ma-re s'a i - vi - tu Sus la sfân-tul Ră - să - ri - tu.
Alba — Limba
S. V. Drăgoi: 303 colinde, Nr. 208.
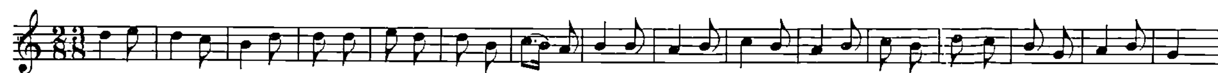
43 Scu-laţi bo-eri, scu - laţi toţi, Scu-laţi mi-reni şi pre - oţi, Scu-laţi ti-neri şi bă - trâni, Scu-laţi şi voi buni creş-tini.
Târnava Mică, — Nadeş, 1935
inf. *Dumitru I.* — culeg. *I. Cocişiu*

44 As-tăzi pro-ro - ci - ri - le Şi toa - te scrip - tu - ri - le, Des-pre Me-si - a Hris - tos A pri - mit foar - te fru - mos.
Târnava Mare — Mihai Viteazul, 2 46.938
inf. *Octavia Drăguş* — culeg. *I. Cocişiu* Fgr. 8576 b

41 As-tăzi pro-ro - ci - ri - le Şi toa - te scrip - tu - ri - le Des-pre Me-si - a Hris - tos Toa - te s'a'mpli - nit fru - mos.
Târnava Mare — Paloş, 11.3 934
culeg. *I. Cocişiu*

42 Pen-tru a noas-tră mân-tu - i - re, Pen-tru a noas-tră mân-tu - i - re Rab-dă Doam-ne răs-tig - ni - re Rab-dă Doam-ne răs-tig - ni - re.
Târnava Mare — Retişul, 1930
inf. *Paraschiva Lusca* ţig. 39. ani — culeg *I. Cocişiu.*

Fig. 3. — Variantele de tip 3.

♪=152

62 Mă-ri - re 'ntru ce-le 'nal-te Toa-te ste-le - le să sal-te, Sal - te ce-rul şi pă - mân-tul, Să la - u-de tot cu - vân-tul. — Târnava Mare — Crihalma, 9.8.934 culeg. *I. Cocişiu.*

68 O prea cin-sti - te creş - ti - ne. O, nu mă cu-noşti pe mi- ne. Că eu vin ca - le de - par-te Şi la şcoa lă'n - văţ în car-te. — Târnava Mare — Daia, 1935 inf. *Cornel Costea* 12 ani — culeg. *I. Cocişiu*

65 Co-lo'n sus la Ru-sa - li - mu La po - mul lor ghi - nu - lu - i O, ce ves-te s'a'ntâm-plat O cru - ce ma - re de brad. — Hunedoara — Almăşel *S. V. Drăgoi,* 303 colinde, Nr. 143.

70 Fi ve - sel iu - bit creş - ti - ne Că ia - tă Cră-ciu - nul mi-o vint Prun-cul cel ne - vi - no - vat' Hris-tos ma-re - le 'mpă-rat — Alba — Peţălca. 18.11.936 culeg. *C. Brăiloiu.*

59 A-cum am vă - zut mi - nu-ne Ca-re în-ge-rul ne spu-ne A-cum toa-te s'a 'mpli-nit Câ-te s'au fost pro-ro - cit — Târnava Mare — Retişul, 1929 culeg. *I. Cocişiu* — (*Brăiloiu.* Colinde şi c de stea. Nr 36)

61 Când ci - na Hris-tos la ma-să Sta e - vre-ii du - pă ca-să, Iu-da'n ca-să se bă - ga Lui Hris-tos se în-chi - na. — Făgăraş — Sebeş, 14.9 932 inf. *Victoria Dâmboiu* — culeg *I. Cocişiu.*

64 Când ci - na Hris-tos la ma-să, Când ci - na Hris-tos la ma-să, Sta e - vre-ii şi-l aş - teap-tă Sta e - vre-ii şi-l aş - teap-tă — Târnava Mare — Hendorf, 1929 culeg. *I. Cocişiu*

66 As-tăzi am vă - zut mi - nu-ne Ca-re în-ge-rul ne spu-ne, A-cum toa-te s'a 'mpli-ni-tu Pre cum s'a fost pro ro - ci - tu. — Hunedoara — Mada, 6 12 931 culeg. *H. Brauner* — Transcris *I. Cocişiu* — Inf. *A Moţa* Fgr 307 a

71
1) Când ci - na Hris-tos la ma-să, Când ci - na Hris-tos la ma-să. Ji - do - vii 'mpre-jur de ca-să. Ji - do - vii 'mpre-jur de ca-să.
2) As-tăzi am vă - zut mi - nu-ne As-tăzi am vă - zut mi-nu-ne Ca-re în-ge - rul ne spu-ne, Ca-re în-ge - rul ne spu-ne,
— Alba — Intregalde Ghioncani, 18 937 inf. *Victor Ghioancă* 12 ani — culeg *I Cocişiu*

69 Azi e praz ni - cul fru - mos Azi e praz-ni - cul fru-mos Al naş - te-rii lui Hris-tos, Al naş - te-rii lui Hris-tos. — Turda — Baia de Arieş, 8 11 931 inf. *Chirilă Eugen* 23 ani culeg *A. Ivăşcanu* — not. *I Cocişiu.*

67 A-cum am vă - zut mi - nu-ne Ce-ia ce în - ge - rul spu-ne, A - cum toa-te s'a 'mpli-nit Câ-te s'au fost pro-ro - cit. — Târnava Mare — Homorod, 1935 inf. *A. Popenciu* 15 ani — culeg. *I. Cocişiu.*

♪=144

60 As-tazi am vă - zut mi - nu-ne Ce-ia ce în - ge - rul spu-ne, As-tăzi toa-te s'a 'mpli - ni - tu Câ - te au fost pro-ro - ci - tu — Târnava Mică — Daia *S. V. Dragoi.* 303 colinde, Nr 261

63 As-tăzi am vă - zut mi - nu-ne, Ce-ia ce in - ge - rul spu-ne, As-tazi toa-te s'a 'mpli-nit Câ-te s'au fost pro-ro - cit. — Târnava Mare — Albeşti, 8 10 935 inf. *S. Varvara* — culeg *I Cocişiu*

Fig 4. — Variantele de tip 4.

Nr. 5. Târnava-Mare—Ruja 936.
(*I. Cocişiu*)

Sculaţi fraţi, nu mai dormiţi
Şi de grabă să porniţi
La oraşul jidovesc
Ce Viflaim îl numesc
Căci acolo s'a născut
Ce-am aşteptat de demult
Iată, s'a născut Mesia
Pe cum spune prorocia
La prorocul Isaia.
Să mergem să ne'nchinăm
Cinste Domnului să dăm
Că suntem dela oraş
Şi-am rămas cam sighinaş

Şi i-oi duce lui un caş.
Eu am douăzeci de oi
Şi i-oi duce lui doi miei;
Şi eu am încă vre'o zece
Şi i-oi duce un berbece.
O Doamne'mpărate sfinte
Primeşte şi-a noastră cinste
Primeşte şi dela noi
Că suntem păstori de oi
Şi-aşa ne e rânduiala
Ca să plătim zeciuiala
Şi aşa ne scrie'n lege
Ca să dăm una din zece.

Probabil text din Vicleim. Tot pe această melodie se cântă în comună şi „Mărire'ntru cele'nalte" (vezi textul).

Nr. 11. Târnava-Mare—Dacia
(*I. Cocişiu*)

Mărire'ntru cele'nalte
Toate stelele să salte
Salte cerul şi pământul
Să ne-audă tot cuvântul
Întru cei de sus, mărire
La oameni bună'nvoire
Pe pământ să fie pace
C'aşa Domnului îi place.
Toţi să lăudăm cuvântul
Şi prea binecuvântându-l

Pe-acela ce ne arată
Lumina cea ne'nserată
Că s'a născut mult sfinţită
Sământa cea răsărită
Din a Duhului Sfânt rouă
Mult folositoare nouă.
Din brazda cea nearată
Din Maria preacurată
S'a născut Isus Hristos
Domnul lumii de folos.

Variante: Nr. 19. *Făgăraş—Ucea de Sus.*
62. *Târnava-Mare—Crihalma.*

Nr. 12. Târnava-Mare—Pelişor

Astăzi avem o zi mare
Noi creştini fiecare
Ne veselim prea frumos
De naşterea lui Hristos.
Unde este-acolo om
Precum a fost Solomon
Să-i cântăm aleluia
Din cântarea-aceluia

Vom cânta acum şi noi
Din fluere, din cimpoi.
Vino frăţiorul meu,
Vino prea doritul meu
Vino la grădina sa
Ca o floare rodia
Din ce drept a îndrăsnit
Mai frumos a înflorit.

Text contaminat cu „*Astăzi am văzut minune*". Versiune slabă.

Nr. 13. Făgăraş-Şomartin

Azi e seara de ajun
Mâine-i ziua lui Crăciun
Când Mesia s'a născut
Şi scriptura s'a umplut.
S'a născut dintr'o Fecioară
Şi e Domn peste popoară;
S'a născut în Vifleem
Să mergem ca să-l vedem.
Mâne Domnul s'a născut
Şi pământul s'a făcut.
Sus cerul a ridicat
Patru stâlpi au rezimat.
Patru stâlpi tot de argint
Mai frumos i-a'mpodobit
Tot cu stele mărunţele

Mai pre sus cu mai mărele
Soarele cu razele
Luna, cu luminile;
Soarele ne luminează
Şi luna ne desparteazǎ (?)
O rază ce strălucea
Ea aici nu se ivea
În casă ia-acest om bun
Om bun să te veseleşti
De vestea ce o primeşti
Şi Crăciunul să ne vie
La mulţi ani cu veselie.
Ali-aliluia
Lui Dumnezeu unuia.

Text contaminat cu o colindă (dela versul 9).

Nr. 18. Hunedoara—Cărăstău

Ah, lume nesocotită
Ah, inimă îndrăcită
Ah, ambiţie lumească
Şi zavistie domnească
Cu cine te joci Iroade
Când inima ta te roade
Ah Iroade împărate
Te-ai umplut de răutate

Căci cu poruncile tale
Ţi-ai umplut ţara de jale
Ţipete, vaete de mame
Şi plângerile la-o lume.
Nici o casă nu-i scutită
Nici o mamă nu-i ocolită
Că toate sunt lăcrămate
Şi de ciudă sfâşiate.

Text probabil din Irozi ori Vicleim.

Nr. 21. Sibiu—Galeş
(*Iuliu Crişan*)

Astăzi prorociile
Şi toate scripturile
Despre Mesia Hristos
Toate s'au plinit frumos.
Căci Mesia preadorit
Astăzi în lume-a venit;
Christos Domnul
Să mântue pe tot omul.
Dintr'o Fecioară sfinţită
Din vecie preacinstită
De Dumnezeu dăinuită
Pentru sfinţenia cea multă.

Cu care sfinţenie
A covârşit cetele
Cetele cele de sus,
A fost maica lui Isus.
Lui Isus cel luminat
Mieluşei nevinovat
Pe care Irod cerca
Să-l taie cu sabia
Şi măcar că s'a'ncercat
Pe Isus nu l-a tăiat
Tatăl din cer l-a apărat
De Irod cel blestemat.

Variante: Nr 20, e probabil luată din repertorul lui I. Crişan şi puţin îndreptată de T. Popovici.
Nr. 36, Braşov—Schei.
Nr. 29, Târnava-Mare—Vorumloc.
Nr. 44, Târnava-Mare—Mihai Viteazul.
Nr. 41, Târnava-Mare—Paloş.
Nr. 37, Turda—Albac.

Nr. 25. Făgăraş—Sâmbăta de sus
(*H. Brauner*).

Eu sunt înger serafim
Să-ţi trimet un Vifleim;
Îngerul marelui sfat
Să taie la Foi mânat,
Ca să vă spuie într'ai voştí
De-această minune nouă.
Sculaţi fraţi, nu mai dormiţi

Şi de grabă să-mi veniţi
În oraşul jidovesc
Ce Vifleim îl numesc
Îl numesc cu seară bună
Cu îngerii dimpreună.
Şi de-acum până'n vecie
Mila Domnului să fie.

Text—probabil—de Viflaim sau Irozi. Foarte slab şi pe alocurea de neînţeles.

Nr. 27. Braşov—Râşnov
(*S. Drăgoi*).

Câte flori sunt pe pământ
Toate merg la jurământ
Numai raza soarelui
Şade'n poarta raiului
Şi păzeşte pe Hristos

Ca un trandafir frumos
Când se scutură pe dos
Umple locul de miros;
Când se scutură pe faţă
Umple locul de dulceaţă.

Nr. 39. Dâmboviţa—Mărceşti
V. Popovici.

Sculaţi, sculaţi boeri mari
Florile dalbe de măr
Sculaţi voi români plugari
Că vă vin colindători
Noaptea pe la cântători
Şi v'aduc un Dumnezeu
Să vă mântue de rău:

Dumnezeu adevărat
Soare'n raze luminat
Că pe cer s'a arătat
Un luceafăr de'mpărat
El vă zice; să trăiţi
Întru mulţi ani fericiţi
Şi ca ei să'mbătrâniţi.

(Text: V. Alexandri).

Nr. 45 Târnava-Mare—Copşa Mică
(S. V. Drăgoi).

Fii vesel iubit creştine
Naşterea lui Hristos vine
Mielul cel nevinovat
Hristos marele'mpărat
Astazi pe cel nevăzut
O Fecioară l-a născut
În oraşul Vicleim
Aproape de Rusalim.
Îngerii frumos cântau
Păstorii se bucurau
Filozofii se'nchinau
Daruri scumpe-i aduceau.
Pe noi să ne mântuiască
De greşala strămoşească
Să ne'nveţe acest grai
Care-i calea către rai.
Ce-i binele strămoşesc
Pe lângă cela ceresc.
Şi de-acum până'n vecie
Amin Doamne să-ţi dăm Ţie

Variante: Nr. 9 Târnava-Mare—Ştenea.
Nr. 70 Alba—Peţâlca.

Nr. 48. Târnava-Mare—Albeşti
(I. Cocişiu)

Maria se preumbla
Vrând lăcaş a-şi căpăta
Sus în sus şi iar în jos
Căci bătea vânt friguros
Şi-avea veşmânt de argint
Căci a naşte fiul sfânt.
— Bună seara măi Crăciun
Zicea Marie, celui bun,
— Lasă-mă'n palatul tău
C'am să nasc pe Dumnezeu.
Iar Crăciun aşa-i vorbea
— Palatul meu nu-ţi voi da
Du-te'n grajdu cailor
Sau în ieslea boilor
Căci aicea n'ai ce face
Nu te las să naşti în pat.
Zicând, Maria eşi
Din grajd, şi'n cale porni
Şi merse, până află
O peşteră, şi intră
Şi în iesle se băgă
Icea'n ieslea boilor
Boilor, săracilor.
Boi'ndată o-ascultă
Şi grăbind o ajută.
Când fu către miez de noapte
Trecu durerile toate
Şi s'a născut Fiul sfânt
Dumnezeu pe-acest pământ
Şi cum dânsul s'a născut
Ieslea'n rai s'a prefăcut
Şi peştera, un palat
De un mare. împărat.
Mii de făclii îmi ardea
Ş'alte mii se aprindea
Mi şi mii de luminele
Străluceau ca nişte stele
Şi prin iesle, flori creşteau
Fânu'n flori se prefăcea.
Astăzi s'a născut Hristos
Să vă fie de folos.

Nr. 4). Târnava-Mare—Buia 4.1.38
(I. Cocişiu)

Umblă maica după fiu
Tot plângând şi întrebând
— N'aţi văzut pe fiul sfânt?
— Poate că l'om fi văzut
Numai nu l'am cunoscut.
— Lesne-i fiul de-a cunoaşte
Că pe frunte-i lună plină
Lună plină cu lumină.
— Maică, dacă îm ie aşa
Dar la curtea lui Pilat
Răstignit pe-un lemn de brad.
Maica plânge şi se frânge
Inima-i înnoată'n sânge.

Nr. 53. Târnava-Mare—Pelişor
(I. Cocişiu).

Toată oastea (legea) creşti-
[nească
Astăzi să se veselească
C'o stea mare s'a ivit
Sus la sfântul răsărit
Şi străluce cu tărie,
Vestind mare bucurie,
Că vestitul Dumnezeu
A trimes pe fiul Său,
Să se nască'n Viflaim
Precum a fost prorocit;
Să se nască mântuirea
Dela Fecioara Maria,
Lui Adam, celui căzut
Cu tot neamul de demult;
Ca şi la ceilalţi, la toţi
Următori ai lui nepoţi.
Mântuirea se vesteşte
Precum steaua străluceşte;
Că la sfântul răsărit
Întâi legea s'a ivit,
Legea sfânt'a Domnului,
Mântuirea omului.
Că l'apus şi miazănoapte
Era întunerec foarte
Dar a răsărit lumina
Sfânta lege, rădecina
Sădită de Dumnezeu
Prin cel iubit fiu al Său.
Răsăritul cel de sus
S'a vestit şi la apus
Şi'n părţile lumii toate
Precum şi la miez de noapte.
Aceasta au dovedit
Cei trei magi din răsărit
Iar păstorii's mărturie
Că văzând ce va să fie
Au alergat ca să vază
Ce să fie-atâta rază;
Şi aflară înfăşat
Pruncul în iesle culcat;
Şi Fecioara preacurată
Lângă El sta supărată
Căci în Vifleem, oraş
Nu ş'au căpătat sălaş;
Şi-a născut pe Domnul sfânt
În iesle, jos pe pământ.
Irod, marele'mpărat
Prea tare s'a mâniat
Şi din vorba la trei crai
A făcut un mare vai.
Gândit-a în tiranie
Fiind el rău la mânie
S'a gândit făr de folos
Să taie şi pe Hristos.
Pe Hristos nu l-a tăiat
Domnul sfânt l-a apărat
Căci un înger l-a trimes
De-a spus lui Iosif în vis
De-al lui Irod cuget rău
De fiul lui Dumnezeu.
Şi s'a sculat cu Maria
Şi-a fugit dela Iudeia,
Pân'la Egipet s'a dus
Cu dulcele prunc Isus
Şi-a scăpat de moarte grea
Care Irod o făcea.
Scapă Doamne, cu tărie
Pe toţi cari se roagă ţie
Şi praznicul luminat
Cari cu drag l-am aşteptat
Fă-l la toţi cu bucurie
Hristos tot cu noi să fie.

Variante: Nr. 40 Alba—Limba.
Nr. 46 Alba—Ciugud.
Nr. 48 Târnava-Mare—Albeşti.
Nr. 50 Sibiu (Sălişte?).
Nr. 51 Târnava-Mare—Ştenea.
Nr. 52 Târnava-Mare—Sighişoara.
Nr. 56 Târnava-Mare—Mihăileni.
Nr. 57 Târnava-Mare—Şalcău.

Nr. 54. Târnava-Mare—Hendorf 1929
(Eva Lăcătuş).

La o masă rotilată
Şade Maica Precesta
C'un pahar galben în mână
Tot închină şi suspină.
Îngerii la Ea venea:
— Ce ţi-e ţie, Maica mea
De tot închini şi suspini?!.
— Dar cum să nu suspin eu
Că sânt oameni pe pământ
Se scoală de dimineaţă
[var. Brăiloiu:
Dimineaţa când se scoală
Nu se'nchină, nu se spală]
Şi pleacă la ţăgădău
Suduind pe Dumnezeu,
Nu li-e frică c'oi trăzni
Dar mi-e milă de prunci mici
Că rămân prea necăjiţi.

Variante: Nr. 57. Târnava-Mare—Şalcău.
Nr. 58. Făgăraş—Drăguş?

Nr. 55. Târnava-Mică—Ernea 20.1.936
(I. Cocişiu).

De când Domnul s'a născut
Şi pământul a făcut
Şi cerul l'a ridicat
Şi frumos l-a răzimat
Pe patru stâlpi de argint
Da frumos l-a'mpodobit
Tot cu stele mărunţele
Şi mai mici şi mai mărele.
Lua luna cu lumina
Soarele cu razele.
Rază-mi Doamne, cine-mi rază?
Rază-mi crucea după masă
Dumnezeu cu noi la masă
Îngerii'mprejur de casă.
Să fi gazdă sănătoasă
Să ne dai cinste frumoasă
Un colac de grâu curat
Ca rotila plugului;
Şi-o glăjuţă mică, verde
Numai de cincizeci de vedre.

Informatorul spune că: „o colindă numai ţiganii, în noaptea şi'n ziua întâi" (de Crăciun).

Nr. 59. Târnava-Mare—Retişul
(I. Cocişiu).

Acum am văzut minune
Care îngerii ne-o spune
Acum toate s'au plinit
Câte s'au fost prorocit
Despre Mesia Hristos
Toate s'a'mplinit frumos
Unde este-acum un om
Precum a fost Solomon?
Ca să-i cântăm aliluia
Din cântările-acestuia.
Vom cânta acum şi noi
În fluere şi'n cimpoi.
Vino, frăţiorul meu
Vino, o iubitul meu,
Vino la grădina sa,
C'a'nflorit rudenia.
Din ce-i drept a odrăslit
Şi frumos a înflorit
Din Ioachim şi din Ana
Ca să se'mplinească taina;
Taina cea din veac ascunsă
Şi de nimeni neştiută;
Că fecioara Maria
Şi-a'ntocmit rudenia
Peste toată Iudeia.
Încă şi'n Samaria.
Să trecem la Palestina
Undè-a răsărit lumina;
Să mergem la Vifleem
Lumina să o vedem,
Văzând fecioară şi maică
Născând fiul fără taică.
Cel ce dă lumii viaţă
Îl poartă Fecioara'n braţe
Acelui să ne'nchinăm
Cu îngerii să-i cântăm:
— „Slavă Ţie din vecie
Domnul lăudat să fie
Ali-Aliluia
Lui Dumnezeu unuia.

Variante: Nr. 7, Sibiu—Mohu.
Nr. 8, Sibiu—Porceşti.
Nr. 9, Târnava-Mare—Dealul Frumos.
Nr. 16, Făgăraş—Arpaşul de jos.
Nr. 24, Braşov—Hărman.
Nr. 32, Hunedoara—Gurasada.
Nr. 33, Târnava-Mare—Ungra.
Nr. 34, Târnava-Mare—Mateiaş.
Nr. 38, Făgăraş—Hârseni.
Nr. 60, Târnava-Mică—Daia.
Nr. 63, Târnava-Mare—Albeşti.
Nr. 66, Hunedoara—Mada.
Nr. 67, Târnava-Mare—Homorod.
Nr. 71, Alba—Intregalde.

Nr. 64. Târnava-Mare—Hendorf
(I. Cocişiu).

Când cina Hristos la masă
Sta evreii şi-l aşteaptă
Iuda'n casă se băga
Pe Hristos îl săruta.
Daţi-mi treizeci de arginţi
Să vi-l dau să-l răstigniţi.
Nici vorba n'o isprăvea
Pe Hristos din rai l-a scos
L'au purtat pân'la Pilat
Unde-i casa cea de sfat.

Text incomplet, inf. ţigancă.
Variante: Nr. 61, Făgăraş—Sebe.
Nr. 71, Alba-Intregalde.

Nr. 65. Hunedoara—Almăşel
(S. V. Drăgoi).

Colo'n sus la Rusalimu
La pomul Iorghinului
O, ce veste s'a'ntâmplatu
O, cruce nouă de Bradu
Jidovii se'nţeleseră
Pe Hristos să-l răstignească.
Dacă nu l-or restignire
Lor împărat nu le-o fire.
Rău Pilat s'a supărat
Isus pe cruce-a legat
Cuie-n palme i-au bătut
Apă şi sânge a curs;
Soarele s'a 'ntunecat
Petrile s'au sfărâmat
Luna începu a plânge
Şi-a vărsa lacrimi de sânge.
Şi de-acum până'n vecie
Mila Domnului să fie
Dumneavoastră bucurie
Şi nouă de veselie.

Nr. Târnava-Mare—Retişul
(I. Cocişiu)

Pentru-a noastră mântuire
Rabdă Doamne răstignire
De ne scoate din peire.
Să-ţi cântăm cu voe bună
Că ăsta-i Domnul Hristos
Cari lumea din iad a scos.
Şi din iad ne isbăveşte
Şi'n rai ne sălăsluește.

Textul nu prezintă garanţia corectitudinei, fiind dictat de o ţigancă, ce trecea cu uşurinţă dela o temă la alta, fără vreo legătură.

ILARION COCIŞIU

JOCUL DE CRĂCIUN AL TINERETULUI LA CĂIANUL-MIC (SOMEŞ)

I. – BEREA. Sărbătorile Crăciunului urmează postului mic ţinut de cei mai mulţi dintre săteni şi ţinut de asemenea cu o sfinţenie de tinerii satului în ceea ce priveşte manifestările vesele urmate de joc (horă). Nu numai că asemenea acte n'au loc în timpul postului mic, dar şi ţinuta e dintre cele mai cumpătate. Chiar în Dumineci şi sărbători, portul e cel de toate zilele: suman de lână neagră, ceoareci (iţari), *clop* (pălărie), — căciulă dacă vremea e rea, — opinci şi cămaşă albă, care dacă are înflorituri, înfloriturile sunt făcute din bumbace din diferite culori şi nu din mărgele. Clopul atât de *înstruţat* (împodobit) în sărbătorile *Câjlegilor*, acum e lipsit de orice podoabă.

Dar postul Crăciunului mai dă gospodinelor de lucru, celor cu fete tinere îndeosebi, care păşesc întâiu la joc. Gospodina îşi pune la încercare toată priceperea artistică pentru a face înfloriturile cele mai frumoase, neîntrecute, sau dacă priceperea îi lipseşte, dă bani grei celor pricepute în acest meşteşug. Tot acum se *„aleg"* (se fac cusături) cele mai frumoase zadii (catrinţe). Toate acestea se produc în gospodărie sau cel mult în sat şi nici de cum în târguri.

E firesc deci ca Sărbătorile Crăciunului să fie aşteptate cu multă nerăbdare şi să dea loc la manifestări de veselie tinereşti, dintre care noi vrem

să increstăm aici pe cea de căpetenie: *Jocul* (hora).

Sunt multe îndemnurile, însă noi vom arăta numai câteva și credem că toți ar fi fost înduplecați de ele și nu s'ar fi putut opri să nu le scrie.

a) Jocul de Crăciun poartă un nume deosebit, nume pe care nu-l primește nici jocul dela Paște, nici jocul din celelalte Dumineci și sărbători ale anului: *Bere.*

Expresia „merg la joc", devine de Crăciun, „merg la Bere";

b) Berea are, după cum vom vedea mai jos, un caracter de *organizație.*

Și în cele din urmă,

c) Cu acest prilej are loc desfășurarea unor obiceiuri doveditoare a unei omenii drepte față de cei mai în vârstă.

II.—*Organizarea berii.* Cu două săptămâni înainte de Crăciun, prin șăzători sau cu prilejul altor adunări, cum ar fi cele din Dumineci, când flăcăiii se strâng la unul dintre ei, încep sfaturile asupra organizării jocului. In anii trecuți se puteau deosebi două cete: una a flăcăilor mai în vârstă: 19—25 ani, iar a doua a celor dela 16—19 ani.

Se cunosc cazuri când aveau bere și copiii între 14—16 ani. Deosebirea era că la această bere nu ziceau lăutarii *(ceterașii)*, ci jucau la sunetul fluerului sau al clarinetului. In 1936, la berea copiilor a zis flăcăul Vidican Marțian (avea atunci 19 ani), care a învățat singur să cânte din vioară; era de altfel un bun mânuitor al fluerului.

In anul acesta (1938) s'a întâmplat un lucru vrednic de amintit, fiindcă e începutul unui fenomen ce se accentuiază din ce în ce: deosebirea sătenilor, după starea materială. Această deosebire, după desființarea iobăgiei, s'a pierdut. Acum din nou apare, din cauze pe care altă dată le vom stabili. Anume, feciorii oamenilor avuți, s'au hotărît să organizeze ei berea. Cel dintâiu lucru care trebue avut în vedere, e tocmirea *ceterașilor* (lăutarilor). Aceștia, de cele mai multe ori sunt țigani. (Prin 1934 lăutarii care au zis la berea celor mai în vârstă, au fost români din com. Sita).

Cei din sat nu sunt mari cântăreți și de aceea sunt foarte rar angajați. — „După scârțăitul lui Costan, nu-ți vine să joci. Dar când *zice* (cântă) Victor din Dumbrăvița sau Săsărmanul, picioarele merg singure și ai juca zile 'ntregi și nu ți-ar trebui de mâncare". (Pugna George, 20 ani). Cei ce organizează berea se numesc *tizăși* (cuvânt de origine ungurească) și sunt de obiceiu în număr de 6—12. Toate cheltuielile anterioare ei le suportă. Tot ei se îngrijesc de casa de joc, de scoaterea permisului dela Pretură etc.

Deci s'au dus feciorii gazdelor în comuna Dumbrăvița, la țiganul, meșter mare în strune, Lacatuș Victor și i-a propus întocmirea. Cererea țiganului li s'a părut prea mare și au renunțat la *„banda"* (taraful) lui. Au angajat pe localnicul Costan Moldovan, cu prețul de 1.200 lei, 15 colaci și 2 kg țuică. Casa au închiriat-o dela Pugna George lui Nucu, cu suma de 400 lei și 5 colaci. Socoteala lor era simplă: Nu mai organizează nimeni bere, iar flăcăiii trebue să joace și deci vor veni la noi. Nu numai că ne vom scoate cheltuielile, dar vom avea și un câștig bun. S'a întâmplat însă că fiii mijlocașilor și ai săracilor, mai numeroși, n'au fost mulțumiți de acest fapt și s'au constituit într'o societate pe care au botezat-o *„Unirea tineretului"*. Au ales un comitet compus din 20 de membri și i-au însărcinat cu organizarea berii. Aceștia au angajat taraful lui Lacatuș Victor, cu suma de 1.500 lei, 16 colaci și 3 kg țuică. Casa în care trebuiau să joace au închiriat-o dela săteanul Boca George lui Pupăza, cu prețul de 400 lei și 5 colaci. (Se caută pe cât posibil ca această casă să fie în mijlocul satului). Suma era mare. Erau ei însă mulți și pe lângă aceștia 20 din comitet *„Unirea tineretului"*, mai cuprindea încă 20 de feciori. *Iar în ceea ce privește fetele, ele merg acolo unde merg flăcăii de tagma lor.* (Aici au fost 30 de fete). Toți membrii comitetului au lucrat o zi la împrejmuirea unui loc al săteanului Boca Teodor al Cerbanului, care le-a dat în schimb 2 care de lemne, pe care le-au vândut cu prețul de 400 lei evreului Gasner Leopold. Și mai e obiceiul, ca în săptămâna Crăciunului, tisășii să adune dela fiecare gospodărie câte un lemn. Au strâns astfel încă 2 care de lemne, pe care le-au vândut săteanului Moldovan Ion, cu același preț. Pe cei ce nu organizează berea, îi supun unei taxe, ce depinde de numărul lor și costul lăutarilor. La jocul organizat de „Unirea tineretului", taxa pe cap de fecior a fost 20 lei și pentru fată 15 lei. A doua zi de crăciun, se face *„strigarea banilor"*, fiindcă în această zi poți juca oriunde, fără a fi obligat să continui tot acolo. Fetele care vreau să joace la amândouă „rândurile" de beri, duc la fiecare colac. Insă unde joci a 3-a zi de Crăciun, acolo rămâi pentru toate sărbătorile; iar dacă vrei să pleci, plătești și apoi te retragi. La berea găzdacilor, taxa a fost de 40 lei de fecior și 30 de fată. *Flăcăiii aflați sub arme nu plătesc deloc, nici de Crăciun, nici în restul anului.*

Bătrânii, *amintesc de vremuri când fetele nu plăteau nimic, ci plătea feciorul pentru fată.*

Mai e obiceiul, ca fiecare fată să ducă un colac în seara zilei de 26 Decemvrie, la berea la care vrea să joace, colac de grâu, mare, şi cât se poate mai frumos. Se dau ţiganului după târg şi proprietarului casei, iar după târg, cu cei ce rămân, vom arăta ce se face.

III. *Obiceiuri.* In întâia zi de Crăciun nu se joacă. A doua zi şi în toate celelalte sărbători, numai după *„ce popa a ieşit dela Biserică"* (terminarea slujbei religioase). Lăutarilor le dau de mâncare de 3 ori pe zi, tizaşii, pe rând. Vom arăta aici, câteva din obiceiurile ce au loc în cadrul berii.

a) In seara zilei de 25 Decemvrie, tizăşii se adună la casa de joc, mai aleg câţiva dintre ceilalţi feciori şi constituiesc grupuri de câte 2, care va trebui să meargă în fiecare gospodărie şi să cheme pe gospodari şi pe copiii lor la joc. De aici denumirea de *„chemători"*. Satul e împărţit în sectoare de 15—25 gospodării. Grupul de chemători îşi alege astfel sectorul, ca în el să fie şi fata la care năzuieşte. Dacă nu se poate astfel, chemătorii chiamă pe toţi din sectorul lor şi pe urmă se duc la gospodăria aleasă. In aceasta, chemătorii din sectorul respectiv, nu merg. Semne deosebite aceşti chemători nu poartă. ***Se dă întâietate celor mai în vârstă, neluându-se în seamă dacă sunt sau nu tizăşi.*** Gospodarii nu se culcă până ce nu au trecut amândouă *„rândurile"* de chemători (sau trei, etc., dup *„rândurile"* de beri.

La intrarea în casă, chemătorii spun:

— „Aflăm pe Dumnezeu cu D-v.".

— „Dumnezeu v'aducă 'n pace" — răspunde gazda. In alte împrejurări, formula de politeţe de mai sus, nu se întâlneşte.

Se aşează apoi pe laiţă (laviţă) şi încep să vorbească despre un lucru sau altul, până ce chemătorii găsesc de cuviinţă că timpul a trecut. Se ridică în picioare, *descoperă* (până acum erau cu *„clopurile" pe cap)* şi unul dintre ei (cu rândul) spune cele ce urmează:

—„Cinstită gazdă, cinstită găzdoaie,
Noi pe laiţă ne-am pus
Şi cuvintele nu le-am spus.
Noi pe laiţă ne-am aşezat
Şi cuvintele nu le-am dat.
Aveţi un copil sau doi sau câţi v'a rânduit Dumnezeu,
Cu numele . . . . .
Mâine dimineaţă frumos să se gătească
Şi la a noastră bere să călătorească,
La un pahar de băutură
Şi mai multă voie bună,
Cu tineretul satului de-a 'mpreună.
Faceţi bine şi iertaţi
C'aşa-i vârsta din copilărie,
Nu ştim grăi în vremuri de omenie"

(Teodor Reteganu, 19 ani ştie carte).

Gazda cinsteşte chematori cu ţuică şi colaci de grâu. In gospodăriile cu fete mari, de joc, gospodina aşteaptă chemătorii cu sarmale, cârnaţi fripţi şi colac de grâu, făcut din făină albă.

La ieşirea din casă, chemătorii zic:

„Lăsăm pe Dumnezeu cu d-voastră",

Iar gazda răspunde:

„Dumnezeu vă ducă 'n pace".

b) A doua zi de Crăciun, seara, fiecare fată ce joacă *„duce colacul"*. Ducerea colacului e un bun prilej de glume pe socoteala fetelor. De aceea acestea au grijă să nu fie ars, necopt, sau să aibă alte neajunsuri.

Tizăşii sunt obligaţi să *„pună 'n toc"* (o damigeană mare, sau un butoiu) 1/2 kg ţuică.

In preajma orei 24 (la miezul nopţii), se *„bagă mesele"*, la care iau loc toţi feciorii şi rudele mai bătrâne ale tizăşilor. — Acum 20—30 de ani, la mese luau parte numai bătrânii satului, indiferent dacă erau sau nu neamuri cu tizăşii. Pe mese se pune ţuică şi colaci, după numărul mesenilor. Restul colacilor, când se întâmplă să mai rămână, se împart între tizăşi.

Tot această seară e numită *„seara însuraţilor"*. Aceştia, dela 35 de ani în jos, au voie să joace până la miezul nopţii, fără a plăti nimic.

Azi se caută ca acest obiceiu să fie înlăturat, fiindcă de multe ori e prilej de gâlceavă şi de răfuială. (Cum s'a întâmplat în 1934, când *„jocul însuraţilor"*, s'a sfârşit în sânge. De altfel, de atunci nu s'a mai cunoscut vărsări de sânge în sat).

c) Vom mai aminti tot aici un obiceiu din seara Anului Nou, care azi a dispărut, fiind înlocuit cu cel dela punctul *b.* In seara Anului Nou era aşa numitul *„vergel"*.

Fetele duceau cârnaţi fript şi plăcinte, iar feciorii ţuică.

Se chemau bătrânii satului şi rudele tişărilor şi se lua masa în comun, mai bătrâneşte şi mai aşezat. (Nu se chemau toţi bătrânii satului, ci numai cei mai cu vază).

Dela niciunul din aceste obiceiuri nu lipseşte proprietarul casei în care se face jocul.

IV. *Deosebiri faţă de jocul din restul anului.* Jocul din restul anului e organizat de cele mai multe ori de către unul singur, sau de cel mult doi fe-

ciori. Afară de asta, ține numai o singură Duminecă sau sărbătoare, pe când Berea ține toate sărbătorile ce cad între 25 Decemvrie și 10 Ianuarie Când flăcăii n'au joc în sat, alcătuiesc grupuri și, împreună cu fetele merg în satele vecine. Se zice că merg *„la tureni"*. Acolo nu plătesc, și sunt omeniți bine, dar trebue să-și ducă fiecare fată din sat, că altfel sau stă și se uită, sau dacă încearcă să joace fetele din acea comună, fără ca cineva să-l fi poftit (și aceasta o face unul din feciorii-gazdă), e de cele mai multe ori expus primejdiilor, care sunt departe de a fi prilej de bucurie.

GH. RETEGANUL

ANCHETELE MONOGRAFICE ASUPRA ECONOMIEI FAMILIARE ŢĂRĂNEŞTI ALE SEMINARULUI DE ECONOMIE POLITICĂ A UNIVERSITĂŢII DIN IAŞI

In programul de lucrări al Seminarului nostru au intrat mai de mult anchetele monografice. In primul rând aceste anchete au privit economia ţărănească şi finanţele locale săteşti. Scopul urmărit este pe de o parte desvoltarea spiritului de cercetare, prin contactul direct cu vieaţa socială, al studenţilor noştri, iar pe de altă parte, procurarea de material pentru studii ulterioare asupra economiei ţărăneşti.

Din primul moment o atenţiune deosebită a fost dată unităţii sociale de bază, care este familia. Anchetele noastre au fost menite să procure date cât mai precise, amănunţite şi complete asupra familiilor studiate, privind:

I. Compunerea şi originea familiei, cultura, activitatea socială, politică şi religioasă a membrilor săi.

II. Patrimoniul: locuinţa, terenul de cultură, inventarul agricol, inventarul casnic.

III. Mijloacele de hrană disponibile, rezervele de numerar, datoriile.

IV. Bilanţul exploatării: A. Venituri: din cultura solului, din producţia animală, avicolă şi apicolă; din produsul industriei casnice, din exploataţii forestiere, din munci conexe (cărăuşie, plutărie, dijmă etc.) şi venituri extraagricole; B. Cheltuieli: în forţa de muncă, pentru fiecare gen de producţie în parte; în natură; în bani (pentru exploataţie, pentru consum şi diverse).

V. Oarecari informaţii de ordin general.

Pentru a se păstra o unitate de lucru, s'au tipărit formulare, care, după studierea amănunţită a unei familii, în prealabil alese, trebuesc completate.

Este în deobşte cunoscut că rezultatele unor asemeni cercetări depind de două împrejurări: pe de o parte pregătirea şi convingerea, chiar pasiunea persoanelor însărcinate cu efectuarea lor, iar pe de altă parte gradul de rezistenţă al familiei, alese pentru un astfel de studiu. Pentru a atenua aceste dificultăţi, s'a procedat totdeauna la anumite pregătiri preliminarii, dar mai ales s'a căutat ca studenţii, cărora li s'au încredinţat aceste cercetări, să fie nu numai cu mai multe aptitudini, ci chiar proveniţi din mediul rural, recomandându-li-se expres să aleagă pentru anchetare o familie din propriul lor sat, pe care o cunosc în deaproape şi căreia îi pot inspira o desăvârşită încredere.

Desigur că rezultatele n'au fost totdeauna demne de interes. Uneori s'au obţinut însă informaţiuni interesante, câştigate după săptămâni întregi de stăruinţă şi verificare a datelor obţinute.

In anul 1934 am încercat să efectuam o anchetă de acest fel, luând în diferite judeţe ale Basarabiei şi Moldovei câte o familie de acelaşi tip, adică cu acelaşi număr de membri şi cu aceeaşi stare economică: 6—7 membri şi 5 ha de pământ, pentru a avea astfel date comparative. Rezultatele au fost dintre cele mai concludente şi au dovedit cu prisosinţă că starea economică era superioară în acele familii care aveau o activitate economică complexă.

Ancheta de mai jos, întreprinsă de d-l *Vladimir Stoian*, doctorand în ştiinţele economice, face parte din această serie de lucrări.

INFORMAŢII PRELIMINARII:

Judeţul Orhei, plasa Rezina, comuna Rezina, satul Ciorna.

1. *Populaţia satului (după ultimul recensământ).* capi de familie: 319; locuitori: 1.366.

2. *Situaţia topografică a satului:* regiune deluroasă. Satul aşezat în valea Nistrului.

3. *Suprafaţa satului:* 36,67 ha.

4. *Suprafaţa generală a proprietăţii satului:* 862,83 ha.

a) *teren arabil:* 674,11 ha; b) *imaş:* 75,65 ha; c) *vie:* 62,54 ha; d) *livezi:* 2,83 ha; e) *grădinării:* 9,28 ha; f) *prisăci:* cinci; g) *mlăştini:* 19,50 ha; h) *toloacă:* 8,24 ha; i) *drumuri:* 10,68 ha.

5. *Repartiţia proprietăţii agricole:*

Mică (până la 10 hectare): 682,35 ha.

Mijlocie (10—100 hectare): —

Mare (dela 101 ha în sus): —

La ce distanţă se află satul de oraş: 2 km.

La ce distanţă de calea ferată: 1 km.

I. FAMILIA.

Familia locuitorului: O. I.

Data întemeierii (anul căsătoriei): 1918, Octomvrie 15.

1. *Numărul membrilor:* şapte.

2. *Numele fiecăruia:* soţul I., soţia T., copiii: N M., V., T., G.

3. *Vârsta fiecăruia:* I. 38 ani, T. 35 ani, N. 14 ani, M. 12 ani, V. 10 ani, T. 6 ani, G. 4 ani.

4. *Copii decedaţi: a)* un băiat şi *b)* două fetiţe gemene.

Din ce cauză: a) ars de viu, în vârstă de 2 ani; *b)* decedate a doua zi după naştere.

5. *Din ce neam se trag: mazili, răzeşi, dvorean, clacaşi, etc.:* soţul, din neam de ţărani împroprietăriţi în 1861; soţia, din breasla duhovnicească.

6. *Ştiinţa de carte a fiecăruia:* soţii au şc. primară rusească, ambii citesc şi scriu româneşte. Copiii: N. urmează cl. III-a şc. de meserii Rezina; M. are 2 clase primare, V. urmează cl. I-a şc. primară, iar T. e înscris la grădina de copii.

7. *Dacă şeful familiei a făcut sau nu războiul, fiind rănit ori nu:* a făcut războiul dela 1916—918 în marina rusă. Nu a fost rănit.

8. *Dacă face parte din vreo organizaţie politică şi din care anume:* este preşedintele organizaţiei locale a partidului: XY.

9. *Dacă a avut sau are vreo demnitate, slujbă sau însărcinare publică în sat (la 31 Decemvrie 1933):* membru în consiliul parohial, în asoc. păşunelor comunale, la Banca Populară; fost consilier comunal şi membrul delegaţiei consiliului.

10. *Cărei religii aparţine, şi dacă are legături cu vreo sectă religioasă oarecare:* este creştin-ortodox şi nu are legături cu nicio sectă.

II. ECONOMIA.

1. *Structura.* — A. *Activul:*

A. *Locuinţa:*

1. *De când este clădită casa:* din 1915.

2. *Este clădită de actuala familie; este moştenită, zestre, cumpărată, etc.:* clădită de tatăl său şi dată fiului de veci la căsătorie.

3. *Din ce e construită casa de locuit (cărămidă, lemn, cârpeţi, paiantă etc.):* din piatră.

4. *Câte încăperi are:* 3 încăperi.

Ce dimensiuni au aceste încăperi: a) 5 m×3 m; *b)* 5 m×3 m; *c)* 3 m× 2 m. Inălţimea de 2 m.

5. *Ce alte dependinţe se mai găsesc: cuhnie, tindă, pivniţă, grajd, poiată, coşare etc.: a)* din piatră: tinda, pivniţa, grajduri, coteţ; *b)* din lemn: coştireaţă; *c)* din pământ: bordeiul.

6. *Cât loc de casă are:* 1.000 m².

7. *Cu ce este împrejmuit. Ce fel de gard:* de piatră.

8. *Construcţii noi, neterminate:*

9. *In ce stare de întreţinere generală se află casa de locuit şi dependinţele:* casa şi pivniţa, în stare bună. Dependinţele în stare potrivită.

B. *Terenul de cultură:*

1. *In proprietate:* a) *teren arabil* 5,20 ha; *b) vie* 0,20 ha; *c) livadă* 0,20 ha; *d) arie* (în curte); *e) toloacă* 0,30 ha.

2. *Cu ce titlu a dobândit (moştenire, zestre, dar, cumpărate, împroprietărire etc,): a)* dela părinţi, de veci: locul de casă, via, livada şi 2,10 ha arabil; *b)* zestre: 2 ha arabil; *c)* împroprietărit: 0,75 ha arabil; *d)* a cumpărat: 0,65 ha arabil.

3. *Dacă mai are ceva de plătit pentru terenul de cultură: a)* pentru terenul de împroprietărire nu a fost dat în debit, nefiind terminate lucrările cadastrale; *b)* pentru terenul cumpărat (0,65 ha), datorează Băncii Populare 13.650 lei.

4. *Ce calitate are pământul:* pământ negru cu nisip.

5. *La ce distanţă este de casa de locuit:* la 2 km.

C. *Inventarul agricol:*

1. *Vite (boi, vaci, oi, capre, cai):* 2 cai, 1 vacă, 1 viţel şi 4 oi.

2. *Car, căruţă, plug, sapă, hârleţ, greble, furci, lopeţi, balerci, teasc etc.:* căruţă, hamuri, plug, boroană, 4 sape, 2 hârleţe, 1 lopată, 2 greble, 3 furci, 1 coasă, 1 secere, 6 balerci, topor, bardă, strung, ferestrău, ciocan, cleşte, cosor, foarfece de vie, îmblăciu, saci, veretcă şi diferite alte mărunte.

3. *Stupi:* —

D. *Inventarul casnic:*

1. *Mobilier (laviţe, mese, scaune, lăicere, perne, icoane (cumpărate sau lucrate în casă), zestre, moştenire etc.: a)* de zestre: 2 laviţe, 2 mese, 4 scaune, 2 lăicere, 2 covoare, 4 perne, 1 dulap, 1 ladă; *b)* lucrate în casă: 4 lăicere, 2 covoare, 6 perne; *d)* cumpărate: 1 laviţă, 2 mese, 3 scaune,

2 plapome, 3 icoane, 1 oglindă; *d)* din donaţii: 1 icoană.

2. *Imbrăcăminte de fiecare membru al familiei (cumpărate sau lucrate în casă), zestre, moştenire:* toată îmbrăcămintea de zestre azi e epuizată. Pânza pentru rufe se lucrează în casă. Ştofa pentru haine o cumpără la oraş, iar sumanul, din lână proprie, se bate la morile locale de apă. (Vezi tabloul Nr. 1).

7. *Produse animale:* lapte 5 kg, brânză 2 kg, smântână 2 kg, unt 6 kg, brânză de oi 32 kg.

8. *Combustibil:* beţe de floarea soarelui 1.000 kg.

F. *Numerar:* —

1. *Moneda disponibila, bancnote sau bani de metal tezaurizaţi:* —

2. *Depuneri (la bănci, particulari etc.):* 1.500 lei cotizaţia de membru la Banca Populară.

3. *Imprumuturi acordate:* —

Tabloul I. Îmbrăcăminte şi încălţăminte

Membrii familiei	Haine													Lingerie					Încălţăminte		
					Costume																
	Cojoc	Suman	Burnuz	Palton	de sărbătoare	de lucru	uniformă	Căciulă	Pălărie	Şapcă	Testemel	Şal	Broboadă	Cămăşi cumpărate	Cămăşi făcute acasă	Indispensabili-chiloţi	Ciorapi	Obiele	Ghete	Cizme	Galoşi
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)
																per.	per.	per.	per.	per.	per.
I. — capul familiei	1	1	—	—	1	1	—	1	1	1	—	—	—	2	3	3	2	1	1	1	—
T. — soţia	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	1	1	1	—	3	1	4	—	2	—	1
N. — fiul	—	—	—	1	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	3	3	2	1	—	1	—
M. — fiica	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	1	—	1	—	3	1	3	—	1	—	1
V. — fiul	—	1	—	—	1	1	—	1	—	1	—	—	—	—	2	2	1	1	—	1	—
T. — fiul	—	—	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	2	—	1	1	—	1	—
G. — fiul	—	—	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	2	—	1	1	1		—
Total	1	2	2	4	4	6	1	5	1	5	2	1	2	2	18	10	14	5	5	4	2

3. *Unelte casnice (furci de tors, războaie, gherghefe etc.):* 2 furci de tors, stative, iţe, spate, letcă, cicărâc, vârtelniţă şi suveică, pentru ţesut pânză şi läicere.

4. *Obiecte casnice (oale, furculiţe, cuţite, căldări, cofe, pahare etc. (cumpărate sau lucrate în casă, zestre, moştenire etc.):* 5 oale, 2 tingiri, 8 tăvi, 2 căldări, 20 furculiţe de metal, 3 cuţite, 6 pahare, 4 sticle, 4 ulcioare, 20 farfurii, 10 străchini, 10 linguri de metal, 10 linguri de lemn, 2 căni, 2 solniţe şi altele.

5. *Cărţi şi ziare. (Care anume):* Cărţi proprii nu are, dar citeşte ocazional ziare.

E. *Mijloace de hrană:*

1. *Porci, păsări (ce specii şi câte):* 2 porci, 28 găini, 15 raţe şi un viţel.

2. *Cereale:* grâu 2.380 kg, grâu secăros 300 kg, ovăz 260 kg, porumb 1.800 kg, floarea soarelui 425 kg.

3. *Vin, rachiu etc.:* vin 200 litri.

4. *Legume:* cartofi 200 kg, fasole 60 kg, linte 80 kg, roşii 50 kg, castraveţi 500 bucăţi, varză 70 buc.

5. *Fructe* (uscături): pere 20 kg, prune 10 kg, vişini 10 kg, cireşi 10 kg, nuci 700 buc.

6. *Furaje:* paie 4.650 kg, pleavă 500 kg, ciocleje 1.500 kg, sfeclă de nutreţ 1.000 kg.

4. *Creanţe de încasat. (De unde provin):* —

B. *Pasivul în monedă. Datorii:* —

1. *La particulari (bănci, cârciumari etc.):* La Banca Populară Rezina, 7.000 lei.

2. *De când şi pentru ce le-a contractat:* din 1927, pentru cumpărarea a 0,65 ha arabil

3. *Ce dobândă a convenit să plătească:* 15%, ceea ce revine 6.650 lei.

4. *Cât a plătit, şi cât mai are de plătit:* nu a plătit nimic, datorează 13.650 lei.

5. *De când n'a mai plătit:* din 1927, când a contractat împrumutul.

6. *Beneficiază de conversiune:* beneficiază în privinţa împrumutului dela Bancă.

7. *Impozite neplătite; care; ce sumă:* pe 1931, la Stat: adiţionale, cota drumurilor, 976 lei; pe 1932, la Stat: adiţionale, cota drumurilor 727 lei. Total 1.703 lei. Mai datorează la Stat 3.000 lei, pentru seminţe acordate în Martie 1929.

8. *Dacă are ceva dat ca gaj, sau ipotecă:* —

BILANŢUL EXPLOATAŢIEI PE ANUL 1933
(1 Ianuarie—31 Decemvrie 1933)

A. *Venituri:*

I. *Din cultura solului:*

1. *Ce semănături a avut; pe varietăţi şi hectare*

g(producția la hectar): 0,60 ha grâu săcăros, media 1.000 kg la ha; grâu (1,60 ha), m. 1.875 kg; ovăz (0,25 ha), m. 1.200 kg; porumb (2 ha), m. 1.750 kg; floarea soarelui (0,75 ha), m. 1.300 kg; cânepă prin porumb; iarbă de pe 0,30 ha.

2. *Cât a recoltat din fiecare:* grâu 3.000 kg, grâu secăros 600 kg, ovăz 300 kg, porumb 3.500 kg, floarea soarelui 975 kg, cânepă 150 mănuşi paie 4.900 kg, pleavă 980 kg, ciocleje 3.000 kg, iarbă folosită cu păscutul vitelor; bețe de floarea soarelui 1.500 kg.

3. *Ce alte produse agricole a avut (livezi, grădini, bostănării, vii etc.):* nuci 1.000 buc., pere 300 kg, prune 200 kg, cireşe 50 kg, vişine 70 kg, vin 500 litri, fasole 100 kg, linte 100 kg, roşii 100 kg, castraveți 1.500 buc., varză 100 buc., cartofi 300 kg, sfeclă de nutreț 2.000 kg.

4. *Cum le-a întrebuințat: consum, vânzare, păstrare, însămânțare, pomană, pierdere etc. (pe fiecare categorie aparte, cu cea mai mare precizie):* (Vezi tabloul Nr. 2).

5. *Cui a vândut, cu ce preț, pentru ce s'a grăbit să vândă:* a vândut negustorilor locali, treptat,

Tabloul II. Venituri şi cheltuieli, în natură

Producția					Întrebuințarea producției					
Denumirea produselor (1)	Suprafața (2)	Rec. 1933 (3)	Rezerva 1932 (4)	Total (5)	Consum (6)	Însemânțare (7)	Vânzare (8)	Pomană (9)	Rezervă pentru consum (10)	Disponibil pentru vânzare (11)
	ha	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg	kg
Grâu	1,60	3.000	975	3.975	920	300	375	—	680	1.700
Grâu secăros	0,60	600	350	950	550	100	—	—	300	—
Ovăs	0,25	300	200	500	215	25	—	—	260	—
Porumb	2,00	3.500	1.200	4.700	2.155	25	—	—	[1]) 1.800	—
Floarea soarelui	0,75	975	250	1.225	191	9	600	—	125	300
Cânepă	—	mănuşi 150	[2]) 20	măn. 20 150	mănuşi 150	20	—	—	—	—
Paie	—	4.900	2.000	6.900	2.250	—	—	—	2.650	2.000
Pleavă	—	980	150	1.130	630	—	—	—	500	—
Ciocleje	—	3.000	750	3.750	2.250	—	—	—	1.500	—
Iarbă	0,30	iarbă	—	—	păscut	—	—	—	—	—
Bețe de floarea soarelui	—	1.500	500	2.000	1.000	—	—	—	1.000	—
Nuci	0,20	buc. 1.000	buc. 500	buc. 1.500	buc. 700	—	—	buc. 100	buc. 700	—
Pere	0,20	300	20	320	80	—	200	20	20	—
Prune	0,20	200	10	210	40	—	150	10	10	—
Cireşe	0,20	50	10	60	40	—	—	10	10	—
Vişine	0,20	70	10	80	50	—	—	20	10	—
Vin	0,20	litri 500	litri 200	litri 700	litri 400	—	litri 100	—	litri 200	—
Fasole	în vie	100	50	150	88	2	—	—	60	—
Linte	„	100	25	125	43	2	—	—	80	—
Roşii	„	100	40	140	90	—	—	—	50	—
Castraveți	„	buc. 1.500	buc. 500	buc. 2.000	buc. 1.500	—	—	—	buc. 500	—
Varză	„	buc. 100	buc. 60	buc. 160	buc. 90	—	—	—	buc. 70	—
Cartofi	în livadă	300	200	500	300	—	—	—	200	—
Sfeclă de nutreț	„	2.000	1.000	3.000	2.000	—	—	—	1.000	—
Lapte	—	litri 750	—	litri 750	litri 745	—	—	—	litri 5	—
Brânză de vacă	—	150	20	170	168	—	—	—	2	—
Smântână	—	50	—	50	48	—	—	—	2	—
Unt	—	25	5	30	24	—	—	—	6	—
Zară	—	50	—	50	50	—	—	—	—	—
Zăr	—	475	—	475	475	—	—	—	—	—
Brânză de oi	—	50	20	70	38	—	—	—	32	—
Lână	—	20	—	20	20	—	—	—	—	—
Pene	—	2	—	2	2	—	—	—	—	—
Vițel	—	1	1	2	—	—	1	—	—	[3]) 1
Cârlani	—	4	—	4	—	—	4	—	—	—
Porci	—	4	2	6	—	—	4	—	—	[3]) 2
Păsări	—	buc. 59	buc. 16	buc. 75	buc. 22	—	buc. 10	—	—	[3]) buc. 43
Ouă	—	buc. 1.000	—	buc. 1.000	buc. 400	—	buc. 600	—	—	—

[1]) Restul de 720 kg (ciocălăi) au fost întrebuințate pentru încălzit. [2]) Semințe. [3]) Pentru vânzare, consum intern, sau cultură.

în măsura nevoilor şi pentru a acoperi aceste nevoi, pe preţul zilei.

II. *Din producţia: animală, avicolă şi apicolă:*

1. *Ce produse animale a avut (lapte, brânză, unt etc.):* lapte 750 kg, brânză 150 kg, unt 25 kg, smântână 50 kg, zară 50 kg, zăr 475 kg, brânză de oi 50 kg, lână 20 kg, pene 2 kg, 1 viţel, 4 cârlani, 4 purcei.

2. *Cât a consumat, cât a vândut, cât mai are, pe ce preţ a vândut:* (Vezi tabloul Nr. 2). (Pentru vânzarea produselor, vezi tabloul Nr. 4).

3. *Ce păsări noi a avut în cursul anului 1933, câte a consumat, câte a vândut, câte ouă:* a crescut 59 bucăţi, din care: 10 buc. a vândut, 17 buc. a consumat; 600 ouă a vândut şi 400 ouă a consumat. A mai avut 16 păsări din anul precedent, din care a consumat 5 buc.

4. *Dacă a produs, consumat şi vândut miere şi ceară de albini:* —

5. *Dacă a vândut animale mari:* în cursul anului a vândut, pentru suma de 640 lei, un viţel din producţia 1932.

III. *Din produsul industriei casnice:*

1. *Ce obiecte casnice a produs pentru vânzare (linguri, oale, pânză etc.):* —

2. *Ce a vândut şi ce mai are pentru vânzare:* —

IV. *Din exploataţii forestiere, proprii sau luate dela alţii:* —

Cât a lucrat pe socoteală proprie, vânzând materialul şi nu cu ziua la alţii: —

V. *Din munci conexe:*

1. *Venituri din cărăuşie, plutărie, la pădure etc.:* din cărăuşie, 100 zile în an, 10.000 lei.

2. *Din lucru cu ziua la fabrici, ateliere etc.; ce anume lucru şi câte zile a lucrat; care membri ai familie:* —

3. *Din dijmă:* —

VI. *Extraagricole întâmplătoare:*

1. *Din însărcinări publice:* jetoane de prezenţă, 3.680 lei.

2. *Din propagandă electorală:* —

3. *Din daruri:* —

4. *Din ajutoare dela alţii, sau Stat ori comună:*

5. *Din alte izvoare, afară de cele de mai sus:*

Totalul veniturilor, pe categorii în natură (amănunţit şi cât se poate mai precis: (Vezi tabloul Nr. 2, iar pentru ventilurile provenite din vânzarea produselor, vezi tabloul Nr. 4).

B. *Cheltuieli:*

I. *In forţă de muncă: Cereale:*

1. *Câţi membri ai familiei au lucrat:* au lucrat cinci membri: I., capul familiei; T., soţia; N. M. şi V. copii.

2. *Câte zile a lucrat pentru grâu, orz, ovăz, secară, grâu secerat, arat, semănat, secerat, treierat, cărat. (Fiecare membru al familiei în parte):* (Vezi tabloul Nr. 3).

3. *Idem pentru porumb, la arat, prăşitul întâiu, prăşitul al doilea, culesul ştiuleţilor, tăiatul cocenilor, caratul, desbobitul. (Fiecare membru în parte):* (Vezi tabloul Nr. 3).

4. *Idem pentru legume, la arat, semănat, prăşit, plivit, săpat, cules:* (Vezi tabloul Nr. 3).

5. *Idem pentru vie; la sapat, legat, încordat, primul prăşit, stropit, legat, tăiat, al doilea prăşit, cules, carat, descurcat de pe araci, tescuit:* (Vezi tabloul Nr. 3).

6. *Idem pentru pomi roditori, curăţat de omizi, tăierea crăcilor, cules:* (Vezi tabloul Nr. 3).

Totalul zilelor de lucru, pe categorii şi global: (Vezi tabloul Nr. 3).

7. *Pentru producţia animală, avicolă şi agricolă: câte zile de lucru:* aproximativ 2 luni.

8. *Pentru produsul industriei casnice* (penit, scărmănat, tors, ţesut): *câte zile de lucru:* aproximativ o lună, iarna între alt lucru.

9. *Pentru munci conexe: câte zile cărăuşie:* 100 zile.

Lucru cu ziua la alţii:

10. *Pentru reparaţii, grijitul locuinţei etc., câte zile de lucru:* două săptămâni.

11. *Pentru aratul de toamnă:* 6 zile.

12. *Pentru orice altă muncă, în legătură cu exploataţia agricolă:* —

13. *Muncă străină de a familiei, neplatită în bani:* tatăl său îl ajută cam două săptămâni pe an.

In natură:

1. *Câtă sămânţă a sămănat (din anii precedenţi, nu cumpărată); câtă sămânţă de grâu a pus în toamna 1933:* (Vezi tabloul Nr. 2).

2. *Ce furaje au consumat vitele (din producţie proprie, nu cumpărate):* (Vezi tabloul Nr. 2).

2 bis. Combustibil din recolta 1932: ciocălăi 295 kg, beţe de floarea soarelui 500 kg; din recolta 1933: ciocălăi 425 kg, ogrinji 750 kg, beţe de floarea soarelui 500 kg.

3. *Ce cantitate din produsele exploataţiei a consumat familia (de tot felul):* (Vezi tabloul Nr. 2).

In bani: (cumpărături de pe piaţă).

1. *Pentru exploataţia agricolă: a)* îngrăşăminte: — *b) unelte:* două sape, 50 lei; *c) seminţe:* de varză, cartofi, sfeclă, roşii: 70 lei; *d) vite:* — e) *nutreţ:* — f) *reparaţii la căruţă, plug etg.:* 100 lei; *g)* transportul recoltei: — *h) treierat:* maşina 1.250 lei; *i) măcinat:* uium în valoare de 400 lei;

Tabloul III. Întrebuințarea forței de muncă

Nr. curent	Zile întrebuințate	Arat	Săpat	Semănat	Curățit		Legat	Încordat	Prășit		Pilvit	Stropit	Ciuntat	Cosit, secerat	Culeș	Cărat	Treerat	Desbobit	Tescuit	Descurcat	Total
					De omizi	De crengi			I	II											
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)
1	La grâu:																				
	I.	3	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—	3	1	—	—	—	12
	T.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,5	—	—	2	—	—	1	—	—	—	3,5
	N.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	3	1	—	—	—	6
	M.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—	1	—	—	—	5
	V.	3	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—	1	—	—	—	9
	Total...	6	—	2	—	—	—	—	—	—	6,5	—	—	10	—	6	5	—	—	—	35,5
2	Grâu secăros:																				
	I.	1	—	0,5	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	1	odată cu grâul	—	—	—	4,5
	T.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—		—	—	—	1
	N.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1		—	—	—	2
	M.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—		—	—	—	2
	V.	1	—	0,5	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—		—	—	—	3,5
	Total...	2	—	1	—	—	—	—	—	—	3	—	—	5	—	2	—	—	—	—	13
3	Ovăz:																				
	I.	0,5	—	0,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,5	—	cu grâul secăros	odată cu grâul	—	—	—	1,5
	T.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—
	N.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,5	—			—	—	—	0,5
	M.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,5	—			—	—	—	0,5
	V.	0,5	—	0,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	1
	Total...	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,5	—	—	—	—	—	—	3,5
4	Porumb:																				
	I.	4	—	1	—	—	—	—	4	3	—	—	—	—	1	4	2	—	—	—	19
	T.	—	—	—	—	—	—	—	4	3	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	10
	N.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M.	—	—	—	—	—	—	—	4	3	—	—	—	—	1	4	2	—	—	—	14
	V.	4	—	1	—	—	—	—	4	3	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	15
	Total...	8	—	2	—	—	—	—	16	12	—	—	—	—	4	8	8	—	—	—	58
5	Fl. soarelui:																				
	I.	1	—	0,5	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	2	—	2	—	—	8,5
	T.	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	5
	N.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M.	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	2	—	2	—	—	7
	V.	1	—	0,5	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	4,5
	Total...	2	—	1	—	—	—	—	4	3	—	—	—	3	—	4	—	8	—	—	25
6	Legume:																				
	I.	—	2	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	8
	T.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	N.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M.	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	6
	V.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2
	Total...	—	4	3	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	4	4	—	—	—	—	17
7	Vie:																				
	I.	—	2	—	—	1	3	2	1	1	—	1	1	—	1	odată cu culesul	—	—	1	1	15
	T.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1		—	—	—	—	1
	N.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1		—	—	—	—	1
	M.	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1		—	—	1	1	5
	V.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1		—	—	1	1	4
	Total...	—	2	—	—	2	3	2	2	2	—	1	1	—	5	—	—	—	3	3	26
8	Livada:																				
	I.	—	1	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	odată cu culesul	—	—	—	—	5
	T.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2		—	—	—	—	2
	N.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—
	M.	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2		—	—	—	—	4
	V.	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2		—	—	—	—	6
	Total...	—	1	—	6	4	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	17
	Totalul zilelor:																				
	I.	9,5	5	4,5	2	3	3	2	7	6	3	1	1	4,5	3	12	3	2	1	1	73,5
	T	—	—	—	—	—	—	—	5	4	0,5	—	—	4	5	—	3	2	—	—	23,5
	N.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3,5	1	4	1	—	—	—	9,5
	M.	—	2	1	2	—	—	—	6	5	3	—	—	4,5	5	8	3	2	1	1	43,5
	V.	9,5	—	4,5	2	3	—	—	5	3	3	—	—	3	5	—	3	2	1	1	45

j) salarii oamenilor străini de familie (zile şi total): 1 zi la *treier*, 200 lei; *l) orice alte cheltuieli de exploatare:* —

2. *Alimente:* zahăr 400 lei, sare 250 lei, orez 300 lei, peşte 200 lei, diverse coloniale 240 lei; ceapă 30 lei, usturoiu 15 lei, morcov 15 lei, alcool 612 lei, tutun 1.000 lei, chibrituri 100 lei, uleiu de vopsit 70 lei, var 100 lei, săpun 180 lei. Total 3.512 lei.

3. *Îmbrăcăminte: a)* haine 2.400 lei; *b)* încălţăminte 2.400 lei. Total 4.800 lei.

III. MENTALITATEA:

Generalităţi:

1. *Ce spun membrii familiei despre starea lor economică actuală:* cu 6 ha de pământ şi cinci copii, trăiesc din greu. Lipsesc posibilităţi de câştig.

2. *Ce spun despre partidele politice (în parte de fiecare):* sunt pentru ideologia ţărănistă, dar în contra politicianismului partidelor.

3. *Ce spun despre comunism, hitlerism şi străini:* ştiu că după revoluţia rusă, ţărănimea trăia bine şi liber, iar acum suferă. Nu sunt contra străinilor.

Tabloul IV. Venituri şi cheltuieli, în bani

Venituri	Suma Lei	Cheltuieli	Suma Lei
I. Din vânzări:		Inventar agricol	50
Grâu — 375 kg	1.875	Seminţe	70
Floarea soarelui — 600 kg	1.900	Reparaţii agricole	100
Vin — 100 litri	500	Exploataţia agricolă	1.850
Pere — 200 kg	500	Alimente	2.062
Pruue — 150 kg	600	Articole de gospodărie	1.450
Cârlani — 4 buc.	400	Îmbrăcăminte	4.800
Purcei — 4 buc.	500	Combustibil	750
Viţel — 1 buc.	640	Luminat	300
Păsări — 10 buc.	200	Şcoală	2.500
Ouă — 600 buc.	500	Petreceri	1.600
		Judecată	254
II. Din cărăuşie:		Impozite	490
100 zile pe an	10.000	Cărăuşie	2.164
		Pentru cult	500
III. Din însărcinări publice:		Pentru politică	500
Jetoane de prezenţă	3.680	Reparaţii de locuinţă	1.555
		Diverse	400
Total	21.395	Total	21.395

4. *Combustibil, luminat: a)* lemne 750 lei; *b)* petrol 300 lei. Total 1.050 lei.

5. *Şcoli: a)* taxe 400 lei; cărţi, caiete, 1.600 lei; uniformă 500 lei. Total 2.500 lei.

6. *Boli:* —

7. *Petreceri (botez, nunţi, etc.): a)* un botez şi o nuntă 300 lei; *b)* hram 700 lei; *c)* lăsat de sec 300 lei; petreceri 300 lei. Total 1.600 lei.

8. *Decese:* —

9. *Bacşişuri-mite:* —

10. *Amenzi şcolare, penale, daune civile (toate efectiv plătite):* —

11. *Dări:* la Stat 181 lei; adiţionale 204 lei, cota drumurilor 105 lei. Total 490 lei.

12. *Procese:* un proces penal 254 lei.

13. *Cheltuieli de cărăuşie:* 2.164 lei.

14. *Diverse: pentru cult:* 500 lei; *politică* 500 lei; *cărţi, ziare, mile; reparaţii ale locuinţei:* 1.555 lei; *împrumuturi: orice alte cheltuieli:* 400 lei.

15. *Pagube: inundaţii, incendii:* via a suferit din cauza grindinei.

4. *Ce spun despre preoţi şi învăţători:* să nu facă politică şi să se ocupe de misiunea lor. Nu cred în necesitatea stilului nou.

5. *Dacă ar dori o lege care să oprească vânzarea sau ipotecarea lotului:* Nu. Sunt pentru libera circulaţie a proprietăţilor ţărăneşti.

6. *Când se simţea mai bine; înainte de împroprietărire sau după:* Inainte. Căci navigaţia pe Nistru şi exploatarea carierelor de piatră dădeau posibilităţi de câştig.

7. *Ce are de spus despre exploatarea în comun, despre proprietatea colectivă şi despre cultura cu maşini:* sunt pentru o exploatare după sistemul cooperatist.

8. *Dacă părinţii ar dori să aibă şi alţi copii.* Nu.

9. *Dacă ar renunţa la vieaţa rurală pentru o slujbă la oraş.* Nu. Dar ar dori să-şi aranjeze copiii la oraş, în slujbe.

G. ZANE

DIN HÂRTIILE UNUI EPITROP SĂTESC DIN BANAT

Transcriu câteva pagini dintr'un carnet, legat în coperte tari, învelite în pânză neagră, al răposatului epitrop din Cerneteaz, *Iofia Golub*, pe care se găsește o vignetă cu mențiunea: „Diuari de sokotelile banilor gata început dela 1/1 984 ai Sf. Beserici din Tierenteaz sub Epitrop Ioția Golub", și câteva hârtii aflate în acest carnet. Prin bunăvoința urmașilor epitropului acest carnet se află în păstrarea mea.

SOCOTA PE ANUL 894

	fl(orini)	cr(uceri)
17/1 bani gata	176	70
alții	131	56
dela cununii	6	50
alții	2	—
alții	—	16
venitu pe 894	4	51
	321	43
în 17 Ianuarie 894 dela fostul Epitrop G. J. am kápátat aceasta sumá.		
am depus la Institut (bancă) [1]	176	70
r.	144	73
am plătit la P: presbi și figuratii	75	55
r.	69	18
dohna si lui Gligor	6	90
	62	28
lui P: presb.	11	—
6/2 este suma de	51	28

pagina 2	f.	×
dela 6/2	51	28
dela Saveta Oprean	5	—
	56	28
la angeliri (inginer) și Keanta (Vichentie)	10	27
	46	1
la bemesung (impozit)	4	9
	41	92
spini la morminti (cimitir)	4	80
	37	12
din dolapu Biserici	5	—
dela pământu vindut	46	—
	88	12
28/2		
pe 3 Protokole (registre)	1	15
	86	97
dela pământu vindut	48	—
până 10/3 este suma	134	97

pagina 3	f.	×
dela 10/3	134	97
tămâne (tămâie)	—	60
	134	37
	1	56
	132	81
Nro 75: 77: 78	3	66
suma...	129	15
dela Ev.: (rem) Go: (lub) și Murariu..	3	40
dela Pătru Gălan	2	—
	134	55
din Dolapu	2	—
	136	55
N. 87, 88, 89, 91	8	20
suma...	128	35
4/4		
prau (pulbere) de puskă [2]	4	57
până 13/4 se află	123	78

pagina 4. diua și luna:	f.	×
dela 13/4	123	78
pre lumini (lumânări)	48	—
	75	78
lui Casiriu	43	—
	32	78
lui P: tiganu 60 ×		
puți pomadie (alifie de curățit)	—	78
	32	00
dela Fiskal (avocat) Rotariu	200	—
	232	00
din dolaf	35	—
	267	00
18/4.		
din dolaf	10	—
și dela livada	5	—
	282	00
lui Ion, Mita (Dimitrie) și Pavel	1	25
	280	75

pagina 5.
până 25/4

diua și luna	fl.	kr.
dela 25/4 suma	280	75
dela Evrem Bold: (urean [3]) pentru livadă	50	—
	330	75
lui Gligor pentru Miru	2	—
	328	75

[1]) Paginația, parantezele și explicațiile sunt ale noastre. [2]) Necesar pivelor cu cari se trăgea la zile mari.
[3]) Fost măcelar în sat. A murit acum vreo cinci ani.

siufori (şofei) grau, lumini, şeicin (untdelemn)	7	—
	321	56
dela Evr (em) Bold (urean) pentru livad(ă)	7	—
	328	56
N-ri 122, 123, arcie (hârtie) şi uiaga (sticlă) pentru vin	—	40
	328	16
dela cununie	1	50
până la 15/5 suma	329	60
sub N-ri 126, 127, 128, 129, 130 am dat	16	80
	312	86
21/5 lui Prota (protopop) la Igzamen	25	10
până 21/5 suma	287	76
pagina 6	fl.	kr.
dela 21/5	287	76
dela Moşu Tanasie Ermotianu [4]	3	50
	291	26
7/6 din dolapu Biseri: (cii)	4	—
	295	26
12/6 am dat lui Casiriu împrumut	30	—
suma	265	26
N-ri 148, 149 şi 153	3	28
	261	98
dela Iotia (Iosif) Iosim	—	40
	262	38
N-ri 158 şi 159	8	65
	253	73
3/7 din dolapu Beserici	2	—
	255	73
Iotia Iosim Bóbaţ [5]	—	40
	256	10
pagina 7		
dela 10/7	f.	×
capital	256	10
dela kununie	—	60
	256	70
Nr. 181, 182, la Arnuiti (vamă)	2	06
	254	64
Nr. 166, 169, dela Cununie şi înmormântare	1	80
	256	44
55/7		
Nr. 183 şi 184, la maistori	1	25
	255	19

31/7: 300 kărămizi şi 2 armiţi	6	20
	248	99
la maistor George Suici	100	—
	148	99
1 şi 2/8 armiti 5 kocii (trăsuri)	—	50
până 3/8 este suma	148	49
paici so lukrat la Beserika farbuit (văpsit) Iohan mecher Iosefstad [6] şi varuit George Suici maere [7]		
pagina 8.	f.	k.
dela 3/8	148	49
dela D. Notariu	2	20
	150	69
5/8 sub N-ri 190: şi 1 şi 2 şi 3	56	41
	94	28
dela abli: (gaţii) dela comună	97	—
dela I: (oţa) Vasiu alui Marku	38	58
dela Iotia Iosim	23	—
dela Iotia Costea	20	—
	272	86
10/8		
la moar (zidar) George Suici	10	—
	262	86
lui Tima (Timotei) Argy: (lean) fîntîna	7	60
	255	26
sub N-rii 202 şi 203	—	93
până 13/8	254	33
pagina 9:	fl.	cr.
dela 13/8	254	33
lui George Suici	90	—
	164	33
lui Iohan Mecher	100	—
	64	33
sub N-rii 208, 209, 211, am dat	6	70
	57	63
dela Nru jurnalului 177 am primit	20	—
	77	63
19/8:		
din dolapu Besericii	3	—
	80	63
lui George Suici	21	—
	59	63
în 21/8 am strins dela dătoraş	33	40
	93	03
22/8 la staeru (impozit) şi altele	43	75
până 22/8 suma	49	28

[4]) Adecă Tănasie din Iarmata sub dominaţia maghiară Giarmata, iar acum Iarmata sat la vreo 3 km, înspre răsărit de Cerneteaz.

[5]) Poreclă care a dispărut din sat. [6]) Azi: Iozefin, circumscripţie a Timişoarei.

[7]) Azi: Principesa Elisabeta circumscripţie a Timişoarei.

Adunarea Generală din Lugoj pentru Lugogiana.
Nr. 11.905.
în Nr. 15 în Fagyet 905.
în Nr. 17, în Timisoara 905.
dare de seama alui Todor Mihalii Nr. 63.
Ioan Suciu Nr. 71.
Adaus Deputaţii nostrii Nr. 79.
foia 1 Fii mândru Române.
foia 3 Skoli Rom (âne) în România Nr. 41 la 907.
foia 3 ploia artificiosa Ilus (trata) Nr. 11.
foia 3 nune temem Nr. 7.
foia 6 peronospori, piatră vînătă la vie Nr. 23, 909.
foia 3 ce pote face Romînia la Ro (mânii) din Unga (ria).
foia 1 sfârşitul lumei Ilu(strata) 49.

1846 Katastika.
sfînta beserikă anostră în 6-nou 19 Dekemvrie 1846 sau sfinţit dar ne spuneau bătrîni nostri kă dela anul 1840 sau apukat de ia.
848.
la 848 au fost ungurii în sat şi 849 au fugit dela Moskalu vorba o remas, la Ungurime la 48. la 849 so făkut kovacitia (Covaciţa) sat lîngă Ţierenteadiu (Cerneteaz).
850 mis năskut eu Iotia Golub şi Maria eu în 28 Avgust kl: (calendar) veki sau în 9 Sept. noa (nou).

Naşterea nostră în kasă la Nr. 210 din Protokolu sfintei beserici skos.
Iotia Golub, anul 1850, naskut în Avgust 28 September 9, botezat Avg. 31, Sept. 12, şi Maria boteează în 1850 Avgust 15 şi Veta neskută Fevru (arie) 1851, în 14 şi botezată 20.
Mina năskută Iulie 874 în 16, botezată în 18 şi (Mita) (Ghila) Avgust 880, în 18, botezat în 21.

sau redikat cu spesele lui Evr (em) I. (liu) la 9 Mai 1895 în Cerneteaz în semn de mulţiamire lui D-zău pentru bunătate şi karea să si pentru okrotirea familiară în viitoriu si'a obstei krestinesti în genere luatu. Semnul vieţii; krucea Domnului în semnul acesta vei învinge, pentru ca puterea ei să se estinda preste toată lumia, leţimea si lungimia ei se asemeniaze ku ceriul. Ka restigninduse Hs pre dînsa a kastigat mântuire la totă lumia. Grabiti cu totii să onorăm S. kruce să ne înkinăm ei cu inimă şi ku buzele să o sărutăm în aciasta să ne lăudăm si noi krestini kă ia ne va face férinţi şi în viaţa aceasta şi în cea laltă, ea sântieste marginile lumii.

In 13 Martie 894 sau ales de mormintari (păzitor de cimitir) Dimitrie Pasku copătă siapte fiorinti până la anul nou să păzească.

Mult Onorate D-le Redactor,

In mult iubita nostră foie adekă Gazeta Poporului am aflat multe arătări despre coruri vocale; apoi ieau îndrăzneală avă ruga să binevoiti a face loc şi şirurilor mele în mult iubita nostră Foie. In comuna noastră Ţirinciadi în 7 Ianuarie a. c., înfiintindu-se corul vocal fiind instruat de onoratul corist Efta Ciulan din Berecseu; căruia îiu putem zice ca se nil crutie şi sei rodească Dumnezeu viatia că în trei luni siau isprevit sânta Liturghie, după cum sau făgăduit D-sa în Nr. 35 din Foia Timisiană din anu 885 prin multă trudă doară şi necaz ce poate lo fi avut blândul nostru corist dela tineri nostri, şiau pus silintia şi în câteva cântări nationale. Asia arătânduse în 14 Aprilie adeca în Lunea Pastilor cu o petrecere seau contiert, urmărind asia: înainte de 8 oare seara adunânduse onorati corişti ai nostri 41 la locul denumit, O(noratul) Corist Efta cu Domnul invetiatori Melentie Oprean stînd în mijlocul tuturora însufleţind pe fiecine cu pace...., după sfârşirea cuvintelor lui cântarea 1-a Deşteaptăte romane. după aceia poezia lui M. M. declamată de Zamfir Jichiu. apoi cântarea 2-a ziua scade. după aceea se arată un tinăr corist Nica Golub declamând poezia de P. dulf (Dulfu). după aceia cântarea 3-a Cât e tiara Românească, apoi Poezia Betivului de P. dulf. declamată de Acsentie Giuchiu, după aceea cântarea a 4-a Dute dute nai mai fi. apoi sau început dantiul însă iar frumos în rînd după sfatuirea onoratului Instructor de cor Efta Ciulan, apoi iar mai rosteau tineri câte o cântare când şi când până în revărsatul zorilor. una am uitat-că Comuna nostră a remas cu trei conducători şi anume: Acsentie Giuchiu, Nica Ion şi Ladia (Lazăr) Stan. mai pe urmă să arăt şi despre mine ce îmi tot şiopteşte inima: îm aduc aminte de oarecare cuvinte de pre la anu 865 şi 6 că zicea un Proverb că: Dorireai după moarte se'nvii la zeci de ani siatunci să văd ce sorte au frati mei romani. Aceste cuvinte stiu ca nu se vor înplini în veci dar îm vine ale sice şi eu, văzând înaintea tinerilor nostri şi văzând aceia că multi dintre tineri nu sau învoit să fie în cor, alti au fost şi sau lăsat, cei ce nau voit să fie; pe fatia aicugeta că au perdut oarece, cei ce au fost în cor şi sau lăsat — acu şi dînşii se cer a fi primiţ între cei 41. înse inzedar căci aceia au muncit câte odata şi până înmezul nopti, şi au scos trupina din..., acu sunt spălaţi pe mini şi dînsi împodobesc trupina cu ramuri... văd mai multi că e adevăr cuvintele ce zic: Rădăcina îvetiaturii este mare dar fruptele ei sunt dulci. Intralt loc zice celui fără învetiatură: Ochi ai dar esti orb între cei vii, lucrul numai şi stiinţa poate împlini dorinţa. In toate comunele unde nu este coru dete Dumnezeu ca să si vada.

Iotia Golub

Onoratului Ekonom
Iovan Kâta din Bükk-falva (Bucovăţ, jud. Timiş) u. p. Temes-Remete (Remetea Mare, jud. Timiş).

Rugarie,

Noi subskrişii ku umilită aplecăciune. Rugăm pre Onorata Reprezentaţiă şi în frunte cu D. (omnul) Notareş şi ku intrega Antista nostră din comuna Csernegyhaz (Cerneteaz) ka să binevoiaskă ane lua la desbatere rugarea noastră şi adekă să ne rămine o kolare (cărare) (a botrină) dela

Gherhart până la moş Jiva Vasiu (butko)[8], *kredem că va fi de folos şi celor ce vin de dincolo în koaci kătră noi căci vor veni la kovaci, la kăsap (măcelar), la dukian, la grădinele din Gyelnitiă, dar pentru noi subskrişii ne rugăm niar fi foarte delipsă, pentru komună*[9]*, pentru beserikă, dar mai vârtos pentru pruncii skolari a trece pe ia. Kredem kă onorata nostră Reprezenta(ţie) ne va îndeplini rugarea.*
acelor aplekaţi
Iotia Golub.
Csernegyhaz în 12-25 Mai 1912.

Avis drept
1 skroafă dîn 17 Octo (mbrie) 1901 era de 8—9 până la 10 săptămâni bătrînă când am aduso în kurcia (curtea) me (mea).

Din 11 Maiu 1910 fătace 2, în 11 Dekemvrie adekă de 7 luni o luat sus o albă şi alaltă în 13 Februarie 1911 adekă era de 9 luni şi 2 zile kînd o luat sus, asta mo fost soarcea (soarta) so am de prăsîlă. Mulţiam Domnului.

In 29 Aprilie 912 la oraş ku kocia, adus pe Montie din Olciau (?) Pătru şi Micloş şi Franţ şi mai unu, or puţuluit (curăţit) maşina (de treerat).

Scara hromatică este şîrul celoru dóuasprediece intervale mici, d, e,
C cis des. D dis es, E, F, G gis as, A ais be, H.

Anul 1897.

pentru renovarea kasei Nr. 210:

gragie dela Pohok	97	11
trestie dela Ougnfeld	40	—
„ sat knez (Sat chinez)	20	13
„ Gyurii Farkas	12	—
rekie (rachiu) 8 fîrtae	12	62
plata maistorului Ion	71	—
lui Tisleru (dulgher) fereşti, uşi	16	—
materialu si lukru	118	97
suma...	387	83
în 25/3 kăpara (arvuna) lui Ion	—	—

în 24/4 început lukru, la Noemvrie dabe (abia) so gătat.

kărămidă 8.000, 22 f. 50 şi 5.000 9 fl.

în 17/4 kărămidă 2.000	26	75
armiţi (vamă) la 12 coci	3	60
rekie Jiva Jichiu	2	84

în 28, 29, 30 am bătut zidu:

seka (mătuşa) alu boatia (cumnat) şi fata	1	50
sida (Persida) si Rosa (lia)	1	50
Jivuluanka[10]) si Makra	1	50
Kecianu[10]) al mic	1	50
Iotia Boska	1	50
Jiva Vasiu	1	50
pentru zid suma ...	9	00

1/5 rekie Tima Mitru	2	83
3/5 lui Ion	10	—
7/5 lui Ion	3	—
8/5 sara iară	1	—
10/5 neamţu din Gyarmata	1	60
11/5 pe skînduri	1	47
lui kecian mita	—	50
lui Jiva nuiele	—	50
lui Pătru	—	50
13/5 rekie	2	—
8 kl drot (sârmă) kune	3	—
Kecianu mare	1	—
16/5 la fată seara	1	50
17/5 la fată	2	—
25/5 pentru sepie (sape)	1	50
25 pe 26 urît vis am visat, ku trei Gendari (jandarmi).		
1/6 rekie Ion	2	80
Kovaci (fierar) şi fieru	1	20
nuiele în zid şi de akoperit lăcez (laţ) lui Jiva	1	85
din Fabrik	—	93
la foraus (iatac) si la usia (uşă) ...	1	56
5/6 am adus uşciori şi iam dat	1	—
9/6 când am adus grinz	1	—
14/6 kăpara lui Franţ	4	50
lui Şaif[11])	4	-—
15/6 trestie sat kinez	20	13
16/6 drot, rekie, bemu (porecla comerciantului din sat)	11	60
Iulie în 18, 19, 22, 23, 24 au 'nvăluit viklile.		
20/7 rekie	2	84
21/7 rekie	2	80
August.		
7/8 am skos pământ 9. am făkut imală (humă) în 11. 12. am lipit podu. 13. 14. cerimile (plafonul). 16. 20. 21. 22. 23. am gătat de lipit.		
23/8 lui Ion	5	—
lui Padăr (Saif)	1	—
29/8 kărămidă 1 kocie	1	70
la oraş la maistru	3	—
31/8 fere pentru uşă la sobe (camere)	6	10
4 meter (400 kg) de var	6	40
o kocie şi jumatace nisip	1	—
lipitori	18	7
skînduri pe pod	9	60
12/9 uşi şi feresti	16	00
Troian şi Tima		
odată	2	—
odată	1	—
odată	1	—
odată	—	40
şi 2 pice (pîini) şi trei litre rekie mai 1 pită. Jumătace rekie Troian jumătace l (itră) rekie Tima lui Troian	—	40

în 10/7. Insemnare pentru daskăli (învăţători).
1. Ştefan Murgu Maiere, din 11 e la Cieş (Teş jud. Timiş).
2. 17/2 ăşcia 2. Popovici dela St. Miklouşu mare Torontal.

---

[8]) „Buţcu" porecla săteanului Jiva Voina. [9]) Cu înţeles de: primărie. [10]) Porecle. [11]) Zidar din sat.

3. unu gureş (simpatic) fain Demian din Toraku mic (jud. Timiş).
în 24/7 alţii 2. ginerele lui popa spîn (Părintele Spînu parohul satului).

Scrisoarea lui Iotia Golub, către sculptorul Iosif Bosioc din Berlişte, jud. Caraş:
Iată Frate Iosife Rugarea D-tale din 31/895 nu e suitată (uitată) de mine, deci am seţi respund: kumkă pentru Sînta maika nostră, Beserikă. Akturile (actele) ce le-am înaintat In-sale inalt D-lui Episkop toate le-am kăpătat napoi şi ku dreptu kasă păşim la deskiderea Concursului, asia Domnul Preot Nikolae (N. Micluţa parohul satului) în 28 Iunie 898 au întrebat pe Popor în Sînta Boserikă de ce perereii iar poporenii au respuns ka se păsiaskă pe kalea de a deskide conkurs.

Scrisori primite dela candidaţii la parohia satului:
Stimate D-le Golub!
Epistola D-voastră plină de dragoste creştinească am primit-o mulţămindu-vă pentru bunăvoinţa cu care aţi binevoit a mă informa despre situaţia din comuna D-voastră Cerneceaz.
M'a surprins vestea, care s'a răspândit în comună, că adecă eu m'aşi fi retras. nici prin minte nu m'a trecut să mă retrag, căci dacă odată m'am arătat poporului, apoi trebue să aştept şi un rezultat. Dacă poporului îi convine de mine, apoi mă va alege şi cazul acela voiu şti multămi tuturora şi ca preot îmi voiu şti împlini datorinţa mea şi fără mustrări de conşciinţă voiu sta inaintea Domnului ceresc implorînd ajutorul Lui la toţi fiii lui credincioşi, iar dacă nu voiu fi ales, apoi nu-mi va fi spre ruşine, căci în cazul acesta poporul a aflat pe altu mai demn, decât pe mine. Prin urmare n'are înţeles să-mi retrag concursul.
Eu nu mai pot veni în comună deoare-ce nu ştiu când se va ţineá alegerea şi Regulamentul nostru nu ne permite să intrăm în comună înainte de alegere cu 8 zile, şi neştiind terminul alegerei nu aşi voii să calc legea. D-voastră însă dacă vă convine persoana mea, Vă rog umblaţi şi pe la ceilalţi credincioşi rugându-i să mă sprijinească pe mine, asigurându-i că deşi acum sunt încă numai de puţini cunoscut, dar alegându-mă în scurt timp voiu câştiga încrederea tuturora.
Incă odată rugându-vă pentru sprijin rămân al D-voastră mulţămitor.

Traian Barzu[12]
candidat de preot

Bocamezeu la 30/IV 1912.

Fiscut 5 februarie v. 1911.
D-sale Ioţa Golub, econom în Ternegyház.
Primiţi mulţămita mea cu toţii, pentru aducerea aminte de mine şi de familia mea.
Este drept că am un fecior teolog, dar acum în iunie va absolva. A absolvat 8 clase gimnasiale în Arad şi tot acolo a depus şi maturitatea. După testimoniul de pe cursul I şi II cum şi după cursul al III-lea pe primul semestru, când cineva este pur distins, cred că va fi şi clasificat de clasa primă. De altcum dacă dintre D-voastră cineva are treabă pe la Arad, apoi poftească la seminari şi să întrebe pe profesori despre purtarea lui atât în ştudi cât şi în purtarea morală. Doresc la toţi părinţii şi şi D-voastră să vă dăruiască D-zeu astfel de prunci, cum or fost ai mei până în ziua de azi.
Deocamdată primiţi pe scurt încă odată adînca mulţămită.

Salutându-Vă pe toţi,
Gavra Ioan, paroh

899 sau si lukrat treaba adeka sau molerit (pictat) de Ion Zaiko, şi tîmpla de Iosif Bosioc si aoritura de Eugen Şpang, tişler unu din Fabriku Timisiori.
Aorarul Eugen Şpang Temeş Fabrik.
skulptorul Iosif Bosiok Berlisce (Berlişte-Caraş).
Molerul Ion Zaiko Jombolea.
Tişler de skaune, străni si altele mi so arătat ăi din Fabriku Timişorii.
Pagimentu (pardoseala) Danghelo Dumineko (D'Anghelo Domenico), ce lukrat şi la maiere.
şi so keltuit preste 8.000 fl.
In 27 Aprilie 1912 la oraş ku Iotia la Dr. Bot Kal. (manu) o zis kă săi dăm 106 fl. în 3—4 luni, skolă pe Iotia.
în 28 iar Oraş am skos bani 506 kr 92 fl. dela mese (Casa de depuneri).
în 30 iar oraş însă nu la Bot kalman, numa la popii ai negrii. Vizita 1: kr. leakuri 5 k 20 fl. o fost si Senta kojo (cari) leakuri 3 kr.
29 mai Iotia so tăiat de gălbenare.
31 aşteptat pe Dr. Klain Siamu din Roman Kecia (Checia română) şi no venit la azimban (tren), si Tima lu bună vreme[13]) ku ei.
3 Iunie la Dr. Fraind Marx nio mânat la fikis Gyula.
5 iar ku soţia la Dr. Şimon Gyula vizită ku maşină.
30 Iunie la Jombolya şi no fost akasă, apoi în 2 Iulie iar la Jombo: (lia) sî nio mânat la Staierlak în 3 am plecat la Staierlak aninina, seara am ajuns, mânezii în 4. eu am plekat napoi, în 5 dimineaţa la 7 ore am ajuns la Iosefstad Timişoara, în 12/7 am trimes 180 korone în 22 mai 100 kr. şi'n spre seară au ajuns ei spre kasă; apoi banii din 22 iam primit napoi în 26/7. In 5/8 dela Illiuţă (Ilie Gruici) 25 fl. la tîrg s. m. si Gilă Ana si Mariea, dar Iotia o fost mai marele banilor, el o făkut ceo vrut. In 7 la Dr. Kovaci Ödön neo invitat spre Sighidin la Dr. Holos Totzel kă dakă Holosi ne pringe cu o mână noi îl pringem ku amândouă si nu nio prins.

în 26 Avgust 1900 am dat în arîndă pământu alui Iotia Vesin. lui Nika Jikin ku 150 sel foloseaskă pe anul 1901 ku pretiu (150 k) skris. una sută cincii zeci korone. iar dările ce se cer la pământ, toate le plăteşte Nika.

ION POPOVICI

[12]) Actualul preot din sat. [13]) Poreclă.

CĂLUŞARII ROMÂNI LA LONDRA ŞI REALITATEA FOLKLORICĂ A BUCUREŞTILOR

Anul acesta, căluşarii români, au fost din nou, invitaţi de către „Englisch Folk Dance and Song Society", să ia parte la festivalurile internaţionale de dansuri care s'au ţinut la Londra.

De data aceasta,, a fost aleasă ca să participe la aceste concursuri, o altă echipă decât cea care participase în 1935. Ea este însă din aceeaşi comună, Pădureţi-Argeş.

Echipa de anul acesta are de vătaf pe Grigore Stan şi prezintă în alcătuirea ei, un lucru demn de subliniat: 3 dintre jucătorii ei sunt sergenţi de stradă în poliţia Bucureştilor, iar 2 angajaţi la Societatea Tramvaielor Bucureşti. Cinci deci, sunt plecaţi de mult din satul lor, îşi au rosturile permanente în Bucureşti, trăesc cu familiile aici şi numai 5 şi cu cei doi lăutari, mai trăesc şi astăzi în comuna Pădureţi-Argeş.

Totuşi, această echipă este considerată de specialişti ca una din cele mai bune din ţară, ea cunoaşte şi practică forma cea mai autentică şi mai completă a jocului căluşului şi, cu toate că însuşi vătaful ei Grigore Stan este angajat al Societăţii Tramvaielor Bucureşti, este perfect unitară, legată după toate prescripţiile rituale ale obiceiului.

Deci, faptul că cei mai mulţi din jucătorii acestei echipe sunt azi Bucureşteni şi au ocupaţii prin excelenţă urbane, nu impietează cu nimic asupra autenticităţii şi valorii folklorice a jocului lor.

Aceasta fiind situaţia, se pare însă, că realitatea folklorică românească este alta decât se spune şi decât ne-am obişnuit să o considerăm şi că alta este şi realitatea socială a Bucureştilor decât cea cunoscută şi acceptată curent căci iată că jocul căluşului trăieşte nu numai în satele Munteniei şi Olteniei, ci şi în Bucureşti, capitala României întregi şi moderne.

Ceea ce trecătorul Bucureştean şi provincialul sau străinul venit aici, pot să vadă, în fiecare vară în preajma sărbătorilor Rusaliilor, echipe care joacă căluşul în faţa cafenelelor şi restaurantelor, în pieţe sau în parcuri, nu sunt căluşari veniţi dela ţară, ci Bucureşteni, adică ţărani care şi-au părăsit mai de mult satele lor şi azi trăesc la Bucureşti, ca angajaţi ai Societăţii Tramvaielor, ca sergenţi de stradă, ca lucrători de fabrică, sau altceva.

Aceştia, odată cu sosirea timpului ritual, desbracă uniforma, îmbrăcămintea de fabrică sau haina de oraş, pun costumul căluşăresc, îşi aleg timpul liber, formează cete, iau prăjina cu usturoiu verde în vârf şi fac jocul căluşului, la fel cum ar face în satele lor, pe asfaltul Capitalei, între case bloc, împiedecând uneori circulaţia vehiculelor moderne. Obiceiul este deci păstrat, chiar dacă nu toate prescripţiile lui rituale pot fi ţinute. Sergenţii de stradă care, înainte cu câteva ore, în cea mai urbană şi mai modernă ţinută, dirijau circulaţia unui mare oraş, schimbă uniforma lor cu cască şi mănuşi albe, pe costumul cu pălărie înzorzonată, cu opinci sunătoare şi bete, devin dintr'odată căluşari, adică practică unul din cele mai ciudate şi mai frumoase obiceiuri ale vieţii săteşti româneşti.

Jocul căluşului nu este însă, una din ciudăţeniile Bucureştilor, ci o formă caracteristică a structurii generale a vieţii Capitalei României de astăzi. Ceea ce este valabil pentru trăirea obiceiului căluşului la Bucureşti, este valabil pentru aproape toate manifestările folklorice româneşti.

Inainte de sărbătorile Crăciunului, la 19, 20 Decemvrie 1938, Societatea comercială oficială de turism „România", a organizat în sala Ateneului Român, două spectacole cu datini de Crăciun şi Anul nou. Dintre datinele prezentate la aceste spectacole, au fost demne de remarcat mai cu seamă, cele două variante ale jocului caprei: „ţurca" din Târnava Mare şi „caprele" din Bucovina; precum şi „vicleiul" din Mehedinţi, de

fapt un joc de păpuşi integrat obiceiului Irozilor şi prezentat însoţit de cântarea cântecelor stelei.

Cei care au prezentat „ţurca" din Târnava Mare, sunt lucrători la fabrica „Malaxa". Dintre cei cu „caprele" din Bucovina, unii lucrează şi ei tot la fabrica „Malaxa", iar alţii la fabrica de ciocolată „Zamfirescu". Păpuşarul din Mehedinţi şi unii din tovarăşii lui colindători, lucrează la fabrica de pâine „Grozăvescu", alţii din acelaşi grup, sunt lucrători la Moara Comercială.

Pe cei care au jucat „caprele" din Bucovina, i-am văzut în timpul sărbătorilor de Crăciun, în aceeaşi formaţie, cu măştile lor pitoreşti şi cu autenticele costume Bucovinene, trecând de mai multe ori prin centrul Bucureştilor, urând şi hăulind prin faţa cafenelelor şi restaurantelor. Cei din Târnava-Mare şi-au luat cu ei „ţurca" pentru ca să colinde cu ea de sărbători, pe la vecini şi cunoscuţi. De sigur că nici cei din Mehedinţi nu s'au lăsat mai prejos. De altfel, cine a vrut să observe, a putut vedea, în zilele dintre ajunul Crăciunului şi Bobotează, cât de mult se practică la Bucureşti datinele ţărăneşti, cât de plini sunt Bucureştii de folklor şi câte din obiceiurile dela ţară sunt păstrate, chiar cu grije pentru autenticitatea lor rituală uneori, de către Bucureşteni. De fiecare Crăciun şi An nou, Bucureştii sunt plini de copii cu steaua, de Irozi, de pluguşoare şi sorcove.

Dar nu numai cu prilejul sărbătorilor apar aspectele folklorice ale Bucureştilor. Cu astfel de prilejuri, poate, ele devin mai evidente pentrucă folklorul în formele lui de manifestare rituală, vine până în centrul Capitalei. Folklorul trăieşte însă, în permanenţă la Bucureşti şi-l întâlnim la toate cârciumile populare, în obiceiurile şi practicele rituale a celor mai mulţi dintre Bucureştenii de azi, iar în Dumineci şi sărbători, la horele şi jocurile dela localurile de pe bulevardul Maria sau calea Rahovei, din Ferentari, din Floreasca, sau din orice alt cartier periferic. Sunt horele şi jocurile celor care mai ieri erau ţărani, care azi însă sunt angajaţi ai Societăţii Tramvaielor, sergenţi de stradă, hamali, lucrători de fabrică, băieţi de prăvălie, zarzavagii, brutari, măturători, sau altceva; care mai ieri erau din Bucovina, din Bihor, de pe Someş, Mureş sau Târnava, din ţara Oltului, din Gorj, Mehedinţi, Argeş sau Ialomiţa, iar azi sunt Bucureşteni şi cei mai mulţi vor şi rămâne în Bucureşti.

Toate cartierele periferice unde în cea mai mare parte, locuieşte această categorie de oameni, sunt pline de folklor. Dar nu arare ori, se întâmplă să auzi pe marile bulevarde din centru, accentele unui cântec lung trăgănat de un vânzător de fructe, sau să te întâmpine la intrarea într'o casă bloc de cea mai modernă factură, un cântec ardelenesc propriu zis, fluerat de portar sau cântat de vreo servitoare.

A spune însă, că folklorul trăieşte la Bucureşti numai la categoriile de oameni de care ne-am ocupat, ar fi să simplificăm lucrurile. Cântecul popular, jocurile şi foarte multe din credinţe degajate de obiceiuri, deci care şi-au pierdut de cele mai multe ori, valoarea rituală, trăesc încă puternic la toţi Bucureştenii de mijloc, pătrunzând ca manifestări autonome, foarte sus pe scara categoriilor sociale şi păstrându-se foarte adânc, nu numai la cei cu vieaţă urbană recentă ci şi la mulţi din cei care pot să numere în urma lor, câteva generaţii de orăşeni. De sigur, pentru aceştia valoarea folklorului este alta, aceasta însă nu îndreptăţeşte negarea lui, ci pune doar problema funcţiunii diferitelor manifestări folklorice în vieaţa Bucureştilor şi prin aceasta, atrage după sine în mod natural şi nevoia de a fixa momentul social al vieţii Capitalei României de azi în toată complexitatea lui şi în ansamblul structurii sociale a ţării întregi.

Că lucrurile se prezintă într'adevăr astfel, o dovedeşte de pildă, succesul pe care îl au la Bucureşteanul de mijloc, cântecele populare transmise de postul de radiodifuziune sau afluenţa mare a unui anumit public din Bucureşti şi dela ţară, mereu din aceeaşi categorie de mijloc, la restaurantul „Neptun" din Piaţa Buzeşti, numai pentrucă la acest local, cântă cunoscuta interpretă a cântecelor populare, Maria Tănase.

Dar tocmai aceste fapte arată complexitatea problemii atunci când vrei să priveşti vieaţa folklorică a Bucureştilor, în adevărata ei realitate

Cântecele populare transmise de postul de radio difuziune ca şi cele cântate de Maria Tănase, sunt de cele mai multe ori, variante specifice Bucureştilor şi funcţiunea lor este alta aici decât la ţară, alta pentru unele categorii sociale şi alta pentru celelalte.

Nu numai funcţiunea cântecului popular autonom sau autonomizat este însă alta, ci şi cea a cântecelor şi jocurilor legate de anumite prilejuri. Şi obiceiurile şi cântecele rituale au, atât ca

funcţie cât şi ca structură, variante Bucureştene. La obiceiurile de Crăciun şi Anul nou, aşa cum se practică la Bucureşti, de sigur că rosturile utilitariste predomină, că funcţiunea lor este înainte de toate economică şi iarăşi sigur, că în forma de prezentare a lor, se fac o serie de adaptări potrivit mediului nou, că deci, faptele rituale câştigă valori şi funcţiuni noi.

Se poate observa aici o întreagă gamă a variaţiilor după categoria socială a executorilor, dar şi după cea a celor pentru care sunt executate; după originea ţărănească a celor dintâiu dar de sigur şi după locul unde au fost executate în Bucureşti, ca şi după o serie de alte momente.

Se vede cum pluguşorul de pildă, este altul dacă e făcut de ţărani cu tradiţia uratului prin Bucureşti, altul dacă este făcut de ţiganii de suburbie, numai cu scopul de a câştiga câţiva gologani, şi altul dacă e făcut de bucureşteanul de dată recentă, pentru a ura celor din aceaeşi regiune cu el, ori numai vecinilor din mahala. Intre pluguşorul în trei beţe, tras de o biată mârţoagă, a ţiganului care urează pentru bani şi pluguşorul tras de doi boi şi împodobit după toate prescripţiile rituale, cu care urează la periferie bucureştenii de dată recentă, se pot vedea toate variantele posibile atât ca structură folklorică, cât şi ca funcţiune socială. La fel, între cei care îşi pun doar o „cămaşă naţională", până atunci simplă cămaşă de noapte, peste hainele nemţeşti, pentru a da mai mult caracter ritual sorcovitului lor şi între cei care pretind că, pentru a „juca caprele", trebue să aibă măştile şi costumele întocmai cum prevede ritualul dela ţară, se poate observa întreagă gama variaţiilor de atitudine şi schimbărilor de funcţiune pe care le pot lua unele lucruri prin integrare într'un obiceiu şi unele obiceiuri prin transpunerea lor într'un nou mediu.

Varietatea folklorică a Bucureştilor nu este însă, decât unul din aspectele complexităţii lui sociale. Dacă folklorul întregului popor românesc aproape, trăeşte la Bucureşti, păstrându-şi diferenţele regionale, dacă aici se pot observa toate variaţiile funcţionale ale unor anumite manifestări folklorice şi toate schimbările de structură ale altora, dacă vieaţa folklorică o găsim aici, manifestându-se uneori în toată amploarea ei, alteori abia subtilizată printre formele de vieaţă modernă, e pentrucă bucureştenii, mai cu seamă cei de dată recentă, trăesc încă în grupuri regionale compacte care caută să se deosebească unele de altele şi aceste deosebiri le oferă în anumite momente, tocmai specificităţile lor folklorice, pentrucă aici satul trăeşte, atât în manifestările colective cât şi în sufletul individului izolat, deavalma cu oraşul, pentrucă, de fapt, categoriile sociale nu sunt definitiv diferenţiate, precum nu este diferenţiat sătescul de orăşenesc. Prin această structură a sa însă, Bucureştii nu ocupă o poziţie specifică, proprie numai lor, ci marchează un moment social general întregii Românii.

Se pare că, dela războiu încoace, n'am trăit, cum s'ar crede şi cum se crede uneori chiar, un proces de diferenţiere a satului de oraş ci un proces de penetrare a sătescului în oraşe şi a urbanului la sate. Căci, dacă despre Bucureşti se poate afirma, pe temeiul observaţiilor făcute asupra vieţii lui folklorice şi pe temeiul altor elemente din domeniul economic şi cultural, că nu are o structură orăşenească bine cristalizată, tot aşa, se poate spune şi despre o foarte mare parte din satele României, că structura lor tradiţională a intrat, în urma penetrării elementelor de vieaţă urbană, în dezagregare

Dacă bucureşteanul de astăzi, devine din băiat dela ţară ajuns ucenic la oraş, calfă, apoi maestru şi apoi proprietar de întreprindere; sau din acelaşi băiat dela ţară, „picolo" la restaurant, apoi chelner, apoi şef sau director, ca pe urmă să ajungă proprietar de mari şi moderne restaurante şi să-şi creeze chiar sucursale în străinătate; sau din vânzător de ziare, urcând întreagă scara, gazetar cu mare renume şi poate om cu funcţiune deosebită în Stat, săteanul caută şi el, pe cât poate, să se adapteze noilor forme de vieaţă, împrumutând dela oraş nu numai costumul, mobila, anumite cântece şi dansuri, ci şi instrumente de lucru şi metode de exploatare şi îndeosebi, o anumită mentalitate tehnică specific modernă. Spiritul de pioner, caracterizează pe ţăranul devenit orăşan, dar şi pe cel rămas la sate.

Cele două Românii, o Românie a satelor şi una a oraşelor, pe care le-au gândit, le-au propovăduit şi le-au visat, oamenii politici şi ideologii veacului trecut şi în care mai cred încă şi astăzi unii care, ca şi cei din veacul trecut, vreau ca Ro-

mânia să fie integrată Europei apusene, deci să fie după chipul şi asemănarea ei, nu s'au format cum aşteptau aceştia. România de azi, este încă în plin proces de formaţie, ea îşi caută noua structură. Şi satul şi oraşul trăesc încă deavalma, nu s'au diferenţiat, nu s'au cristalizat ca în Europa de apus, fiecare în structuri proprii.

Dacă se spune azi de obiceiu că există o Românie veche şi o Românie nouă, că adică există două aspecte ale fenomenului românesc, unul tradiţional şi altul modern, e numai pentrucă aceasta corespunde unei succesiuni în timp şi pentrucă cei care au gândit până acum, asupra acestui fenomen, au crezut că aceste două aspecte îi sunt indispensabile. Dacă iarăşi, credem că măcar în parte, România satelor reprezintă aspectul tradiţional al fenomenului românesc, iar România oraşelor cel modern, e tot din aceleaşi motive. De fapt, în România veche, caşi în România modernă, au existat sate şi oraşe, cu asemănări şi deosebiri de formă şi structură, cu specificităţi regionale şi diferenţieri sociale, fără să se poată afirma că, dacă pentru România veche elementul hotărîtor erau satele, atunci pentru cea modernă trebue să fie oraşele, că adică, dacă pe cea dintâiu o caracteriza aspectul rural, pentru cea de-a doua era caracteristic aspectul urban.

De fapt, a fost întotdeauna o singură Românie, în care elementul rural a fost hotărîtor şi care, n'a reuşit să-şi creeze o vieaţă citadină bine cristalizată, cum e cea din Europa de apus. Fenomenul românesc sub aspectul lui sătesc, trăeşte şi azi viu în întreagă structura Bucureştilor şi a mai tuturor oraşelor României, pe de altă parte însă, vieaţa modernă, cu multiplele ei forme de manifestare, a pătruns adânc la sate.

Adaptarea la formele de vieaţă modernă, nu este deci proprie numai orăşenilor sau ţăranilor veniţi la oraşe, ci şi celor care au rămas la sate. Nu numai oraşele se modernizează, ci şi satele. Dar dacă la oraşe modernizarea nu înseamnează de loc adaptarea la tipul de oraşe obişnuit în Europa apuseană, ci crearea unui tip nou ca formă şi ca structură, apoi şi la sate, modernizarea nu însemnează „civilizarea" satului, adică ridicarea nivelului lui şi apropierea de satele din Europa de apus, ci o totală schimbare a structurii lor. Modernizarea vieţii săteşti, ca şi cea a oraşelor, momentul social pe care îl trăeşte România de azi, duce deci, la crearea unor oraşe şi unor sate de tip nou, altele decât cele din Europa de apus. La formarea lor, contribue reciproc, atât sătescul cât şi orăşenescul, care nu s'au diferenţiat, deci nu se exclud, ci trăesc deavalma, deci se întregesc.

Dacă, pentru nevoia expunerii, ar fi să numim România veche, România dintâi; iar cea pe care ideologii au dorit-o asimilată Europei, cea din veacul al XIX şi dinainte de războiu, România a doua, apoi România de azi, România modernă, care, la sate ca şi la oraşe, îşi caută formele noi de vieaţă, îşi creează, structura proprie, potrivit spiritului lumii veacului XX, am numi-o a treia Românie.

Această a treia Românie, cu structură modernă, alta decât structura Europei de apus şi cu infinit mai multe posibilităţi de desvoltare decât oricare din Statele acestei Europe tocmai pentrucă îi lipsesc formele bine cristalizate şi întărite printr'o lungă tradiţie, este aspectul actual al fenomenului românesc şi sub acest aspect, toate cele constatate despre vieaţa folklorică a Bucureştilor şi despre modernizarea, deci dezagregarea formelor tradiţionale a vieţii săteşti, îşi au înţelesul şi rosturile lor.

Fenomenul românesc de astăzi, caracterizat în parte, prin complexitatea stărilor sociale, prin nediferenţierea satului de oraş, prin îmbinarea dintre tradiţional şi modern şi prin spiritul de pioner al românilor de azi, fie săteni, fie orăşeni, îşi caută deci aşezarea în această a treia Românie. El trăieşte sub semnul construirii noi, pentrucă are dinamică proprie izvorîtă din chiar complexitatea lucrurilor şi pentrucă spiritul de pioner tinzând înainte, îi dă mereu imbolduri spre creaţii noi.

Pentru înţelegerea României a treia, a fenomenului românesc de astăzi şi a orientărilor lui, nu ne este de folos însă, numai cunoaşterea şi priceperea Europei de apus şi nici cercetarea răsăritului, cum au crezut-o unii, precum nu este suficientă nici adâncirea tradiţiei numai. De mult mai mare folos pentru înţelegerea, dar mai cu seamă pentru îndrumarea ei, poate fi fenomenul american, şi poate cel al Rusiei de azi, care, pornind dela realităţi în multe asemănătoare cu cele româneşti, a făcut câţiva paşi într'adevăr remarcabili, spre formele de vieaţă modernă.

MIHAI POP

REFORME ÎN SPIRITUL SERVICIULUI SOCIAL LA MINISTERUL EDUCAŢIUNII NAŢIONALE

Ministerul Educaţiunii Naţionale, este, în ultimul timp, obiectul unei stăruitoare atenţii din partea forurilor, cărora le revine revizuirea instituţiilor şi metodelor, în scopul obţinerii condiţiilor de înfăptuire a nouei înfăţişări, pe care cu toţii o dorim ţării noastre. In mai puţin de un an operaţia de revizuire în spiritul ritmului imprimat ţării prin noua Constituţie, s'a întins aproape asupra tuturor categoriilor de şcoli şi de agenţi ai învăţământului.

Voim să consemnăm în această cronică toate măsurile, luate cu scopul de a veni în ajutorul muncii de ridicare a satelor. Rămas multă vreme în urma evenimentelor, Ministerul Educaţiunii Naţionale, trebue să fie privit ca un instrument de prim ordin în această muncă. Având la dispoziţia sa tineretul *întregii ţări*, trebuiesc făcute toate sforţările pentru ca în inima locuitorilor de mâine ţara să fie aşa cum o dorim noi cei de azi. N'are niciun rost să ne ocupăm de greşelile altora, făcute ani în şir, în dosul unei falşe faţade de „urmaşi ai marelui Haret". Sforţările din ultimul timp ne bucură căci, în sfârşit, un corp dintre cele mai numeroase şi categorii de instituţii aşa de decisive pentru formarea tineretului, sunt socotite factori de nădejde pentru zilele de mâine.

In faţa marii datorii concretizată prin legea Serviciului Social, după care toţi fiii ţării sunt obligaţi să contribue efectiv la munca de ridicare a satelor — socotită *obligaţie naţională*, — Ministerul Educaţiunii Naţionale a avut două lucruri de făcut: *a)* Să facă în aşa fel încât sforţările actualilor învăţători să dea cele mai bune rezultate *posibile*, dată fiind pregătirea lor şi atmosfera în care au trăit până acum; *b)* Să ia măsuri ca învăţătorii de mâine să fie în aşa fel formaţi încât niciuna dintre greutăţile provocate de felul cum au fost pregătiţi cei deja în funcţiune, să nu mai stea în calea unanimei bunăvoinţi şi drogoste cu care totdeauna, învăţătorii au îmbrăţişat orice îndemn de muncă naţională.

In circulara Nr. 206.950 din 1938, Ministerul analizează în plin *cercurile culturale*, instituţii de mare importanţă pentru dirijarea continuă a acţiunii de perfecţionare a învăţătorilor.

Dar, tipul vechiu de cerc cultural nu mai corespundea nevoilor de acum. Bun instrument altădată, azi a fost depăşit. Vieaţa culturală nu este întotdeauna aceeaşi şi, datoria celor în drept este să ţină pasul cu ea. Vieaţa satelor, — confundată în întuneric şi mizerie", cum citim în această circulară, — a atras spre onoarea lor, atenţia cercurilor culturale. Lipsite însă de ajutorul ministerului, în ce priveşte orientarea generală şi perfecţionarea mijloacelor lor de lucru, cercurile culturale ca şi şcoala a întârziat.

Ministerul constată că vieaţa culturală „înaintează incontinuu, creind noi forme şi găsind noi mijloace de lucru. Se poate spune chiar că şcoala a întârziat destul cu persistarea în metodele vechi de activitate. Alte instituţii culturale au experimentat şi au găsit metode de lucru cultural la sate, care s'au dovedit eficace. De ele şcoala trebue să ţină neapărat seama. Intre acestea trebue să pomenim, mai ales, „Fundaţia Culturală Principele Carol", care a lucrat în acest sens, cu deplin succes, patru ani. Cercurile culturale învăţătoreşti nu au decât de câştigat, dacă, ţinând seama de probleme specifice şcolii primare, precum şi de împrejurările în care aceasta lucrează, vor căuta să folosească cât mai mult experienţele făcute şi verificate în acest sens".

Noua organizare a cercurilor culturale schimbă *atât spiritul cât şi metoda* lor de lucru, păstrând, bine înţeles, acelaşi scop fixat de iniţiatorul lor Spiru Haret. Perfecţionarea învăţătorilor se face ca şi până acum, prin studierea problemelor de actualitate. Ministerul adaugă, însă, că oricât de bogate ar fi cunoştinţele şi oricât de frumoasă ar fi activitatea, rezultatele nu vor folosi ţării decât dacă „activitatea tuturor cercurilor culturale se *va încadra perfect politicii şcolare a Statului român.* De aceea, una dintre lucrările cele mai importante ale cercurilor culturale trebue să fie studierea, prin referate şi comentarii, cât mai amănunţite, şi cât mai serioase, a legilor, regulamentelor, programelor, circulărilor şi deciziilor cu caracter programatic, date de către Ministerul Educaţiunii Naţionale. Pe lângă acestea, instrucţiunile date de Straja Ţării, ca şi acelea ale Serviciului Social, trebuiesc cercetate şi studiate cu atenţie, în adunări".

Pe lângă perfecţionarea lor proprie, învăţătorii sunt obligaţi ca, în cercurile culturale să se

ocupe şi de munca pe care fiecare dintre ei trebue s'o depună *pentru adaptarea şcolii la mediul local.* „Pentru aceasta, este negreşit necesar ca învăţătorii să fie iniţiaţi în metoda ştiinţifică de cunoaştere a vieţii sociale a regiunii unde locuiesc. Este cu alte cuvinte necesar ca ei *să cunoască metoda monografiei sociologice"*, cu ajutorul căreia vor putea cunoaşte ştiinţific regiunea respectivă. Programele şcolare regionale, nu vor fi o realitate, afirmă ministerul, decât dacă se vor întemeia pe o prealabilă muncă de cunoaştere a regiunii respective.

O a treia preocupare a cercurilor culturale trebue să fie *munca pe terenul culturii poporului.* Nicăieri mai mult ca aci cunoaşterea *unei tehnici a muncii culturale la sate* nu este mai necesară. Toate problemele care se pun culturii unui popor *trebuiesc înţelese altfel decât până acum.* Recunoaşterea acestui lucru de către Ministerul Educaţiunii Naţionale, este de o importanţă ce depăşeşte cu mult simplele legi sau circulare. Abia acum *a fost găsit drumul* căutat de atâta vreme. Persistarea pe un drum greşit era mai rea decât inactivitatea. Avem dreptul să fim siguri de rezultate dacă toate organele ministerului sunt cu adevărat convinse de ce mare transformare s'a petrecut prin circulara de faţă.

Dintre punctele de program minimal, pe care ministerul le recomandă, spre a fi luate ca bază de discuţii, reţinem următoarele, pentru a ne convinge că renunţarea la vechile principii este un fapt important pentru minister: 1) Ce este Serviciul Social; despre Cămine Culturale, Şcoli Superioare Ţărăneşti şi echipe de lucru cultural; 2) Cunoaşterea lucrărilor de bază necesare alcătuirii unei monografii, în special lucrarea Monografia unui sat, editată de Fundaţia Culturală Regală Principele Carol; 3) Cercetări monografice şi comunicări la cercurile culturale a rezultatelor obţinute treptat în diferite domenii ale vieţii sociale; 4) Organizarea activităţii culturale a unui sat s'au a unui Ţinut; 5) Experienţe în sensul adaptării şcolii la mediu; 6) Dări de seamă asupra activităţii culturale (Cămine, şcoli, cursuri ţărăneşti, Şcoli Superioare Ţărăneşti, etc.).

Lucruri demne de scos în lumină găsim şi în felul cum ministerul recomandă *să se organizeze* cercurile culturale: *a)* Cercul cultural va cuprinde pe toţi învăţătorii, maeştrii şi agronomii şcolari dintr'o plasă. „Cercurile culturale mici, de câte trei-patru comune, s'au dovedit ineficace: aceiaşi învăţători, care se întâlnesc aproape zilnic, cu probleme pe care şi le comunică de asemenea în convorbiri particulare banale, cu putinţe mici de exp rimentare şi mai ales foarte greu de controlat. Cercul cultural pe o rază mai întinsă este şi mai însufleţit şi are putinţi mai mari de realizat; b) *Cercul cultural va fi organizat după modelul Echipelor Regale Studenţeşti:* „Membrii cercului cultural nu vor face toţi acelaşi lucru. Ei trebuesc împărţiţi după specialitatea lor şi după aptitudini, iar munca, pe care o săvârşesc, trebue să fie divizată pentru a corespunde pregătirii şi aptitudinilor lor. Astfel, cercul cultural, devine o comunitate organică de muncă pedagogică şi culturală, în care toţi membrii urmăresc acelaşi scop, într'un efort comun, punând fiecare la contribuţie ceea ce are mai bun, cu maximum de folos; *c)* Una dintre secţiile obligatorii ale cercului cultural va fi aceea a *culturii poporului.*

Că, Ministerul Educaţiunii Naţionale ţine foarte mult ca învăţătorii să aibă ocazia să fie în curent cu tot ce le este necesar, ne-o poate dovedi, pe lângă grija pentru cercurile culturale, şi ideea de a înlesni învăţătorilor cunoaşterea programului Serviciului Social. Pe lângă recomandările arătate mai sus, ministerul susţine în prezent o *Şcoală de pregătire pentru Serviciul Social,* înfiinţată din Ianuarie a. c., în *com. Grădiştea, jud. Vlaşca.* Iniţiativa acestei şcoli dovedeşte bunăvoinţa pentru învăţători, dându-le ocazia să cunoască *direct* noua instituţie a Serviciului Social — şi este, în acelaşi timp, dovada înţelegerii importanţei a tot ce Fundaţia Regală Principele Carol a reuşit să acumuleze ca bun şi verificat în munca de ridicare a satelor.

Am afirmat la început că preocuparea ministerului de a-şi forma luptătorii de care are nevoie, nu s'a oprit numai la actualii învăţători, ci ea a vizat şi pe *cei de mâine. Reforma şcolilor normale* este una dintre aceste măsuri. Deprinderea tehnicii noi de muncă culturală trebue începută din char şcoala normală. Regretăm că, în cadrul cronicii noastre, nu putem vorbi şi despre *valoarea pedagogică* a actualei reforme. Ne mărginim să urmărim numai preocuparea fixată.

In alcătuirea programei analitice a şcolilor normale, ministerul a fost în permanenţă călăuzit de rostul propriu al acestor şcoli: *a)* Să formeze educatori; *b)* Să formeze conducătorii de mâine în vieaţa socială a satelor. Ajungerea acestui scop se va face prin adaptarea la el a tuturor lecţiilor, dela toate obiectele de învăţământ. Dăm câteva citate care ilustrează această preocupare: *„Spiritul ştiinţific,* pe care-l va cultiva această grupă

de *obiecte ale naturii*, va fi un spirit dublat de *spiritul practic*, care va căuta în orice știință legăturile ei cu vieața și în orice activitate practică motivarea ei științifică. Prezența științelor agricole, a contabilității și a cooperației, în această grupă, ilustrează acest punct de vedere și subliniază necesitatea științifizării ocupației principale a poporului nostru: agricultura, și a *tehnicizării* gospodăriei particulare și colective, rămase prea mult în urma timpului, ca în nicio țară agricolă din lume... Spiritul științific, format la acest grup de obiecte, va fi pus de noul învățător în primul rând în slujba *cercetării* și *îndreptării satului*, prin introducerea științei în vieața săteanului și în ocupația lui, agricultura". Aceeași preocupare de a le adapta viitoarei profesiuni a elevilor școlilor normale o găsim și la alte grupe de obiecte. Limba română, de pildă, trebue să fie în așa fel predată încât să facă din învățător „un reprezentant ales al graiului strămoșesc și un păstrător al avuțiilor de gândire și simțire specific românească".

Un alt mijloc de pregătire profesională în școlile normale este și *muzeul sociologic*, care va fi alcătuit *cu elevii* și cu *toți* profesorii și va cuprinde „aspectele diferite ale realității sociale românești, clasate după indicațiile metodei monografice... El va constitui o imagine vie, în fața elevilor, a culturii românești sub diversele ei aspecte Muzeul sociologic nu trebue privit ca o activitate practică oarecare, pe care noua programă o înscrie drept obligatorie. El reprezintă suflet din sufletul elevilor care l-au construit. El e reflexul activității comune și larg înțelegătoare a noilor vremuri.

In fine, un ultim mijloc nou, socotit de mare importanță de către noul legiuitor este *Sociologia*, care apare pentru prima dată în școlile normale românești. Este clar exprimat ceea ce ministerul așteaptă dela această disciplină: o înțelegere *sociologică* — nu numai *psihologică*, cum a fost până acum— a fenomenului educației și o familiarizare a viitorului conducător al muncii de ridicare a satului, cu *problemele vieții sociale* și cu *tehnica cunoașterii lor*. Programa a căutat să dea o sociologie a *satului și a vieții românești*. Pe lângă o oră de studii în clasa șasea, două ore din clasa opta, sunt destinate *practicei sociologice pe teren*. Familiarizarea cu sociologia va fi de mare folos viitorilor educatori. Sociologia le va înlesni o mai exactă înțelegere a complexului de influențe care se exercită asupra educației. Influența satului și a familiei asupra *creșterii copiilor* n'a fost niciodată apreciată de pedagogia noastră oficială. O neîntemeiată și exagerată încredere acordată psihologiei era singura concesie pe care, *în fapt*, o făceau pedagogii, altor științe. Credința în *autonomia pedagogiei* explică în mare măsură falimentul atâtor sforțări didactice. O asemenea credință se întâlnește totdeauna împreună cu o totală ignorare a vieții sociale, care, în ochii pedagogilor nu e decât o simplă pastă din care poți face ce vrei. Vorbe frumoase ca „făuritori ai viitorului" sau altele asemănătoare, au strecurat în sufletul pedagogilor sentimentul a tot puterniciei lor, nicăieri verificată însă. Nimeni nu trebue să uite că influența școlii asupra copilului este numai *una* dintre nenumărate altele și nu în totdeauna cea mai puternică. Numai o pătrundere a tuturor factorilor care influențează creșterea copiilor, poate înlesni educatorului *întărirea* influenței lui. De asemenea, e bine ca viitorii învățători să știe că *dreptul* pedagogilor de a dispune de orientarea viitorilor cetățeni, nu este nici îngăduit nici posibil. Nici în fixarea idealului, nici în alegerea mijloacelor, pedagogia nu e liberă să facă ce vrea. Pentru a nu munci zadarnic în această direcție e bine ca învățătorii să știe cât mai mult despre măsura în care educația e *socială*. Părerea tatălui copilului, a camarazilor lui și a satului întreg despre ce urmărește să facă școala este de cea mai mare importanță — și când e favorabilă și când e contrarie. A-i neglija puterea înseamnă să pierzi cel mai prețios colaborator — când e favorabilă — sau să-ți asiguri un dușman care îți va nimici sforțările — când e nepăsătoare sau direct ostilă. Sociologia va coborî pedagogia din norii care i-au dat iluzia a tot puterniciei.

Tot așa de prețios va fi și concursul pe care sociologia îl va da muncii de ridicare a satelor pentru care se pregătesc învățătorii. „Activitatea extrașcolară", „misionarismul", de adevărați „apostoli", ce ar fi învățătorii, sunt tot atâtea semne că insuccesul atâtor sincere vieți puse în slujba ridicării neamului înseamnă *neînțelegere a realității satelor*. Scopul și mijloacele au fost alese la întâmplare, fără să se cunoască mentalitatea celor cărora se adresau. Prin cunoștințele teoretice de sociologie și prin lecțiile de practică sociologică pe teren, viitorii învățători se vor deprinde să înțeleagă și ce este *vieața socială* și ce este *vieața socială a satelor*. Numai după aceea își vor da seama de cât *pot ei*, de cât e *îngăduit*, de ce *trebue* făcut și mai ales de felul cum trebue să lucreze cu satul, ca unitate socială.

Ne dăm seama că simpla decretare a unor principii nu înseamnă că lucrurile pe care le vizează s'au și schimbat. Invățătorii cărora li se adresează circulara despre cercurile culturale și profesorii chemați să lucreze în spiritul programei noui, sunt oameni ceva mai vechi, *cu altă mentalitate.* Nimeni nu trebue să uite acest lucru. Cunoaștem dorința de înfăptuire imediată atât a noului ministru, d-l prof. Petre Andrei, cât și a colaboratorilor săi în această direcție, d-nii: D. V. Țoni și Stanciu Stoian. Știm de asemenea câtă grijă s'a pus în alegerea organelor lor de control și de informație. Mai știm că fiecare dintre cei trei conducători au obiceiul de a se duce personal și foarte des să vadă cum stau lucrurile acolo la fața locului. Avem deci tot ce ne trebue pentru a ne legitima încrederea și speranțele în roadele bune ale măsurilor luate. Organele de control trebuesc controlate ele înși-le, pentru ca ministerul să fie asigurat că e servit de oameni care *îl înțeleg.* Din chiar felul cum un organ de control face un raport — scris sau verbal, — se poate vedea măsura în care el merită să servească atâtor bune intenții și unei așa de necesare campanii de luptă pentru îndeplinirea unei mari datorii a zilelor noastre.

In această revistă, care se străduiește să strângă în jurul ei pe toți câți contribuesc la cunoașterea realității românești, constatăm cu bucurie atât adoptarea metodei de lucru a Serviciului Social, cât și , mai ales, faptul că științei pe care o servește revista noastră — Sociologiei — i se dă posibilitatea — prin introducerea ei în învățământ— să contribue și ea, alături de atâtea altele, la ridicarea vieții spirituale și materiale a poporului român. Bucuria noastră e și mai mare, când știm că, Ministrul Educațiunii Naționale, este un *sociolog* și când știm că, împreună cu cei doi colaboratori citați, au fost cu toții în apropierea directorului nostru, fie ca elevi, fie ca apropiați colaboratori.

DIMITRIE DOGARU

PENTRU SOLUȚIONAREA PROBLEMEI FUNCȚIONARILOR PUBLICI

Este neîndoios că o problemă a funcționarilor publici există. Și există nu numai pentrucă bugetul Statului nu poate să suporte fără considerabile greutăți și grave, multiple consecințe, sarcina sa de personal, dar și pentru temeiuri prea cunoscute, ce privesc bunul mers al serviciilor publice însăși. Activitatea și randamentul agenților publici sunt nesatisfăcătoare, iar serviciile publice și nevoile colectivității, cărora acestea trebue să răspundă, se resimt în consecință.

Problema e departe de a fi de dată recentă și încercări de soluționare s'au făcut numeroase și pretutindeni. Este natural, deci, ca prima grijă să meargă la cunoașterea procedeelor utilizate la noi sau aiurea, în această materie.

I. Fără a insista, putem afirma că *criza economică* a pus problema și ea a determinat cu anticipație și soluțiunile respective. In această materie s'a recurs astfel numai la simplificări și fuzionări de servicii, reduceri de personal sau de salarii. Cel mult s'a studiat — nu realizat — mijloace de așa zisă „raționalizare a serviciilor publice", pornindu-se, desigur, dela premiza — atât de temerară, de altfel — a asimilării serviciului public cu întreprinderea privată. S'a privit adică aproape exclusiv aspectul bugetar al problemei și prea puțin, sau deloc acel al organizării serviciului.

Nu apreciem pentru moment această politică. Incercăm însă să utilizăm experiența dobândită. Credem că învățămintele ce se desprind, pot fi următoarele:

A) Avem și există pretutindeni *pletoră de funcționari,* pentrucă Statul — indiferent de explicație — și-a atribuit o serie de funcțiuni noui. Sub eticheta de *economie dirijată, controlată,* etc., în Statul democrat, ca și în cel autoritar, fenomenul este același și numai intensitatea lui variază. Statul intervine în toate domeniile rezervate inițiativei private, adică *puterea publică extinde procedeul serviciului public,* unor activități considerate până acum incompatibile cu acest procedeu.

Cu alte cuvinte, numai făcând posibilă diminua-

rea intervenției etatice, prin readucerea acesteia la funcțiunile sale normale, s'ar putea găsi drumul ce merge la economii de personal. Indiferent dacă aceste operațiuni sunt sau nu posibile, sau dacă, o evoluție irezistibilă, nu numai economică, dar și socială, împinge în mod necesar spre o culme de etatizare, pe care n'am atins-o încă, o constatare de valoare neîndoielnică este aceasta: problema funcționarilor publici este numai unul din aspectele problemei organizării serviciilor publice;

B) Totuși, împrejurarea că nu numai la noi, ci pretutindeni s'au utilizat aceleași soluțiuni, și că, dealtfel, și rezultatele au fost oriunde la fel de nesatisfăcătoare, ne îndeamnă să credem că dificultățile problemei își au obârșia, în mare măsură, în însăși *neajunsurile biurocrației.*

In realitate, neajunsurile de care suferă Administrația sunt destul de lesne explicabile și apar, în primul rând, inerente unei organizațiuni atât de vaste ca sistemul administrativ al unui Stat modern, care nu se poate dispensa de o întocmire și o distribuțiune întemeiată pe ierarhie. Defectele acestui sistem, țin atât de imperfecțiunile firii omenești, de complexitatea serviciilor publice, care în mod necesar sunt mai puțin prompte și agile, decât individul, cât și de uniformitatea schematică a structurii biurocratice, care nu poate avea o aderență perfectă la realitatea concretă, și atât de variată a vieții.

De altă parte, însăși tendințele de eliminare a arbitrariului persoanelor fizice ce constituesc rua-jul administrativ și îi dau vieață, nu se pot satisface decât prin organizarea unui control exercitat asupra lor, control ce implică însă totdeauna o încetinire a funcționării serviciilor publice și conduce chiar, uneori, la o paralizare parțială a acestora.

In fine, în acest domeniu, mai mult decât oriunde, factorii etici au o deosebită însemnătate, pentrucă nici o normă, formulată în condițiuni oricât de superioare nu poate substitui, în vieața administrativă ca și în orice domeniu de activitate, dealtfel, bunele intențiuni și dispozițiuni sau energia de manifestare a agenților ce exprimă voința sa, după cum, din contră, chiar o normă imperfectă devine tolerabilă dacă, în aplicarea ei, se exercită virtuți morale și cetățenești.

Iată elementele care justifică, credem, afirmația, că rezultate de mare însemnătate nici nu pot fi obținute în intervale scurte și prin măsuri generală

II. Ne vom ocupa de serviciile publice și apoi de agenții Statului:

A) Nu ne propunem a desvolta această problemă pentrucă ea depășește cadrul propus. Vom spune totuși că ***serviciile publice pot fi reorganizate,*** fie prin ***modificarea competinței*** lor, a atribuțiunilor ce li se încredințează de lege, fie prin ***ameliorarea metodelor de funcționare.***

O asemenea reorganizare e determinată de sugestiile așa zisei *„raționalizări"*. Aceste sugestii pot avea o valoare serioasă. Trebue ținut seamă însă, în afară de inconvenientele inerente sistemului, și de timpul și studiile pe care le implică o realizare efectivă — fie chiar parțială a unei asemenea opere de valoare, nu numai maetrială, ci și etică;

B) Măsurile cu caracter general și organic, privitoare la ***agenții publici,*** trebuesc luate în urma reorganizării serviciilor și ca o consecință a acesteia. Cum, totuși, o reorganizare generală a serviciilor, indiferent pe ce bază este, cu totul anevoioasă, o serie de ***ameliorări imediate a statutului personalului,*** pot fi totuși încercate.

1. Prima problemă ce se impune, privitor la personal, este acea a ***numărului*** și a reducerilor posibile. Cine sunt însă acești funcționari publici? Instituțiunile administrative reprezintă fără îndoială *cadrele sociale ale Statului,* cel puțin până la organizarea completă a unui regim corporativ temeinic. Funcționarii sunt și nu pot decât să fie cei mai *vajnici apărători ai Statului,* și aceasta pentrucă atât egoismul lor personal, cât și cel de clasă le impun această atitudine. Și acest rost al lor este cu atât mai temeinic, cu cât massele devin mai sceptice, privitor la eficacitatea și moralitatea organizației sociale și politice în vigoare.

Dar, astăzi, funcționarii publici sunt numai cetățeni ce au interese la normala desfășurare a vieții de Stat, la buna lui stare, la propășirea lui? Sau, îndeplinind un serviciu public își asumă prin aceasta însăși obligațiuni mult superioare celorlalți cetățeni pentrucă serviciul ce îndeplinesc, face posibilă pulsația întregii vieți a supremului organism social, iar activitatea lor permite vieața și desfășurarea normală a muncii celorlalți cetățeni. Și, în fine, astăzi și, în special în actuala conjunctură de organizare a Statului român, funcționarii îndeplinesc și o deosebit de importantă ***funcțiune națională.*** In satele și orașele noastre, ei constituesc, nu numai un însemnat factor de cultură, dar și unul de ***românizare.*** Ei nu pot fi deci socotiți ca pleava societății. Funcționarul flămând, zdrențăros, sau ființă căreia i se

distruge orice sentiment de demnitate personală, prin grijile şi preocupările obsedante şi fără sfârşit, pe care i le impuneau interminabilele proiecte, simplificări, reorganizări, adaptări, nu putea răspunde chemării sale, atât de înalte şi complexe.

Iată ce ne determină a considera *politica dusă în problema reducerilor de funcţionari* ca *eronată*. Şi aceasta, cu atât mai mult, cu cât nu numai că n'a condus la rezultate importante, dar nici nu le putea obţine.

Am arătat mai sus cadrul real al acestei probleme. Am spus *că augumentând volumul sarcinilor Statului* şi *diminuând totuşi mijloacele sale de acţiune* — care sunt funcţionarii publici — *se compromite randamentul Administraţiei*. O antinomie există. Şi ea trebue privită în faţă, oricât de supărătoare ar fi.

Câteva observaţiuni care să evidenţieze, odată mai mult, lipsa de temei a reducerilor încercate, ne apar necesare. Argumentul de bază, pe care se sprijină această operaţiune, era existenţa pletorii de funcţionari. Ori, afirmaţia era de o valoare cu totul îndoielnică, dacă privim problema în ansamblul său. Am arătat cauza reală a surplusului de agenţi şi anume nouile atribuţiuni asumate de Stat. *Comparaţia* ce se încearcă cu situaţiunea din alte State, nu putea fi nici ea concludentă. In primul rând, statisticele invocate, erau cu totul dubioase, pentrucă, de o parte, însăşi cuprinsul noţiunii de funcţionari diferă în fiecare din aceste statistici. Unele privesc numai pe funcţionarii serviciilor centrale, altele cuprind şi pe agenţii serviciilor locale sau chiar concedate, etc. De altă parte, efectivele de funcţionari ce apar în scriptele bugetare — care servesc la întocmirea statisticelor — sunt în genere, incomplete, pentrucă nu conţin decât personalul determinat de legile în vigoare sau nu reprezintă, decât simple prevederi bugetare, uneori destul de depărtate de realitate. Şi, în fine, nevoile generale ale colectivităţii româneşti, care trebuesc satisfăcute prin serviciile publice şi deci prin funcţionarii publici, nu pot fi identice şi uneori nici comparabile cu acele ale altor State. Aceasta e *lipsa de temeinicie a argumentului statistic*.

Fără îndoială că, *argumentul bugetar*, îşi păstrează întreaga sa valoare. Şi, discuţiunea ce se poate face, va purta, în primul rând, asupra acestei baze. Dealtfel, astăzi, asemenea consideraţii sunt mai suple, şi greutatea lor mai redusă.

Este neîndoios că, nicăeri economiile de personal n'au condus la rezultate materiale serioase. Totuşi, şi cu toată impresionanta afirmaţie că *şase din departamentele noastre, nu numai că nu pot fi degrevate dar, din contra, trebue să primească sporuri de personal*, credem că unele economii, dar nu însemnate, pot fi realizate la personalul ajutător, printr'o mai proprie utilizare a agenţilor publici — consecinţă a unei regrupări adecuate — şi prin raţionalizarea Administraţiei.

Repetăm credinţa că, în orice caz, economiile ar fi prea puţin însemnate, în conjunctura actuală, cu totul nefavorabilă pentru a se întreprinde asemenea operaţiuni.

Oricum, o observaţiune se impune. *Chiar dacă reducerile de personal ar putea fi considerate posibile şi oportune, ele nu pot fi încercate pe aceleaşi baze ca până acum. E indispensabil, anume, a fixa în prealabil, cadrul şi limita acestor reduceri.* Deci, pe de o parte, reorganizare de servicii, pentru a cunoaşte cu preciziunea posibilă nevoile organelor Statului, adică debuşeele sigure. *De altă parte, şcolile de toate genurile, trebuesc şi ele organizate pentru a pune la dispoziţie numărul necesar şi corespunzător acestor nevoi.* Fără îndoială, asemenea operaţiuni sunt departe de a fi lesnicioase. Este cu totul temerară comparaţia serviciului public, cu întreprinderea privată. Dificultatea trebue însă semnalată. De altfel, în cele ce urmează, se pot găsi elemente utile pentru unele atenuări ale neajunsului.

2. In legătură şi cu problema efectivului agenţilor publici, credem necesară, ca măsură tranzitorie, *regruparea personalului*.

Actualul personal, poate şi trebue să fie regrupat, pentru a primi o mai judicioasă utilizare. Operaţiunea este, desigur, delicată şi trebue realizată cu toate menajamentele, pentru evitarea oricărui arbitrar şi oricărei atingeri a intereselor legitime ale corpului funcţionăresc.

Această regrupare a personalului, care implică o facilitare, în favoarea Autorităţii, a condiţiunilor de transferare, detaşare, etc., ar putea fi utilizată pentru înlăturarea piedicilor din calea bunei funcţionări a anumitor servicii, piedici constituite din prezenţa şi activitatea unor agenţi publici excesiv protejaţi de stabilitate, inamovibilitate, în posturi deosebit de importante.

3. *Fixarea cadrelor* e cerută, atât de consideraţiuni bugetare, cât şi de moralitate şi de nevoia unei bune gospodării. Statul nu poate fi model de desorganizare, nesiguranţă şi haos administrativ. Nu numai efectivele armatei, jandarmeriei, etc., dar însăşi cadrele personalului civil al Statului, trebuesc *determinate*. Aceasta, se poate obţine prin: 1) *Interzicerea creării de posturi prin buget*, cu

excepţiuni, strict determinate. Nu numai funcţiunea, dar şi posturile bugetare trebuesc autorizate numai prin lege. Această măsură, este, dealtfel, cu totul în spiritul constituţiunilor moderne. 2) Infiinţarea unui *anuar al funcţionarilor administrativi*, în aceleaşi condiţiuni cu acel al corpului nostru de ofiţeri. Acesta ar servi pentru determinarea structurii serviciilor publice şi pentru a înlătura sau diminua în mare măsură, neregularităţile ce se săvârşesc în materia numirilor, avansărilor şi, în genere, a mutaţiunilor de funcţionari, pentrucà tabloul public al situaţiei lor juridice ar înlesni un control, astăzi, deseori imposibil.

4. *Recrutarea personalului* trebue să facă posibilă primirea în cadrul serviciilor publice, numai a efectivelor necesare şi de o *calitate corespunzătoare nevoilor actuale:* 1) Anuarul funcţionarilor, cum şi obligativitatea creării posturilor, numai prin lege permit, ca la date determinate, să se publice numărul şi categoria locurilor vacante. Această *publicitate,* trebue să aibă un rol din cele mai importante, pentru a se putea împiedica clandestinitatea recrutării de personal, cu tot cortegiul său de grave inconveniente. Ea trebue deci, să fie *reală şi eficace.* 2) Metoda substituirii personalului ce părăseşte serviciile publice şi a împlinirii nevoilor acestora, în genere, trebue să se producă în condiţiuni care să asigure primirea în Administraţie a forţelor celor mai proaspete, mai inteligente, mai capabile.

Este adevărat că la noi, concursul este considerat de lege, drept metoda normală de ocupare a funcţiunilor. Dar, în afară de excepţiunile legale, însăşi norma primeşte, în fapt, o astfel de aplicaţiune, încât se poate afirma că, în realitate, recrutarea personalului se face *fără criterii controlabile.*

Insă chiar *concursurile neperiodice,* întâmplàtoare şi la intervale lungi, nu pot procura decât elemente mediocre, insuficiente. Lipsa concursurilor periodice mai conduce şi la crearea unei masse de *funcţionari nestatutari,* agenţi ajutători, care, cu timpul, fac parte din administraţie cu titlu permanent şi împiedică înoirea fizică şi intelectuală normală a cadrelor organice, contribuind în acelaşi timp, în cea mai largă măsură la diminuarea valorii şi eficacităţii acestor cadre.

Numai metoda concursurilor periodice, anuale, obligatorii, poate înlătura aceste desavantagii, altfel inevitabile. Repetăm însă — *nu concursuri semiclandestine,* a căror anunţuri se pierd prin diferite buletine ministeriale, nu concursuri pe Administraţiuni care înlătură, în dauna Statului, nobila competiţiune, prin limitarea arbitrară a posibilităţilor de participare şi *nu cereri tumultuarii de personal,* urmate de blocarea oricăror disponibilităţi pentru un număr nedeterminat de ani.

In fiecare an, Universităţile şi Institutele noastre superioare, formează recruţii potenţiali pe care Statul trebue să-i absoarbă, în măsura necesităţilor şi posibilităţilor sale anuale. De ce trebuesc făcuţi să aştepte? Vom avea desavantajul de a introduce în funcţiunile publice, tineri obosiţi şi demoralizaţi de lungi şi nedrepte aşteptări, sau numai elementele care rămân disponibile după ce administraţiile private şi-au asigurat, printr'o riguroasă selecţiune, satisfacerea propriilor lor necesităţi de personal.

Am arătat că acest *concurs trebue să fie periodic, anual şi obligatoriu.* Numai astfel e posibilă satisfacerea cea mai adecuată a problemei recrutării personalului serviciilor publice. O observaţiune însă ne apare utilă. In *aprecierea candidaţilor* la asemenea concursuri, nu se ţine seamă sau se acordă o însemnătate prea redusă valorii, pe care aceştia au dovedit-o în şcolile publice şi anume, nu numai rezultatelor concretizate prin notele profesorilor, dar şi gradului de constanţă, de permanenţă a efortului lor. A avea prezent în concursuri numai probele asupra coloquiului grăbit şi agitat şi a desconsidera o activitate de zeci de ani de studii şi rezultatele ei, este, cu siguranţă cel puţin exagerat. Spiritul de iniţiativă trebue desigur apreciat, dar nu limitat la iniţiativa de afaceri.

Două probleme deci, se impun, şi anume: *modul de constituire al comisiunilor de examinare* şi *criteriile,* prin care aceste comisiuni trebue să-şi interpreteze mandatul lor. *Gradul de pregătire generală, cum şi atitudinea metodologică, trebue să prevaleze asupra cantităţii de cunoştinţe, de detaliu, într'un anumit capitol ştiinţific.* Severitatea este indispensabilă, dar ca rezultat a unor criterii de apreciere mai largi, care să descopere, nu ceea ce candidatul a obţinut prin prepararea în vederea examenului, ci prin întreaga sa activitate şi disciplină spirituală.

5. Indiferent însă de valoarea practică a acestor sugestii, credem că orice politică, privitoare la statutul personalului serviciilor publice, trebue să aibă, pe cât posibil, caracterele unei *reforme de ansamblu,* să proceadă dela o doctrină coherentă. Este necesar deci, ca realizarea concretă a acestor politici, să nu aparţină la autorităţi distincte, ci, din contră, să fie încredinţată unui *organ unitar,* care să conceapă aceste reforme într'un spirit

coherent, ţinând seama de contingenţele actualităţii şi, tot el, să conducă aplicaţiunea lor în fapt. Avem nevoie de un *Institut de Stat, pentru organizarea administraţiei.*

Un asemenea organ ar dispune de o competinţă amplă şi variată: 1) Ar concentra toate iniţiativele oricărei reforme de personal şi de organizare de servicii şi le-ar elabora, desigur, ţinând seamă de nevoile specifice diverselor administraţii. 2) Ar pregăti măsuri de raţionalizare administrativă, într'un scop, nu numai de economie bugetară, dar şi de ameliorare a randamentului serviciilor. 3) Ar proceda la examinarea ansamblului de texte ce reglementează condiţia juridică a personalului, în vederea unei revizuiri necesare. 4) Ar proceda, prin membrii săi, la inspectarea diferitelor administraţii şi ar păşi, pe baza lor, la sugestii de reformă. 5) Ar organiza şi distribui sancţiuni disciplinare. 6) Ar organiza şi executa examenele de intrare şi de promovare a funcţionarilor. 7) Ar organiza pregătirea profesională a acestora.

Acest organ ar putea fi afectat Preşedinţiei de Consiliu, sau Ministerului de Interne.

ION I. TEODORESCU

PROFESORUL SIMION MEHEDINŢI[1)]

Dacă popoarele se menţin prin număr, prin cei mulţi, ele nu propăşesc decât prin oamenii de seamă, prin cei câţiva, care le stau în frunte. De aceea, niciun popor nu trebue să-şi uite sau să-şi nesocotească fruntaşii. Chiar şi atunci când aceştia părăsesc un tărâm de activitate, prin aspra lege a succesiunii generaţiilor, prezenţa lor spirituală trebue să dăinuiască veşnic acolo, ca pildă de vieaţă şi ispravă, ca sămânţă ce încolţeşte şi rodeşte în sufletul altora. Numai aşa cultura organică a unui popor nu se sfărâmă în bulgări fără suflu şi fără continuitate.

Iată de ce nu putem trece sub tăcere retragerea dela Universitate a *Profesorului S. Mehedinţi,* creatorul învăţământului geografic şi al geografiei ca ştiinţă, în România. Toţi cei care lucrează în Universitate, dela magiştrii până la învăţăcei, îşi dau seama că a ieşit din fruntea rândurilor lor un deschizător de drumuri, un întemeietor de disciplină ştiinţifică.

Care era starea geografiei în România când şi-a început profesorul Mehedinţi cariera, se poate afla din cartea sa, *„Geografie şi geografi la începutul secolului al XX-lea"*, (1938). Geografia era ca şi inexistentă. De atunci ştiinţa aceasta a crescut repede şi bogat, îngemănată cu străduinţa şi vieaţa Profesorului Mehedinţi. Acestuia i se datoresc primele cursuri de geografie dela Universitate, primele seminarii, în care s'au format cercetătorii geografi ai României, primele manuale de şcoală, inteligente şi pedagogice; primele cercetări organizate pe teren, primele congrese ale profesorilor de geografie şi primele publicaţii ştiinţifice de geografie. Dacă mai amintim că Societatea Regală Română de Geografie s'a desvoltat sub îndrumarea şi în duhul său, un bilanţ cinstit al acestei vieţi va trebui să constate că nimic din ce există azi temeinic în materie de geografie, în ţara noastră, nu este străin de activitatea Profesorului Mehedinţi. Desigur, mai avem şi alţi geografi, unii foarte buni, şi cu mari merite în ştiinţă, (Vâlsan, Brătescu, David, Mihăilescu etc.), dar toţi au beneficiat de drumul pe care l-a deschis şi l-a netezit Profesorul Mehedinţi.

Rânduiala pe care a introdus-o în învăţământ, în publicaţii şi în munca altora, Profesorul Mehedinţi a impus-o şi în ştiinţă. Lucrarea sa capitală de geografie, *Terra,* „e cea dintâi încercare de a construi materialul geografiei în chip sistematic, după anume linii arhitectonice, consecvent urmate dela un capăt până la celălalt". Străinii înşişi, mărturisesc că sistemul geografic al Profesorului Mehedinţi poartă „pecetea cugetului românesc", că este rezultatul unor sforţări proprii, nu operă de împrumut. Lucrul acesta se vădeşte nu numai în teoria generală, dar şi în aplicaţiile geografice, pe care Profesorul Mehedinţi le-a făcut ori de câte ori i-a stat în putinţă, în legătură cu vieaţa poporului român. Fără să fi denaturat vreodată adevărul, Profesorul Mehedinţi este unul din cei

1) Cu prilejul retragerii Domniei-Sale dela Universitate.

mai de seamă naţionalişti în ştiinţă. Prin scrisul său, aspecte nebănuite, de creaţie, de frumuseţe şi originalitate, ale poporului românesc, au fost scoase la iveală şi fructificate pentru creşterea generaţiilor tinere. Dacă ştiinţa nu este lipsită de patrie şi rostul ei e să desvolte prin adevăr conştiinţa de sine a naţiei — cum credem şi noi — opera geografică a Profesorului Mehedinti îşi îndeplineşte din plin funcţia.

Nu de mult, Profesorul Mehedinţi a luat hotărîrea să nu mai ia parte la congresele profesorilor de geografie, iar acum s'a retras şi dela Universitate. Profesorul Mehedinţi, e unul dintre puţinii oameni care ştiu că nu e destul să trăieşti vieaţa, ci trebue să o trăieşti frumos. In frumuseţea aceasta a vieţii intră o sumedenie de lucruri, între care, cele mai de frunte, sunt: omenia, demnitatea şi înţelepciunea. O socoteală cu vieaţa i-a impus Profesorului Mehedinţi să lase în grija altora tărâmurile de activitate în care el însuşi şi-a îndeplinit sarcina şi să se mărginească la munca pe care alţii n'o pot încă face. După ce a creat învăţământul geografic, a constituit geografia ca ştiinţă, şi a format numeroşi geografi, (cercetători şi profesori), le lasă acum pe toate să se desvolte mai departe, prin puteri proprii şi îşi închină anii copţi ai vieţii, operei care vrea să fie întemeierea etnologiei ca ştiinţă: *Ethnos*. Noi dorim culturii româneşti, ca Profesorul Mehedinţi să fie sănătos mulţi ani de-a-rândul, pentru a putea să-şi ducă până la capăt opera ştiinţifică. Căci, după Ethnos, care nu va întârzia prea mult, Profesorul Mehedinţi este poate singurul gânditor român în stare să înfăptuiască arhitectonic *etnopedagogia*, de care mai mult ca oricând naţia noastră are nevoie. Omul care a înţeles frumuseţile poporului românesc va trebui să arate calea prin care acestea pot fi îndrumate spre lumină şi rânduite în câmpul unei culturi româneşti biruitoare.

TRAIAN HERSENI

RECENZII

SOCIOLOGIE TEORETICĂ

PITIRIM A. SOROKIN: *Social and cultural dynamics.* (Evoluţia socială şi culturală), 3 col., American Book Company, New-York, 1937.

Lucrarea monumentală, pe care eruditul profesor dela Universitatea Harvard, Pitirim A. Sorokin, a publicat-o de curând sub titlul de „Social and Cultural Dynamics", impresionează pe cititor, atât prin desvoltarea pe care autorul a reuşit să o dea unei probleme care a pasionat şi continuă să pasioneze toate epocile, cât şi prin originalitatea metodei de care s'a servit pentru a ajunge, — inductiv, deductiv şi logic, — la soluţia problemei.

Autorul îşi propune să disece şi să pătrundă caracterul culturii şi societăţii contimporane, a căror disoluţie aparentă a format preocuparea multora dintre contimporanii săi, precum: Oswald Spengler, J. B. S. Haldane, Lord Jeans şi mulţi alţii.

Războiul mondial şi revoluţia rusă doborându-i idolii săi din tinereţe — credinţa în progres, în socialism, în democraţie, în pozitivismul ştiinţific, în triumful inteligenţei — profesorul Sorokin se întreabă astăzi dacă fenomenele şi categoriile fundamentale ale culturii sunt spontane, accidentale sau sunt conduse de legea causalităţii şi a finalităţii, lege al cărei determinism ştiinţific ar priva voinţa omenească de întreaga ei libertate.

Există oare în schimbările şi procesul unei culturi „integrale", regres, declin, aşa după cum preconizau filosofiile şi religiile vechilor greci şi evrei, sau trebue să admitem, împreună cu optimiştii din secolul al XVIII-lea—Montesquieu, Vico, Turgot, Condorcet — şi cu transformiştii secolului al XIX-lea — Lamarck, Comte, Spencer. Darwin, Lester Ward şi discipolii lor — continuitatea nesfârşită a progresului uman?

A găsi soluţia problemei, făcând apel la istorie şi la metoda statistică, a cărei elocvenţă numerică şi cantitativă este mai convingătoare decât metoda „cantitativă" verbală, iată preocuparea principală a autorului. Lucrare de investigaţii minuţioase — cu privire la elementele multiple şi la fazele variate ale culturii — pe care autorul isbuteşte s'o ducă la capăt, graţie colaborării unui grup de tineri şi îndrăzneţi colaboratori dela Harvard University şi a unui mănunchiu de eminenţi savanţi ca: N. L. Okuneff, Harold Cross, I. Lapshin, N. Evreinoff, R. K. Merton, J. W. Boldyreff, N. O. Lossky, N. S. Timasheff, Peter B. Struve, G. Mickwitz, P. A. Ostrouchov, S. G. Pushkareff, P. Savitzky, E. F. Maximovitch, Lieutenant General N. N. Golovine, Profesor-General A. A. Saitzoff şi S. Oldenburg, care i-au înlesnit să facă cercetările parţiale, al căror aport documentar a uşurat realizarea lucrării.

In scopul de a reda în mod adecvat seria de concepte folosite, autorul începe a defini — în prima parte a volumului I — ceea ce înţelege el prin „cultură integrată" sau „unitate culturală". El deosebeşte, astfel, trei tipuri de cultură: „cultura ideală" (simbolică, teocratică), care este opusă „culturii sensoriale" (positivistă, ştiinţifică, vizuală, materialistă). Intre acestea două el interpune „cultura idealistă", care contopeşte, într'un fericit ansamblu de termeni medii, caracteristicile celor două tipuri precedente.

Tipul prin excelenţă al „culturii ideale", este cultura greacă din secolul şapte dinaintea lui Isus Cristos, în care predomină supranaturalul, panteismul teocratic, misterul, simbolul, magia, forţele oculte.

„Cultura idealistă" este reprezentată prin epoca lui Pericle, armonie perfectă a raţionalismului ştiinţific şi a pozitivismului experimental, sinteză a perfecţiunii spiritului şi formelor.

„Cultura sensorială", mai complexă decât cele precedente, se bazează pe simţuri şi pe puterea vizuală, care constituesc singurele mijloace pentru descoperirea adevărului. Ea este exemplificată prin cultura greacă din secolul al doilea a. Cr. şi este dominată de o filosofie hedonistă, individualistă, realistă, naturalistă.

Aceste tipuri esenţiale de cultură, au subdiviziuni multiple, după fluctuaţiile pe care le pre-

zintă, deoarece ele exercită influenţe reciproce continui, dintre care, cele mai însemnate sunt: influenţele spaţiale mecanice, influenţele spaţiale asociate, influenţele cauzale sau funcţionale şi influenţele interne sau logice. Acestea din urmă, după părerea distinsului profesor, sunt cele mai importante pentru sociolog, care nu trebue să se mulţumească numai cu studiul fragmentar al elementelor culturii, şi cu atât mai puţin cu o colectare nesfârşită a observaţiilor neînterpretate. Pentru sociolog, ceea ce importă, este vederea de ansamblu, sinteza tuturor elementelor culturii: arta, pictura, sculptura, arhitectura, muzica, literatura, critica, ştiinţa, filosofia, dreptul, politica, economia naţională, etc., (pag. 370, vol. I), aceasta pentru a putea descoperi legătura care le îmbină armonios într'o „cultură integrantă", de unul din tipurile enunţate: ideal, idealist sau sensorial.

In felul acesta, pentru Sorokin, sociologia, sau mai curând cartea sa, „Social and Cultural Dynamics", se apropie mai mult de Filosofia Sociologiei. Lucrarea sa, se deosebeşte însă de aceea a unui A. Comte, H. Spencer, Lester Ward, H. E. Barnes, prin aceea că el introduce o metodă originală, utilizând statistica drept mijloc mai sigur pentru a măsura cantitativ fluctuaţiile culturale, fluctuaţiile măsurate după greutatea influenţii lor.

Fiecare din elementele constitutive ale culturii, este studiat în toate fluctuaţiile lui, la intervale de douăzeci şi de o sută de ani, începând din anul 750 a. Chr. şi până la anul 1920 al erei creştine. Este o lucrare titanică, care a necesitat coordonarea a multiple cercetări parţiale, întreprinse de grupuri de cercetători ştiinţifici. Pentru a nu cita decât un singur exemplu, Studiul Fluctuaţiilor Formelor de Artă, (pictură, sculptură, arhitectură, muzică, literatură), tratate în volumul I, a necesitat analiza şi clasificarea a mai mult de 32.299 picturi şi sculpturi, (p. 372, vol. I), în trei categorii distincte: spirituală, sensorială şi neutră, după motivul religios sau profan al acestor opere de artă. Cu acest studiu au fost însărcinaţi: profesorul N. L. Okuneff, din Praga şi colaboratorii lui, în timp ce un alt grup de cercetători dela Cambridge, Massachusetts, sub conducerea profesorului Harold Cross, (dela Harvard University), au analizat 13.427 picturi şi 3.252 sculpturi, adică un total de 16.779 opere de artă. Corelaţia datelor obţinute, din 50 în 50 de ani, în ceea ce priveşte caracterul religios, sensual sau neutru al acestor opere de artă, dovedeşte seriositatea metodei întrebuinţate, cu toate că rezultatele cantitative ale acestei clasificări, nu reprezintă decât cu oarecare aproximaţie adevărul pur, (p. 375, vol. I). Cu toate acestea, autorul afirmă că metoda lui statistică este mai puţin arbitrară, şi că este o metodă pe care, în orice caz, se poate pune mai multă bază, decât pe toate datele, interpretările şi aprecierile culese până în prezent din istoria culturii. Ca atare, metoda statistică trebue acceptată ca apropiindu-se cel mai mult de adevăr. Graţie acestei metode, profesorul Sorokin, reuşeşte să demonstreze că studiul fluctuaţiilor genurilor în pictură şi sculptură, şi a celorlalte elemente ale culturii, dărâmă diversele teorii asupra desvoltării progresive şi în mod periodic, atât a artei, cât şi a „culturii integrate". Astfel, teoria asupra trecerii formelor artei dela simbolism la realism, şi vice-versa este invalidată. De asemenea, istoria artei nu ne prezintă o desvoltare a elementelor componente ale artei, în ordinea următoare: arhitectura, sculptura, pictura, muzica şi literatura, ordine pe care unii o consideră inalterabilă.

Studiul asupra artei indiene, chineze, ebraice, greco-romane, medievale şi moderne, desminte în modul cel mai categoric aceste teorii de reptiţie uniformă şi ineluctabilă.

Teoria celor trei etape a lui Ligeti, (p. 217, vol. I), (arhitecturală, plastică şi „malerisch"), prin care se socoate că trec sculptura sau pictura, se vede dărâmată şi ea ca şi teoriile analoge ale lui W. Deonna, Frank Chambers, Victor Hugo, E. Bovet, Charles Lalo, etc.

După Sorokin, nu există un proces de periodicitate ciclică, uniformă, fie de progres, fie de regres, în niciuna din formele artei şi niciun alt element de cultură, ca: ştiinţa, religia, filosofia, politica, etc. Rezultatele cercetărilor sale şi ale colaboratorilor săi, învederează mai degrabă teoriile lui Max Verworn, (p. 271, vol. I). Ele afirmă că toate manifestările elementelor componente ale unei „culturi integrate", (ideală, sensorială sau idealistă), co-există în timp şi în spaţiu, cu mai multă sau mai puţină vigoare. Insă paralelismul fluctuaţiilor, a mai multor elemente de cultură, către o anumită direcţie, (mentalitatea epocei), formează dinamismul „culturii integrate", dându-i caracterul ei general de: ideală, sensorială sau idealistă.

Odată această constatare făcută, Sorokin aplică teoria lipsei de desvoltare ciclică sau uniformă a procesului social, şi în consecinţă a progresului social, la toate elementele şi manifestările culturii: la arhitectură, muzică, literatură, la concepţiile

culturale de gândire, la sistemele filosofiei, (idealism, materialism, eternalism, temporalism, realism, normalism, absolutism, singularism, determinism, indeterminism, absolutism, relativism, optimism, pesimism), la sistemele de cunoştinţă, la fluctuaţiile principiilor primare (cosmic, biologic, psihoogic, etic) şi ale procesului social, în sfârşit, la tipurile de personalitate juridică, de criminalitate, de revoluţii şi de războaie.

Interpretările şi concluziile trase din datele statistice asupra acestor diferite elemente de cultură, sunt identice şi se aseamănă cu demonstraţiile multiple ale unei teoreme algebrice. Sorokin, isbuteşte astfel, graţie unei analize serioase, să considere şi, prin urmare să definească cultura, ca un sistem unificat de acţiuni şi reacţiuni multiple, în care orice schimbare într'un sector sau element, atrage după sine, in mod automat, schimbări în toate celelalte.

In faţa acestui adevăr, demonstrat prin experienţe repetate, (evaluări cantitative ale elementelor culturii şi corelaţiuni — în timp şi spaţiu — ale variaţiunilor lor), Sorokin nu împinge preocuparea lui filosofică până la căutarea cauzelor schimbărilor procesului social şi cultural, baza variaţiilor elementare componente ale culturii. El se mulţumeşte numai să constate filiaţiunea şi sincronizarea fluctuaţiilor aceluiaşi tip, sau subtip de cultură, pentru a ajunge la concluzia — de repetate ori demonstrată — că fenomenele de cultură studiate într'o perioadă de mai mult de 2.500 ani, (750 a. Chr. şi 1920 d. Chr.), nu sunt supuse unei periodicităţi ciclice, nici unui progres uniform, ci evoluiază şi se preschimbă la intervale de timp mai lungi sau mai scurte.

Deci, fluctuaţiile procesului social-cultural, seriate şi logice, nu apar la epoci fixe, arbitrar alese în decursul timpului. Ele au loc, întocmai ca subcurentele unui fluviu, înăuntrul tipurilor de cultură. Prin influenţa lor reciprocă, şi la intervale indeterminate, ele dau naştere la sub-tipuri, care încetul cu încetul transformă tipul dominant de cultură (fie ideală, fie sensorială sau idealistă), în unul din celelalte două tipuri, căruia i se substitue, câştigând teren.

Sorokin, termină volumul III din „Social and Cultural Dynamics", cu un epilog foarte interesant asupra mersului civilizaţiei noastre, (punct de plecare al studiului său, asupra evoluţiei tipurilor de cultură).

Contrar acelora care cred în existenţa unor legi rigide, ce domină fenomenele social-culturale, eminentul sociolog dela Harvard, înclină mai curând să admită o elasticitate şi o relativitate a variaţiilor culturale, al căror paralelism, în interiorul aceluiaşi tip de cultură, dă, acestuia din urmă, caracterul de „cultură integrată".

Să ni se îngădue a releva în treacăt, înrudirea paralelismului fluctuaţiilor social-culturale ale lui Sorokin, cu paralelismul manifestărilor, din sistemul d-lui profesor D. Gusti. Nu facem decât să menţionăm faptul, fără a păşi la o analiză mai amănunţită a punctelor de asemănare între sistemul lui Sorokin şi cel al Şcolii Româneşti de Sociologie. Ţinem însă să insistăm, un moment, asupra fluctuaţiilor războaielor, unul din capitolele cele mai interesante pentru generaţia de astăzi, mereu ameninţată de pericolul unui războiu, cu consecinţe mai dezastruoase decât cele ale Războiului Mondial.

Cercetările lui Sorokin, dovedesc că nici războaiele — 967 dintre cele mai însemnate, evaluate după efectivele puse în acţiune, după numărul total al victimelor şi cifra totală a armamentelor, multiplicate cu numărul anilor cât a durat fiecare din aceste războaie, (p. 283, vol. III) — nu urmează o evoluţie lineară, progresivă. Datele statistice ne conving că importanţa lor, absolută sau relativă, poate să crească, atât în epoci de expansiune ale naţiunilor, cât şi în perioade de decadenţă, (p. 374, vol. III), şi că, rezultatele războaielor, în ciuda anticipărilor şi a opiniei publice, pot fi tot atât de nefaste, pe cât de utile.

In lumina acestor constatări neaşteptate, nimeni nu poate prezice dacă un războiu, declanşat mâine, — fenomen natural din nefericire prin frecvenţa sa în istorie — ar putea avea drept consecinţă distrugerea întregii noastre civilizaţii occidentale.

Profesorul Sorokin, înclină mai degrabă să dovedească contrariul. Cu nenumărate exemple, el arată că epoca noastră de cultură sensorială, (individualism extrem, materialism, panteism colectiv, cubism, colosalism, etc.), cu toate că este în plină decadenţă, conţine totuşi germenii unei culturi idealiste, (cu aspiraţii către o etică nouă, neo-Thomism, neo-clasicism), care, încetul cu încetul, se vor desvolta şi se vor transforma treptat, în cultură ideală.

Bazat pe regulile flexibile, dar logice ale succesiunii tipurilor de cultură, Sorokin întrezăreşte, în locul cataclismului preconizat de O. Spengler, posibilitatea unei renaşteri culturale idealiste, tocmai pentru motivul că epoca noastră reprezintă

faza ultimă a unei decadenţe ce a atins maturitatea, faza precursoare a unei epoci de cultură mai viguroasă.

Această notă, plină de optimism, desvălue spiritul idealist a lui Sorokin şi invită pe cititor, îmbogăţit prin erudiţia celor trei volume, să aştepte cu plăcere concluziile generale, pe care ni le rezervă volumul IV, concluzii care vor rezuma şi cristaliza teoria preschimbărilor şi fluctuaţiilor social-culturale, precum şi regulile metodei sociologice.

Christina Galitzi

H. HAUFE: *Methode und Einsatz der Dorfforschung in Rumänien*, (Metoda şi roadele cercetărilor de sate în România). Extras din Zeitschrift für Volkskunde, (Revista pentru studiul poporului), An. 47, (1938), 4, pag. 300—307.

Reţinem din acest studiu al d-lui Haufe, cunoscătorul german, poate cel mai bun al realităţii sociale şi al sociologiei româneşti, care informează pe specialiştii germani asupra cercetărilor monografice ale şcolii prof. Gusti, acţiunea desfăşurată la Fundaţia „Principele Carol", şi asupra locului lor în noua organizare politică a poporului român, două pasagii.

Intâiu: O caracterizare a concepţiei prof. Gusti. „Nu putem spune aci mai mult despre „Sistemul de Sociologie, Etică şi Politică", decât că Aug. Comte, Le Play şi Wundt au, în cadrul lui, însemnătatea ce-i revine lui W. H. Riehl în ştiinţa germană a poporului. Sociologia Prof. Gusti domină însă o arie considerabil mai largă a realităţii sociale şi etnice, decât această disciplină specială germană. Ea e definită de el ca un sistem al cunoştinţelor despre realitatea socială prezentă şi e predestinat astfel să devie o „Volkskunde", (termenul însemnează ştiinţă a poporului, dar e folosit de cele mai multe ori în accepţiunea de folklor; nota trad.), în înţelesul cei mai larg şi mai fecund" (303).

Apoi: o judecată asupra importanţei cercetărilor monografice pentru neromâni. „E de înţeles că activitatea celor trei Institute sociale şi a Fundaţiei, se concentrează aproape exclusiv asupra satelor curat româneşti, şi că nu poate încă să se ocupe de aşezările frânturilor de neam străin. Ca o urmare, produsul ştiinţific durabil al acestor monografii săteşti de mari dimensiuni va fi o adâncire a cunoştinţelor despre rânduiala etnică specifică a Românilor. Acestor cunoştinţe, pe care nu le putem prezenta în cadrul studiului de faţă, le va reveni o însemnătate crucială, din două puncte de vedere: odată, pentrucă pe teritoriul României Mari se întâlnesc şi se înmănunchiază forma de vieaţă slavă, germană şi traco-iliră, (cea propriu zis românească), sau, într'o formulare geografică, Europa de Răsărit, Europa Centrală şi ‚Balcania'; în al doilea rând, pentrucă resturile vii încă, ale unei rânduieli familiale şi gentilice îngăduesc comparaţiile cu rânduieli similare, devenite de mult istorice în celelalte părţi răsăritene ale Europei Centrale. Astfel, însemnătatea cercetărilor ştiinţei neamului românesc va depăşi aria pe care trăeşte azi dacoromânimea". (306—307).

A. Golopenţia

MIHAIL MANOILESCU: *Incercări în filosofia ştiinţelor economice*. Prelegeri anuale de deschidere a cursului de economie politică la Şcoala Politehnică din Bucureşti. Edit. M. O., 1938.

Volumul de prelegeri inaugurale, rostite de d-l prof. Mihail Manoilescu, la Şcoala Politehnică din Bucureşti, interesează nu numai pe studenţii d-sale sau pe economişti, dar pe toţi acei care vor să se informeze asupra câtorva aspecte inedite ale ştiinţei economice şi ale fenomenului social contimporan, cu privire specială la ţara noastră.

După cum e firesc de altfel, majoritatea chestiunilor cuprinse în cartea d-lui prof. Manoilescu, au fost discutate şi interpretate, mai ales în ultima vreme. Problema corelaţiei dintre social, economic şi tehnic, aceea a „determinismului masselor materiale şi sociale", sau a rolului voinţei umane în ştiinţa economică, au făcut obiectul preocupărilor cercetătorilor din secolul al XIX-lea, ca şi a acelora din timpul nostru. Un John Stuart Mill, un Carey, un Gide, s'au pronunţat cu competenţă şi autoritate asupra chestiunilor pe care d-l prof. Manoilescu le atacă din nou, însă dintr'un unghiu nou şi cu noi argumente. E fapt cert, stabilit: economia nu e o materie statică, în care principiile prestabilite sunt sortite să se fixeze, pentru veşnicie, cu o inatacabilă imuabilitate. Dimpotrivă, nimic nu e mai elastic decât această ştiinţă care se află într'un raport de strictă dependenţă faţă de fenomenul evoluţiei şi conjuncturii. Intr'una din prelegerile sale, (Metoda matematică şi problema voinţei omeneşti în economie: o aplicaţie concretă a metodei matematice), d-l prof. Manoilescu, demonstrează cu subtilitate această varia-

bilitate a economiei „verbale", cum o numeşte d-sa, tocmai printr'una din legile sale fundamentale: aceea a cererii şi ofertei, şi în acest sens, se relevă aspectul original şi inedit al constatărilor d-lui prof. Manoilescu.

Ceea ce interesează îndeosebi în studiul de faţă, este problema autarhiei spirituale în ştiinţa economică şi aceasta, deoarece prezintă o extraordinară importanţă privind ţara noastră. Analizând, fără însă a se cobori la detalii, fenomenul servituţii orientale faţă de Europa apuseană, determinat de acea cunoscută tendinţă de uniformizare economică manifestată în tot cursul veacului trecut, şi care poate fi observat în egală măsură în domeniul economic ca şi în acel cultural, d-l prof. Manoilescu constată şi explică falimentul acestei influenţe, până ieri hotărîtoare în vieaţa economică a statelor răsăritene.

„Fenomenul care determină autarhia spirituală ca afirmare a independenţei de gândire a fiecărui popor, este în legătură directă cu evoluţia materială a omenirii. Unitatea economică către care se părea că tindea ieri tot pământul, este astăzi sfărâmată. Fiecare popor se restrânge în graniţa sa, căutând să-şi organizeze vieaţa naţională ca o unitate autarhică. O autarhie spirituală întovărăşeşte şi prezidează acest proces". In ce se manifestă această autarhie? se întreabă d-l prof. Manoilescu. In: 1) Observarea, 2) Interpretarea şi explicarea, şi 3) Dirijarea fenomenelor economice; manifestări care, toate conduc în mod firesc la o „atitudine independentă şi liberă a economistului, faţă cu ştiinţa Occidentului", (pag. 113). Dar dacă salută cu entusiasm această „a doua noastră eliberare şi cea definitivă", eliberarea economică a României, „singura care îngădue afirmarea plină a geniului românesc", (pag. 118), trecând mai departe, pe plan intern, d-l prof. Manoilescu, constată cu desamăgire apariţia unei „autarhii locale", a oraşelor faţă de sate, fenomenul alarmant de izolare economică a oraşelor care, printr'o industrializare excesivă, au reuşit să-şi creieze o vieaţă *autonomă,* din care legătura cu satul este cu totul exclusă. Intervenind Statul — şi aici d-l prof. Manoilescu deschide o paranteză, pentru a discuta, în linii largi, „fenomenul Statului" — şi căutând să amelioreze lucrurile, dintr'o lipsă de aprofundare a problemei, a stricat acolo unde urmărea să îndrepteze, nereuşind decât să accentueze criza deslănţuită, şi să adâncească „prăpastia" creată între rural şi urban. In remedierea acestor neajunsuri, printre altele, (adaptarea la ritmul industrial, valorificarea produselor noastre într'un spirit naţional, nu într'un spirit capitalist), care, azi complică şi îngreuiază bunul mers al economiei ţării noastre, se află, — crede d-l prof. Manoilescu — posibilităţile unei certe salvări din desagregarea şi incertitudinea păgubitoare, pe care împrejurările nefaste de mai sus ni le impun.

Scris cu o nediscutată competenţă, într'un stil îngrijit, studiul d-lui prof. Manoilescu lămureşte multe din arzătoarele probleme economice-sociale ale veacului nostru, constituind în această privinţă un adevărat şi util îndreptar.

Sergiu Ludescu

LEON ŢOPA: *La Sociologia in Romania,* (Estratto da *„Genus",* organo del Comitato Italiano per lo studio dei Problemi della Popolazione. Vol. III, Nr. 1—2, 1938, 24 pag.).

Ştiinţa românească, e stânjenită în raporturile ei cu străinătatea, de două piedici bine cunoscute. Una, răspândită pretutindeni: desvoltarea rapidă a ştiinţei, în ultimele veacuri. Alta, proprie ţărilor mici: necunoaşterea limbii româneşti peste hotare. De aici nevoia îndoită de a înfăţişa din când în când, starea în care se găseşte fiecare ştiinţă: ca orientare selectivă în mulţimea lucrărilor care apar, şi ca informaţie pentru cei care nu se pot adresa direct izvoarelor.

Sociologia românească, a simţit şi ea nevoia aceasta. Prima înfăţişare a ei peste hotare, a făcut-o profesorul Traian Brăileanu, în 1926. Au urmat studiile d-lor: G. Vlădescu-Răcoasa, Gh. Marica, Săndulescu-Godeni şi interesul străinilor, (Richard, Mosely, Roucek etc.), pentru lucrările dela noi. Una din cele mai proaspete dări de seamă a făcut-o d-l Leon Ţopa, un distins doctor în sociologie şi membru al Şcolii Române dela Roma. Studiul său a apărut într'una din revistele ştiinţifice însemnate din Italia, încât s'a bucurat de o mare răspândire şi de girul unor mari autorităţi.

D-l Leon Ţopa, adoptă genul de înfăţişare cronologică al predecesorilor săi. Impreună cu Scraba, d-sa socoteşte ca cel dintâiu sociolog care a încercat să formuleze o teorie socială completă, pe Ion Heliade-Rădulescu. Infăţişează apoi, pe urmele profesorului Traian Brăileanu, filosofia socială a lui Vasile Conta, cu interesante precizări personale. Dintre istorici, aminteşte pe D. A. Xe-

nopol şi N. Iorga. Dă apoi lista celor care apar treptat dela 1900—1904 încoace, preocupaţi de probleme sociologice: Spiru Haret, C. A. Popescu, (Spulber), D. Drăghicescu, A. Fundăţeanu, T. I. Constant, G. D. Scraba. Stărueşte pe larg asupra operei sociologice a profesorului D. Gusti, sistemul, instituţiile şi revistele legate de numele d-sale şi Şcoala de sociologie monografică dela Bucureşti. Trece din nou la o prezentare pur bibliografică: P. Andrei, M. Ralea, Ştefan Zeletin, V. Barbat, ca să înfăţişeze pe larg opera d-lui Traian Brăileanu, profesorul său.

Cu toată tratarea inegală a sociologilor români, lucrarea d-lui Leon Ţopa, aduce un serviciu de netăgăduit ştiinţei româneşti, şi va fi o călăuză necesară pentru participanţii italieni la Congresul Internaţional de Sociologie din 1939, care se va ţine, după cum s'a anunţat, în România.

Traian Herseni

D I S C I P L I N E   C O N E X E

PAUL SAINTYVES: *Manuel de Folklore.* Paris, Librarie E. Nourry, 1936, in. 8⁰, VII+218 pag

La Congresul Internaţional de Folklor, ţinut la Paris, în 1937, — în şedinţa solemnă de deschidere, — prof. Paul Rivet, preşedintele Congresului, spunea despre *Paul Saintyves* aceste cuvinte: „Cinstea neaşteptată ce mi-a fost acordată de a presida I-iul Congres de Folklor, îmi apare oarecum ca o uzurpare. Sigur că, dacă moartea nu ne-ar fi răpit pe scumpul nostru prieten *Nourry*, pe care mulţi îl cunosc fără îndoială mai bine, sub pseudonimul său ştiinţific de *Saintyves*, el ar fi acela care, azi, ar ocupa locul pe care mi l-aţi oferit. Şi pe bună dreptate. Prin calităţile sale sufleteşti şi intelectuale, prin entuziasmul său, prin admirabila sa erudiţie, Nourry ar fi fost preşedintele cel mai indicat al acestui congres". (Travaux du I-er Congrès International de Folklore, Tours 1938, pag. 25).

In alte împrejurări, am lua aceste cuvinte drept o simplă şi pioasă datorie de cerc prietensc. In cazul de faţă, însă, Paul Rivet îşi exprimă indirect, dar răspicat părerea că cel mai bun dintre folklorîştii francezi contemporani a fost Paul Saintyves. Fără să aderăm la această părere — şi lăsând critica acestui discernământ pentru o altă ocazie, — mărturisim doar că ea ne-a îndemnat la o mai atentă lectură a cărţii lui Saintyves, „Manuel de Folklore", pe care o lăsasem, pe nedrept, uitată.

Paul Saintyves (născut în 1870 şi mort în 1935) a fost un foarte harnic folklorist. S'a apropiat de probleme dificile de folklor, întorcându-se dela prezent spre trecutul care cere grea şi amănunţită documentare. Munca aceasta minuţioasă îl atrăgea. Probleme de mitologie creştină-evanghelică, de hagiografie, de mitologie comparată, magie medicală, etc., au fost studiate de el în cărţi, uneori de impresionante dimensiuni. Edificatoare în această privinţă este chiar şi numai simpla privire atentă a Bibliografiei lui P. Saintyves, întocmită cu grije de soţia şi colaboratoarea sa d-na Camille Nourry-Saintyves. Bibliografia se află la sfârşitul Manualului de Folklor, între pag. 210—215, cuprinzând toate lucrările şi articolele lui S.

D-nei C. N.-S. datoresc folkloriştii şi apariţia Manualului de Folklor, despre care vom vorbi în rândurile de mai jos. In el a strâns capitole publicate mai înainte sub formă de articole, precum şi capitole rămase încă inedite.

Acest Manual de Folklor este o carte indispensabilă oricărui folklorist, ea reprezentând un serios îndreptar metodologic în cercetarea problemelor folklorice. Iar pentru cei care am făcut asemenea cercetări în satele noastre româneşti, înseamnează uneori bucuria recunoaşterii unui reconfortant tovarăş de muncă, cu care s'a întâmplat să gândim câteodată la fel.

Inainte de a prezenta cartea, să ne mai fie însă îngăduită mărturisirea unei experienţe personale pe care ne-a prilejuit-o experienţa ce—socotim—că ar putea servi şi altor cititori ai ei: cartea este dintre acelea pe care o începi, citeşti câteva pagini şi o laşi apoi nedumerit la o parte. Ai impresia că nu vei învăţa prea mult din ea. Inexact. Când am trecut — mai târziu — dincolo de întâiele pagini, ne-am explicat această primă impresie. Vina stă poate în grija de tot feminină a

d-nei C. N.-S., de a fi pus în fruntea Manualului drept *Introducere,* o conferință ținută de S. la adunarea generală a Societății belgiene de Folklor, la Bruxelles, în Aprilie 1927, conferință intitulată: „Apologie du Folklore ou de la science de la tradition populaire". Conferința pare a fi visul poetic al unui folklorist îndrăgostit de disciplina sa, menită să învețe pe oameni a-și iubi *patria* și *poporul* (mulțimea obscură, prin care simți cum comunici cu spiritele strămoșilor) și chiar *umanitatea* în general (Folklorul deschizând perspective asupra „operei poporului în umanitate").

In această conferință, S. voia să reabiliteze Folklorul, ce nu fusese îndeajuns prețuit de generațiile trecute, dovedind că folkloristul nu este numai un simplu colecționar (deși are și trebue să aibă pasiunea culegerii), ci că el știe să se ridice dincolo de date, la ideile generale care fac din orice studiu o știință. Insă tonul entuziast pe care-l pune întru această apărare a folklorului și folkloriștilor, ne impresionează ciudat pe noi, cei crescuți cu imaginea savantului rece și cumpănit la vorbe, deși, uneori, cuvântul lui inspirat a găsit accente juste, ce pot face bucuria folkloriștilor de pretutindeni.

După această introducere, avem capitole de mult interes științific și foarte bine documentate.

In capitalul I, dă definiția folklorului, delimitându-l de Etnografie. Folklorul studiază vieața și cultura populară în cadrul lumii civilizate. Deaceea — după el — nu există material folkloric la populațiile la care nu se pot distinge două culturi: una a clasei instruite și alta a clasei populare. Folklor deci nu există la popoarele primitive care nu au decât o singură cultură elementară, aceasta formând obiectul Etnografiei. Și folklor nu va mai exista la poporul ai cărui toți membri se vor împărtăși de o singură cultură superioară, lipsită de prejudecăți și superstiții.

Punctul de vedere propriu, din care folkloristul îmbrățișează câmpul culturii populare, este cel al tradiției. Iată, deci, definiția folklorului: *„Folklorul este știința culturii tradiționale din mediile populare ale țărilor civilizate"* (pag. 38—39).

Prin „cultură tradițională" S. înțelege nu numai cultura spirituală, ci o unitate organică, formată din cultura materială și spirituală în care resturile trecutului se îmbină cu inovațiile curentelor ce vin din diferite alte orizonturi. Iar prin „cultură populară", nu înțelege numai pe cea propriu zis țărănească, ci și pe cea a păturii suburbane, („inculte", formulează S.), (lucrători, mici slujbași etc.), ce trăiește în atmosfera orașului.

Dacă deosebirea pe care S. o face între folklor și Etnografie, nu aduce nimic nou, însemnând o veche și comodă împăcare cu cuvintele încremenite ale trecutului, S. dovedește însă o mai bună înțelegere a preocupărilor vremii noastre, atunci când lărgește sfera culturii populare, lăsând-o să cuprindă și vieața, de fapt aproape aceeași, a păturii suburbane ce trăiește la marginea vieții civilizate.

De altfel, sigur că această cultură tradițională populară nu reprezintă numai simplă prelungire insensibilă în vieața civilizată. Ea se găsește difuz răspândită în întreaga vieață civilizată. De aceea, azi, un studiu sociologic al vieții civilizate trebuie să țină seamă de aportul folklorului în această privință, afară doar de cazul rar în care, sociologia ea însăși, coboară în prealabil la terenul faptelor de cultură tradițională sătească și orășenească, culegându-și singură materialul ce-i va servi drept bază interpretărilor ulterioare. Din această migăloasă ucenicie, sociologul va învăța să aprecieze munca unor colaboratori pe care nu i-a luat în seamă, până mai ieri: folkloriștii, linguiștii, etc. dându-și seama că fără ei munca de teoretizare generală a sociologiei nu va fi niciodată posibilă. Pe de altă parte, științele speciale ale vieții sociale, cu folklorul în frunte, și-au dat seama că munca lor trebue făcută în perspectivă socială și cu metodele sociologiei. De aceea, poate asistăm azi la spectacolul *sociologizării* tuturor acestor discipline, în așa fel încât să-ți fie greu uneori să le deosebești de sociologia însăși.

Considerațiile acestea însă ne duc prea departe și ne îndepărtează de Saintyves. Le lăsăm deci, pentru altă dată.

S. socotește folklorul ca o ramură a sociologiei, mergând astfel pe linia deschisă de școala lui *Durkheim* care, încă din 1898 a dat în Année Sociologique, o bibliografie a folklorului, socotit ca știință ajutătoare a sociologiei. Nu-și recunoște deci, nicio originalitate în această orientare sociologică a folklorului și se miră că alții (de sigur *Alb. Marinus.* Ne mirăm și noi de ce nu-i spune numele!), socotesc că mișcarea aceasta începe cu ei, uitând lucrările de folklor orientat sociologic ale unui *Robert Hertz* sau *Czarnowsky,* lucrări de o „rară calitate științifică", și care fac parte din „Travaux de l'Année Sociologique".

De aceea S. începe prin a explica faptele care

duc în mod natural la această aşezare a folklorului în cadrul „ştiinţelor antropologice". De oarece omul nu este numai un animal ci este „un animal raţional şi social", antropologia are două ramuri: A. *Antropologia animală* (care studiază omul considerat ca un animal), şi B. *Antropologia culturală* (care studiază omul, ca fiinţă inteligentă şi trăind în societate).

Antropologia culturală, la rândul ei, are şi ea două ramuri: 1. *Psihologia* (care se ocupă cu studiul spiritului omenesc în general sau al cutărui om, în particular) şi 2. *Sociologia* (care se ocupă cu studiul grupurilor sociale şi al legilor care le sunt proprii).

Sociologia, la rândul ei, are şi ea două ramuri: a) *Etnografia* (care se ocupă cu studiul culturii materiale şi intelectuale a primitivilor, adică al societăţilor ce nu cunosc tradiţia scrisă) şi b) *Folklorul,* care se ocupă, — după cum ştim — cu studiul culturii materiale şi spirituale a claselor populare din ţările civilizate. Folklorul este deci, (ca şi Etnografia) o ramură a Sociologiei.

In capitolul al II-lea, vorbind despre „Domeniul folklorului şi marile diviziuni ale unei anchete globale", arată cum se poate studia cultura populară după *planul* pe care el îl oferă (v. pag. 67—76). In planul lui, S. profită de experienţa secolului XVIII în care, prin comparaţia lumilor: antică, modernă şi primitivă, s'a ajuns la concluzia că vieaţa materială şi spirituală, asemănătoare în linii mari, a omenirii întregi a trebuit să izvorască din satisfacerea unor nevoi omeneşti, aceleaşi totdeauna şi pretutindeni. Nu uită apoi S. nici faptul că încercările de ierarhizare ale acestor nevoi în sec. XIX, acordându-se primatul când celor materiale (K. Marx), când celor spirituale, s'au dovedit a fi netemeinice.

Cu această experienţă a trecutului şi, pornind din nou dela vechea formulă a lui Aristot, Saintyves ajunge la concluziile următoare: 1) Omului animal îi corespund *nevoile materiale* şi instituţiile economice. 2) Omului raţional îi corespund *nevoile spirituale* şi instituţiile culturale. 3) Omului social, *nevoile asociaţiei.*

Deci nevoile economice; spirituale şi sociale reprezintă mobilele constante şi universale ale activităţii omeneşti. Pornind dela ele, socoteşte S., s'ar putea face o clasificare sistematică a tuturor faptelor şi instituţiilor sociale. S. însă, — care nu are o asemenea ambiţie, — le limitează aplicarea la faptele şi instituţiile vieţii populare, ce formează obiectul folklorului. Vieaţa populară va trebui să fie privită — deci sub cele trei aspecte ale sale, de:

A. *Vieaţă materială:* care cuprinde tot ceea ce omul crează întru satisfacerea necesităţilor sale de existenţă, nevoilor sale materiale.

B. *Vieaţă spirituală:* care cuprinde enormul domeniu al reprezentărilor, sentimentelor şi acţiunilor destinate a potoli nevoile spiritului.

C. *Vieaţă socială:* (vieaţa materială şi spirituală, fiind de fapt tot vieaţa socială): va cuprinde vieaţa instituţiilor şi asociaţiilor, graţie cărora, ţăranul sau lucrătorul desvoltă spiritul de solidaritate al grupului sau al clasei sale.

Pornind dela această atitudine teoretică, S. înfăţişează apoi planul unei „anchete globale", la teren, din care vom reda şi noi, în rândurile de mai jos, esenţialul.

A. *Vieaţa materială.* Un studiu al vieţii economice va trebui să ţie seama mai întâiu de datele naturale pe care va trebui să se muleze vieaţa socială, şi anume de:

a) Natura şi resursele solului;

b) Caracterele rasei care ocupă solul.

Apoi, va studia pe rând:

1. Necesităţile şi comodităţile vieţii: hrană, costum, locuinţă, mobilier, transporturi.

2. Diversele forme ale muncii sau mijloacele de existenţă.

3. Produsele muncii şi utilizarea câştigului.

B. *Vieaţa spirituală.* (S. înţelege prin vieaţa spirituală, toate manifestările spiritului, „tot vastul domeniu al limbii şi al gândirii". Pune pe primul plan al manifestărilor spirituale limba, pentrucă ea reprezintă posibilitatea de exprimare a gândirii, singura posibilitate deci de evadare din confuzia interioară). Imparte faptele vieţii spirituale în cinci mari diviziuni:

1. *Linguistică populară:* idiom, dialect, limbi speciale, argouri.

2. *Ştiinţă populară:* tot ceea ce corespunde ştiinţelor pozitive, astronomice, geografie, fizică, chimie, şt. naturale, şt. istorice şi arheologie.

3. *Inţelepciune populară:* noţiunile filosofice ale poporului (ansamblul ideilor sale generale). Sociologia şi morala populară.

4. *Estetica: a)* Artele populare; *b)* Literatura populară.

5. *Mistica: a)* Magia; *b)* Religia.

C. *Vieaţa socială.* (S. înţelege prin vieaţă socială, „vieaţa instituţiilor şi a asociaţiilor, în sânul claselor populare).

Recunoaşte trei specii de asociaţii:

1. Asociaţia bazată pe comunitatea de sânge: *familia.*

2. Asociaţia bazată pe comunitatea de teritoriu: *satul.*

3. Asociaţia bazată pe comunitatea de acţiune: diversele asociaţii particulare.

Se va studia deci:

1. *Familia: a)* Relaţiile de rudenie; *b)* Tradiţiile (magico-religioase), familiale în care e înglobat individul „din leagăn până la mormânt".

2. *Satul:* (Vieaţa sătească sau citadină). *a)* Edificiile publice; *b)* Vieaţa municipală; *c)* Dreptul obişnuelnic; *d)* Bâlciuri şi târguri; *e)* Politeţă şi bunăcuviinţă; *f)* Critici şi laude; *g)* Raporturi de vecinătate.

3. *Asociaţiile particulare: a)* economice; *b)* politice; *c)* de jocuri şi sport; *d)* religioase.

Saintyves îşi dă seama că domeniul folklorului, astfel înţeles, este foarte vast şi că studiul lui nu poate fi întreprins de un singur om. Cere, de aceea, colaborare de specialişti, accentuând însă că niciunul dintre ei nu trebue să piardă din vedere ideia care dă unitate cercetărilor parţiale: toţi lucrează spre a pricepe spiritul popular în „enorma şi indivizibila sa tradiţie".

Nu vom discuta faptul dacă planul lui Saintyves reuşeşte sau nu să prindă aspectul întreg al culturii tradiţionale populare. Aceasta, pentrucă suntem convinşi că realitatea scapă adeseori planurilor de cercetare celor mai perfecte, nelăsându-se niciodată cuprinsă în întregime. (Munca la teren îţi oferă la fiecare pas surprize). Şi-apoi S. el însuşi, recunoaşte că planul său e susceptibil de perfecţionări, el însemnând mai de grabă numai o posibilitate de grupare a materialului. Planul său cere desigur lungă experimentare la teren, precum şi mai multă organizare logică. Ne bucură însă faptul că, socoteşte necesară colaborarea de specialişti, pe probleme mici. Suntem convinşi că, cu tot aspectul de îmbucătăţire a realităţii, pe care-l pot avea cercetările parţiale, numai prin ele se pot ajunge la o înţelegere completă — prin sinteze ulterioare — a realităţii, precum şi la perfecţionarea oricărui plan de cercetare. Şi apoi e de preferat unei viziuni generale superficială şi falşă, o cercetare de amănunt, bine documentată şi profundă, chiar dacă ea nu reuşeşte să prindă decât o fărâmă de realitate. (Bine înţeles că bunul cercetător nu trebue să piardă niciodată din vedere imaginea întregului, întru înţelegerea căruia lucrează).

Avem impresia că în planul lui S., cercetarea vieţii spirituale poate fi destul de bine făcută. (Deşi te isbeşte faptul că se caută prea mult în cultura tradiţională populară, aspectele culturii claselor de sus şi deşi punerea limbii pe primul plan al manifestărilor spirituale aminteşte prea mul preocuparea filosofică a lui Brunot).

In capitolul al III-lea, S. dă indicaţii de lucru la teren, precum şi de redactare generală a materialului. Vorbeşte despre cercetările locale, de obiceiu în cadrul unui sat, (în care caz va fi utilizată ancheta directă şi globală), precum şi despre cercetările pe spaţii mai largi, regionale sau chiar naţionale (în care caz se va aplica ancheta indirectă — chestionarul — şi pe probleme speciale). Vorbeşte aici, pe larg, despre cercetători, anchetatori, informatori, despre felul de a întreba, etc.

In capitolele IV, V, VI încearcă o justificare, pe bază istorică, a metodelor pe care trebue să le întrebuinţeze folklorul.

Aşa, folklorul utilizează *metoda comparativă* ce-i vine dinspre Etnografie, (din care cauză această metodă se mai numeşte şi etnografică), prin care se pune alături material luat din diverse societăţi, indiferent de timp şi loc, utilizându-se documentul oral.

Cu această ocazie, S. face un istoric al momentelor în care s'a întrebuinţat această metodă comparativă, momente care au însemnat tot dè atâtea ori o încurajare a cercetărilor folklorice.

Aşa, şcolile: *celtică, ariană, germanică* şi *antropologică,* însemnează *momente favorabile apariţiei folklorului.* De fiecare dată se cercetează cu luare aminte credinţele şi obiceiurile populare, pentru a se descoperi în ele rămăşiţe celtice, vedice, germanice, sau asemănări cu credinţele şi obiceiurile sălbatecilor.

Şcoala antropologică engleză însă, — îi pare lui S. — că a fost cu desăvârşire prielnică cercetărilor folklorice. *Ed. B. Tylor* şi elevii săi, studiind supravieţuirile din epoci cu altă vieaţă intelectuală, la ţăranii moderni, iar *Andrew Lang, James Frazer,* etc., făcând comparaţie între vieaţa ţărănească şi cea primitivă, reprezintă momentul de perfectă consolidare a folklorului. Cercetătorii se îndreaptă cu interes să studieze cultura populară prezentă a ţărilor civilizate. Acum apare una din operele remarcabile ale veacului al XIX, „Wald- und Feldkulte" a lui *Mannhardt* (1875—77).

Pe lângă metoda comparativă, folklorul întrebuinţează şi *metoda istorică,* considerând fenomenele sociale în ordine cronologică, prin critica isvoarelor şi a mărturiilor. Este metoda căreia Saintyves îi dă foarte multă atenţie. In capitolul VI, rămas neterminat, el vorbeşte despre „seria istorică" şi „metoda cronografică". După Saintyves, folkloristul trebue să alcătuiască seria istorică a faptelor folklorice, neuitând că faptele actuale au antecedente. Iată cum va trebui să procedeze:

1. Va căuta mai întâiu să-şi dea seama dacă faptul folkloric (obicei, credinţă, mit etc.), nu se găseşte în toate civilizaţiile elementare. (Pentru aceasta va trebui să răsfoiască lucrările etnografilor de seamă). Dacă faptul folkloric are această largă răspândire, el reprezintă un obiceiu, mit sau credinţă *general omenească, o manifestare obişnuită a omului, trăind în societate.*

2. Folkloristul va cerceta iarăşi dacă nu cumva faptul folkloric al unui popor dat reprezintă un împrumut dela alte popoare cu care întâmplările istorice l-au pus în contact, dacă deci, nu reprezintă un *împrumut istoric.*

3. Iar dacă faptul folkloric nu intră în niciuna din cele două categorii de mai sus, atunci se poate bănui că el reprezintă o *creaţie spontană* a poporului respectiv. Dar, ori de unde ar proveni faptul folkloric, seria istorică va trebui să fie riguros cronologică şi să arate felul în care credinţa sau obiceiul s'a modificat de-a-lungul vremii.

Avantajul acestei atitudini în cercetare l-a deprins S. tot dela sociologi şi dela *Durkheim.* Intr'adevăr, sociologia a dovedit că seria metodică, dispusă în ordine riguros cronologică, e un admirabil instrument de analiză, care-ţi permite să vezi felul în care s'a constituit o credinţă, o instituţie... cum s'a schimbat în decursul vremii, prin pierderi sau adaosuri, până ce a ajuns la forma pe care o are în zilele noastre.

S. socoteşte că ar fi bine ca această serie istorică să fie reprezentată pe un fel de tablou-schemă, numit „cronografie" (de aci „metoda cronografică"), tablou care face ca seria istorică să apară mai concretă, mai vie. Se vădesc aşa mai clare apariţiile şi dispariţiile elementelor unei credinţe (obiceiu, mit etc.), dela origine şi până în zilele noastre.

Mai trebuie să utilizeze folklorul şi *metoda biologică,* care dă atenţie studiului obiectiv al faptelor vii, actuale. Este metoda pe care o cere prin excelenţă atât pentru studiile etnografice, cât şi pentru cele folklorice. *Arnold van Gennep* (care a făcut şcoală, *Albert Marinus* fiind de aceeaşi părere cu el).

Cu această ocazie, Saintyves critică atitudinea aceasta a lui Van Gennep, atitudine ce nu-i pare justă. Greşeşte — după el — Van Gennep, atunci când socoteşte că nu trebue dată prea multă atenţie metodei istorice, care subordonează prezentului viu, elementele moarte ale trecutului, şi când susţine că ceea ce interesează folklorul e faptul viu şi direct, muzeul rămânând partea moartă a folklorului care trebue să facă biologie sociologică.

Pentru Saintyves faptul folkloric, ca orice alt fapt social, nu este numai prezent: el *e înmănunchere de trecut şi actual,* după cum este în acelaşi timp amestec de localnic şi de venit de aiurea. In concluzie, Saintyves recomandă folkloristului să utilizeze toate trei metodele (comparativă, istorică şi biologică), aşa cum realitatea socială o cere.

*

De fapt, *A. van Gennep,* susţine — ca şi *Saintyves* — întrebuinţarea aceloraşi trei metode în studiul faptelor folklorice. (v. Le Folklore, Paris, (Stock), 1924, cap. III. Méthodes, pag. 32—44), punând însă accentul pe importanţa metodei biologice. Aşa fiind, deosebirea dintre cei doi folklorişti se reduce la o deosebire de orientare. S. procedează mai bătrâneşte şi se întoarce cu mai multă simpatie spre trecutul ce-i pare că dă mai multă greutate şi mai mult aspect ştiinţific cercetărilor sale. A. van Gennep e, dimpotrivă, aplecat spre actualul viu şi în continuă curgere, care se opune documentelor istorice în care faptele sunt parcă încremenite ca nişte fosile.

Spre deosebire de Saintyves, suntem de partea lui A. van Gennep. Munca de reconstituire a seriilor istorice e muncă de bibliotecă ce se mai poate amâna, în timp ce atmosfera culturală a vremilor fuge şi ai pierdut aşa prilejul de a o prinde poate în unul din momentele cele mai interesante ale ei. Şi-apoi o cercetare amănunţită şi atentă a actualului viu te face de abia să înţelegi adevăratul rost al faptelor de cultură tradiţională care s'au menţinut: ce rol mai joacă, în vieaţa socială de azi a satelor sau a periferiilor orăşăneşti, tradiţia, alături de curentele ştiinţifice şi civilizatorii ce-o împresoară din toate părţile?

Cu tot respectul faţă de munca serioasă şi grea pe care o cere, socotim că S. duce atitudinea istorică prea departe, atunci când o strecoară chiar

în momentele de surprindere a realului, la teren. Spune el, în cap. III, că folkloristul ar jena prin prezenţa lui desfăşurarea normală a unei ceremonii săteşti, dacă ar asista la ea pentru a face observaţiile necesare studiului său. E mai bine, spune el, să strângă informatorii la el acasă, să-i facă să se simtă bine şi să le ceară apoi povestea *(istoria)* ceremoniei respective. De ce această introducere a istoriei în actual? Când avem ochi şi faptele sunt vii! Şi când vedem ce grele şi multe sunt reconstituirile? (Să nu fim înţeleşi greşit însă. Informaţiile indirecte îşi au rostul lor pentru verificarea observaţiilor directe; ele nu sunt însă decât auxiliar în cercetarea ştiinţifică). Socotim că cercetătorul trebue să-şi dea osteneala de a face ca prezenţa lui în sat să însemneze de fapt aderenţa la el, aşa încât ţăranul să-l recunoască drept unul din lumea lui, venit dintr'un alt sat mai mare şi mai depărtat şi care vrea să vadă cum se întâmplă lucrurile pe aici.

Acum este timpul ca cercetările să îmbrăţişeze actualul pe spaţii largi, pentru constituirea *Atlasurilor vieţii populare* prezente, pe care e păcat să-l pierdem, fugind de faptele ce se desfăşoară în aer şi soare, de dragul celor închise în cărţi prăfuite. Căci dacă spiritul poporului nu se poate înţelege complet fără faptele trecutului, el nu apare însă colorat şi viu decât din faptele actuale în care chiar trecutul învie uneori, mai puternic şi mai vibrant ca niciodată. Dar Saintyves nu este un duşman al actualului; el vede însă în el poate prea mult trecutul. Şi folkloristul trebue să privească actualul şi ca realitate în sine, cu valoarea ei proprie.

Ne oprim aici. Saintyves intenţiona un volum, al II-lea al Manualului de faţă. Planul se află pe penultima pagină a acestuia. Dăm titlul capitolelor: VII: Seria geografică şi metoda cartografică; VIII: Despre explicaţia în genere; IX: Explicaţia sociologică; X: Explicaţia psihologică; XI: Imitaţie şi sugestie; XII: Invenţie şi descoperire; XIII: Sinteza.

Ştefania Cristescu

R E A L I T A T E A   R O M Â N E A S C Ă

GEORGE STANCIU: *Structura economică a satului românesc*. Bucureşti, 1938.

Economia ţărănească, nu poate fi încadrată în niciunul din sistemele teoretice ale ştiinţelor economice, pentrucă le depăşeşte printr'un „conţinut de vieaţă", ea fiind chiar „un fapt de trăire în spaţiu şi în timp".

Plecând dela realitaţi, economia ţărănească este morfologic legată de natură, ca o „determinare cosmologică a activităţii omeneşti", şi în strânsă dependenţă de cadrul istoric în care s'a desvoltat.

Omul influenţează numai în mică măsură structura acestei economii, şi numai în limitele pe care i le fixează condiţiunile naturale în care se află gospodăria, celulă economică, în care nu se urmăreşte rentabilitatea, ca în întreprinderile economice din apus, ci „productibilitatea, prin exploatarea proprie a muncii".

Dela această idee iniţială, care precizează şi accentuiază caracterul de strânsă dependenţă între gospodăria ţărănească şi mediul natural în care se află, d. George Stanciu nu arată, în cele 150 pagini ale cărţii sale, structura economică a satului românesc, aşa cum ne-am fi aşteptat după titlul cărţii, ci condiţiunile naturale şi istorice în care s'a format o economie specific ţărănească.

Din cauza aceasta, peste 2/3 din conţinutul volumului, cuprinde bogate incursiuni teoretice în autori străini şi români, ca să se dovedească „determinismul cosmologic în economia ţărănească", sau cadrul natural (geografia, climă, sol, etc.), în care s'a format un specific economic ţărănesc sau „sătesc".

Un capitol întreg, dedicat „cadrului istoric", arată că... „prin lipsa unei forţe politice de susţinere, economia ţărănească a ieşit din procesul agrar al veacului trecut isbăvitoare, dar neconsolidată".

Dintre caracterele fundamentale ale economiei ţărăneşti din România, sunt specificate numai două: pulverizarea proprietăţii rurale, fapt care a făcut ca agricultura românească să fie refractară prefacerilor cerute de criza agricolă prin care a trecut economia generală a ţării şi cerealismul rudimentar, cu o producţie redusă.

Problema aceasta, este mult mai bogată în cuprins şi cere precise cercetări ştiinţifice în gospodării şi în sate.

Expunerea teoretică a d-lui Stanciu, desvăluie numai o parte din complexul social-economic al ţărănimii noastre, cu toate că aduce în discuţie multe idei care formează astăzi direcţiile de bază ale cercetărilor la sate, cum ar fi de exemplu integrarea dinamică a familiei în procesul de producţie şi consum din gospodăria ţărănească şi legătura acesteia cu vieaţa economică a satului.

Totuşi, cartea d-lui George Stanciu, dovedeşte o serioasă grijă de a pătrunde în „tainele" vieţii săteşti şi o frumoasă pregătire pentru aceasta.

Petre Stănculescu

INSTITUTUL CENTRAL DE STATISTICĂ: *Statistica agricolă a României în 1937.* — Anul I. Bucureşti, 1938. Editura Institutului Central de Statistică.

Statistica agricolă a României este prelucrată şi publicată pentru prima dată, de Institutul Central de Statistică, de sub direcţia d-lui Dr. *Sabin Manuilă*, şi înfăţişează datele pentru anul 1937. Până la data pomenită, cifrele privitoare la această ramură a economiei româneşti, se găseau publicate în „Statistica Agricolă" editată de către Serviciul de Studii din Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, care nu şi-a încetat apariţia.

Volumul scos de Institutul Central de Statistică, — în afară de forma exterioară impecabilă, ce caracterizează toate publicaţiile acestui institut,— aduce o serie de ameliorări de fond.

Citâm, în primul rând, îmbunătăţirea metodei de culegerea datelor, lucru principal pentru reuşita oricărei lucrări statistice. Trebue să subliniem aci, că datele statistice agricole, n'au fost niciodată riguros exacte. Primul şi principalul neajuns, a fost că, suprafaţa ţării, — baza de calcul a statisticei agricole, după cum spune d-l Dr. *Sabin Manuilă,* — nu este cunoscută, din lipsa măsurătorii cadastrale din Vechiul-Regat şi Basarabia.

Cifrele privitoare la suprafaţa ţării, publicate în Anuarul Statistic, diferă de cele stabilite prin statisticele agricole judeţene. Diferenţa între aceste două serii de cifre au fost trecute în statisticele precedente, în rubrica altor terenuri (clădiri, drumuri, ape, cariere, mine, terenuri neutilizabile). Institutul Central de Statistică a început pentru prima dată să identifice aceste suprafeţe. Astfel s'a putut identif.ca aproape 1.600 mii hectare, care au fost distribuite la rubricele respective, cifra pentru alte terenuri, stabilindu-se la 3.158 mii hectare, faţă de 4.753 mii hectare, câte arată publicaţia Ministerului Agriculturii şi Domeniilor Dintre cele 3.158 mii hectare, arătate de Institutul Central de Statistică, la rubrica altor terenuri, s'a identificat 2.821 mii hectare, (lacuri şi terenuri neproductive), rămânând numai 337 mii hectare terenuri neidentificate.

Această îmbunătăţire a bazei de calcul, s'a putut face prin dubla evaluare a suprafeţelor teritoriale. odată, înainte de începerea campaniei agricole, iar a doua oară, după terminarea semănăturilor de primăvară, când s'a făcut evaluarea suprafeţelor neînsămânţate pe culturi. Cele două serii de date au fost confruntate şi revizuite de birourile statistice judeţene, şi apoi recontrolate de secţiunea agricolă a Institutului. Pe de altă parte au fost evaluate suprafeţele pădurilor şi ale bălţilor. Astfel, s'a putut ajunge la suprafeţele mai exacte decât cele care au figurat în statisticele precedente.

Determinarea mai precisă a suprafeţelor aduce după sine şi cunoaşterea mai exactă a producţiunii agricole, care se află indirect prin înmulţirea suprafeţei însămânţate, cu producţia medie pe hectar. Stabilirea acestei producţii s'a făcut şi ea prin două metode: după rapoartele autorităţilor comunale, şi după rezultatele obţinute la maşinile de treierat.

(In statisticele anterioare, calculul se făcea numai după rapoartele autorităţilor comunale).

In al doilea rând, Statistica agricolă, publicată de Institutul Central, diferă de cele precedente şi prin materialul pe care îl prezintă.

Are un conţinut cu mult mai bogat, prezentat într'un fel care permite consultarea cu mare uşurinţă şi cu un amănunţit studiu introductiv, datorit d-lui *R. Cresin.* Astfel, „Statistica Agricolă" editată de Institutul Central, prezintă pentru prima oară datele retrospective dela 1921, iar unele tabele (producţia cerealelor), chiar dela 1862, ceea ce scuteşte pe cercetător să consulte o serie întreagă de publicaţii. In afară de această inovaţie, publicaţia Institutului ne oferă o serie de tablouri care nu figurau în publicaţiile precedente, dintre care citâm:

1) Valoarea producţiei agricole în anii 1927—1937, pe culturi (tab. 13 în text); 2) Valoarea producţiei agricole în 1937, pentru fiecare produs, cu arătarea preţului mijlociu pentru 100 kg

şi valorii mijlocii a producţiei pe hectar (tab. XLI); 3) Indicii cantitativi ai producţiei agricole în anii 1921—1937, (tab. 19 în text); 4) Suprafeţele cultivate cu porumb, rămase nerecoltate în 1937 pe judeţe (tab. 15 în text); 5) Populaţia ocupată în exploatarea solului, după recensământul din 1930, pe regiuni, (tab. 16 în text); 6) Suprafeţele neutilizabile în agricultură în anii 1936 şi 1937, pe judeţe, (tabela 17 în text); 7) Distribuţia suprafeţelor teritoriale din diferite ţări în 1935 (tabela 20 în text) etc.

Datorită acestor ameliorări, volumul prezentat de Institutul Central de Statistică, are o valoare ştiinţifică ridicată, dând putinţă de documentare completă asupra multor aspecte ale problemei agricole.

Este adevărat că, pentru lămurirea completă a acestei probleme ar fi necesar să se efectueze un recensământ agricol, lucrare de mare proporţii, costisitoare şi posibilă numai atunci când Institutul va avea mijloace necesare. Această lucrare ne-ar da posibilitatea să cunoaştem distribuţia agricultorilor după suprafaţa posedată, după felul pământului posedat, după inventarul agricol, etc. In afară de acestea, n'ar fi fără interes să se înfăţişeze şi alte aspecte ale problemei agricole, cum ar fi: preţuri agricole, puterea de cumpărare a agricultorilor, sarcina fiscală asupra agriculturii, etc.

Fără utilajul necesar, cu minimum de personal şi într'un timp scurt, Institutul Central de Statistică, a reuşit să prezinte maximum a ce i se putea cere în domeniul statisticii agricole.

I. Measnicov

Dr. G. ST. CIULEI: *Organizarea şi rentabilitatea gospodăriilor agricole din Dobrogea şi Basarabia. Condiţiile de vieaţă ale agricultorilor din aceste regiuni.* — Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938.

Studiul manifestărilor economice din vieaţa unui sat sau a unei regiuni, ce priveşte fenomenele de producţie, repartiţie, consum şi circulaţie ale întregului complex economic, pentru toată regiunea şi pentru toate aceste manifestări la un loc, nu poate fi valabil decât dacă este isvorît din cercetarea *unităţilor* de producţie şi consum, care sunt gospodăriile ţărăneşti.

Pentrucă totalitatea proceselor de producţie şi consum din gospodării, formează însuşi procesul general economic din întreaga regiune ce se studiază.

Gospodăria ţărănească, este o întreprindere producătoare de bunuri economice, având scopul să întreţină vieaţa familiei gospodarului. In situaţiuni prospere şi într'o bună organizare a întreprinderii, cantitatea de bunuri produse, este mai mare decât nevoile familiei; în acest caz, gospodăria are un excedent care se traduce, de obiceiu, prin creşterea averii.

In situaţiuni contrarii, se apelează la venituri anexe, la muncă lăturalnică, sau se micşorează consumul familiei printr'o alimentaţie insuficientă şi prin reducerea la maximum a cheltuielilor. Cu toate că mijlocul cel mai raţional ar fi intensificarea şi organizarea muncii proprii, cu scopul ca averea — în speţă terenul — să producă o cantitate mai mare de bunuri capabile să îndestuleze nevoile familiei.

Atunci când consumul total dintr'o gospodărie întrece propria sa producţie, inclusiv veniturile anexe şi proviziile, bugetul se încheie printr'un deficit, care înseamnează distrugerea întreprinderii prin micşorarea averii sale.

Acestea sunt problemele ce se caută a fi lămurite în studiile ce se fac asupra gospodăriilor ţărăneşti.

Cartea d-lui dr. G. Ciulei, prezentată în colecţia de rapoarte şi anchete a Institutului de Cercetări Agronomice al României, pătrunde însă mai adânc în analiza mecanismului de producţie şi consum din exploataţiile agricole ţărăneşti, înfăţişându-se ca un serios studiu ştiinţific, cu concluzii din cele mai edificatoare.

D-sa, a studiat un număr de 70 gospodării: 47 în Dobrogea, cu suprafeţe cuprinse între 5—100 ha, şi 23 gospodării în Basarabia, având suprafeţe cuprinse între 3—50 ha.

Din analiza acestor gospodării, alese ca cele mai caracteristice pentru regiunile respective, se constată, în primul rând, că valoarea capitalului învestit în agricultură este mai mic decât în celelalte regiuni ale ţării, ceea ce înseamnează o agricultură extensivă, lăsată mai mult în seama puterii naturale de producţie a pământului, decât în ceilalţi factori producători: muncă sau capital.

Acelaşi lucru îl arată şi venitul brut redus al exploataţiilor, în care partea cea mai mare o dau cerealele, cultivate mai mult pentru nevoile proprii de hrană. In Basarabia, valoarea venitului brut, se măreşte, din cauza culturilor de pomi şi viţă de vie.

Din analiza cheltuielilor și încasărilor, care arată legătura gospodăriilor cu piața și valorificarea venitului brut în bani, se constată faptul interesant că producția vegetală aduce în Dobrogea mai mult de 3/4 din încasări, pe când în Basarabia, mai puțin de jumătate, din cauză că aici intervin produsele animalelor și ale viței de vie.

Cheltuielile exploatației, constau mai mult din plata salariilor pentru munca străină. Astfel, în Dobrogea, acestea dețin 40% din totalul cheltuielilor, pentrucă... „exploatațiile din Dobrogea, având o suprafață întinsă, nu pot fi lucrate numai cu brațele membrilor familiei", pe când în Basarabia, salariile cuprind 8%, „întru cât aci avem de a face cu gospodării mai mici, în care munca familiei joacă rolul principal".

Consumul menajului și al familiei, formează încă o problemă asupra căreia d. dr. Ciulei a insistat, pentru a fi lămurită.

Principala componentă a acestui consum o formează produsele proprii, folosite pentru menaj (51%). Restul este cumpărat de pe piață: 16% din aceste cheltuieli fiind destinate pentru menaj, iar 32% pentru nevoile particulare ale familiei, (îmbrăcăminte, etc.). Făcând comparație între consumul gospodăriilor din Basarabia și consumul celor din Dobrogea, „rezultă că media din Basarabia este inferioară celei din Dobrogea, și ca atare, agricultorii basarabeni au un trai mai inferior".

La toate însă, venitul total a fost superior consumului total, că gospodăriile studiate au avut excedent, rentabilitatea întreprinderii agricole fiind asigurată.

D. dr. Ciulei, a mai publicat încă două studii similare: „Gospodăriile din Țara Bârsei", și „Importanța economică a podgoriei Odobești". Volumul despre care a fost vorba în recenzia de față și din care am arătat numai câteva concluzii, aduce o nouă și prețioasă contribuție la studiul problemei economice țărănești.

Scrisă într'un stil sobru, cu respectul adevărului științific, expunerea d-rului Ciulei ne mai arată un lucru deosebit de important: metoda de cercetare a vieții sătești, care trebue să pornească dela analiza științifică a celulei sociale și economice, gospodăria.

Petre Stănculescu

FL. ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ, AL. ROȘCA, SALVATOR CUPCEA: *Adaptarea socială.* Editura Institutului de Psihologie al Universității din Cluj. 1938.

Societatea, prin natura ei, exercită o acțiune coercitivă asupra manifestărilor indivizilor.

Aceștia, nu trebue să acționeze în așă fel, încât să dăuneze totului, ci, limitele în care se pot desfășura manifestările lor, sunt cele îngăduite de societate, în măsura în care nu dăunează binelui ei. Deși această acomodare a activității indivizilor la determinările impuse de societate nu e prea grea, totuși, numărul nemulțumiților, pare că odată cu civilizația crește, în loc de a scădea.

Se întrezăresc totuși, remedii care ar lăsa loc la speranțe pentru realizarea idealului unei societăți deplin armonice în interiorul ei. Dar, aceste remedii privesc individul, căci tind să-l calmeze oarecum. Nu transformarea societății pentru nemulțumiți, cum au cerut atâția, ci transformarea nemulțumiților în oameni care să-și poată modela aspirațiile, în raport cu posibilitățile de satisfacere a lor în societate, presupunând-o pe aceasta, cât e posibil, de lipsită de cangrene. Deci o integrare în mediu, o acomodare a individului la cerințele acestui mediu. E procesul de adaptare întâlnit și în lumea organică și care, referindu-se la integrarea individului în societate, ia numele de *adaptare socială*. Natura acestei adaptări, e psihologică.

Dnii: *Fl. Ștefănescu-Goangă, Al. Roșca* și *S. Cupcea*, se ocupă de această adaptare, pe care o privesc din punctul de vedere al specialității domniilor lor, din punct de vedere psihologic individual, întrucât, ce se cere, e supunerea oamenilor la cerințele sociale, fiindcă societatea în fond e una, și nu se poate ea mlădia, după voia fiecăruia căruia i se pare că aduce el soluția pentru ameliorarea omenirii.

Lucrarea de față, arată aspectele adaptării și factorii care ușurează sau îngreuiază acest proces: factorii individuali, (morfo-fizio- psihologici), și factorii de mediu, (cosmic și social).

Inadaptarea, care, de fapt e obiectul studiului, manifestată sub forma de sinucideri, infracțiuni și turburări mintale, a fost studiată de autori, avându-se în vedere 13.400 cazuri, (3.330 infractori, 9.636 sinucigași, 434 bolnavi mintali). Datele au fost culese dela Spitalul de boli mintale din Sibiu, dela penitenciarele noastre și din Buletinul Demografic al României. Pe lângă cifrele și rezultatele obținute astfel, și care ne interesează

aci pe noi, partea de expunere teoretică în deosebi asupra raportului dintre „constituţie şi adaptare", măreşte interesul şi valoarea studiului profesorilor dela Cluj.

In analiza procesului de adaptare, ne sunt înfăţişate formele adaptării şi inadaptării. Această inadaptare iniţial, se prezintă sub forme uşoare de particularităţi de conduită, ca disciplina, agresivitatea, inactivitatea, dar duce la formele amintite: sinucideri, infracţiuni sau boli mintale. Factorii care o influenţează: ereditatea şi mediul se împletesc, cu o oarecare predominare a eredităţii. Constituţia înţeleasă ca unitate morfo-fizio-psihologică, este cea care determină stilul de vieaţă propriu unei individualităţi. O individualitate normală, din punct de vedere morfo-fizio-psihologic, se poate adapta cerinţelor vieţii. In caz de neadaptare, manifestările individuale se explica prin deficienţe în această constituţie, şi remediul vine din vindecarea sau ameliorarea lipsurilor, fie ele fizice sau psihice.

Puterea de adaptare, de integrare psihică, variază în raport cu etatea şi cu sexul, femeile, din pricina instabilităţii lor psihice, fiind mai predispuse la fenomele de inadaptare decât bărbaţii. Influenţa mediului casnic, — delictele fiind mai numeroase în Februarie, (furturile), şi August (vagabondajul), iar sinuciderile crescând în luna Mai, — ca şi influenţa mediului social — în mediul rural, sinuciderile mai puţin frecvente ca în cel urban, — sunt arătate de autori cu cifre concludente.

Capitolul cel mai interesant, este cel al „distribuţiei sinuciderilor şi omuciderilor din România, pe provincii şi judeţe", (pag. 126—135). Tot aci e exprimat deziderатul unei psihologii a poporului român, realizabilă după domniile lor, prin examinarea şi măsurarea directă a însuşirilor psihice, ca şi prin interpretarea manifestărilor poporului, fie ele artistice, sau, cum sunt cele de faţă: sinuciderile şi omuciderile. Din datele extrase din Buletinul Demografic al României, dintre anii 1932—1936, reiese că: Transilvania, Crişana, Maramureşul şi Banatul, sunt deasupra mediei, în privinţa sinuciderilor, şi sub mediu în privinţa omuciderilor, fapte care denotă o mai accentuată depresivitate, o mai mare predispoziţie, spre conflictele interne. ,

La omucideri, numărul maxim îl atinge Oltenia. La repartizarea pe judeţe, se vede că în judeţele din Vechiul-Regat şi mai ales pe malul Dunării, proporţia de sinucideri este mică. Iar în Transilvania, judeţele: Trei-Scaune, Odorhei, Braşov, Târnava-Mare şi Timiş, dau cel mai mare număr de sinucigaşi. Autorii, caută explicaţia fenomenului acesta şi-l pun faţă în faţă cu numărul mai mare al ştiutorilor de carte din aceste judeţe, faţă de cele de pe văile: Someşului, Arieşului şi Vişeului, — unde sinuciderile sunt rare — ca şi cu prezenţa în aceste judeţe a minoritarilor unguri şi germani, fără a ni se da explicaţia acestor afirmaţii. Faţă de alte ţări europene, România, din punctul de vedere al numărului sinucigaşilor, ocupă locul al optulea.

In privinţa omuciderilor, proporţia lor e mai ridicată în Sudul Moldovei, (regiunea Siret-Prut), Oltenia şi judeţul Ciuc, unde Secuii, prin fire violenţi, sunt cei inadaptaţi. Iar corelaţia între omucideri şi ştiinţa de carte, e invers proporţionată. Pe de altă parte, se observă că acolo unde sunt mai frecvente sinuciderile, sunt mai puţin frecvente omuciderile.

După aceste date, ni se dau mijloacele prin care se pot avea indicii, cu privire la adaptabilitatea cuiva. Această diagnoză, este necesară, atât pentru binele social, cât şi pentru cel individual. Fiindcă, aşa cum am mai spus-o, societatea are nevoie de indivizi adaptaţi sie-şi integraţi psihiceşte. Şi, la rândul lor, odată integraţi aceşti indivizi, îşi găsesc rostul în vieaţă, fără lupte interioare. Măsurile practice pentru prevenirea formării de inadaptaţi, se pot lua de către clinicile psihologice, unde medicii, psihologii şi asistenţii sociali îşi dau mâna.

Din această expunere amplă şi documentată, reiese că datoria socială şi naţională, pentru toţi, e de a lupta pentru propria integrare şi de a ajuta şi pe semenii lor să facă acelaşi lucru.

Ada Dogaru

ION VLASIU: *Am plecat din sat.* Edit. Miron Neagu, Sighişoara.

Literatura, fiind o manifestare spirituală, constituie mai întâiu un *document psihologic,* cu valoare individuală sau colectivă. Dar opera literară — şi orice artă în genere — este şi un *document social.* Elementul psihologic şi cel social sunt strâns împletite în fenomenul de artă. Totdeauna însă, unul din ele prevalează. Şi socialul se impune, de pildă, când opera creşte din *faptul trăit,* fie pe plan propriu, fie pe plan impropriu. Valoarea de document social a acestor cărţi este, se înţelege, considerabilă.

Cartea d-lui V. e un document social prețios. Autenticitatea conținutului îi imprimă valoarea unui memorial trist, iar situațiile și stările succesive prin care trece eroul, deși proprii — fiind similare cu ale unei întregi categorii sociale, — fac ca anecdota cărții să capete semnificație de simbol, de temă.

Acțiunea, în linii largi, e aceasta: eroul — însuși autorul — își povestește copilăria și adolescența, plin de trudă, foame și desnădejde. Copil de șase ani, rămâne orfan în timpul războiului. Este luat de „moșu" (bunicul lui) din Lechința, satul natal, și adus în Ograda, unde, în tovărășia lui Nelu, băiatul mai mic al moșului, avea să îngrijească vitele și să muncească ogoarele acestuia. Muncă trudnică, devenită uneori de nesuportat, din cauza sgârceniei și răutății moșului! La vârsta de 12 ani, e dus la târg, la o școală de meserii, de unde fuge de două ori, de urâtul corvezii, dar mai ales chemat de dorul satului. Cu moșu însă nu era de glumit și, vrând-nevrând, Iuănel capătă o diplomă de tâmplar. Suferința mare însă abia de acum începe. Târgul i se arată dela început inospitalier. Meschinăria patronilor și condiția mizeră a lucrătorilor îl fac să se gândească la altă profesie. Iși alege preoția! Prezentarea la o școală de teologi moraliști nu e altceva decât un prilej propice pentru o binecuvântată față bisericească de a-l lipsi pe băiat de ultimul lui ban. Și fiindcă asupra casei moșului apăsa un destin crunt — trebuia să-și ispășească un păcat al tinereții, prin pierderea celor mai dragi copii și prin înrăirea celor rămași în vieață, — Iuănel părăsește Ogra, devenind lucrător „negru" în atelierele C. F. R. din Cluj, apoi tuberculos într'un sanatoriu, convalescent și, în fine, vagabond flămând în Capitală. Consecința: desnădejde adâncă, gânduri de sinucidere. Cu sufletul pierdut poposește în Ogra. Nenorocirile celor de aici îl lasă rece. Drama lui personală îl copleșește. Vieața satului era a lui, dar el nu mai era al satului; el trebuia să fie al orașului, și acesta nu vroia să-l primească. Credea că, într'o zi, apele Murășului, care-i legănase de atâtea ori sburdălnicia tinereții, îi vor înghiți vieața, durerea. Dar nici ele nu-l mai chemau!...

Soarele, câmpul, stupina moșului, Ogra toată cu tot ce avea divin și omenesc, vor produce o minune: îi vor aduce pace în suflet; satul îl împacă cu el, cu vieața! Și când Murășul l 'mbie, Iuănel se 'nfundă în adâncul apelor, într'o stare nelămurită de durere și dor de vieață. E un moment critic, al cărui sfârșit nici el nu știe cum va fi. Rațiunea e mută! Vieața singură, sufletul, luptă. Și lupta lui Iuănel cu valurile, baia lui nebunească, e lupta cu vieața și cu moartea. Murășul îl redă soarelui, pădurii, — nou, cu forțe uriașe, care-l fac să alerge în neștire. Iar o piatră albă, întâlnită în cale, avea să-i deslege enigma vieții: creația. Și Iuănel devine sculptor. De acum orașul îl primește. O expoziție îl face cunoscut și cu bani. Iuănel părăsește Ogra, cu gândul că va reveni, din când în când.

Cartea d-lui V. înfățișează în mod fericit una dintre problemele capitale ale societății noastre actuale: problema tineretului dela sate, pornit pe calea învățăturii, spre oraș. Este drama tânărului desrădăcinat din sat și neîmplântat încă în vieața citadină. Nu este vorba numai de calvarul creării unei profesii, ci de un sdruncin adânc moral, determinat de înlocuirea unei vieți sufletești ereditare, prin alta impusă de mediu. Exterminarea celei dintâi de către cea de a doua periclitează însăși vieața individului. Acestui conflict intra-individual, d-l V. i-a dat, sigur fără să preconceapă, cea mai umană rezolvare: o sudură între cele două elemente de vieață; elementul citadin nu-l exclude pe cel sătesc, ci din contră crește din seva acestuia. D-l V. nu și-a impus această temă. Cartea a crescut dintr'o suferință proprie, așa cum au prins contur și vieață omenească pietrele albe, sub mâna vrăjită a lui Iuănel, în stupina moșului din Ogra. Și cu atât mai mare este importanța ei pentru noi. Pe lângă aceasta, d-l V., ne prezintă, document viu și autentic, vieața țăranului ardelean — adânc morală, subjugată creației divine, neînțeleasă de minte, dar simțită de suflet și manifestată mitic și metaforic în superstiții, închinată muncii ogorului, pe care-l stropește cu sudoare ca să-i dea pâinea. Stilul natural și limba plină de termeni dialectali desăvârșesc impresia de firesc și real.

N. Alexe

ION NISIPEANU. *Școala Psihologică*. Vol. I București. Editura Cugetarea, 1938.

In două numere anterioare ale Sociologiei Românești, ocupându-ne de două lucrări — Stanciu Stoian: Școala Superioară Țărănească, și I. C. Petrescu: Contribuții la o pedagogie românească — constatăm cu bucurie că ne îndreptăm, cu frumoase începuturi, spre o pedagogie românească. Cartea d-lui Ion Nisipeanu, nou apărută, se si-

tuează pe altă linie, după cum vom vedea. Şi, în parte, pe bună dreptate.

Nu ştim prea mult despre felul cum e privit d-l Nisipeanu de ceilalţi pedagogi români. Dacă îl comparăm, noi însă, cu aceştia, socotim că, între toţi, d-l I. Nisipeanu, are dreptul să se socotească cel mai mulţumit. Lucrările altora, sunt învăţate la examene şi sunt adoptate de comisiile oficiale ale Statului. Rişti foarte mult dacă îţi îngădui să le ignorezi. Niciunul dintre ei însă, n'a reuşit sa exercite o influenţă binefăcătoare asupra învăţământului, într'o măsură care să le îngădue o comparare cu d-l Nisipeanu. Generaţiile mai vechi, spun că ar fi învăţat ceva dela Dimitrescu-Iaşi. Iu învăţământul primar, herbartienii, germani sau români, au facut de asemenea ceva. Generaţiile, mai noi, din învăţământul secundar, nu prea au de cine să-şi aducă aminte. Felul cum au fost organizate seminariile pedagogice nu îngăduia familiarizarea cu pedagogia teoretică. Aşa că, dacă în alte ramuri ale pedagogiei româneşti avem lucrări, unele remarcabile, în direcţia *meşteşugului didactic*, nu există nicio lucrare care să poată fi de folos profesorului secundar.

In această direcţie a *metodologiei pedagogice*, profesorul Nisipeanu a creiat, în ţara noastră, un curent de mari proporţii şi pline de excelente rezultate. Acest curent însă, a fost creiat numai în învăţământul primar, singurul de care s'a ocupat, cu predilecţie, d-l Nisipeanu. Pisălogeala rece, uscată şi diformantă, a fost criticată de mulţi. Alungarea ei din practica învăţământului, se datoreşte, acolo unde a fost cunoscut, profesorului Nisipeanu. Alţi pedagogi români, au putut fi de folos *pentru examene*, d-l Nisipeanu a folosit *în clasă*. Inzestrat cu un stil convingător, d-sa a reuşit, nu numai să alunge, *dar să şi pună în loc altceva mai bun*. Invăţământului primar, i-a dăruit minunate metodici, pentru toate obiectele de învăţământ, în care învăţătorii găsesc, pe lângă toată tematica şi istoricul problemei respective, şi excelente sugestii şi exemple de felul cum trebuesc făcute lecţiile în spiritul nou pe care îl predică. Metodicile d-sale, au pus direct la coş toate lucrările similare, dinainte sau din acelaşi timp cu ele. Regretăm foarte mult că învăţământul secundar n'are norocul unui reformator, de care se simte atât de mare nevoie.

„Şcoala Psihologică", este o reluare a unor vechi idei fundamentale ale autorului, prezentate, de data asta, mai sistematic. Cartea e alcătuită din trei părţi. In prima parte, se ocupă de *prejudecăţi psihologice în pedagogie*. Acestea ar fi: *a)* Credinţa că ceea ce e simplu şi abstract e uşor, iar ceea ce e concret şi complicat ar fi greu; *b)* Mulţi pedagogi înţeleg greşit relaţia între activitatea psihică din cercul conştientului şi cea care se desfăşoară în subconştient şi inconştient; *c)* Condamnă condamnarea, cu mult sgomot a principiului învăţământului intuitiv, ca mare şi necesar principiu, după care tot ce se predă copiilor, trebue să aibă isvorul în experienţa directă a simţurilor. Cu bogate exemple, autorul dovedeşte că mare parte din noţiunile omului cult, nu provin din intuiţii. Intuiţia neavând — din imposibilitate de fapt — rolul ce i-l atribue unii, d-l Nisipeanu pledează pentru folosirea, în unele împrejurări, a *formei narative* de expunere; *d)* In ce priveşte forma exterioară a învăţământului, se ridică în contra credinţei că o lecţie prin întrebări, este o lecţie activă. Lecţia trebue să fie, în acest caz, o *conversaţie* liberă şi naturală. Altfel, „copiii nu se deprind deloc cu expunerea curgătoare a unui şir întreg de idei, ci se deprind să vorbească numai când li se scoate răspunsul cu cleştele întrebării, şi numai atât cât a ţinut să afle întrebarea particulară. Şi astfel, şirurile de idei se transformă în frânturi de idei, căci, între ele se interpun barierele întrebărilor"... (Pag. 119). Partea a doua, se ocupă de prejudecăţi etico-sociale în pedagogie: *a)* Una dintre aceste prejudecăţi este aceea după care regimul şcolar trebue să fie aspru, ca şi vieaţa pentru care pregăteşte. Autorul o combate, susţinând că: omul trebue obişnuit să lucreze cu plăcere; şi să nu uităm că, mai întâiu, copilăria este şi un scop în sine, nu numai o fază de pregătire pentru viitor; *b)* O altă prejudecare este credinţa că şcoala trebue să se ocupe numai de exerciţiul formal al inteligenţei. Aceasta ar fi prea puţin, demonstreză d-l Nisipeanu, şi, ceea ce e mai trist, şcoala de azi nici atât nu face; *c)* Ocupându-se de idealul general al educaţiei, demonstrează întâi că fericirea unei societăţi este asigurată de „căutarea, cultivarea şi transmiterea valorilor spirituale". Idealul educaţiei nu poate urmări altceva deci; *d)* In capitolul următor, d-l Nisipeanu recunoaşte rolul determinant al factorului social în procesul educaţiei. Nu ne împăcăm însă cu restul susţinerilor acestui capitol, cum vom arăta mai jos. In partea a treia, câteva chestiuni de organizare: 1) Şcoala psihologică nu admite ca orientarea profesională să se facă la vârsta de 10—11 ani, cum se face azi. Autorul preconizează *o şcoală unică până la 14 ani*, după terminarea că-

reia, abia, să se facă trecerea în şcoli de specializare. 2) Dovedeşte cu exemple din vieaţa didactică temeinicia reducerii numărului elevilor dintr'o clasă, simplificării orariului şi programei, etc. Ultimele două probleme: Invăţătorul şi profesorul în şcoala psihologică; Şcoala şi Străjeria.

Am redat, în rezumat, întregul cuprins al lucrării, de care ne ocupăm. După cum se poate vedea, problemele tratate, sunt diferite. Referitor la cele din partea întâia, ne este mult mai uşor să ne pronunţăm asupra lor. D-l Nisipeanu, este un vechiu metodist, şeful celui mai mare curent pedagogic din ţara noastră. Nici până azi, şi, desigur nici în anii care vor urma, nu va apare un egal al d-sale. Şi nici vreun adversar de luat în seamă. Imi amintesc să fi ascultat undeva obiecţiile „de ordin ştiinţific", în contra unora dintre cele susţinute de d-l Nisipeanu. In faţa acestora, d-sa poate prezenta *verificarea prin rezultatele date*. Caracterul acestei reviste, nu ne îngădue să dăm mai mult aici.

Dacă suntem fără rezerve în faţa şefului de mişcare *metodologică* în ţara noastră, nu rămânem la fel şi în faţa încercărilor, chiar dacă sunt pedagogice, din partea a doua a lucrării de faţă. Dacă d-l Nisipeanu este un maestru fără egal, pentru multă vreme — o repetăm — în ce priveşte *meşteşugul* didactic, nu putem afirma acelaşi lucru, când d-sa trece să se ocupe cu probleme de orientare generală a pedagogiei, de pildă. Idealul general al educaţiei este, poate bun, aşa cum îl găsim formulat mai sus. Credem însă că sforţarea unui pedagog, nu trebue să urmărească *formularea* idealului, ci, trebue să se îndrepte spre *conţinutul lui*. Un ideal *general*, găsim în orice carte de pedagogie. Dar cum ne folosim *noi* de acest ideal exprimat numai *formal?* In scurta noastră vieaţă de Stat de pildă, e oare greu să demonstrăm că nu găsim un acord asupra aceea ce se înţelege prin „căutarea, cultivarea şi transmiterea valorilor spirituale"? *Care* valori sunt de urmărit de către noi? Să se observe că chiar dacă zici valori *româneşti* şi încă n'ai spus mare lucru. Iacă de ce credem că rămânerea în domeniul preocupărilor despre *idealul general*, constitue un fel întârziat de a face pedagogie. Faza aceasta a fost de mult depăşită. Ceea ce ne trebue azi, este să ştim cum ne poate folosi idealul, cum îl putem face eficace şi ce conţinut să-i dăm. Ne aşteaptă o muncă a cărei greutate este răsplătită de strălucitele rezultate, care ar decurge din ea. Pedagogii români, au ocazia să-şi facă o datorie de onoare faţă de realitatea procesului educaţiei româneşti. Altfel, de nu se vor grăbi, vor fi luaţi peste picior. E aproape gata să se întâmple acest trist fapt.

O altă obiecţie pe care o notăm: întregul capitol intitulat: „Şcoala psihologică e singură şi Şcoală sociologică", ar fi de discutat. Concluzia că „există o perfectă acoperire între psihologia individuală şi cea colectivă", poate face cititorilor o idee despre felul cum rezolvă autorul problema societăţii, în raport cu procesul educaţiei. Naivitatea e aproape surprinzătoare. Ne sare în ochi chiar din precuvântare. Ar însemna să ne întoarcem la lucrarea d-lui I. C. Petrescu, unde am întâlnit bine analizat procesul educaţiei *în vieaţa socială*, dacă ar fi să insistăm mai mult. D-l Nisipeanu nu are aceeaşi îndemânare, odată ieşit din domeniul pedagogiei practice. Naivitatea, lipsa de orizont şi superficialitatea faţă de chestiunile sociale, caracterizează toate celelalte pagini. Fără să fim bănuiţi de rea credinţă, stângăcia din capitolele asupra cărora ne-am exprimat îndoiala, ne aminteşte aceeaşi stângăcie, pe care d-l Nisipeanu a manifestat-o în unele împrejurări, în care, ca preşedinte al Asociaţiei Profesorilor Secundari, s'a crezut dator să ia anumite atitudini. Ca şi în *discuţiile teoretice*, şi în *vieaţa practică*, ori de câte ori se întâlneşte cu probleme sociale, d-l Nisipeanu e stângaciu.

Dumitru Dogaru

LAKATOS ISTVÁN: *A román zene fejlődéstörténete.* (Istoria evoluţiei muzicii româneşti), Cluj, 1938.

Broşura aceasta de 28 pagini este de două ori binevenită: scrisă cu vădită „bună voire", apare într'o vreme când încă nu s'au potolit de tot nenorocite polemici muzicologice româno-maghiare.

Autorul ei vrea să pue la îndemâna cititorilor de limbă ungară, câteva cunoştinţe de temelie asupra muzicii româneşti de azi, de ieri şi de alaltăieri, scoase din lucrările româneşti cele mai cunoscute.

Urmărind numai o „vulgarizare" cât mai largă, d-l Lakatos, se mărgineşte la o povestire vie a faptelor şi la orânduirea lor în trei epoci, desluşite de d-sa: antichitate, ev mediu şi timpuri moderne. Stărue cu deosebire asupra cântecului popular şi asupra compozitorilor noştri. Se opreşte îndelung asupra mişcării pornite de Soc. Compozitorilor Români, înşirând toate tipăriturile şi dând chiar toate

programele ei, desigur, după programul jubiliar din 1930, de unde sunt de altfel luate şi 4 din cele 5 ilustraţii. In treacăt, cititorul culege şi o seamă de amănunte bibliografice.

Printre rânduri se ghiceşte că, dincolo de rostul practic al lucrării sale, autorul s'a gândit şi la o ţintă mai îndepărtată: nevoia înţelegerii prin cunoaştere. Broşura lui este deci, totodată, o scriere folositoare şi o faptă bună. Ne-am bucura, de i s'ar da curând o pereche românească: câteva zeci de pagini despre muzica ungurească, văzută în întregul ei, aşa cum a văzut-o d-l Lakatos pe a noastră.

O mustrare i s'ar putea totuşi face scriitorului ungur: anume că nu arată nicăeri izvoarele sale, deşi le împrumută, aproape întocmai, cuprinsul mai tot al broşurii sale

Const. Brăiloiu

CONST. BRAILOIU: *Bocete din Oaş.* (Extras din Grai şi Suflet, VII, revista „Institutului de filologie şi folclor"). 1938, Bucureşti.

In folclorul muzical, până mai acum câţiva ani, era obiceiul să se lucreze fără nicio dată ce putea servi de control, ori îndreptar, celui ce ar fi vrut să calce pe urmele culegătorului, iar melodiile erau prezentate într'o notaţie sumară, schematică, în care variaţiile melodice nu contau; aceasta din falsa credinţă a culegătorilor: că, cel ce cântă schimbă mereu, fără rost, cântecul, după bunul lui plac.

Prof. Brăiloiu ne-a dat însă un alt sistem de transcriere a cântecelor populare, sistem ce începe a fi adoptat de cei ce au asemenea preocupări.

Incă din 1932, când a publicat în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", anul X, N-rele 1—4, studiul: „Despre bocetul din Drăguş", a rupt cu felul de transcriere obişnuit, şi ne-a dat transcrierea melodiei pe un portativ, sub care se scriu cuvintele repetate cu melodie. Dacă melodia variază, sunt scrise doar sunetele ce se deosebesc de felul cum a cântat întâi. Acest sistem permite cititorului să observe fără greutate toate schimbările ce intervin în cursul unui cântec, repetat de acelaşi informator într'o fonogramă. Tot în această lucrare găsim o mulţime de informaţii preţioase, în legătură cu bocetul, fotografiile şi biografiile informatorilor, precum şi o serie de fotografii luate cu ocazia unei înmormântări.

Bocetele din Oaş continuă această primă publicaţie. Interesant, că prof. Brăiloiu limitează subiectul, fie la un sat (Drăguş), fie la o plasă (Ţara Oaşului), ce se prezintă unitar, din toate punctele de vedere. Şi, cu toată stricta limitare, nu generalizează, ci redă totul analitic. Fuga de generalizare, din lucrările prof. Brăiloiu, ar trebui să fie ca o mustrare continuă, pentru pripiţii ce alătură două date să tragă „concluzii".

Studierea unui gen de muzică dintr'un singur sat, o vale ori un mic ţinut, impune o aprofundată analiză, ce duce la adevărata cunoaştere. Aceasta ne-a lipsit în trecut, când fiecare credea că poate vorbi cu uşurinţă despre cântecul popular în genere, şi că poate soluţiona probleme de folclor muzical în două, trei pagini.

Iată de ce, orice publicaţie ieşită din pana prof. Brăiloiu, constitue un eveniment pentru cei cu dragoste adevărată pentru cântecul popular.

Cum e orânduit materialul în „Bocete din Oaş", e arătat în scurtul studiu introductiv, în care sunt expuse în stilul clar, ce-i caracterizează scrisul, rând pe rând, datele ce l-au condus la clasificarea textelor literare: „după gradul de realitate", adică texte cântate la mort, la mormânt, ori reconstituiri, ca la: tată, frate, etc.

E cel dintâi ce a afirmat în folclor că bocetul nu e cum se credea, o formă improvizatorie, dela început până la sfârşit, ci e ţesut „dintr'o seamă de motive poetice tradiţionale, cunoscute tuturor".

O problemă ce se pune în chip deosebit pentru Ţara Oaşului, e aceea a anacruzelor. Precizarea din acest studiu dovedeşte încă odată cât e de necesară înregistrarea cu fonograful şi transcrierea fidelă.

Textele poetice, sunt notate fonetic, cele cântate, deosebindu-se de cele dictate, prin anacruze, completări muzicale şi repetiţii de versuri.

La fiecare vers, e arătat satul şi informatorul dela care a fost cules, împreună cu tot ce a spus în legătură cu textul.

Amintesc bocetul Mariei Mihoc, din Certeza, aproape în întregime improvizat, de o frumuseţe şi expresivitate ce impresionează pe oricine. Povestea sinceră, a fetei rămasă fără mamă şi aruncată în drum, de tată, pentru a face pe plac vitregei, nu poate fi cu uşurinţă uitată.

Teme ca: întâlnirea cu cei morţi de mai 'nainte, plecarea din casa plină cu oameni, iertările mortului, cui lasă ceva, chemarea după el a celui ce boceşte pentru a scăpa de necazuri, bucuria cimitirului, moartea asemănată cu nunta la tineri, drumurile mortului, cântatul cucului etc., sunt

frecvente şi de fiecare dată, când sunt dictate de alt informator, au alt farmec şi par — prin schimbări de amănunt — că sunt create numai pentru mortul la care le cântă acel informator.

Mulţimea diminutivelor întrebuinţate de Oşeni dau o gingăşie versurilor. Intâlneşti des forme ca: mumucuţă, mămucă, mămuliuţă, măiculiuţă; bunuliuţu, bunuţu; multuţ; căsucă, acăsucă; lumucă, lumuţă; singurucă, etc., limbajul nefiind încorsetat în expresii rigide, ci foarte bogat.

La sfârşit, studiul cuprinde un glosar cu particularităţile dialectate şi explicarea lor; foarte folositor celor străini de dialectul regiunii şi chiar pentru filologi şi fonetişti.

Textelor literare le urmează cele muzicale, scrise după metoda întrebuinţată în Bocetul dela Drăguş, de care am vorbit. Prof. Brăiloiu, fuge de metoda generalizată a folcloristului B. Bartok, ce foloseşte finala sol, pentru toate cântecele, uşurând astfel studiul modurilor. Transcrierile sunt făcute aici în tonul în care au fost cântate, şi aceasta e de mare importanţă, ţinându-se astfel seama de anumite reguli estetice, respectate cu stricteţe de ţărani, (de ex.: nu pot boci pe ton înalt).

Melodiile de bocet au fost grupate în două tipuri, după caracteristicele melodice, sunetul de cadenţă al rândului întâi melodic, apoi, după întinderea melodiei, (ambitus), şi în sfârşit după ritm.

Cele 17 transcrieri minuţioase, cu toate respiraţiile, fixarea la metronom a coroanelor, notarea melismelor etc., constituesc miezul publicaţiei, celalt material fiind auxiliar.

Convorbirile cu diferiţi informatori asupra ritualului înmormântării, începând cu semnele ce prevestesc moartea, sunt stenografiate de d-l *H. H. Stahl*, după chestionarul alcătuit în colaborare; sfârşitul chestionarului fiind aplicat la partea muzicală.

Informatorii sunt prezentaţi la urmă, având fiecare fişă cu date, necesare cunoaşterii, răspândirii şi circulaţiei cântecului. Fotografiile nu ne prezintă numai ţărani în costum de sărbătoare, ci prinşi în portul de toate zilele, aşa cum se cuvine să fie într'o lucrare sinceră şi obiectiv alcătuită.

Bocetele din Oaş se adaugă ca a doua piatră de unghiu, la temelia uriaşei clădiri a corpusului ce va cuprinde toate bocetele şi cântecele rituale de mort din cuprinsul ţării, lucrare pe care suntem îndreptăţiţi să o aşteptăm dela prof. Brăiloiu, singurul ce, în pasiunea pentru cântecul popular, nu s'a pierdut în fraze, ci a stăruit să-l prezinte după cea mai perfectă metodă de cercetare.

I. Cocişiu

BÉLA BARTÓK: *Melodien der rumänischen Colinde (Weihnachtslieder)* (Melodiile colindelor româneşti), Wien, Universal Edition, 1935.

Au trecut peste trei ani de când a apărut această a treia, din marile lucrări ale lui Béla Bartók despre muzica populară a românilor ardeleni. De atunci, nici în ziarele, nici în revistele dela noi, nu s'a şoptit despre ea un cuvânt. Prilejul sărbătoresc de acum e binevenit ca să rupem o lungă şi nedreaptă tăcere.

Asemenea *Cântecelor din Bihor* şi *Muzicii populare a românilor din Maramureş*, scrierea de faţă poate fi numită o monografie, nu însă a unui ţinut dialectal, ca înaintaşele ei, ci a unui gen: cântecul ţărănesc ritual al sărbătorilor de iarnă.

Povestea şi înfăţişarea cărţii sunt amândouă dovezi grăitoare ale greutăţilor de care se loveşte munca ştiinţifică, chiar a unui învăţat vestit ca Bartók.

Cât priveşte înfăţişarea, întregul „Notenteil", (110 din 15 pagini), şi multe tabele şi exemple din introducere, au fost tipărite, spre micşorarea cheltuielilor, în fac-simile, după manuscrisul autorului; iar toate textele poetice lipsesc.

Cât priveşte povestea lor, *Melodiile colindelor* erau scrise încă din 1924: Ministerul Artelor a cumpărat atunci o copie, dăruită mai târziu Academiei Române, încredinţată apoi de aceasta Direcţiei Educaţiei Poporului, înapoiată iar Academiei, în sfârşit, dată în seama Societăţii Compozitorilor Români, care plănuia, după dorinţa lui Bartók, scoaterea unei îndoite ediţii engleze şi române, în legătură cu Oxford-Press. Din pricina relei traduceri engleze a textelor, autorul a părăsit, în cele din urmă, şi calea aceasta, mulţumindu-se să dea la lumină numai melodiile, caligrafiate cu o grijă de şcolar cuminte, împreună cu întinsul studiu muzicologic care le însoţea.

Intreg materialul Bartók l-a cules în anii 1910—1917.

Cu neasemuita lui bună credinţă, el ne spune că a socotit nimerit să mai publice odată aci toate cele 19 colinde din *Cântece din Bihor*, într'o tran-

scriere revăzută după fonograme şi „entsprechender", adică mai bună. Impreună cu acestea, cu 30 variante „mai puţin însemnate", amintite în note, şi cu cele 27 colinde din *Volksmusik der Rumänen von Maramureş*, cuprinse în toate analizele, sunt adunate laolaltă aci, peste tot, 512 texte muzicale. Cu drept cuvânt, numeşte autorul acest mănunchiu, „zur Zeit die grösste Ausgabe von Melodien dieser Gattung".

Colindele au fost strânse în 33 sate din 10 judeţe, şi anume: Alba (3 sate), Arad (8 sate), Bihor (23 sate), Cluj (2 sate), Hunedoara (7 sate), Mureş (15 sate), Satu-Mare (5 sate), Someş (3 sate), Timiş şi Torontal (11 sate), Turda (7 sate). Lipsesc din: Ardealul de miazăzi, Sibiul, Făgăraşul, Braşovul; din cel de mijloc şi de miazănoapte, Târnavele amândouă, Secuimea, Năsăudul, Sălajul. (Cercetările făcute de atunci în Târnave şi Făgăraş se pare că schimbă într'o bună măsură priveliştea muzicală).

Bartók ne lămureşte dece n'a crezut cu putinţă să despartă colindele de cântecele de stea, dându-ne totodată câteva amănunte asupra acestor două categorii rituale şi o nouă definiţie a lor: între unele şi altele n'ar fi un hotar prea tăios, nici în privinţa melodiilor, nici în privinţa textelor, ba de multe ori se cântă texte de stea neîndoielnice, („eindeutig"), pe melodii neîndoielnice de colindă, sau texte de colindă pe melodii de stea Colindele sunt mai vechi şi par să fi fost altădată singurele cântări ale ceremoniei Crăciunului; neasemuit mai ţărăneşti decât cele de stea, au în vieaţa satului românesc o menire asemănătoare cu a cântecelor numite „kolatka" sau „koleda" la slavi, „regös" la unguri; însoţite uneori de anume rituri, (ca ţurca etc.), le cântă mai ales flăcăii, (sau chiar bărbaţii) şi fetele mari. Cântecele de stea au obârşie mai nouă, semi-cultă, sunt puternic înrâurite de muzica şi poezia europeană apuseană şi se aseamănă cu cântările de „Betleem" ale Europei centrale şi apusene; le cântă mai ales copiii.

Clasarea melodiilor, după sistemul descris mai departe de Bartók, a dus totuşi la o despărţire automată a melodiilor de colindă de melodiile de stea.

Preţul întregului material înfăţişat de Bartók stă tot pe atât în noutatea lui, pe cât stă în măestria prelucrării, vădită în toate amănuntele, chiar atunci când s'ar părea că migala merge prea departe, sau când unele amănunte s'ar putea vedea altfel decât aşa cum le vede autorul.

Cercetarea muzicologică din fruntea cărţii („Einführung") este poate partea ei cea mai însemnată.

Ea începe cu o analiză a versului popular românesc cântat, care cuprinde tot ce s'a pus mai de seamă despre metrica populară, şi te prinde mirarea că a putu-o scrie un străin. Deşi am tradus mai de mult descoperirile lui Bartók pe acest tărâm [1], cred totuşi de folos să amintesc pe scurt legile de temelie ale versificaţiei noastre ţărăneşti, aşa cum le-a desluşit el, de astă dată dintr'un material mai felurit ca odinioară.

Bartók arată mai întâi că strofa nu se întâlneşte decât în unele texte semi-culte. Versurile isometrice ale poeziei ţărăneşti sunt alcătuite cele mai multe din 4, cele mai puţine din 3 trohei, înţelegându-se prin troheu un grup metric în care intră o silabă accentuată urmată de una neaccentuată, nu o silabă lungă urmată de una scurtă. In toate perechile de silabe ale versului, afară de cea din urmă, silabele metric accentuate pot fi silabe neaccentuate ale vorbirii; cu alte cuvinte: accentul metric nimiceşte aci accentul din vorbire. Numai în „troheul" cel din urmă, trebue negreşit ca silaba „versbetont" să fie şi o silabă „sprachlich betont", iar silaba „versunbetont", o silabă „sprachlich unbetont"; cu alte cuvinte: accentul metric şi cel din vorbire aici se acoperă. Legea aceasta cunoaşte totuşi o abatere: articolul şi formele lui de declinare pot fi accentuate şi în „troheul" final, deşi în vorbire poartă numai un accent secundar („Nebenton").

In cuprinsul versului, Bartók deosebeşte, ca şi Weigand, accente mai puternice şi mai slabe (deosebire de care, cât mă priveşte, m'am îndoit întotdeauna); de unde putinţa următoarelor accentuări:

la 8 silabe: ″— — | ′— — ″— — | ′— —
la 6 silabe, ori: ″— — | ′— — ″— —
ori: ″— — | ″— — ′— —

Cea din urmă silabă neaccentuată a versurilor poate lipsi. In cântare, ţăranii întregesc atunci versul printr'o silabă auxiliară, iar chipul de întregire („Silbenergänzung") este într'o bună măsură caracteristic pentru anume ţinuturi. In colindele de faţă:

1. când hepta- sau pentasilabul sfârşeşte cu si-

[1] *Béla Bártók:* Scrieri mărunte despre muzica populară românească. Bucureşti, 1937.

labă închisă, se întregeşte pretutindeni cu *u*, (uneori *ui*);

2. când sfârşeşte cu diftongul: vocală+*u*, semivocala *u*, se preface pretutindeni în vocală plină;

3. când sfârşeşte cu diftongul: vocală+*i*, ori se adaugă vocala *u*, ori semivocala *i* se preface în vocală plină (în Mureş şi în Câmpie de cele mai multe ori, în Bihor, Turda şi Alba, câte odată);

4. când sfârşeşte cu silabă deschisă, se întregeşte cu *re* (în Hunedoara, rareori, *ră*) în Bihor, când cu *re*, când cu *le*.

In loc de *u*, se aude uneori: *î*, *îi*, *ă*, foarte rar *i*. Intregirea cu *mă* nu se întâlneşte în colinde nicăeri, nici chiar acolo unde este obişnuită în cântecele propriu zise, ca în Bihor. Când versul se împarte în hemistihuri rimate, întregirea se poate face şi după silaba 3. Intregirea lipseşte câteodată, mai ales la sfârşit de melodie, şi aproape mereu în cântările semi-culte. Maramureşul „şi poate şi ţinuturile învecinate", întregesc mai puţin. Se poate chiar întâmpla ca un vers de 6 sau 8 silabe să *piardă* în cântare silaba finală.

Puţine versuri populare încep cu o anacruză. In cântare, ori se înlătură atunci anacruza („'ntreabă", în loc de „întreabă" etc.), ori vocala din anacruză se topeşte într'un diftong cu silaba de întregire a versului dinainte, ori anacruza se întrebuinţează (amănunt ciudat) drept silabă de întregire a acelui vers. Numai arareori silaba-anacruză se cântă pe un sunet-anacruză anume (ceea ce dovedeşte că poporul o simte străină de vers).

Bartók înseamnă şi unele însuşiri metrice ale refrenurilor: pe lângă „trohei", aflăm aici şi alte picioare metrice (de pildă, dactilul); numărul silabelor: 2—27; întregirea poate lipsi; când refrenul sfârşeşte cu silabă neaccentuată deschisă, aceasta cade de multe ori.

Pe anacruzele muzicale, atât de caracteristice, ale cântării ţărăneşti, se rostesc silabele: *ai*, *ăi* *hăi*, *ă*, *i*, *că*, *da*, *şi*, sau consoane surde ca: *m* sau *n*.

Clasarea melodiilor se întemeiază, în bună parte pe metrica versurilor. Bartók a părăsit, după cum ne spune, „atât sistemul din *Volkmusik der Rumänen von Maramureş*, cât şi cele două sisteme descrise în *Das ungarische Volkslied*", fiindcă, „se pare că fiecare material cu însuşiri deosebite cere un sistem de clasare deosebit şi ticluit anume".

De astădată, Bartók împarte întâi colindele în două clase mari („Hauptklassen"): cele cu versuri de 6 şi cele de cu versuri de 8 silabe (în privinţa refrenurilor, împărţirea aceasta se loveşte de anume piedici, mărturisite fără înconjur). Clasele se împart apoi în „subclase", după numărul rândurilor melodice din melodii, (perechile de versuri melodic legate două câte două fiind socotite ca un singur vers: 6+6). Pasul următor e neaşteptat: clasarea mai departe o hotărăşte ritmul S'ar putea aduce multe argumente împotriva acestui fel de a vedea; Bartók însuşi arată că el se bizue pe o ipoteză, anume înlocuirea unui vechiu ritm *giusto*, printr'un *rubato-parlando* mai nou de unde nevoia aflării ritmului primitiv („ursprünglich") după „analogii", care lasă câteodată loc tălmăcirii subiective. Şi totuşi, se pare că Bartók are dreptate, de vreme ce a fost cu putinţă adunarea la un loc a mai tuturor variantelor ale mai tuturor tipurilor. De aici încolo, clasarea este cea mai de mult cunoscută nouă: după sunetele de cadenţă ale rândurilor melodice (melodiile fiind toate transpuse aşa fel ca să sfârşească cu finala *sol*), iar la urmă, după ambitus.

Cu obişnuita lui lipsă de cruţare faţă de sine, Bartók spune deschis că, nici sistemul acesta de clasare, oricât de migălos, nici vreun altul, nu îngădue o apropiere mecanică a variantelor, (ţelul de căpetenie); o ajută însă într'atât, încât melodiile cele mai multe de cântec de stea au fost, cum spuneam, despărţite de colinde.

Spre mirarea noastră, scările — sistematizate într'o tabelă la pag. XVIII — n'au fost deloc luate în seamă la clasare, şi, după câte se pare, iarăşi cu drept cuvânt pentru toate ţinuturile, afară totuşi de Bihor, unde aşi crede că scara este semnul cel mai izbitor al unei categorii întregi de colinde. Se ridică astfel întrebarea, dacă nu cumva chiar un material mărginit, ca acesta, n'ar trebui împărţit şi el în mai multe grupuri, clasate fiecare după „însuşirile deosebite" de care a fost vorba.

Din analiza melodiilor pe care se întemeiază clasarea arătată, se limpezesc unele învăţăminte asupra muzicii colindelor ardeleneşti: 1) stilul lor nu este unitar, ci foarte felurit; 2) structura cea mai răspândită este cea din 3 rânduri melodice, cu cadenţa principală după rândul 2; 3) ritm *tempo giusto*. In structura ABA, refrenul stă obişnuit drept B; în structura ABBv şi ABC, drept Bv sau C; în structura ABAB şi ABAC, drept B (de două ori) sau drept B şi C. In Alba şi Hunedoara, colindele se cântă antifonic. Intrarea unuia din coruri, se face în Alba, înainte ca celălalt să fi sfârşit melodia, încât, timp de o clipă,

cântarea pare polifonă. Pe alocurea, Bartók a aflat, cel dintâiu, melodii cu ritmul îndeobşte numit „bulgăresc", din pricina marei lui răspândiri în muzica populară a bulgarilor. Deşi cunoscut şi din muzica turcă şi din cea românească de dincoace de munţi (Geamparale, Ca la Breaza, Brâu pe şapte şi pe şase etc.), ba chiar din cea de joc a Ardealului de miazăzi, totuşi, descoperirea lui în locuri depărtate ca Bihorul, înseamnă pentru folklorul muzical o cucerire de preţ.

După părerea lui Bartók, Hunedoara şi Alba, deoparte, Bihorul de alta, au un stil melodic de colindă deosebit, atât prin structură, cât şi prin ritm şi scară. Şi acolo, şi, mai cu seamă, aici, se simte înrâurirea muzicii lumeşti a locului, vădită, în Bihor, într'o familie întreagă de colinde. Bartók spune că tipul de colindă din Hunedoara şi Alba nu se aseamănă cu nicio altă muzică populară cunoscută lui.

Cât priveşte legătura dintre melodiile colindelor ardeleneşti şi muzica altor popoare, Bartók crede că unele scări „cu semi-cadenţă finală" ar da de bănuit o înrâurire a muzicii ţărăneşti sud-slave, fiindcă asemenea scări se întâlnesc foarte des acolo. (Ar rămâne însă de văzut, dacă finalele acelor scări pot fi înţelese numai ca semi-cadenţe şi dacă ajunge aflarea unuia şi aceluiaşi fapt în mai multe locuri, dovedeşte negreşit înrâurire) De altă parte, scările asemănătoare cu majorul şi minorul modern sunt semnele însuşirii de către popor, a unora din elementele muzicii apusene moderne; de altfel, le întâlnim, cum se putea bănui, mai ales în cântece de stea. Câteodată, analiza descoperă înlănţuiri neaşteptate: trei colinde par ivite din melodii, desigur străvechi, ale bisericii catolice.

Bartók arată pe larg că, în ciuda multor asemănări înşelătoare, colindele româneşti — afară de una singură, ciuntită, din Maramureş, — nu au niciun fel de înrudire cu muzica populară ungurească, din care nu este împrumutată nici scara pentatonică a unora.

Bartók, ne mai dă o seamă de lămuriri de amănunt, asupra legăturii dintre text şi melodie. Pe scurt: 1) In cântecele semi-culte, melodia este nedespărţită de textul ei; 2) şi în colindele curat ţărăneşti, se întâmplă ca o melodie să apară însoţită întotdeauna de acelaşi text; 3) refrenurile cu aceeaşi metrică, se cântă uneori unul în locul altuia; 4) refrenurile sunt mai adeseori legate de aceeaşi melodie, mai arareori de acelaşi text, aceasta, mai cu seamă la colindele menite unor anume case, (cu flăcău, cu fată mare etc.); 5) unele refrene nu se cântă decât la texte hexasilabice.

Din cele de mai sus, înţelegem de ce s'a văzut Bartók silit să încerce o îndoită clasare a colindelor: a melodiilor de o parte, a textelor de alta. Că tipărirea textelor a trebuit amânată pe alte timpuri („spätere Zeiten") nu poate fi îndeajuns deplâns. Din bogatul „Textteil", care lipseşte, am fi avut multe de învăţat. In el am fi aflat şi câteva podoabe nebănuite ale poeziei noastre populare, ca acea baladă stranie din Mureş (poate o colindă pentru familie cu fii vânători?) pe care Bartók a scris compoziţia lui pentru cor, solişti şi orchestră, numită *Cantata profana:*

Cel uncheş bătrîn
El că şi-o davut
Nouă fiuşori.
El nu i-o 'nvăţat
Nici văcăraşi,
Făr' el i-o 'nvăţat
Munţii la vânat,
Punte şi-au d-aflat
Urmă de cerb mare.
Atât au urmărit,
Pân' s-au rătăcit
Şi s-au nefinat
Nouă cerbi de munte.
Drag tăicuţu lor
Nu şi-au mai răbdat
Şi el s-o luat
Puşcă şi-au 'nţăglat
Şi-n munţi au vânat,
Punte şi-au d-aflat,
Nouă cerbi de munte.
'ntr-un genunche-o stat,
Tras-au să-i săgete.
Cerbul cel mai mare
Din grai şi-o strigat:
„Drag tăicuţul nostru,
Nu ne săgeta,
Că noi te-om lua
În ceşti coarne razi
Şi noi te-om ţipa
Tot din munte 'n munte
Şi din plai în plai
Şi din piatră 'n piatră,
Tot tiră te-i face".
Tăicuşoru lor
Din grai şi-o strigat:
„Dragi fiuţii mei,
Haidaţi voi acasă
La măicuţa voastră.
Cu dor vă aşteaptă,
Cu măsuţa 'ntinsă,
Cu făclii aprinse,
Cu pahare pline".
Cerbul cel mai mare
Din grai şi-o grăit:
„Drag tăicuţul nostru,
Du-te tu acasă
La măicuţa noastră,
Că coarnele noastre
Nu intră pe uşă,
Făr' numai prin munte;
Picioarele noastre
Nu calcă 'n cenuşă,
Făr' numai prin frunză;
Buzuţile noastre
Nu-şi beau din păhare,
Căci beau din izvoare".

Const. Brăiloiu

IAN. S. MOLLOFF and A. POPSTOYANOFF: *Caracteristic farm groups in Bulgaria. Organisation and income.* (Categorii caracteristice de gospodării din Bulgaria. Organizare şi venituri). Sofia, 1938.

CHRISTINA MOCHEVA: *The bulgarian village agricultural household during 1935/936. Budget, home-condition, amount and use of labor.* (Menajul gospodăriilor ţărăneşti bulgare în anul 1935/936. Bugetul, condiţiile de trai, cantitatea de muncă şi întrebuinţarea ei). Sofia, 1938.

JAN. S. MOLLOFF and AT. IV. USUNOFF: *Types of Farming in the Plovdiv Country,* (Tipuri de economie ţărănească în ţinutul Plovdiv-Filipopol). Sofia, 1932.

IAN. S. MOLLOFF and CLAYTON E. WHIPPLE: *Types of Farming in Lowetch Country,* (Tipuri de economie ţărănească în ţinutul Loveci). Sofia, 1935.

IANAKI S. MOLLOFF: *Aims of agricultural production. What new aims be giwen to bulgarian agricultural production?* (Idei directoare pentru producţia agricolă. Ce directive noi trebuesc imprimate producţiei agricole bulgare?). Sofia, 1930.

Cărţile acestea, îngăduesc conturarea activităţii unuia din cele două cartiere generale ale cercetării vieţii rurale bulgare: a *Şcoalei Profesorului Molloff.* (Celălalt este ramura sofiotă a şcolii antropogeografice a răposatului profesor dela Belgrad *Cvijici).* Documentarea bogată asupra condiţiilor economice şi sociale ale ţărănimii bulgare, pe care o cuprind, le face deosebit de preţioase.

Toate cinci volumele acestea, fac parte din seria publicaţiilor *Institutului de cercetare a economiei agricole dela Sofia,* (alăturat Facultăţii de Agronomie şi Silvicultură), pe care-l conduce prof. Molloff. Sunt scrise bulgăreşte, dar înţelegerea lor este uşurată străinului, prin rezumate englezeşti.

Şcoala prof. Molloff lămureşte vieaţa economică a satelor, cercetând: *Alcătuirea şi rentabilitatea gospodăriilor ţărăneşti bulgare* (1); *Structura economică a deosebitelor ţinuturi ale Bulgariei* (2); Consecinţele practice ale acestor cercetări sunt trase în *Scrieri de îndrumare* (3), ce arată remediile neajunsurilor constatate şi mijloacele pentru mai buna organizare economică a vieţii rurale a Bulgariei. (Intr'unul din ţinuturile Bulgariei, Loveci cu numele, programul de mai bună organizare economică, propus de Institut, e *realizat activ,* cu mijloacele oferite de Fundaţia americană *Near-East* şi sub conducerea trimisului acesteia d-l *Clayton E. Whipple).*

1. *Cercetarea de gospodării,* poartă asupra a) *exploataţiei agricole* şi, *b) menajului.*

a) Studiul exploataţiei agricole a fost început în 1929/930, şi e realizat cu ajutorul unor *carnete* compuse din patru părţi: 1. Inventar; 2. Operaţii băneşti; 3. Producţie şi consumaţie; 4. Munca prestată. Intocmirea lor a fost precedată de cercetări speciale, de felul studiilor prof. Molloff, asupra măsurii în care sunt folosite puterea de lucru a omului şi a vitelor în gospodăria ţărănească bulgară (Sofia, 1927), şi asupra muncitorilor agricoli, (Sofia, 1923).

Rezultatele au fost publicate succesiv. In 1932 a apărut înfăţişarea semnată de prof. *Molloff* şi de *N. Kondoff,* a celor 44 gospodării ţărăneşti studiate în 1929/930. Prezentarea, datorită aceloraşi autori a celor 73 resp. 66 gospodării, studiate în 1930/931 şi 1931/932, a apărut în 1933 respectiv în 1936.

Lucrarea, datorită prof. *Molloff* şi d-lui *A. Pop-Stoianoff,* pe care o recenzăm, înfăţişează rezultatele cercetării întreprinse în 1935/936 a 109 gospodării ţărăneşti. Au fost studiate, în egală măsură, gospodării în care precumpăneşte producţia cerealelor, gospodării ce trăiesc cu deosebire din creşterea vitelor şi gospodării întâi de toate viticole sau specializate în culturi industriale. Reproducem tabela în care rezultatele acestei cercetări sunt rezumate prin înfăţişarea situaţiei câte unei gospodării reprezentative pentru fiecare din categoriile indicate mai sus, (la mijloc între cele *mai* bogate şi cele *mai* sărace):

Categoria	Supraf. cultivată	Muncă omenească		Muncă a vitelor		Capital activ Leva		Venit brut Leva		Cheltuieli Leva		Venit brut Leva	
		total	la ha	total	la ha	total	la ha	total	la ha	total	lă ha	total	la ha
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
Gosp. cerealieră . . .	15.603	598	38	136	8,7	385.268	24.692	74.154,79	4.752,5	54.005,10	3.461,2	20.149,7	1291,3
Gosp. de cresc. vite . .	10 256	681	66	121	11.8	319.297	31.133	62.550,69	6.098,9	52.237,01	5.093,4	10.312,8	1005,6
Gosp. de viticultori şi de cult. industriale	12.804	859	67	101	7,9	431.882	33.730	84.061,40	6.565,2	60.629,50	4.735,2	23.431,9	1830,0

Precum se vede din acest tablou cercetarea a purtat asupra gospodăriilor înstărite, capabile să trăiască din agricultură (potrivit constatărilor anchetei agricole, întreprinse în Bulgaria, în 1934, gospodăriile, dispunând de suprafețe mai mari de 10 ha, nu cifrează decât 15% din totalul de 760.000 gospodării țărănești).

b) Ancheta întreprinsă în 1935/936, de una din colaboratoarele prof. Molloff, d-ra *Christina Mocheva*, în 939 gospodării din 193 sate răspândite pe toată suprafața țării, lărgește considerabil raza cercetărilor Inst. Bulgar de economie agricolă, asupra unității, atât de complete și de complexe, care e gospodăria, lămurind, pentru întâia dată, în Bulgaria, *problemele menajului și ale muncii în casă a femeii.*

Cercetarea aceasta de mari dimensiuni a privit nu numai gospodării înstărite, ci și gospodării mijlocii. Suprafața medie stăpânită de gospodăriile studiate este de 6,05 ha, iar capitalul investit, mediu 146.000 Leva. Auxiliarii (slugi) și întreținuții, care trăiesc în comun cu familia, fiind înglobați, fiecare menaj număra, în medie, 6,1 membri, ce reprezentau 4,66 unități consumatoare (această unitate a fost echivalată cu hrana trebuitoare unui bărbat adult; femeia a fost cotată cu 0,8 unități consumatoare, iar copiii, în raport cu vârsta, cu 0,1—0,8 unități consumatoare).

Distribuția cheltuielilor acestor menaje țărănești, e arătată în tabelul II.

II. Cheltuielile a 939 menaje bulgare (1935/36).

Cheltuiala (1)	Media Leva (2)	% (3)
TOTAL	24.093	*100,00*
Hrană	16.489	*68,43*
Îmbrăcăminte	2.391	*9,93*
Încălțăminte	1.048	*4,35*
Încălzit	1.040	*4,32*
Luminat	327	*1,36*
Mobilier	449	*1.83*
Nevoi culturale	728	*3.02*
Nevoi personale	97	*0.40*
Îngrijirea sănătății	582	*2.42*
Întreținerea clădirilor	61	*0.25*
Altele	880	*3.71*

Un sfert din gospodăriile studiate (24,28%) au ocupații anexe. Datorită veniturilor realizate prin acestea, prezintă un nivel de vieață mai ridicat, putând cheltui mai mult, în medie 25.327 Leva. Cheltuiala medie a gospodăriilor fără ocupații anexe, dimpotrivă, nu trece de 23.612 Leva.

Nevoile menajului sunt satisfăcute în mare măsură de gospodărie, care se dovedește a fi autarhă încă în măsură însemnată. Materialurile și produsele furnizate de gospodărie în vederea satisfacerii nevoilor menajului, aveau valoarea de 16.793 Leva și reprezentau 69,70% din cheltuielile totale. Cumpărăturile din târg și prăvălii reprezentau numai 7.300 Leva, adică 30,30%.

Hrana e prea puțin variată. Constă cu deosebire din cereale (72%) și numai în măsură redusă din carne (10%), produse lactare și ouă (6%). Legume (5%), fructe, struguri, pepeni (4%), băuturi alcoolice (2%) și zahăr, orez și altele (1%). O cotă de 82,6% din alimentele consumate proveneau din producția gospodăriei proprii; restul de 17,4% fiind cumpărate dela târg și cu deosebire din băcăniile sătești. Cantitățile medii din alimentele mai de seamă cu care s'a hrănit *unitatea consumatoare* în anul anchetei au fost: 352,7 kg pâine; 27,5 kg carne; 0,5 kg pește; 4,9 kg slănină; 1,1 kg unt; 9,5 kg uleiuri vegetale (floarea soarelui și altele); 71 buc. ouă; 2,1 kg zahăr; 2,7 kg orez; 110 kg legume proaspete; 13,3 kg fasole, mazăre și altele; 13,3 kg cartofi; 24,0 kg fructe proaspete; 81,6 kg struguri, 30,5 litri vin.

Hrana zilnică a unității consumatoare reprezintă 3.408 calorii, fiind excedentară în hidrocarburi și deficitară în grăsimi.

Îmbrăcămintea și *încălțămintea* e procurată mai mult dela târg (63,5%, resp. 92,2%), decât produsă în gospodărie (36,5%, resp. 7,8%). E drept, în cazul îmbrăcăminții, se cumpără numai țesăturile; cusutul se face aproape totdeauna în gospodărie. Încălțămintea gospodăriilor studiate, care a fost inventariată, era alcătuită astfel: opinci 65,8%; bocanci 15,7%; opinci și ghete de cauciuc 8,9%; papuci 4,8%; galoși 4,8%.

Încălzitul se face în 97,6% din gospodării cu lemn sau materialuri produse de gospodărie. In rândul combustibilelor a 8,4% din gospodării figurează și cărbunele.

Luminatul se face în 72,5% din gospodării cu petrol. De lumină electrică dispun numai 6,2% din gospodăriile studiate.

Cheltuielile care satisfac *nevoi culturale* sunt făcute în deosebi cu copiii de școală. Cheltuielile pentru nevoi personale sunt reprezentate de cumpărăturile de tutun, băuturi, cafea.

Locuința e puțin igienică și puțin confortabilă. Familiile, deși au în mijlocie, cum am văzut, 6 membri, trăiesc într'o singură încăpere, rareori în două. Se întâmplă ca 9 persoane să trăiască într'o singură cameră. Paturile nu sunt în număr

suficient; membrii a 11,2% din menajele ţărăneşti studiate nu posedă paturi şi dorm pe jos. Pe deasupra, în multe gospodării se găteşte tot în încăperea în care se doarme; numai 43,6% din aceste menaje dispun de o bucătărie deosebită. In aceasta lipseşte atât apa cât şi un canal de scurgere. Privată nu se găseşte în 17,4% din gospodării.

Munca în menaj a femeii se împarte aşa, în gospodăriile studiate: grija de îmbrăcăminte ia 37,0% din orele de lucru; gătitul 30,9%; grija de copii 10,7%; deretecatul 9,4%; făcutul de pâine 6,3%; spălatul 5,7%. Muncile acestea se fac cu anume variaţii sezonale determinate în bună parte de faptul că femeia lucrează şi la câmp şi face şi reparaţiile mai mici la casă.

2. *Structura economică a ţinuturilor bulgare*, e stabilită de şcoala prof. Molloff, cu ajutorul unei adaptări ingenioase la studiul economiei agrare a metodei geografice elaborate în ultimele decenii de dialectologi şi folclorişti. Se cartografiază pe câte o hartă a ţinutului pentru fiecare sat: populaţia la 10 ha; procentul de pământ arabil, de livezi, de grădini de legume, de vii, de păşuni naturale, de culturi furagere, de păduri, de cereale, de culturi industriale, de legume, de pepeni, de pârloagă; proporţia, la 10 ha, a vacilor şi bivoliţelor, a porcilor, a oilor, a caprelor, a păsărilor; tehnica de îngrăşare a pământului, nivelul deasupra mării; depărtarea de târguri şi staţii de cale ferată şi alte date de acest fel. Suprapunând aceste hărţi şi grupând satele ce se găsesc pe aceeaşi treaptă de organizare agricolă (cultură autarh-extensivă — cultură capitalist intensivă), pot fi determinate zonele economice ale ţinutului.

Au fost studiate până acum, cu metoda aceasta mai multe ţinuturi. Publicităţii i-au fost date analize ale structurii economice a ţinuturilor: *Sofiei* (prof. M. în colaborare cu *T. Bacardcieff*, 1931); *Plevnei* (prof. M. în colaborare cu *At. Usunoff*, 1932); *Plovdivului* (prof. M., în colaborare cu *At. Usunoff*, 1932); *Loveciului* (prof. M., în colaborare cu *Clayton E. Whipple*, 1935,.

Cele două ţinuturi din urmă, de a căror analiză am putut lua cunoştinţă, prezintă o structură economică foarte regulată, condiţionată mai ales de orografie, aşezarea căilor de comunicaţie şi a târgului. Fiecare se divide în trei zone: 1) Satele din depresiune şi văile laterale cu pământ arabil în luncă şi apropiate de piaţă; 2) Satele de coastă cu pământ mai sărac şi cu legătură mai dificilă cu oraşul; în sfârşit 3) satele periferice, cu legături foarte rele cu târgul. Cum celelalte două ţinuturi studiate (Sofia, Plevna), reprezintă, la fel, raza de atracţie a unui oraş, e prea probabil ca structura lor să prezinte aceleaşi zone, care sunt tocmai centura de zone din jurul Capitalei fictive a lui *Thünen* (Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie, 1826), modificate prin orografie şi aşezarea căilor de comunicaţie.

3. *Volumul Ce directive noui trebuiesc imprimate producţiei agricole bulgare?* este una din scrierile de îndrumare ale prof. Molloff. Ea militează pentru remediul agricol al suprapopulării rurale, pentru adoptarea culturilor intensive.

Argumentarea prof. Molloff, este următoarea: Cum în Bulgaria majoritatea gospodăriilor ţărăneşti are pământ puţin (cele sub 5 ha reprezentau 53,9% la data anchetei agricole din 1934), şi numărul de bărbaţi activi în agricultură e mare (64 la 100 ha), capacitatea de lucru a acestora nu poate fi complet folosită în agricultura extensivă tradiţională a Bulgariei. De vreme ce însă, industria nu este desvoltată, trebue găsită modalitatea de a valorifica prisosul acesta de putere de lucru tot în agricultură. Trebue lichidat, în acest scop, paradoxul economiei agricole bulgare, perseverenţa la cultura extensivă a cerealelor (68,4% din suprafaţa cultivată în 1926), cu toate că suferă de prisosul puterii de lucru. Cerealele trebuesc înlocuite în măsură considerabilă prin culturi intensive.

Aceasta e directiva nouă, ce trebue imprimată agriculturii bulgare. Producţia de cereale trebue redusă la necesităţile de consumaţie, iar atenţia agricultorilor îndreptată asupra culturilor, care cer muncă multă şi îngăduiesc ridicarea nivelului de vieaţă: creşterea de animale de rentă (vaci porci, păsări), cultivarea de plante industriale, textile, de legume şi fructe.

E drept că recursul la culturile intensive nu înlătură toate dificultăţile, cum ar reieşi din această argumentare. Eficacitatea lui este limitată de capacitatea debuşeelor interne şi externe de a absorbi carne, ouă, fructe, produse lactare, plante textile şi industriale. Dar piaţa externă şi chiar internă, pentru produsele de acest fel din Europa de Sud-Est, sunt încă destul de întinse. O dovedeşte tocmai reuşita eforturilor bulgare de a produce şi de a exporta struguri de masă, tomate, păsări.

A. Golopenţia

ÎNSEMNĂRI

„NAŢIONALISMUL" SOCIOLOGIEI ROMÂNEŞTI ŞI „EMPIRISMUL" EI

A apărut de curând un volum, *Les convergences des sciences sociales et l'Esprit international*, (Convergenţa ştiinţelor sociale şi spiritul internaţional), editat de *Centre d'Etudes de Politique étrangère*, (Paris, Hartmann, 1938). El cuprinde comunicările făcute la Conferinţa internaţională a ştiinţelor sociale, convocată în Iulie 1937, cu prilejul Expoziţiei internaţionale dela Paris.

Nu menţionăm volumul acesta de dragul cuprinsului lui, care este bogat, aducând câteva comunicări de un interes deosebit. Ci de dragul prefeţei prof. Bouglé în care judecând cu prilejul celor două comunicări ale prof. Gusti, Sociologia făcută aci la Bucureşti, îi găseşte neajuns că este *naţionalistă şi nu generală* şi că *se pierde în empirie, în loc să contribue la unificarea ştiinţelor sociale*. Să ne fie îngăduit să discutăm aceste concluzii şi premisele lor.

Obiectul celor 15 pagini ale prefeţei prof. Bouglé îl constitue două afirmaţii:

1. „Ştiinţelor sociale le mai trebue până să depaşească faza naţională", (12).

2. „Pentru înaintarea ştiinţelor sociale, coordonarea efectivă a feluritelor discipline, desemnate prin acest nume, efortul metodic de a face ca rezultatele lor să se înmănuncheze, este necesară în măsură încă mai mare decât apropierea spirituală a cercetătorilor, despărţiţi prin frontiere" (16).

Premisa întâiei din aceste două afirmaţii o constitue următoarea idee despre natura ştiinţelor, pe care o reproducem, spre a o putea discuta. „Unul din semnele după care se recunoaşte maturitatea unei ştiinţe, constă în faptul că zestrea de propoziţii pe care le-a constituit, este asimilabilă de oricine, oricare ar fi ţara lui natală şi, la fel, metodele cu ajutorul cărora au fost descoperite... pot fi explicate şi aplicate oriunde. Scriu chiar pentru turci, spunea Descartes, iar Pasteur, amintea că savantul are patrie; ştiinţa, dimpotrivă, nu. E timpul ca ştiinţele despre om, să se apropie, la rândul lor, de acest ideal, căci riscă altminteri să-şi piardă caracterul de ştiinţe. Cei ce se aşează într'un punct de vedere estetic, pot concepe ca un autor să-şi caute gloria în crearea de opere scrise, sub semnul patriei şi care să rămână literalmente intraductibile. Cine însă vrea să fie productiv în ştiinţele sociale, are de întâie datorie să încerce să desbrace costumul lui local. Trebue să producă la zi, prin metode, aplicabile de către oricine, propoziţii pe care toată lumea să le poată înţelege", (14).

Faza naţională ar fi, declară prof. Bouglé, deosebit de pronunţată la naţiunile din Europa centrală. „Conferinţa a putut constata, prin destule mărturii, că aceste preocupări politice şi naţionale, n'au încetat până azi să fie deosebit de active în ţările Europei centrale, care profită de urmările marelui războiu, sau se apără împotriva lor" (13).

Faptul că sociologia şcoalei prof. Gusti a pus până acum cercetarea monografică a satelor în centrul preocupărilor ei, ar fi expresia acestei „influenţe a climatului politic asupra unei discipline care ar trebui să fie pur ştiinţifică".

„In monografiile de sate al căror spor în România l-a înfăţişat d. Gusti...... se manifestă o convingere...... foarte puternică: dacă anchetele de sate reprezintă în ochii colegilor noştri români adevăratul centru al Sociologiei, faptul se explică, fără îndoială, numai prin împrejurarea că pentru ei populaţiile rurale, conservatoare de obiceiuri şi de practici preţioase, sunt forţa de căpetenie, atât morală, cât şi materială a României", (13).

Ideea prof. Bouglé, despre natura ştiinţelor, este fără îndoială întemeiată. *Căutarea metodelor*, ce îngădue buna cunoaştere a realităţii sociale, *nu este, însă singurul rost* al omului de ştiinţă, specializat în studiul realităţilor sociale. Uneltele metodice şi teoretice, sunt căutate de el *în vederea unui scop, ce transcendă ştiinţa: în vederea înlesnirii conducerii vieţii sociale*. Rostul ştiinţelor sociale, este să lămurească situaţia unităţilor sociale, care ridică probleme, a unui sat sau a tuturor satelor sau a unui întreg popor, *să facă previziunile posibile*, despre evoluţia lor viitoare,

să propună măsurile de luat în cazul lor. Fapt pe care l-au evidențiat strălucit marii începători francezi ai sociologiei: *Saint-Simon* și *Comte*, când susțineau că cercetările sociologului au menirea să ajute pe *inginerul social* să *reorganizeze* realitatea socială în modul cel mai bun cu putință. *Opinia prof. Bouglé despre activitatea școlii române de Sociologie, nu pune în cumpănă corelația dintre activitatea de elaborare a metodelor și a constatărilor și activitatea de aplicare a lor pentru lămurirea anumitor părți ale realității sociale.* Școala română de Sociologie, nu se găsește în fază de elaborare a metodelor; aceasta a avut loc pentru ea, cu mult înainte de 1925, când și-a început cercetările monografice. *Anchetele de sate nu sunt pentru școala aceasta „adevăratul centru al Sociologiei", ci aplicarea unei metode,* pe care anii o confirmă tot mai mult în împrejurările speciale ale României.

Metoda aceasta, pe care nu o remarcă prof. Bouglé, deși comunicările prof. Gusti o subliniază în repețite rânduri, consistă în *hotărîrea de a lămuri realitatea socială prin studiu nemijlocit și pe toate fețele,* nu mijlocit și fragmentar, prin citire de cărți și izolare de fragmente. *Ea n'are nicio legătură specială cu satele românești, fiind o atitudine, ce poate fi deținută în fața oricărei unități sociale:* a unor regiuni sau orașe, a unor țări, grupuri de țări, ori a întregii omeniri. Faptul că școala română de Sociologie a aplicat metoda aceasta timp de un deceniu, cu deosebirea satelor, este *urmarea structurii sociale a României,* care este în mare măsură rurală și *a nevoilor administrației românești,* care are nevoie de o lămurire a situației satelor și de o indicare a ceea ce se poate face pentru ele. In Franța, școala Gusti s'ar fi preocupat probabil cu precădere de orașe și ar fi studiat pe viu, cu ținerea în seamă a tuturor aspectelor, orașelor și muncitorimea lor.

E adevărat că satele acestea sunt *„forțe de căpetenie,* atât morală, cât și materială a României". Dar ele n'au pentru Școala română de Sociologie această însemnătate, prin faptul că sunt „conservatoare de obiceiuri și de practici prețioase". Nu au nici prin faptul că sunt pe calea orășenizării și a occidentalizării. Ci simplu, pentru faptul că reprezintă *trupul poporului român,* unitatea, pe a cărei bună conducere trebue să o înlesnească înainte de toate prin cercetările lor sociologii români. Cercetătorii formați de prof. Gusti, *constată atât elementele tradiționale, cât și pe cele revoluționare* și *stabilesc greutatea* lor. Oamenii de acțiune ai școlii, nu au o ideologie, care să-i constrângă să vrea întoarcerea României la stările patriarhale dela 1400, sau transformarea ei într'o utopie din cele visate pentru anul 2000. Plecând dela *constatările nestânjenite de idei preconcepute ale cercetătorilor, oamenii de acțiune din Fundația „Principele Carol", ai școalei prof. Gusti,* dau țării întregi exemplul unei adevărate acțiuni de evitarea zguduirilor, a unei *„reduceri a crizelor în simple schimbări",* de felul celor pe care le cereau aceiași Saint-Simin și Comte, dela inginerii sociali. *Incetinesc părăsirea tradițiilor cu importanță socială* și *grăbesc primirea inovațiilor salutare.* Consolidează cultura spirituală țărănească tradițională în măsura putințelor și promovează adoptarea igienii, a tehnicilor moderne de agricultură și de creștere a vitelor, de desfacere și de aprovizionare.

In cazul școlii de sociologie românești, „faza națională" se reduce la aplicarea în împrejurările românești a unei metode care a întrecut în Sociologie impasul din deceniile trecute al științelor sociale: cultivarea teoriei de dragul teoriei și confuzia dintre istoria doctrinelor și rostul activității în știința respectivă.

A doua afirmație pleacă dela *constatarea că nici măcar volumul „Les Sciences sociales en France",* scos de organizatorii conferinței, *nu este redactat într'un spirit de conlucrare al științelor sociale".* A fost totuși una din ambițiile școalei întemeiată de Durkheim..... de a arăta științelor sociale speciale: dreptului, economiei politice, istoriei religiilor, că ele tratează toate despre fapte sociale supuse unor legi, pe care trebue să se străduiască să le descopere prin observații comparate; că de altă parte aceste instituții deosebite, moduri sau regule de activitate n'au sens decât în raport cu întregurile, a căror vieață contribue să mențină Sociologia, plasându-se sistematic din punctul de vedere al acestor întreguri, trebuia să constitue un fel de corpus al științelor sociale, îmbogățite și cu totul regenerate prin apropierea lor" (17).

Din nou o idee, cum nu se poate mai justă. La București ea găsește o confirmare completă, de vreme ce *susținerea nevoii de a privi orice unitate socială sub toate aspectele ei* (și economic, și spiritual și politic și juridic), *și de a ține în seamă acțiunea pe care o are asupra ei mediul și rasa membrilor, ca și trecutul unității respective,* este *una din tezele fundamentale ale școlii prof. Gusti.*

Urmarea pasajului ce formulează această idee nedumerește dintr'un îndoit motiv. „D. R. Polin....

reamintind programul propus, de a împerechea tradiția lui Le Play cu cea a lui Durkheim, arată prin exemplul lui Le Play („Monografie și sinteză de Le Play"), că nu e de ajuns pentru progresul științelor sociale de a multiplica anchetele monografice. Pentru ca aceste anchete să dea rezultate obiective generalizabile, e necesar un plan sistematic care să permită stabilirea de chestionare și coordonarea de concluzii" (17).

Nu vedem *întru cât amenință sporul cercetărilor înmănuncherea științelor, de vreme ce sistematizările sunt totdeauna, cu atât mai cuprinzătoare, cu cât materialul pe care-l orânduesc, a fost mai întins.* In fața belșugului de material, poate fi deplânsă cel mult lipsa capetelor de adevărați sistematizatori, nu acest belșug.

Știind apoi, cum am spus, că activitatea științifică trebue să se consacre nu numai activității de elaborare a metodelor și a teoriilor, ci în tot atât de mare și în mai mare măsură folosirii acestor teorii, în vederea lămuririi problemelor pe care le ridică realitatea socială a poporului propriu conducătorilor acestuia, ni se pare foarte firesc că anchetele monografice sporesc an de an. Socotim acest spor drept o dovadă a părăsirii concepției despre rostul sociologiei, care a fost aproape unanim îndătinată până de curând, în lumea sociologilor. In loc de a mai șlefui și răsșlefui teoriile și în indicațiile metodice, sociologii pornesc tot mai mult pe *drumul bun al utilizării acestor teorii, în vederea lămuririi situației prezente a poporului lor și a lumii atât de confuze a vremii noastre.* Găsim chiar firească o *oarecare delăsare a cercetărilor făcute în vederea precizării sterile a teoriei și metodelor,* care acaparaseră prea complet preocuparea sociologilor de dragul sociologiei utile, de dragul cercetărilor care sunt avantgarda reformelor. *(A. G.).*

INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIALE AL ROMÂNIEI

Articolul 16 din legea pentru înființarea Serviciului Social din 18 Octomvrie 1938, prevede înființarea Institutului de Cercetări Sociale al României.

„Se înființează Institutul de Cercetări Sociale al României în scopul de a organiza, conduce și coordona lucrările din toate domeniile sociale consacrate cunoașterii științifice a țării și neamului. Institutul va contribui la stabilirea planului de lucru al Serviciului Social, prin cunoașterea țării cu ajutorul cercetărilor monografice ale satelor și orașelor. Sediul Institutului este la București.

Institutul va cuprinde și Institute de cercetări regionale care vor lucra sub directivele și sub controlul Institutului din București.

Institutul dobândește prin această lege personalitate juridică. El se organizează și se conduce prin propriile sale organe, alcătuindu-și statutele, regulamentul de funcționare; de asemeni își administrează patrimoniul.

In vederea coordonării lucrărilor pentru cunoașterea țării, Institutul este însărcinat a federaliza Institutele publice și particulare, care au activitate în legătură cu aceste lucrări.

Comitetul permanent al Serviciului Social va desemna, în termen de cel mult trei luni dela publicarea acestei legi, persoanele care vor face parte din comitetul de organizare al acestui Institut și care vor fi alese dintre membrii Institutelor ce se vor federaliza.

Comitetul de organizare al Institutului va redacta statutul și regulamentul lui.

Serviciul Social va aloca în fiecare an sumele necesare funcționării Institutului și va pune la dispoziție localul necesar acestui Institut".

In vederea organizării I. C. S. R., prof. Gusti, a numit printr'o decizie din 2 Noemvrie 1938, o comisie alcătuită din 57 membri, ce reprezentau Institutul Social Român și Institutele preocupate de cunoașterea țării, care hotărîseră în ședința din 23 Iunie 1938, convocată de I. S. R., federalizarea lor, în cadrul unui plan de cunoaștere al realității românești.

Comitetul de organizare s'a întrunit în ziua de 18 Noemvrie și a dat mandat d-lui prof. Gusti și d-lui consilier Costin, de a elibera proiectul de statut.

Acesta a fost citit, discutat și a primit formă definitivă în ședințele din 25 Noemvrie și 7 Decemvrie ale comitetului.

Președinția activă a acceptat-o M. S. Regele. Numărul membrilor este limitat. Ei sunt repartizați în 15 secții. Institutul posedă servicii permanente de documentare, cercetare, prelucrare și publicații și 7 Institute regionale, cu sediul la: Timișoara, Chișinău, Constanța, Craiova, Cluj, Iași, Cernăuți.

Activitatea Institutului comportă: 1) Cercetarea realităţii româneşti; 2) Conferinţe de înfăţişare a rezultatelor în secţii şi publice; 3) Organizarea unei şcoli de studii sociologice şi politice.

In şedinţa din 15 Decemvrie s'a discutat planul de lucru al cercetărilor pe teren, ale I. C. S. R.

Statutul şi hotărîrile comitetului de organizare vor fi date publicităţii în Nr. 1 al Buletinului Inst. de C. S. R., care va apare în curând.

CONGRESUL INTERNAŢIONAL DE SOCIOLOGIE DELA BUCUREŞTI

Pregătirile în vederea Congresului Internaţional de Sociologie sunt în plin curs. Au fost trimese până la 15 Decemvrie 1917 invitaţii. Dintre acestea 299 în Statele-Unite, 202 în România, 65 în Italia, 50 în Franţa, 43 în Belgia, 35 în Elveţia, 27 în Germania, 27 în Polonia, 17 în Ungaria, 16 în Iugoslavia, 16 în Cehoslovacia, 12 în Bulgaria, 5 în Grecia.

Adeziunile sosite, la aceeaşi dată, erau în număr de 71.

Au început să sosească sumarele comunicărilor. La încheierea situaţiei prezentate aci, secretariatul Congresului se afla în posesie a 63 astfel de sumare.

Participanţii străini arată un interes deosebit pentru excursia organizată cu scopul de a prezenta opera de cercetare şi de acţiune socială a Echipelor. Secretariatul a primit mai mult de 70 înscrieri la această excursie.

Se lucrează la adunarea materialului pentru Expoziţia Sociologică ce va fi deschisă cu prilejul Congresului, şi la terminarea monografiilor Nerejului, Drăguşului şi a prezentării rezultatului cercetărilor întreprinse de Echipele studenţeşti.

LEGĂTURA DINTRE CULTURA POPULARĂ MAGHIARĂ ŞI ROMÂNEASCĂ

Revista *Kelet népe* (Popor al Răsăritului), a sociologilor maghiari *Féja Géza* şi *Szabo Pál*, a publicat în numărul ei de Septemvrie traducerea foarte îngrijită a câtorva balade poporane şi a culegerii „Ale mortului", a prof. Brăiloiu. Din studiul introductiv al traducătorului d-l *Gulyás Pál* (care a tălmăcit de curând Kalevala pentru Unguri), reţinem câteva pasaje, ce vorbesc cu căldură de ceea ce au comun în substanţa lor popoarele potrivnice ale Ungurilor şi Românilor.

„Cultura maghiară şi românească: doi pomi învecinaţi, ce se înfruntă cu duşmănie. Cei ce se mărginesc să privească cele deasupra pământului nu pot vedea decât tulpinile şi frunzişul tăios conturat. Cei ce vor săpa pământul vor descoperi însă, cu mirare, că rădăcinile celor doi pomi cad perpendicular pe trunchiu, că se îmbină, că sunt comune pe alocuri.

Să schimbăm oare starea din pământ: rădăcinile îmbinate şi chiar comune? Sau să privim cu curaj şi deschis înţelesul acestei atingeri? Problemă de ordin literar ce depăşeşte însă literatura. Intrebare hotărîtoare pentru soarta noastră.

Intre timp, nouă, care din tinereţe am fost înjugaţi în schemele unor istorii literare milenare, ni se deschide parcă, în toate acestea, un alt tărâm. Ne întâmpină, ieşind din întunerecul pământului, veacurile nescrise în cronici: personagiile acestor balade ne duc mai aproape de sâmburele istoriei Văii Dunării şi ne dau chei de înţelegere pentru întâmplările şi năzuinţele Răsăritului apropriat...".

Avem nevoie de un alt Haşdeu, care să ne dea din nou conştiinţa că, fiind urmaşii direcţi ai băştinaşilor românizaţi ai acestei părţi a Europei, pe care s'au altoit toate popoarele din jurul nostru, avem rădăcinile îmbinate cu cele ale tuturor acestor popoare şi că trebue să fim şi în faptele şi năzuinţele noastre prezente termen de unire şi chiag în Europa de Sud-Est. *(A. G.)*.

Revista Institutului Social Banat-Crişana. Director *Dr. C. Grofşorean,* Timişoara, Anul VI, Nr. 24, 1938, Oct.-Dec. La *studii* găsim:

Inginer Dr. Cornel Miklosi: Despre electrificarea rurală a Banatului. Sunt prezentate rezultatele încercărilor făcute în centrele: Râşnov, Jimbolia, Grabaţi, Sibiu, etc. Au dat rezultate la: luminat, treierat, râşniţe pentru uruitul cerealelor, presarea vinului, etc. Articolul se termină cu un proiect de electrificare a regiunii dintre Timişoara şi Lugoş (o populaţie de 35.000 locuitori). Făcând toate calculele, o asemenea întreprindere ar fi deficitară cu câteva milioane anual. Ceea ce înseamnă, conchide autorul, că asemenea proiecte nu se pot realiza decât cu contribuţia Statului „à fond perdu", cum s'a şi făcut, deja, în alte regiuni.

Profesor Nicolae Tomiciu: Capitol introductiv la o viitoare istorie a Banatului-Severin, mai precis: a celor opt districte valahice. Discută vechimea şi originalitatea vieţii sociale a Banatului, în raport cu pătrunderea târzie a Ungurilor.

Nicolae I. Fischer: Organizarea institutelor de Ocrotire ale femeilor de serviciu. O foarte bună prezentare a situaţiei acestui corp auxiliar al vieţii casnice: cu existenţa în familiile pe care le servesc servitoarele pot fi foarte periculoase prin boalele pe care le pot contracta în oraş, prin moralitatea lor, etc. In oraş sunt victimele excrocilor, exploatatorilor, traficanţilor de carne vie. La tot pasul le pândesc: prostituţia, îmbolnăvirile venerice, vagabondajul, mizeria, etc. Actuala lipsă de control şi de organizare a servitoarelor este un pericol pentru vieaţa lor şi a familiilor în care servesc. Autorul a organizat la Timişoara, cu începere din 15 Octomvrie 1934, un *Cămin de ocrotire al femeilor de serviciu.* Acest cămin asigură tuturor femeilor în căutare de serviciu: găzduire, vizită medicală, procurarea actelor de identitate, pregătirea profesională sumară, lecţii de igienă, educaţie morală, prevenire asupra pericolelor la care sunt expuse în oraşe şi procurarea unui serviciu, cel mai târziu după 15 zile dela intrarea în cămin. De aci înainte, delegaţi speciali ai acestei instituţii se interesau regulat atât de purtarea ei în serviciu cât şi de felul cum este tratată de patronii săi. Timp de trei ani, au trecut prin acest cămin 3.813 servitoare.

Despre necesitatea generalizării acestei organizaţii timişorene credem că e inutil să vorbim. Este un act de profilaxie socială şi de respect al fiinţei omeneşti. Autorul face excelente propuneri despre toate amănuntele de organizare a unui cămin de ocrotire a femeilor de serviciu.

Ion D. Ungureanu: Criterii în rezolvarea problemei: Orientarea profesională. Analizează greutăţile unei juste orientări profesionale: dorinţa părinţilor, vârsta prea fragedă la care se face, din cauza sistemului actual şcolar, imprecizia mijloacelor psihotehnicei, etc. Preconizează gimnaziul unic până la 16—17 ani, vârstă după care, să se facă orientarea profesională a tineretului.

Dr. C. Grofşorean: Reglementarea problemei minoritare. Incepe prin analiza noului aspect al problemei minorităţilor după conferinţa dela München; trece apoi la situaţia minorităţilor în fosta Austro-Ungarie pe care o compară cu situaţia din ţara noastră. Publică, integral sau numai pasage care interesează, următoarele: proclamaţia dela Alba-Iulia, tratatul din 1919 al minorităţilor, Constituţia română, legea învăţământului primar, legea cultelor, legea învăţământului particular şi statutul minorităţilor. Analizând statutul minorităţilor, propune *ca aplicarea anumitor articole să fie condiţionată de atitudinea Ungariei faţă de problema respectivă sau similară.* Crede că popoarele din Sud-Estul Europei se înşeală în speranţeile lor de a vedea dominând aici fie Rusia, fie Germania. Adevărata datorie a tuturor care trăim în acest colţ de lume, este să ne apărăm independenţa, atât faţă de Ruşi cât şi faţă de Germani. Foarte semnificative sunt următoarele cuvinte dintr'un raport adoptat de ultimul Congres al Minorităţilor: „Din moment ce s'a verificat eşuarea Societăţii Naţiunilor, în chestia minorităţilor etnice, s'a pus întrebarea: cine este îndreptăţit, în locul S. N., ca să apere interesele grupărilor etnice? Legătura de sânge şi de limbă incumbă acest drept firesc naţiunii-mume, ca să apere interesele conaţionalilor săi. Acum câţiva ani în urmă, o asemenea imixtiune în chestiunile interne ale statelor ar fi fost respinsă cu indignare. Mai recent însă, pe semne lumea se deprinde cu metoda aceasta". Am reprodus acest pasaj nu ca să îngrijorăm pe cititori ci pentru ca să ne gândim serios că Statul nostru are datoria *să intervină* pentru apărarea vieţii şi demnităţii fraţilor noştri din Statele vecine.

Insemnările, prezintă aceeaşi bogăţie cu care suntem obişnuiţi din numerele anterioare: politica

externă a Poloniei, probleme minoritare, problema naționalităților din fosta Ungarie, din raiul sovietic, etc. Faptele prezentate în legătură cu politica externă sunt de cea mai mare importanță și pentru țara noastră. Le recomandăm cititorilor noștri.

Analele Economice și Statistice. Anul XXI, Nr. 1—3 și 4—6. — Din numărul 1—3, reținem:

Prof. G. Tașcă: Profesorul N. Basilescu.

Prof. Gh. N. Leon: România de mâine Preocuparea importantă a zilei de mâine, va trebui să fie îndreptată asupra creșterii nevoilor de consumație a populației rurale. Numai astfel se poate ajunge la un spor de muncă, și deci la un spor de bogăție.

Dr. Gh. Brânzescu: Românizarea vieții economice. Pentru a se ajunge la românizarea vieții economice, este necesară întâi o schimbare de direcție în educația noastră. Avem nevoie de o școală, „care trebue să învețe societatea noastră, că ea este datoare să fie agentul de fecundare a Statului, iar nu o masă fără înțelegere de a se mișca, cu mâinile întinse spre el". Ceea ce trebue să urmărească factorii hotărîtori în formarea poporului, este îndreptarea acestuia înspre întreprinderea economică, nu în spre buget. N'avem până acum, decât funcționari candidați la buget și... „gânditori politici. Intregul domeniu al vieții economice a rămas astfel liber și deci deschis tuturor elementelor neromânești. Cauza tendinței românilor spre funcționarism este foarte veche: în trecut, funcțiunile Statului erau ocupate numai de boieri. Cine dobândea o funcțiune de Stat, intra în rândul boierilor ipso facto. C. Crețulescu, scria următoarele, în această privință, pe la 1860: cea dintâi instituție funestă, fu aceea a nenumăratelor foloase, cu care s'au crezut nevoiți străbunii noștri a încuraja serviciul Statului. Deosebit de remunerarea recunoscută — ca deajuns în toată lumea — de un salar pe timpul serviciului și de o pensie pe vieață, la noi, ca nicăeri, se acordau exclusiv servitorilor Statului și copiilor lor drepturi politice, nobilitatea și număr mare de scutiri. O asemenea instituție avu de consecință primară neapărată de a înăbuși, la noi, desvoltarea de orice alte forme de cultură. Profesiunea serviciului public, fu înzestrată cu atâtea foloase, de care celelalte profesiuni erau desmoștenite, încât, putem zice, că ele erau lovite de proscripțiune. De aci industria, comerțul, atâtea diferite cariere, care în alte societăți fac carierei politice o concurență din cele mai fericite, ca mijloc de a procura avere, considerațiune, chiar celebritate, la noi fură cu totul condamnate. Tot românul, cu oarecare cultură întelectuală, cu oarecare ambițiune, nu se mai putea deda decât la cariera Serviciului Statului". Așa că, am ajuns să avem numai o biată burghezie funcționărească, cu puteri numai dela buget — puteri pe care și le întărește uneori, pe căi puțin mărturisibile — în timp ce întregul câmp al vieții economice, a fost ocupat de străini. Dată fiind marea putere a economicului în vieața unui Stat, prezența unui grup de străini la conducerea vieții economice, tulbură mersul Statului. Este dela sine înțeles că posibilitățile de îmbogățire, pe care le oferă economicul, sunt cu mult mai mari decât cele oferite de buget. Sărăcirea elementului românesc este o urmare inevitabilă. Rezolvirea acestei probleme de viață pentru noi, se pune net în zilele noastre. Nu vom fi stăpâni pe noi, și la noi, decât îmbrățișând noi toate ramurile de activitate socială românească.

Din darea de seamă a *activității asociației generale a economiștilor români,* reținem:

Dr. *Barbu Solacolu: Despre nevoia unei concepții noi în economie.* D-sa, pune problema pe care o numește *saturnală,* a capitalismului: tendința manifestă a acestui regim de a-și sfâșia propriile-i creații. De pildă: cifrele demonstrează că pe măsură ce evoluiază capitalismul, exclude masa muncitorilor din câmpul vieții economice, (prin mașinism); pentru a nu scădea prețurile, capitalismul distruge mărfurile, în timp ce zeci de milioane de șomeuri n'au ce mânca; liberalismul economic este distrus și el de trusturi, carteluri, contingentări etc.; cu alte cuvinte, capitalismul se nărue singur.

Dr. Paul Suciu: Criză în sistem, sau criză de sistem? Criza de sistem, „apare în momentul în care se constată că există *desechilibru moterial,* prin degenerarea în toate sectoarele a regimului de organizare economică, și *desechilibrul spiritual,* prin hipertrofierea doctrinei care a servit de fundament logic întregului sistem economic". După ce a stabilit astfel înțelesul crizei de sistem, autorul demonstrează că desorganizarea și desechilibrul, sunt generalizate în toate țările și în toate sectoarele vieții economice. Economia capitalistă, vede distrugându-i-se întreaga structură, *intervenționismul* a luat locul automatismului lui „Laissez faire...", proprietatea privată și libertatea individuală (economică) au suferit profunde schimbări etc. Nicio soluție liberală n'a putut pune ca-

păt crizei. O nouă ordine economică îşi face apariţia, caracterizată prin: precăderea acordată folosului obştesc; sistematizarea activităţilor private în cadrul unităţii economiei naţionale; intervenţionism al Statului. Atât prin admiterea ierarhizarii intereselor, cât şi prin acceptarea coordonării activităţilor private, liberalismul economic este în plină criză. Nici ierarhia şi nici coordonarea, nu sunt compatibile cu individualismul economic şi cu libertatea preconizată de şcoala clasicilor liberali.

Din restul studiilor, menţionăm continuarea lungii polemici dintre d-nii: *Taşcă* şi *Manoilescu: Liberalism şi corporatism*, în primul număr, semnat de d-l Taşcă şi *Lupta între două veacuri*, în al doilea număr, semnat de d-l M. Manoilescu. Acest din urmă articol, are ca subtitlu menţiunea: un ultim răspuns d-lui George Taşcă. Ceea ce înseamnă că spectacolul a luat sfârşit. Această polemică merită să fie examinată de cineva, atât pentru importanţa problemei, cât şi pentru ţinuta şi procedeele folosite de cei doi preopinenţi. Amândoi sunt profesori universitari, şi deci, fiecare dintre ei este admirat sau urmat de câte o parte din cititori sau studenţi.

Independenţa economică. Anul XXI. Nr. 2 şi 3. Revistă de studii economice şi sociale. Cuprinde: *Profesor Dr. W. Prion-Berlin:* Studiul economiei exploatării în ştiinţa economică actuală; apoi: *Profesor Gr. Mladenatz:* Ion Heliade Rădulescu şi asociaţionismul; *I. M. Manof:* Organizarea economică a ţărănimii din Letonia şi Lituania; *Theodor Ludu:* Anul publicistic 1844 în Moldova; *Nicolae Condos:* Imprumut sau impozit?; *Dr. Octav Constantinescu:* Coordonarea şi îndrumarea financiară a întreprinderilor Statului; Comentarii — Cronică — Recenzii — Revista Revistelor.

Semnalăm articolul despre *Ion Heliade Rădulescu.* Familiarizat cu ideologiile sociale din vremea lui — avea cunoştinţă de ideile lui Owen, Saint-Simon, Fourier, Proudhon, Louis Blanc — era preocupat de aplicarea la noi a acestora şi căuta să ţină seama de realitatea românească de atunci. Era de părerea lui Fourier, că intermediarii dintre producător şi consumator, sunt factori primejdioşi de desorganizare a vieţii economice. Eliade, era pentru schimbul productelor prin producte, fără intermediari, aşa cum, spune el, ar fi fost în trecutul nostru. Despre „claca" românească, „muncă atrăgătoare în grupuri şi veselie", credea că este foarte asemănătoare felului cum Fourier dorea să organizeze munca în falansterele sale. Credinţa lui era, că vechile instituţii economice româneşti, conţin principiile reformatorilor din apusul Europei, unde vieaţa socială a fost desorganizată în cursul vremii. Simpatizând cu ideile acestor reformatori, el se străduia să le găsească instituţiile corespunzătoare dela noi sau, în orice caz, să le adapteze acestora, Gândul lui se îndrepta către agricultori — avea oroare de muncitorii industriali, a căror înmulţire o socoteşte o primejdie — pentru care propune: asociaţii agricole, în care moşiile cumpărate să nu fie parcelate, ci muncite în comun, cu mijloace colective. Un fel de sate-model, care amintesc „atelierul agricol", al lui Blanc, sau falansterul lui Fourier.

A susţinut gratuitatea creditului şi credea mult în valoarea „asociaţiunii".

Din articolul despre organizarea economică a ţărănimii din Letonia şi Lituania, reţinem, cu privire la aceste State: legile agrare împiedică, atât acumularea proprietăţii — prin interzicerea cumpărării sau moştenirii peste 50 ha, — cât şi pulverizarea ei — legea neîngăduind diviziunea loturilor mai mici de 10 ha; există organizaţii speciale de credit şi cooperaţie, în vederea desfacerii şi valorificării produselor agricole, toate controlate de Stat. Inul, alcoolul, zahărul şi lemnul, sunt monopoluri ale Statului.

D-l Th. Ludu, face o treabă deosebit de preţioasă: inventariază tot ce s'a scris, în cursul secolului al nouăsprezecelea, în domeniul economiei politice, de către scriitorii români.

Libertatea. Anul VI. Nr. 19. Oct. 1938. Director *I. P. Gigurtu.* Prim-redactor, *G. Strat*, prof. universitar. Revistă economică, politică, socială, culturală. Cuprinde:

I. P. Gigurtu: Mareşalul Averescu; *D. Drăghicescu:* Pentru ce marxismul este depăşit; *Al. Doboşi:* Anglia şi comerţul sud-est european; *C. Săteanu:* A. D. Xenopol, secretarul „Junimei"; *I. P. G.:* Cronica politică internă şi externă.

Note, comentarii, observaţii.

Intr'o scurtă revizuire a măsurii în care marxismul s'a verificat sau nu, d-l D. Drăghicescu, scoate în evidenţă următoarele: în măsura în care maşinismul elimină braţele de muncă din procesul producţiei, capitalul nu mai este produsul mâinilor de lucru, ci al maşinii; şi dacă el creşte şi prosperă, faptul se datoreşte din ce în ce mai mult exploatării maşinismului şi a publicului consumator, decât exploatării muncii. Exploatarea

muncii marilor mase de muncitori, este înlocuită cu exploatarea progreselor științei și a inventatorilor. Adică: capitalul exploatează munca intelectualilor, mai mult decât pe aceea a muncitorilor manuali. Exproprierea capitaliștilor și a antreprenorilor mici, prin acumularea capitalului, — prevăzută de marxism, este contrabalansată de „apariția societăților anonime care, în sens invers, împrăștie în mase capitalul acționar". De asemenea, răspunsul la faimosul apel de unire a proletarilor, prin organizarea lor în partide și sindicate, n'a dat rezultatul prevăzut: preluarea puterii, ci altul neașteptat: cointeresarea lucrătorilor la proprietatea întreprinderilor, (salarii mai bune, ore de lucru mai puține, asigurări de boală, de bătrâneţe, etc.). Antagonismul față de capital, s'a atenuat. Solidarizarea muncitorilor din toate țările, a fost mult împiedecată prin solidarizarea dintre capital și muncă, în diferite sectoare naționale. Experiențele făcute în Rusia, infirmă încă o teză marxistă: comunizarea mijloacelor de producție, paralizează vieața socială, în loc s'o îmbunătățească. Ceea ce dovedește că disprețul marxiștilor pentru libertatea de inițiativă și pentru dinamismul ființei umane, era, în fond, o eroare.

Revista de Psihologie. Director, Prof. *Fl. Ștefănescu-Goangă.* Vol. I. Nr. 3. Iulie—Sept. 1938. Primul articol este semnat de profesorul american *L. L. Thurstone* și tratează despre *psihologia ca știință rațională cantitativă.* El este precedat de un cuvânt introductiv al redacției, dându-se referințe asupra lucrărilor și punctului de vedere al psihologiei ca știință, susținut de *L. L. Th.*

In *Măsurarea mediului familiar,* după ce face o scurtă prezentare a studiului științific al problemei, d-l *D. Todoranu,* expune rezultatele cercetărilor, făcute de d-sa, asupra studenților din Cluj. A urmărit să afle: relațiile dintre părinți, profesiunea părinților, averea și venitul familiei, preocupările de ordin cultural-social, raportul dintre mărimea casei și numărul membrilor familiei, timpul cât studentul stă sub influența stării economice și sociale a familiei. Deși cercetările au fost făcute mai mult cu scopul de a încerca *metoda,* sunt interesante și datele obținute cu ea: după inteligență, mediul familiar, condiționează progresul în școală, lungimea școlarității, alegerea cursurilor, conduita etico-socială, etc.

Din *Măsurarea atitudinii față de tradiție și progres,* de *A. Chircev,* reținem: atitudinea față de tradiție și progres, e condiționată de sex, mediu și rasă. Caracterizarea *tradiționaliștilor,* e astfel făcută: au prejudecăți, generalizează experiența particulară, dau dovadă de mai puțin simț critic și de mai puțină inteligență; sunt mai prost informați, nu sunt agresivi, raspund la chestiuni de care nu sunt siguri, sunt religioși, nu posedă o mare putere de înțelegere. *Progresiștii:* mai bine informați, mai mare putere de pătrundere, mai puțin sentimentali, nu cred în Dumnezeu, nu au sentimentul legăturii strânse față de grup, inconsecvenți la vot, au mai puține prejudecăți, etc. Structura întreagă a persoanei, determină atitudinea față de tradiție și progres. In general, bărbații sunt mai progresiști decât femeile.

D-l *N. Mărgineanu,* publică o conferință despre *aspectul social al crimei în America,* pe care a ținut-o la Societatea de Psihologie din Cluj. In America procentul crimelor este mult mai mare decât în altă parte. La Chicago acest procent este de 729 de ori mai mare decât la Londra. Factorii sociali explică acest uimitor fapt. Autoritățile și psihologii respectivi au constatat că procentul crimelor, prezintă o anumită legatură cu *zonele* sociale ale unui oraș. In timp ce în zona *vilelor* — situată la periferie — locuită de marii bogătași, nu dă aproape niciun locuitor care să fi trecut pe la tribunal, zona din imediata apropiere a centrului, locuită de șomeuri, străini fără căpătâiu, prostituate, proxeneți, etc., dă un procent de 30%, indivizi care au trecut pe la tribunal. Câteva date în plus ne lămuresc și mai bine: vieața de *familie* este inexistentă în aceste zone; părinții stau toată ziua în fabrici, iar copiii lăsați singuri. Ca moralitate: divorțați de nenumărate ori, trăind nelegitimi uneori, dormind în aceeași cameră cu copiii, bețivi, certați cu justiția, etc. Dar strada? prostituate, gangsteri, exploatatori de prostituate, etc. Neavând vieață de familie, copiii duc vieață de *bandă,* bande care se transformă în bande de delicvenți sau criminali: „Să-ți dai seama că minori între 12—16 ani, uneori chiar mai mici, sunt grupați în sute de bande, care stăpânesc Chicago, furând și terorizând populația, ucigând și împușcând polițiști și fiind chiar... forță electorală în slujba a diferiți politicieni, fără inimă și simț, care îi scapă ulterior din eventuale buclucuri, toate acestea sunt aproape dincolo de mintea omenească..... Banda de minori criminali e nucleul bandelor de majori. Ele reprezintă cea mai teribilă ucenicie a crimei.....".

Un alt factor social care explică marele procent de crime, este însăși istoria Americei. Primii co-

loniști trebuiau să se lupte, nu numai cu un mediu nou, dar și cu numeroși răufăcători. Nu era prudent să se despartă de revolver nici la culcare. „Colonistul american, a fost logodit pe vieață cu arma de foc. Arma este strâns legată de tradiția Americei... Ea figurează în istoria și poveștile ei, păstrate până azi și aproape că nu există joc de copii fără revolver. La noi copiii se joacă de-a trânta și poartă eventual briceag, pentru a-și tăia toiagul; în America copiii se joacă de-a gangsterii și de-a razboiul, și poartă centura cu gloanțe împrejur, iar revolverele de o parte și de alta. Desigur, e vorba de revolvere cu praf, care fac numai sgomot. Mai târziu însă, trecerea se face cu ușurință și spre revolverele cu plumb". Se știe că *racketeerismul* este un mod specific american de a concura în câmpul economic: distrugerea adversarului sau a întreprinderii lui, dacă alte violențe nu-l determină să se mute din vecinătatea intereselor celui care atacă.

Statul american nu se prea îngrijește de soarta supușilor săi. In timp ce Londra are un polițist la 175 locuitori, Chicago are unul la 900. Din această cauză americanul este mai sigur de el, dacă poartă cu sine revolverul. Mânuirea revolverului este de mare folos în America. Bandele de răufăcători, pretind nu numai o bună mânuire, dar și bune rezultate: ai mult mai multe șanse, dacă la intrarea în bandă ai ucis deja un polițist. „Gangsterul" este un erou răsfățat de filme, de ziare. Numele lui este scris pe produse industriale, (lamele Diamond sunt și pe la noi). Așa că nu e de mirare dacă idealul multor copii — care se joacă de-a gangsterii — este să ajungă un celebru bandit.

Crima e mult mai răspândită în oraș decât în sat. In oraș nu e decât teama de poliție. In sat mai este și teama de Dumnezeu, și teama de opinia publică. Orașele americane n'au niciun fel de tradiție. Populația lor este de toate rasele și e venită din toate colțurile lumii. Acum 100 de ani Chicago nici nu exista. Treizeci la sută din populația lui e născută în Europa. Numai 23% sunt americani. Restul, din toate rasele. Ce tradiție poate avea un astfel de oraș? Ce dragoste pot avea atâtea rase, unele pentru altele. Este aproape un eroism să dai o lovitură într'un colț locuit de alte rase, cu care a ta este, poate, în dușmănie. *La New-York, trăesc mai mulți italieni decât are Roma,* mai mulți irlandezi decât la Dublin, peste 30.000 de români, etc.

Prohibiția a dat și ea un mare proces de delicvenți. Legea aceasta o călcau până și judecătorii tribunalelor speciale, pentru contravenienții la ea! Pentru gangsteri, prohibiția a fost epoca de aur: „Mulți au ajuns milionari, cu vile în Florida și California, cu hotele la Chicago și New-York. Faima lor a străbătut până și în Europa, unde mulți cetățeni pașnici, care nu știu exact cine e președintele Statelor-Unite, știu în schimb de Capone".

Spirit militar modern. Anul I. Nr. 1. Director *Lt.-col. Const. Atanasiu,* București. — O nouă revistă militară, vine să ia loc, alături de altele, existente de multă vreme. Rostul ei este deosebit însă. Detașându-se de tot ce înseamnă probleme de strictă preocupare de specialitate a armatei, sau a unei anumite arme, revista de față, — după cum voește s'o spună și prin titlul ales — intenționează să aibă un punct central în preocupările sale: spiritul militar. Tot ce vremea noastră are nou, sau caracteristic, în legătură cu armata, sau cu războiul, poate avea anumite urmări de ordin sufletesc. Războiul modern, çere un spirit militar, corespunzător, care trebue pregătit. „Revista, contribue astfel la mărirea potențialului sufletesc, și va spori capacitatea de luptă a națiunii, întărind, în același timp, autoritatea Statului. In aceste vremuri, când în alte țări se desvoltă un militarism neîntâlnit până acum, care duce la un fanatism ostășesc, noi avem datoria poruncitoare și urgentă, de a realiza un maxim de coeziune sufletească, întemeiată pe sacrificii, în vederea exigențelor războiului".

Prin accentul pus pe forța sufletească, articolele următoare dobândesc o deosebită importanță pentru noul spirit, dorit de inițiatorii revistei, în armată:

Suflet ostășesc, de prof. *C. R Motru;* Psihologia și Pedagogia Ordinului, de *Lt.-colonel Cons. Atanasiu;* Panica, de *Maior Radu Dinulescu;* Selecționarea și controlul Aeronaviganților, de *Medic Maior V. Șerbănescu;* Structura specialităților din armată; Foarte prețioase recenzii ale cărților potrivite preocupărilor revistei.

Jurnal de Psihotechnică. Vol. II. Nr. 3. 1938. Revistă trimestrială. Director, *C. Rădulescu-Motru.* — Aflăm, din numărul de față, că pentru a fi cât mai bine informat asupra cercetărilor de psihologie, aplicată din străinătate, laboratorul de psihotehnică, din București, de sub conducerea d-lui prof. Motru, ajutat de harnicul său șef de lucrări, d-l J. M. Nestor, a trimis în străinătate

mai mulţi dintre colaboratori. O parte dintre cele studiate acolo, ne sunt prezentate, în numărul de faţă, sub forma unor dări de seamă. D-ra *Despina Ene*, expune stadiul de desvoltare ştiinţifică şi de organizare a *institutelor de higienă mintală, şi de orientare profesională.* D-na *Lenormanda Benari*, expune *organizarea instituţiilor franceze de selecţie profesională.* Prin modul amănunţit, cum ne este prezentată organizarea acestor instituţii psihotehnice — numele personalului ştiinţific, aparatele, testele folosite, etc. — cititorul rămâne mulţumit de informaţia clară ce i se pune la dispoziţie.

Din restul cuprinsului, semnalăm articolul d-lui *Ştefan Cârstoiu, Observaţiuni la orice anchetă psihologică*, în care, cu competentă stăpânire a lucrurilor discutate, conchide că „exponentul clipei psihologice a celor anchetaţi", şi „coeficientul de subiectivitate", intră cu un prea mare procent pentru ca ancheta psihologică să poată fi socotită ca metodă de cercetare. Ea rămâne, tot timpul, „expresia unei realităţi date" şi, în plus, condiţiile în care se realizează, mai contribuesc şi ele la falsificarea rezultatului. Vagul, imprecizia şi lipsa unui criteriu de raportare — la îndemâna celui anchetat, — fac ca, cu o anchetă, „să poţi dovedi, oricând, orice". Ceea ce înseamnă că e contra indicată, ca metodă de încredere, în cercetările psihologice.

Dela *Note şi informaţii*, reţinem: în Franţa sunt 63 oficii de orientare profesională; în Germania se găsesc pe lângă fiecare oficiu de muncă. In România: niciunul.

Revista Generală a Invăţământului. Anul XXVI. Nr. 5—6.

Din articolul d-lui *August Caliani*, asupra *învăţământului minoritar din România*, reţinem următoarele interesante date:

Maghiarii, au în România: 795 şcoli primare particulare şi 108 şcoli primare de Stat, *toate cu limba de predare maghiară;* în *alte* 145 şcoli primare de Stat, limba maghiară se predă ca obiect de studiu; 52 şcoli secundare particulare, 3 secţii şi 1 gimnaziu de Stat, toate cu *limba de predare maghiară*, iar în 9 şcoli secundare de Stat, limba maghiară se predă ca obiect de studiu.

Germanii, au în România: 147 şcoli şi secţii de şcoli primare ale Statului, cu limba de predare germană; 411 şcoli primare particulare, cu limba de predare germană; în 73 şcoli primare ale Statului, se predă germana ca obiect de studiu.

Bulgarii, au: 7 şcoli primare şi 7 şcoli secundare, cu limba de predare bulgară; în 4 şcoli primare ale Statului, se predă limba bulgară, ca obiect de studiu.

Sârbo-Croaţii, au: 51 şcoli primare particulare, cu limba de predare sârbo-croată; 6 şcoli primare de Stat şi 2 secţii de şcoli secundare de Stat, cu limba de predare sârbo-croată.

Cehii, au: 3 şcoli primare particulare, cu limba de predare cehă; 2 şcoli primare de Stat, şi 2 secţii de şcoli primare de Stat, au limba cehă ca limbă de predare; 1 şcoală primară şi 3 şcoli secundare ale Statului, au limba cehă ca obiect de studiu.

Armenii, au: 2 grădini de copii şi 4 şcoli primare particulare, cu limba armeană ca limbă de predare.

Turcii, au: 5 şcoli primare particulare, cu limba de predare turcă; în 109 şcoli primare şi în 2 şcoli secundare ale Statului, se predă limba turcă.

Evreii, au: 37 şcoli primare particulare şi 5 şcoli secundare particulare, cu limba de predare ebraică; în 100 şcoli primare particulare şi în 22 şcoli secundare particulare ebraice, se predă ca obiect de studiu.

Polonezii, au: 12 şcoli primare particulare, cu polona ca limbă de predare; 1 şcoală primară particulară şi 12 şcoli primare ale Statului, au polona ca obiect de studiu; 2 şcoli secundare cu limba de predare polonă; 2 şcoli secundare ale Statului, cu polona ca obiect de studiu.

In rest, articole didactice, semnate de d-nii: Iosif I. Gabrea, Oct. Zăbavă, C. Kiriţescu, etc.

Revista Fundaţiilor Regale. Anul V, 1938. Nr. 9 şi 10. — Ca studii filosofice: *Gabriel Marcel*, în cadrul problemelor ce preocupă asupra aspectelor existenţei, se ocupă de *„Apartenenţă şi disponibilitate"*, (Nr. 9).

E vorba de libertatea de sine şi în legătură cu ea, îşi pune întrebarea: „ce înseamnă să-ţi aparţii? Pot într'adevăr să dispun de mine dacă nu-mi aparţin?". Constrângerea, deci faptul că un altul dispune de propria ta putere de acţiune, dacă birue, dovedeşte că omul constrâns nu e prezent lui însuşi, nu dispune de sine, deci nu-şi aparţine. Această indisponibilitate e o inerţie interioară, căci „disponibilitate şi creativitate sunt noţiuni conexe".

In starea de indisponibilitate, îţi consideri fiinţa ca un bun de natură cantitativă, care poate fi deci distrus. Mântuirea de o atare dispoziţie sufletească poate să o dea reflecţia, căci prin ea se vede „mis-

terul central al ființei noastre: legătura între fapt și actul de a fi, de o parte și posibilitatea de a fi despărțit de ceea ce ne constitue ca ființe de altă parte". Cu aceste reflecții, Gabriel Marcel, intră în ceea ce numește el „metaproblematică".

Berdiaef, în *„Filosoful și existența"*, (Nr. 10), arată că totdeauna conținutul filosofiei a fost în conformitate cu filosoful, în calitatea sa de om, așa că, lângă rațiune, în elaborarea sistemului filosofic, intervine activitatea și caracterul creatorului. Filosofia existențială, care nu izolează cunoașterea de existență, să înlocuiască astfel vechea metafizică pur conceptuală, întemeiată pe primatul generalului. Căci „filosoful nu cunoaște prin mijlocul unei inteligențe abstracte și izolate; ci, prin intermediul spiritului său integral, al ansamblului forțelor spirituale". Filosoful, doar prin trăirea problemelor ce și le pune, realizează adevărata filosofie, înțelepciunea: cunoașterea integrală a spiritului și dobândirea sensului existențial.

Alte articole: In *„Schimbări de mentalitate în Europa contemporană"*. D-l Dr. I. Suchianu, consideră sportul o problemă culturală europeană. Aceasta, întru cât educația sportivă, lângă cea intelectuală, sunt termeni egali în noțiunea de „timp liber", „loisir", adică acele momente în care activitatea ia o altă orientare, decât cea obișnuită. Astfel că, pentru noile generații, sportul și emoțiile cărților sau reprezentațiilor plastice și muzicale, fac parte din aceeași familie a culturii. *„Considerațiile asupra formei în arta populară"*, ale d-lui *Al. Dima*, fac dela început distincția între arta cultă, care dă importanță tratării formale a subiectului și arta populară, unde această tratare nu interesează, forma fiind predeterminată de vechi tradiții. Din analiza modului cum artistul popular — în cazul artelor plastice — reprezintă obiectele în spațiu, reiese că se evită spațiul tridimensional, lucrându-se exclusiv în plan, că se folosesc procedeele cele mai simple ale ordonării și că de multe ori între elementele înfățișate nu e nicio legătură. Ceea ce însă diferențiază de asemenea arta populară de cea cultă, e perspectiva de valoare a primei și perspectiva optică a ultimei. Această perspectivă de valoare se manifestă prin tipismul formei: linii esențiale și definitorii, care se regăsesc și la înfățișările fizice și la cele psihice, și la acțiuni și la situații. Prin astfel de perspective, conchide d-l Dima, arta populară se înrudește cu arta primitivă, cu arta populară exotică ca și cu a copiilor și schizofrenicilor.

Viața Romînească. Anul XXX. Nr. 9. 1938. Directori: *M. Ralea* și *C. Vișoianu*. — Reținem din cuprinsul acestui număr: *O nouă imagine a lui Mihai Viteazul*, de *Andrei Oțetea*. Discută noile interpretări ale persoanei și activității lui Mihai Viteazul, în urma noilor izvoare istorice descoperite. Autorul, preconizează îndreptarea atenției cercetătorilor spre izvoarele otomane și ungurești, unde am putea afla lucruri, necunoscute încă, din trecutul poporului român.

H. Blazian, Contribuțiuni la istoria picturii române, în secolul al XIX-lea. Aflăm amănunte despre G. Asachi, ca pictor și desenator, format la Roma, și despre elevii „Clasului de Zugrăvitură", dela Miroslava, înființat în 1831 și ai „Secției de Zugrăvitură istorică", înființată în 1835, la Academia Mihăileană, din Iași.

Ion Zamfirescu: Un aspect din problema învățământului nostru teoretic. Constată că elevii liceelor nu se interesează deloc de științele exacte, în partea lor teoretică, ci, cel mult, de aplicațiile lor practice, (radio, aviație, motoare, etc.), Criza care există în învățământul nostru secundar, sau superior, este o criză generală, atât în sectorul literar, cât și în cel științific. Ne aflăm în fața unei crize generale a spiritului.

Restul, articole literare.

Gândirea; Anul XVII, 1938. Nr. 7—10. — Reținem: *I. Petrovici: La aniversarea lui Schopenhauer*, (din numărul de pe Septemvrie), unde găsim câteva cuvinte despre influența acestuia în cultura română.

N. Roșu: Orașe, bresle și burghezie, (din numărul de pe Octomvrie): dă date asupra acestor instituții sociale, în cursul istoriei noastre.

V. Băncilă: Omul și războiul, (din numărul de pe Noemvrie), explică numărul mare al războaielor în istorie, deși oamenii individual luați urăsc și se tem de războiu.

N. Roșu: Burghezul în lumea modernă, (din numărul de pe Decemvrie). Prin existența burgheziei, explică orașele și fapte istorice, ca: revoluția franceză și rusă, doctrina socialistă. Atribue degenerarea burgheziei, ateismului, materialismului și liberalismului.

Symposion. Revistă de cultură. Cluj. Anul I, Nr. 1, Octomvrie 1938. — Primul număr al acestei reviste, scoase la Cluj, de un mănunchiu, probabil de tineri, lasă să se întrevadă pentru viitor rezultate frumoase.

Cum îi e subtitlul, e o revistă de cultură.

Cultura înețeleasă integral, căci studiile asupra istoria filosofiei vechi se găsesc lângă cele asupra filosofiei moderne.

Ca o explicație a titlului revistei, e primul articol, *„Symposion"*, al d-lui *Şt. Bezdechi*, în care rezumă şi analizează conținutul celebrului dialog al lui Platon.

Iar fragmentul de text, tradus de acelaşi, ca şi studiul asupra scriitorului grec *Costi Palamas*, al d-lui *Tit. Liviu Valea*, arată accentuatele preocupări către elenistică ale revistei.

Despre *„Teoria adevărului în filosofia lui Kant"*, scrie d-l *Tr. Morariu*, iar d-l *D. Isac*, despre *„Caracterul dilematic al cunoaşterii filosofice"*, reuşind cu toții să facă din primul număr al revistei, aşa cum şi-au propus, o „revistă de cultură". Nu lipsesc nici studii de ştiințe naturale, cum e cel al d-lui *Eug. A. Pora*, despre *„Speologie"*: noua ştiință, care studiază: „cavernele şi toate crăpăturile dela suprafața pământului, în care vieața şi-a putut căuta un cât de slab sălaş", (pag. 78). Institutul de Speologie din Cluj e centrul cercetărilor speologice din lume, directorul ei, d-l prof. E. Racoviță, fiind cel care a întemeiat această ştiință.

D. Dogaru

MARGINALII LA CUPRINSUL NUMĂRULUI DE FAȚĂ

Noua actualitate a studiului proprietății agricole. Rezultatul anchetelor întreprinse de Echipele Regale, schițat de prof. Gusti, într'un comunicat dat presei şi reprodus în fruntea acestui număr, arată că populația agricolă a țării nu mai are de mult structura, pe care ne-am obişnuit să-i o atribuim.

Sporul cu 3,5 milioane a populației rurale şi zece ani de liberă transmisiune a pământurilor primite prin Reforma agrară au dat populației agricole o înfățişare cu totul nouă. Marea majoritate a gospodăriilor rurale nu se mai dispune în jurul nivelului de 4—5 ha, la care le ridicase Reforma agrară. Sporul populației a îmbucătățit loturile şi libera concurență a îngăduit apariția unei pături de proprietari mijlocii. Grosul gospodăriilor nu mai stăpâneşte decât 2 ha; în schimb, au apărut pretutindeni unele de 10 şi mai multe ha. Marea proprietate (100 şi mai multe hectare), care încă în 1930, la data recensământului agricol, deținea 15% din suprafața însămânțată a țării a ieşit de mult din penumbra în care se retrăsese după reforma agrară. Incepem să vedem iar complimentul ei: muncitorii agricoli, contractele de muncă în parte, dijmele de diferite feluri.

Pe neobservate, societatea rurală românească, simplificată la maximum de Reformă agrară, s'a complicat din nou.

Ea ridică de pe acum o serie de probleme: sporirea mijloacelor de trai ale gospodăriilor cu 2 şi mai puține ha, normalizarea condiției muncitorilor agricoli, debuşeuri în industrie şi oraşe pentru cei ce nu-şi pot agonisi traiul la sate, spre a evita pauperizarea, limitarea naşterilor şi încordarea raporturilor sociale.

Punerea şi soluționarea acestora reclamă o campanie curajoasă de cercetări. In vederea lor trebuesc reîmprospătați termenii tehnici ai dreptului nostru agrar dinainte de Reformă, recitite cercetările şi textele însemnate ale Sociologiei noastre rurale: Radu Rosetti, Maior şi ceilalți, care câştigă o nouă actualitate.

Cunoaşterea pe care ne-o înlesneşte prof. Jacquemyns în numărul acesta, a structurii populației agricole italiene, a acestui catalog în care toate raporturile posibile între proprietarii de pământ şi muncitori au fost precizate de două milenii de frământare intensă, e un bun exercițiu pregătitor în vederea muncii de inventariere a nouii structuri agrare a României. *(A. G.).*

Oraşele „în declin" şi nevoia unui plan de stimulare economică a României de Rasărit. De curând d-l Ing. Caranfil a prezentat, în ziarul Timpul planul *Coloanei vertebrale economice* de autostrade, uzine, conducte de înaltă tensiune, care să lege Bucureştii cu Clujul, trecând prin regiunea petroliferă a Ploieştilor şi câmpiile cu gaz metan ale Transilvaniei. Nu putem decât să dorim cu toată căldura realizarea acestui plan şi, la fel, a celor din broşura „Cum pierdem anual miliarde", înfățişată într'un număr trecut al revistei, care sunt, fără îndoială, planurile cele mai în nota evoluției moderne a lumii, ce au fost concepute în România contemporană.

Ele vor consolida şi mai mult primatul României de Apus.

Putem observa peste tot, în pulsul vieții țărăneşti, nu mai puțin decât în ritmul vieții comerciale şi industriale, o mare deosebire între Transil-

vania, Oltenia, Muntenia, jumătatea de Apus a țării de o parte și Basarabia, Moldova și Bucovina, jumătatea de Răsărit a țării, de alta.

Studiul d-lui V. Tufescu despre Botoșani, zugrăvește o stare generală întregii jumătăți apusene a țării. Nu numai Botoșanii sunt în declin, ci și Iașii, Chișinăul, Cetatea Albă. Iar restul orașelor, cu excepția treimii: Cernăuți, Bălți, Bacău, se află într'o stagnare profundă.

Pricinile sunt numeroase: primatul politic al Munteniei și al Ardealului, așezarea în vecinătatea Rusiei cu care n'avem relații economice intense, sărăcia rețelei de căi de comunicație, firea Moldoveanului.

Cercetări amănunțite ar putea evidenția pricinile declinului sau a stagnării și posibilitățile de îmbunătățire a situației.

Faptul că România riscă să-și vadă definitiv paralizată jumătatea răsăriteană, dacă guvernul țării nu va concepe și înfăptui un plan de dinamizare economică și implicit spirituală a României de Răsărit prin construcții de căi de comunicație, fixarea obligatorie a anumitor industrii, ce beneficiază de protecția Statului și nu trebuesc să se găsească neapărat la București, Galați sau Brașov, în centrele moldovene, impune astfel de cercetări.

E nevoie de o acțiune intensă pentru ca Moldova și Basarabia să fie legate prin coaste solide și artere elastice de coloana vertebrală și de inima dela București a României. *(A. G.)*.

Insemnările Epitropului dela Cerneteaz și Unirea dela 1918. Publicăm printre documentele acestui număr câteva pagini din carnetul epitropului unui sat din șesul Banatului. Contabilitatea aridă și însemnările stângace, făcute într'o scriere latinizantă pot nedumeri la întâia privire. Ce să caute ele într'o revistă consacrată realității sociale românești prezente?

Ne pot ajuta să cunoaștem un factor decisiv, adesea trecut cu vederea al alipirii țărilor românești stăpânite de Unguri la Statul românesc. Ne pot contura imagina unuia din acei fruntași țărani, a căror nivel cultural, conștiință națională, râvnă pentru cele obștești, onestitate și prestigiu a susținut acțiunea conducătorilor politicii românești, a stabilit legătura între ea și sate și a dat vigoare bisericilor și școlilor confesionale românești.

Din înregistrările contabile, notele și scrisorile acestea moșul Golub, acest șef dela 1900, al Cerneteazului, învie în fața ochilor noștri. E strângător și rânduit în mânuirea banilor bisericii. Inscrie cheltuielile pentru „renovarea kasei" lui cu aceeași grijă cu care înregistrează veniturile și cheltuielile „dolapului" Bisericii. Urmărește întâmplările nației lui românești în ziare, cărora le zice „iubita noastră foie", la articolele cărora își face trimeteri (pag. 538). Printre acestea figurează: „Adunarea Logojanei" (Banca românească din partea locului), un articol cu titlul „Ce poate face România la Românii din Ungaria", altul despre „deputații noștri", poeziile sau editorialele „Fii mândru Române" și „Nu ne temem", articolele „peronospori, piatră vânătă la vie", „ploaia artificioasă", „sfârșitul lumei". Este o autoritate, la care recurg candidații de preoți, care plătește pe „prota" (protopop), pentru inspecția la „igzamen", și care judecă pe candidații de învățători. Și dincolo de toate acestea, este un bănățean, care apreciază la om firea deschisă și voie bună („unu gureș, fain", pag. 540).

Istoria popoarelor e făcută în bună parte de cei mulți și de șefii lor modești. In fața colaboratorilor de seama moșului Iota Golub a Unirii din 1918, ne putem da seamă de rostul învățământului primar de Stat și a tuturor acțiunilor culturale: ele trebue să creieze în fiecare sat fruntași care să participe la vieața națiunii și să-i dea temeinicie, integrând în ea vieața satului lor. *(A. G.)*.

DIN CUPRINSUL NUMĂRULUI VIITOR

Vasile Pârvan: Plan de acțiune pentru secțiunea culturală a Asociației pentru Știința și Reforma Socială (1918); *H. H. Stahl* și *Gh. Serafim:* O situație juridică intolerabilă. Neorganizarea obștiilor răzășești din Vrancea; *Dr. Vasile Ilea:* Sighetul; *Roman Cressin:* Categoriile de gospodării țărănești; *Valer Butura:* Etnobotanica; *I. Gugiuman:* Migrațiunea sezonală a Bulgarilor dela Huși; *Ion Vintilescu:* Câteva numiri populare de regiuni și de grupe de populație. *Gh. Bucurescu* și *Gh. Reteganul:* Negoțurile sătenilor dela Căian: strânsul de voștină în 1937, și strânsul de lână și brânză în 1938; *I. Ludescu:* Drumurile unui basarabean în căutare de lucru.